

ЯРОСЛАВ АНТОНЮК

**СБ ОУН (б) НА ВОЛИНІ
ТА ЗАХІДНОМУ ПОЛІССІ
(1946–1951 рр.)**

Монографія

«Ключі»

Луцьк – 2013

УДК 94(477) "19"

ББК 63.3(УКР) 6

А 72

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Національного університету «Острозька академія» **В. В. Трофимович**;

доктор історичних наук, професор, заступник директора Українського інституту національної пам'яті **Д. В. Веденєєв**.

Подяку за допомогу в підготовці монографії висловлюю науковому керівнику Володимиру Васильовичу Трохимовичу, до історичної школи якого маю честь належати.

Антонюк Я. М.

А 72 СБ ОУН (б) на Волині та Західному Поліссі (1946–1951 рр.): монографія. – Луцьк: Ключі, 2013. – 270 с.

ISBN

На основі невідомих широкому загалові документів ОУН та УПА, радянських спецслужб і Компартії проаналізовано діяльність Служби безпеки ОУН (бандерівського напрямку) на території Волинської, Рівненської, частини Брестської, Житомирської та Тернопільської областей протягом 1946–1951 рр. Положення і висновки дослідження сприятимуть у подоланні ідеологічних та етнонаціональних стереотипів, які досі накладаються на дослідницькі та викладацькі практики з історії України, утвердженню наукового бачення національно-визвольного руху українського народу. Книга подає захопливу розповідь про таємний фронт українського визвольного руху.

Для професійних істориків та військових, усіх, хто цікавиться маловідомими сторінками минулого Волині та Західного Полісся.

УДК 94(477) "19"

ББК 63.3(УКР) 6

© Антонюк Я. М. (текст), 2013

© «Ключі», 2013

ISBN ...

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Стан наукової розробки проблеми	13
1.2. Джерельна база	18
РОЗДІЛ 2. МІСЦЕ СБ В МЕРЕЖІ ОУН	
2.1. Структура і напрямки діяльності СБ.....	30
2.2. Організація господарського забезпечення підпілля ОУН.....	50
РОЗДІЛ 3. РОЗВІДКА СБ	
3.1. Розвідувально-інформаційна мережа в сільській місцевості.....	65
3.2. Розвідувальна робота в обласних і районних центрах.....	74
3.3. Агентура СБ у радянських силових органах.....	84
РОЗДІЛ 4. КОНТРРОЗВІДКА СБ	
4.1. Боротьба з сексотством серед місцевого населення	92
4.2. Виявлення і знищення радянської агентури в оунівському підпіллі....	108
4.3. Слідчо-оперативна і вишкільна робота СБ.....	124
РОЗДІЛ 5. ПРОТИДІЯ РАДЯНІЗАЦІЇ	
5.1. Заходи СБ зі зриву соціально-економічних перетворень.....	138

5.2. Спроби запобігання політико-пропагандистським заходам.....157

ВИСНОВКИ.....180

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....183

ДОДАТКИ.....220

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АБГ – агентурно-бойова група

арешт. – арештований

Архів УМВС України у Волинській обл. – Архів управління Міністерства внутрішніх справ України у Волинській області

Архів УСБУ у Волинській обл. – Архів управління Служби безпеки України у Волинській області

Архів УСБУ у Рівненській обл. – Архів управління Служби безпеки України у Рівненській області

БРСР – Білоруська Радянська Соціалістична Республіка

БСБ – боївка СБ

БФ – бойовий фонд

ВБ – винищувальний батальйон

ВВ – Внутрішні війська

ВГ – винищувальна група

ВКМ – Волинський краєзнавчий музей

ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)

ВКР СМЕРШ – військова контррозвідка «Смерть шпигунам»

ВЛКСМ – Всесоюзна ленінська комуністична спілка молоді

ВО – військовий округ

ВОП – відділ особливого призначення

ВПЖ – Військово-польова жандармерія

ВСБ – військова Служба безпеки

ВТ – військовий трибунал

ГДА СБУ	– Галузевий державний архів Служби безпеки України
ГОГП	– група охорони громадського порядку
ДАВО	– Державний архів Волинської області
ДАРО	– Державний архів Рівненської області
ду	– дільничний уповноважений
заст.	– заступник
ЗГ	– з’єднана група
ЗУЗ	– західноукраїнські землі
ЗЧ ОУН	– закордонні частини ОУН
інф.	– інформатор
КБ	– кущова боївка
КДБ	– Комітет державної безпеки
ком.	– комендант
КП	– крайовий провід
КП(б)У	– Комуністичної партії (більшовиків) України
КСБ	– кущовий СБ
лейт.	– лейтенант
МВ	– міський відділ
МВС	– Міністерство внутрішніх справ
МДБ	– Міністерство державної безпеки
МЛ	– молодіжна ланка
мешк.	– мешканець
МТС	– машинно-тракторна станція
мол.	– молодший
нач.	– начальник

НВРО	– Національно-визвольна революційна організація
НП	– надрайонний провід
обл.	– область
ОВГ	– оперативно-військова група
ОП	– окружний провід
орг.	– організаційний
оу	– оперуповноважений
ОУН (б)	– Організація українських націоналістів (бандерівців)
ПВ	– Прикордонні війська
ПЗК	– Північно-західний край
ПЗУЗ	– Північно-західні українські землі
ПСК	– Північно-східний край
ПСУЗ	– Північно-східні українські землі
РА	– Радянська армія
рад.	– радянський
РВ	– районний відділ
реф.	– референт
РІВ	– розвідувально-інформаційний відділ
РК	– районний комітет
РКМ	– Рівненський краєзнавчий музей
р-н	– район
РП	– районний провід
РПГ	– розвідувально-пошукова група
СБ	– Служба безпеки
СОВ	– слідчо-оперативний відділ

СР	– станичний розвідник
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
ст.	– старший
СУЗ	– Східноукраїнські землі
СШ	– середня школа
США	– Сполучені Штати Америки
ТХЗ	– технічне звено
УАПЦ	– Українська автокефальна православна церква
УГВР	– Українська головна визвольна рада
УМВС	– Управління Міністерства внутрішніх справ
УМДБ	– Управління Міністерства державної безпеки
УНКВС	– Управління Народного комісаріату внутрішніх справ
УНКДБ	– Управління Народного комісаріату державної безпеки
УНРА	– Українська народна революційна армія
УПА	– Українська повстанська армія
уродж.	– уродженець
УРСР	– Українська Радянська Соціалістична Республіка
УЧХ	– Український Червоний Хрест
ФЗН	– фабрично-заводське навчання
ФП	– фонд припинених
ЦДАВОВУ	– Центральний державний архів вищих органів влади і управління України
ЦДАГОУ	– Центральний державний архів громадських об'єднань України
ЦДВР	– Центр досліджень визвольного руху
ЦК	– Центральний комітет

ВСТУП

За останній період науковцями докладено багато зусиль з метою неупередженого дослідження суперечливих сторінок національно-визвольної боротьби в Україні 1940-х – 1950-х рр. До таких належить протиборство між Службою безпеки ОУН (бандерівців) та її противниками, що залишається предметом запеклих дискусій у науці та конфронтації в суспільстві. Відтак існує потреба в осмисленні проблеми на рівні сучасних підходів до історіописання, для яких властиві максимальна віддаленість історичної науки від політичної кон'юнктури та наголос на необхідності врахування у наукових студіях позицій усіх учасників суспільно-політичних процесів.

Об'єктивне дослідження історії ОУН (б) є неможливим без скрупульозного аналізу діяльності її регіональних складових. Це, а також недостатня наукова розробленість, зумовлює інтерес до Волинського та Поліського теренів мережі Служби безпеки. Тому метою монографії було встановлення впливу СБ ОУН (б) на розвиток українського національно-визвольного руху на Волині та Західному Поліссі в період поступового згасання збройної антирадянської боротьби.

Для її реалізації поставлено завдання дослідити:

- стан наукової розробки проблеми та інформативні можливості основних видів джерел;
- структуру і напрямки діяльності СБ;
- функції розвідувально-інформаційної мережі;
- заходи СБ, спрямовані на викриття та нейтралізацію радянської агентури;
- протидію СБ радянській організації краю.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1946–1951 рр.

Нижня межа зумовлена початком «Великої блокади»; верхня визначається тим, що саме у 1951 р. були розформовані референтури СБ на західних землях України. Територіальні межі відповідають етнографічним кордонам Волині та Західного Полісся, тобто включають сучасні Волинську і Рівненську області, західну частину Житомирської, північ Тернопільської і Хмельницької областей України, а також південну частину Брестської області Білорусії.

Методологічною основою роботи є принципи історизму, системності і об'єктивності. Вони стали головними умовами для досягнення неупередженості і достовірності інтерпретації історичних фактів, забезпечили дослідження діяльності СБ ОУН (б) з врахуванням конкретно-історичних обставин.

У праці було використано низку загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема, проблемно-хронологічний метод застосовано для виділення у досліджуваній проблемі ряду напрямів, кожен з яких розглядався у хронологічній послідовності, порівняльно-історичний – для встановлення схожих та відмінних рис діяльності СБ ОУН (б) на території Волині та Західного Полісся у порівнянні з іншими західноукраїнськими регіонами, ретроспективний – для відображення причинно-наслідкових зв'язків у методах роботи есбівців.

На основі системного аналізу, опрацювання значного масиву джерел, їх узагальнення вперше комплексно досліджено важливу історичну проблему, пов'язану з діяльністю СБ ОУН (б) на території Волині та Західного Полісся, а саме:

- введено до наукового обігу комплекс розсекречених архівних матеріалів, які склали основу дослідження;
- доведено, що саме СБ, починаючи з 1946 р., стає провідною ланкою ОУН (б);
- обґрунтовано, що вирішальним чинником успішної діяльності СБ було поєднання розвідувальної та диверсійно-терористичної роботи.

Крім того, поставлено і з'ясовано низку малодосліджених питань, пов'язаних з:

- боротьбою СБ з «дикими групами»;
- існуванням опозиційного Крайового проводу «Одеса»;
- діяльністю ОУН на території Білорусі та Житомирщини.

У монографії на більш широкій фактологічній основі, ніж це було у попередніх студіях, висвітлено:

- розвідувальну роботу СБ у містах;
- протидію СБ розвитку радянської освіти і культури;
- психологічний стан населення зазначеного регіону.

Таким чином, проведене дослідження розкриває малодосліджену сторінку діяльності підпілля ОУН (б). Показує важливу роль Волині та Західного Полісся у розвитку українського визвольного руху.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Незважаючи на ґрунтовне висвітлення науковцями проблем діяльності ОУН і УПА, особливо періоду Другої світової війни, окреме наукове дослідження діяльності СБ ОУН(б) фактично лише нещодавно розпочалося. Умовно за тематичною спрямованістю, походженням і періодом написання наявну історіографію можна розділити на три групи:

- радянські історики, які вивчали СБ винятково з метою пропагандистської протидії українському націоналізму;
- діаспорні автори, більшість яких в минулому були учасниками оунівського підпілля або близьких до нього політичних сил;
- сучасні вітчизняні та закордонні науковці, які висвітлюють діяльність СБ.

Серед радянських істориків, які присвятили свої роботи «викриттю злочинної діяльності українських буржуазних націоналістів» можна виділити С. Біленка [321], В. Давиденка [327], Ю. Мельничука [347], В. Чередниченка [364], а також багатьох авторів статей радянської періодики 1950–1980-х рр. Особливістю даних праць є їх істотна суб'єктивність, пропагандистське вихваляння радянської влади і, навпаки, засудження діяльності ОУН та її спецслужби поготів. Вони намагалися довести, що оунівське підпілля було витвором іноземних спецслужб, локальним явищем, представляло інтереси лише незначної частини українського суспільства – заможних селян, які не бажали втратити свої нібито величезні статки, а участь в антирадянському підпіллі незаможних селян пояснювали низьким рівнем освіти.

Цілком протилежну позицію в оцінці повоєнного протистояння радянської влади та СБ займають діаспорні автори. В силу багатьох обставин за кордоном опинилась досить незначна кількість документів ОУН і УПА. Частина з них втречена, інші зберігаються в колекціях

приватних осіб, осередках діаспори. Варто зауважити, що вони переважно стосуються роботи центральних органів ОУН і УГВР в Україні та на еміграції, тобто лише побіжно відносяться до теми дослідження. Саме тому монографії та статті діаспорних авторів, які нерідко самі були учасниками українського національно-визвольного руху, не є надто інформативними. Вони, як і роботи радянських істориків того періоду, швидше пропагандивні, ніж наукові. Серед них слід виділити колишнього керівника розвідувального відділу СБ ЗЧ ОУН С. Мудрика-Мечника, який фактично започаткував вивчення спецслужб ОУН і УПА [349]. Він є автором низки монографій, мемуарних праць і статей надрукованих в діаспорних громадсько-політичних виданнях. Неодноразово після 1991 р. відвідував Україну, виступав в засобах масової інформації. Хоча даний дослідник подає багато цінної інформації про діяльність СБ, загалом вона стосується її роботи за кордоном та частково Галичини, а територія Волині і Полісся фактично не висвітлена. Діаспорні історики А. Бедрій [320], О. Шуляк [368] досліджували загальні процеси розвитку та діяльності ОУН і УПА на території Західної України післявоєнного періоду, не приділяючи окремої уваги СБ.

Серед сучасних дослідників найбільш значний внесок в розробку і вивчення проблеми діяльності спецслужб ОУН і УПА здійснив Д. Веденєєв і Г. Биструхін. У їх працях вперше було здійснено наукове дослідження цієї проблеми, описано структуру, тактику, функції, завдання, кадровий склад, слідчо-оперативну, розвідувальну, диверсійно-терористичну і бойову діяльність СБ, введено до наукового обігу чимало сенсаційних, раніше неопублікованих архівних документів. Крім того, діяльність СБ ОУН (б) і УПА порівнюється з подібними явищами в інших країнах, які мали місце в історії спецслужб і повстанських рухів [236; 325; 326; 390–395].

Значну увагу діяльності оунівського підпілля на території Волині післявоєнного періоду приділено в працях О. Іщука [332; 333; 421; 422; 423; 424], В. Огородника [333] та В. Ковальчука [337; 427; 428]. Їх дослідження

опираються на значний документальний матеріал, чимала частина якого стосується діяльності СБ. Особливої уваги заслуговує біографічна праця про шефа СБ М. Арсенича («Михайла»). Значну увагу в ній присвячено, його позиції відносно масових чисток і конфлікту між підпіллям на Волині. Одним з перших, кадровий склад СБ та її слідчо-оперативну роботу досліджував В. Єфименко [420; 421]

Досліджуючи повстанське запілля 1943–1946 рр., Г. Стародубець здійснила аналіз явища сексотства¹ на Волині, описала організацію господарчих відносин у підпіллі, що дало змогу зіставити їх з наступним періодом і методом порівняння встановити зростаючу роль СБ [359; 468; 469]. А. Русначенко висвітлив національно-визвольну боротьбу оунівців в Західній Україні, поєднавши її з антирадянською боротьбою в Білорусії та Прибалтиці. При цьому окремих розділ присвятив діяльності СБ ОУН (б), детальніше зупинившись на її слідчо-оперативній роботі і особливостях документації [357]. Ю. Шаповал описав соціальний, економічний і політичний післявоєнний розвиток України, тобто радянізацію Західної України проти якої вела боротьбу СБ [365]. О. Клименко дослідив розповсюдження «бофонів»², при цьому розкрив роль СБ у цьому процесі [336]. О. Стасюк присвятила свої праці пропагандистській діяльності ОУН [470; 471]. Ю. Киричук проаналізував ідеологічні засади українських націоналістів і головні напрямки їх діяльності [425]. Праці В. Барана [319], О. Ленартовича [342] і Б. Яроша [370; 482] дають уявлення про місце селянства в післявоєнній українській національно-визвольній боротьбі і особливість перебігу радянізації на території Волині та Полісся. Дослідження оунівського підпілля на Берестейщині І. Пущуком доповнює загальну картину діяльності СБ на території Полісся [356].

У колективній роботі «Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст.»

¹ *сексот* (від рос. *секретный сотрудник*) – інформатори радянських спецслужб, які вербувалися переважно з місцевого населення.

² *«бофони»* (від слів «бойовий фонд») – квитанції на позики у населення коштів для потреб підпілля, які виконували роль нелегальної грошової одиниці.

створеній вченими Інституту історії НАН України охоплено широке коло питань, пов'язаних з терористичною діяльністю оунівського підпілля, окремий розділ присвячений післявоєнній періоду діяльності ОУН і УПА [355]. Масштабна і запекла збройна протидія радянській влади пояснюється авторами як феноменальне явище, складова частина трагедії, пережитої українським суспільством у ХХ ст. Підкреслюється, що співробітники СБ практикували жорстоку колективну відповідальність за співробітництво з радянською владою, а тому обопільні акти насильства переходили за межі раціонального, деформували психіку підпільників, робили її несприятливою до крові і страждань. У дослідженні наголошувалося, що терористичні акції під виглядом ворога використовувалися всіма сторонами протистояння, а тому не варто вбачати в цьому цинізм і особливу підступність однієї з конфліктуючих сторін.

Серед іноземних дослідників проблеми ОУН і УПА виділяється інформативна та в цілому об'єктивна праця польського історика Г. Мотики [371]. Окремий розділ тут присвячений періоду від часу «Великої блокади» до загибелі р. Шухевича, а також діяльності оунівців в Білорусії. Недоліком роботи є розмите виділення предмету дослідження. Зокрема, ОУН і УПА розглядаються автором як єдина структура. Багато цінних даних про боротьбу радянських силових органів проти оунівського підпілля на території Західної України на основі документів з російських архівів подав польський науковець З. Пальський [451; 452]. Не менш цікавим є побудоване на значній документальній базі дослідження американського науковця Дж. Бурдса [322], в якому описується діяльність радянської агентури в післявоєнні роки. Чільне місце в роботі посідає діяльність СБ, водночас автор пов'язує її з загальними тенденціями розвитку національно-визвольних рухів, боротьбою з кримінальним бандитизмом і розвитком карально-репресивного апарату в СРСР.

Слід зазначити, що значна частина цінних напрацювань про діяльність підпілля опублікована в сучасних періодичних виданнях. Зокрема, проблемам

діяльності ОУН (б) та частково її спецслужби присвячено статті: В. В'яровича [396], В. Даниленка [400], В. Деревінського [406], В. Мороза [442], М.Сеньківа [464]. На регіональному рівні цю проблему досліджували: П. Боярчук [384; 385], І. Валаханович [386], В. Данилюк [401–405], А. Жив'юк [413–416], І. Марчук [413; 436], О. Суцук [472; 473].

Досить чисельну групу літератури становлять краєзнавчі дослідження В.Денисюка [328], Л.Кониш-Рабана [339], Л.Мазурця [343], р.Островецького [353], В. Шуйчика [367], З. Ярмолюка [369], в яких згадується окремі факти діяльності місцевих структур СБ. Їх цінністю є цікаві спогади очевидців та безпосередніх учасників антирад. боротьби, які доповнюють або спростовують певні архівні матеріали.

Незгасаючий, високий інтерес науковців до проблеми українського національно-визвольного руху засвідчує постійне виконання та захист дисертаційних робіт у яких розглядаються окремі аспекти діяльності оунівського підпілля. Вони доповнюють інші дослідження, дозволяють краще вивчити діяльність СБ.

Здійснивши аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури на тему діяльності СБ ОУН, можна зробити певні висновки і узагальнення. Спостерігається певна закономірність: за незначними винятками, чим давніше дослідження було написане, тим є менш об'єктивним та науковим. Через панування тоталітарного режиму і відповідно єдину офіційну ворожу позицію відносно націоналістичного руху, найбільш заангажованими виявилися радянські історики.

Недоліком діаспорних авторів є одноманітність архівно-документальної бази та надмірне звеличення ролі своєї політичної сили. Зарубіжні дослідники, як правило, виходять з позицій національних інтересів власних держав, тому лише нещодавно розпочали об'єктивне вивчення українського національно-визвольного руху періоду Другої світової війни та перших повоєнних років.

У сучасній вітчизняній історіографії тривають пошуки нових методів і

підходів вивчення діяльності ОУН і УПА. На основі величезного обсягу нещодавно розсекречених архівних документів, науковцями здійснюються більш ґрунтовне та деталізоване дослідження антирадянського підпілля. У контексті цих процесів траває наукове вивчення і неупереджена оцінка діяльності Служби безпеки ОУН (б).

1.2. Джерельна база

Для написання монографії було залучено значну кількість різноманітних історичних джерел, які характеризують діяльність СБ ОУН на Волині та Поліссі. За місцем походження їх можна розділити на декілька груп:

- матеріали безпосередньо створені підпіллям ОУН і УПА, в тому числі реф. СБ;
- радянські документи урядових, партійних і громадських організацій та установ;
- документація радянських силових органів.

За родово-видовою класифікацією джерела поділяються на: документальні (судово-слідчі, діловодчу документацію, статистичні, нормативні та ін.), оповідні (художні, публіцистичні, політичні твори і навчальна література), особового походження (мемуари, щоденники, записники), періодику (офіційну і підпільну), матеріали конкретно-соціологічних досліджень [495, 357–443]. У джерелознавстві новітньої історії України окремо виділяють документи і матеріали антирадянського підпілля, які за класифікацією відповідають приватним актам, та в той же час містять характерні особливості інших видів.

Серед неопублікованих документальних матеріалів найбільш значний масив, використаний у дослідженні, складають судово-слідчі джерела радянських силових органів, які, головним чином, представлені фондами припинених (реабілітованих) (ФП) архівно-кримінальних справ обласних

управління Служби безпеки України (обл. УСБУ). Загалом, ФП незважаючи на його обсяг, є похідним і вибіркоvim, тому що формувався не в міру закінчення слідства і передання справ в архів, а в міру перегляду архівно-слідчих справ, їхнього припинення і прийняття рішень про реабілітацію. Отож цей фонд, що почав формуватися лише з 1954 р., є тільки частиною того масиву слідчих справ, які велися радянськими репресивними органами. За джерелознавчою характеристикою вони належать до підгрупи – слідчі матеріали, їх основу складають протоколи обшуку та огляду, протоколи слідства, допитів звинувачених і свідків, очних ставок, донесення агентів, листування слідчих органів, речові докази та ін. Меншою мірою дані джерела відносяться до підгрупи – судові документи (протоколи судових засідань, допитні листи по справі, вироки судів, тощо). Особливістю архівно-кримінальних справ є їх персоніфікація, тобто кожна з них стосується долі однієї або декількох осіб, які були арештовані органами радянської влади. При проведенні слідчих дій увагу звертали на найменші деталі антирадянської діяльності підпільника, інколи співробітника СБ, намагалися їх аргументовано довести. Більшість матеріалів архівно-кримінальних кримінальних справ обл. УСБУ не введені до наукового обігу.

У дослідженні найактивніше використано ФП Архіву управління Служби безпеки України у Волинській обл. (Архів УСБУ у Волинській обл.) та частково залучені аналогічні за формою фонди Архіву управління Служби безпеки України у Рівненській обл. (Архів УСБУ у Рівненській обл.). Характерно, що переважна більшість справ стосуються найнижчих ланок СБ – інформаторів (інф.), станичних, комендантів (ком.) кущових боївок (КБ) і лише іноді районних і надрайонних референтів (реф. СБ РП і НП). Вони дають багатий матеріал для вивчення побудови та методів роботи розвідувально-інформаційної мережі СБ, а також заходів СБ щодо господарчого забезпечення підпілля, пропагандистської роботи і частково диверсійно-терористичних операцій. В той же час найповніший обсяг інформації про діяльність реф. СБ РП і вищих рівнів, особливо їх терористичні акції, як

правило, зберігаються в основних фондах архівів УСБУ, що є в даний час повністю закритими для дослідників. Частина архівно-кримінальних справ з ФП була передана обл. УСБУ державним облархівам. Проте, у зв'язку з недосконалістю законодавства більшість сучасних дослідників також не мають доступу до даних джерел. При написанні монографії вдалося опрацювати і залучити до дослідження деякі судово-слідчі джерела з Державного архіву Рівненської обл. (ДАРО), які належать до Фонду Р-2771 «Архіву УКДБ у Рівненській області». Вони дозволили істотно доповнити картину діяльності місцевих реф. СБ, уточнити їх структуру та особливості побудови, з'ясувати взаємодію Крайових проводів «Одеса» (Рівненська обл.) і «Москва» (Волинська обл.).

Недоліком припинених архівно-кримінальних справ з архівів УСБУ є їх певна суб'єктивність, адже арештована особа, знаходячись під тиском слідчих, нерідко зазнаючи фізичних і духовних тортур, аби полегшити долю собі та своїй родині, давала неправдиві свідчення. Також потрібно мати на увазі, що інформацію навмисне підбирали для виявлення і засудження «бандитської, антидержавної» діяльності певних підпільників, тому вона майже виключно негативного характеру.

Для кращого вивчення діяльності комендантів окремих БСБ було використано обліково-кримінальні справи на сім'ї активних учасників оунівського підпілля Архіву Управління Міністерства внутрішніх справ України у Волинській обл. (Архіву УМВС України у Волинській обл.). За своєю характеристикою вони відповідають головним чином підгрупі «судові матеріали» та меншою мірою – «матеріалам прокурорського нагляду» (запити, донесення, листування та ін.). Найцінніший для даного дослідження матеріал, який стосується безпосередньо певного реф. або бойовика СБ, розміщувався в першому томі справи, а інші томи були присвячені членам родини, яких примусово виселяли в віддалені регіони СРСР. Слід сказати, що даний вид документів недостатньо інформативний і висвітлює лише окремі аспекти структури та диверсійно-терористичної роботи СБ. Інші

томи на виселених членів родини підпільників є швидше джерелом для дослідження карально-репресивної політики радянської влади.

Повністю до підгрупи «матеріали прокурорського нагляду» належить фонд Р-511 Державного архіву Волинської обл. (Прокуратура Волинської обл.), в якому подається листування прокуратури з органами МВС і МДБ, а також донесення районних прокурорів. Загалом, дана категорія документів лише побіжно охоплює проблему діяльності СБ, але в той же час дає повну картину процесів радянзації області. Подібна за змістом інформація знаходиться у фонді Р-688 ДАРО (Прокуратура Рівненської обл.), який представлений довідками, спецдонесеннями, доповідними записками в обласну прокуратуру. В них подаються факти порушення законності представниками радянської влади і співробітниками силових органів, проте діяльність СБ фактично не висвітлюється.

Значна частина статистичних джерел, а також діловодчої документації радянських держустанов і громадських організацій зберігається у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). Вони представлені звітами, інформаціями, доповідними записками, довідками, спецдонесеннями обкомів, обласних УМВС і УМДБ в ЦК КП(б)У. Виникли дані джерела внаслідок масових описів, обстежень, переписів, стандартизованого обліку та звітності, тому їх цінність в узагальнюючій інформації, яка базується на потужній джерельній базі. Найбільша кількість відповідних документів міститься у фонді 1 (Центральний Комітет Компартії України); опис 23 – документи загального відділу (особливого сектору) ЦК КПУ (таємна частина); опис 24 – документи загального відділу ЦК КПУ (таємна частина). Особливої уваги заслуговують щоденні звіти про боротьбу з бандитизмом управлінь МВС і МДБ Рівненської та Волинської обл., в яких подаються детальні описи агентурно-оперативних операцій по ліквідації конкретних боївок та підпільних груп, а також містяться статистичні й аналітичні дані про чисельність і стан оунівського підпілля, знаходиться значна інформація про

структуру, тактику, методи роботи СБ ОУН (б).

Соціально-економічний і політичний розвиток краю та боротьбу радянських органів влади з оунівським підпіллям висвітлюють джерела статистичні і діловодчої документації з Державного архіву Волинської обл. (ДАВО). Зокрема, в фонді Р-1 (Волинський обласний комітет КП(б)У) описуються процеси колективізації, виборів до Верховної Ради УРСР, у фонді Р-6 (Виконавчий комітет Волинської обласної ради депутатів трудящих) репатріація і її вплив на ситуацію в області, у фонді Р-393 (Уповноважений Ради у справах Руської православної церкви при Раді міністрів СРСР у Волинській обл.) міститься інформація про впливи підпілля та її спецслужби на священників і відповідно контрзаходи влади.

Характерною особливістю статистичних джерел і діловодчої документації радянських держустанов є їх висока інформаційна цінність. Недоліком даних документів є конфронтаційний підхід до подій на території Волині та Полісся, намагання прикрасити процеси радянізації, проведення карально-репресивних заходів відносно місцевого населення, підкреслено вороже та упереджене ставлення до національно-визвольного руху.

Величезну кількість документів та матеріалів оунівського підпілля зосереджено в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ). Зокрема, у дослідженні використано справи 372 (томи 21–23) і 376 (томи 49, 50, 51, 53, 58) фонду 13 (Колекція друкованих видань КДБ УРСР), сформованому ще наприкінці 1960-х групою голови КДБ при РМ УРСР для оперативного і науково-пропагандистського використання. Його основу складають копії та оригінали документів, які виникли внаслідок боротьби рад. спецслужб з націоналістичним рухом. Їх за тематичними ознаками згруповано в томи, частина яких присвячена безпосередньо діяльності СБ. В них містяться документальні і оповідні джерела, що дозволяють дослідити структуру, тактику і функції реф. СБ різних рівнів. Принципи роботи розвідувально-інформаційного відділу (РІВ) СБ характеризують нормативно-розпорядчі документи і навчальна література –

інструкції для інф., спецагентів, реф. СБ, правила ведення оперативної картотеки, написання розвідувальних звітів, рекомендації по збору розвідінформації в містах, східних обл. УРСР, РА тощо. Значна увага приділена контррозвідувальній і слідчій роботі СБ. Дається характеристика агентурно-оперативній роботі рад. спецслужб, описано їх структуру та функції різних відділів, інструкції СБ для виявлення рад. агентури, особливості ведення слідства СБ, методи психологічного впливу на арештованого, вишкільні матеріали для слідчих СБ та багато іншого.

Високою інформаційною вартістю вирізняється фонд Р-30 (Колекція документів з історії ОУН і УПА) ДАРО, в якому основний масив документів є трофеями рад. силовиків, які свого часу були захоплені у оунівських підпільників Рівненщини. Зокрема, серед документів є джерела судово-слідчої документації (документи оперативного обліку і діловодчої документації СБ) – «чорні листи»³, протоколи допитів і акти виконання присудів 1944–1949 рр., які охоплюють переважно села Гощанського, Здолбунівського і Демидівського р-нів, навчальної літератури – підручники з конспірації, підготовки слідчих, діловодчої документації – інформаційні звіти для СБ з різних районів Рівненської обл.

Порівняно незначна кількість нещодавно віднайдених документів оунівського підпілля зберігається у фондах Волинського краєзнавчого музею (ВКМ). Представлені вони документами оперативного обліку – «чорними листами» СБ, які охоплюють декілька сіл Іваничівського р-ну в період з травня по серпень 1947 р. Вони дають уявлення про принципи ведення нагляду за сексотами, дозволяють збагнути причини терористичної діяльності СБ і методи роботи радянської агентури.

У Центральному державному архіві вищих органів влади й управління України (ЦДАВОВУ) зосереджено значну кількість документів оунівського підпілля. Проте, переважно вони присвячені діяльності УПА в 1943–1944 рр., тому

³ «чорні листи» – вид оперативно-облікової документації СБ, у якому фіксувалися особи, ворожі до оунівського підпілля.

відносно незначна їх частина стосується безпосередньо теми монографії. До них належать джерела – нормативні, діловодчої документації і навчальна література фонду 3833 (Крайовий провід ОУН на західноукраїнських землях). Це інструктивні документи, накази Крайового провода ОУН для референтур СБ, посібники для конспірації.

При написанні монографії частину інформації вдалося зібрати методом опитування осіб, які проживали на території Волині та Західного Полісся в післявоєнний період і мали певне відношення до українського національно-визвольного руху (матеріали конкретно-соціологічних досліджень). Незважаючи на апіорний суб'єктивізм цього виду джерел, записані інтерв'ю дають можливість доповнити дослідження фактами, які не залишили документальних свідчень, уточнити окремі деталі роботи ланок СБ, особливо її РІВ.

Простежити процеси радянзації Волині та Західного Полісся, зокрема, супротив їй селянства, дають можливість офіційні районні та обласні періодичні видання 1945–1951 рр. в яких друкувалися матеріали виразно замовницького характеру.

Післявоєнна періодика ОУН також не вирізняється інформативністю та об'єктивністю. За походженням її можна розділити на еміграційну і видану на території України. Серед джерел, використаних у дослідженні, до першого напрямку можна віднести суспільно-політичний місячник «На сторожі», який видавався 1948 р. в Німеччині [207], а до другого – оунівську періодику з архіву Центру досліджень визвольного руху (ЦДВР) [213; 217–219; 223].

Суттєвим доповненням до архівних джерел є збірники опублікованих документів і матеріалів. Серед них своєю інформаційною цінністю та високою репрезентативністю характеризується серійне видання документів і матеріалів за територіально-хронологічним і тематичним принципами – «Літопис УПА», засноване в 1975 р. Зокрема, дев'ятий і десятий томи, видані під редакцією П. Потічного і Є.Штендери в Канаді (Торонто), містять

комплекс джерел, які у 1946–1952 рр. видавала Українська головна визвольна рада (УГВР) – нормативні матеріали, документи діловодчої документації, підпільна періодика, політичні і публіцистичні твори ідеологів націоналістичного підпілля [249; 250]. Недоліком цих документів є їх тенденційність і пропагандистський стиль, фактично відсутність документів про роботу СБ. В Новій серії «Літопису УПА» (томи 3–8, 10, 13) за редакцією П. Потічного і П. Соханя вміщено багато нормативних, статистичних, діловодчих документів органів рад. влади про боротьбу з підпіллям, а також оригінальних документів-трофеїв з вітчизняних архівів (ЦДАВОВ, ЦДГОУ, ГДА СБУ, обласних архівів). На відміну від попередніх «діаспорних» серій, її упорядники, спільно з канадійською редакцією, намагаються максимально об'єктивно відтворити історію повстанської армії, націоналістичного підпілля та його спецслужби [251–254; 256–259]. Особливе місце в дослідженні посідає восьмий том, в якому вміщено 285 документів періоду післявоєнної діяльності підпілля ОУН і УПА [257]. Серед них – матеріали діловодчої документації (звіти реф. СБ), нормативні документи (накази вищих органів підпілля реф. СБ), епістолярні джерела (листування між оунівськими провідниками).

Великий масив нормативних та діловодчих документів з фондів ЦДАВОВУ, які характеризують діяльність СБ ОУН, в тому числі післявоєнного періоду, вміщено у збірнику документів, упорядкованого вітчизняними науковцями О. Лисенком і І. Патриляком [260]. Добірку архівних матеріалів про діяльність СБ ОУН з ГДА СБУ опублікували Д. Веденєєв і Г. Биструхін [236]. Серед них подаються судово-слідчі джерела – протоколи допитів полонених провідників підпілля і комендантів боївок про структуру і функції СБ, нормативні – інструкції щодо організації розвідки, слідства, вишкільні матеріали, порядок ведення службового діловодства СБ та багато іншого. Звіт крайового провідника В. Галаси

(«Орлана»)⁴ про діяльність проводу ПЗУЗ у 1948–1952 рр. опублікував О.Іщук [246]. Тут подається детальний опис стану підпілля ОУН Волині на її завершальному періоді збройної антирадянської боротьби. Особливістю цього джерела є його яскраво виражене особове походження з поєднанням діловодчої документації. Добірку слідчих матеріалів про криївки оунівського підпілля з Архіву УСБУ у Волинській обл. здійснили В. Засекін та М. Коц [247]. Збірник матеріалів діловодчої документації (оперативні звіти) про діяльність ОУН і УПА в 1945 р. з Державного архіву Російської Федерації опублікували А. Дюков та О. Росов [262]. У збірниках документів, упорядниками яких є В. Сергійчук [263; 264] та І. Білас [232], зібрано, опрацьовано та систематизовано значну кількість документів з центральних державних архівів, Державного архіву УМВС та інших архівосховищ України і Росії про репресивно-каральну систему радянської влади, методи роботи її оперативно-військових сил, їх боротьбу з оунівським підпіллям Волині. Чимало різноманітних за видовою класифікацією документів з обласних та меншою мірою центральних архівів України віднайдено та опубліковано Волинською та Рівненською редакціями серії книг «Реабілітовані історією». Їх головна цінність у новизні та повній відповідності заданим в монографії територіальним рамкам.

Суб'єктивно підібраним, проте досить інформативним є збірник документів про діяльність ОУН, упорядником якого є канадський науковець В. Поліщук [265]. Більшість архівних матеріалів взято з ДАРО та центральних державних архівів. За своїм походженням вони є переважно

⁴ Галаса Василь Михайлович, («Орлан», «Зенон», «Дніпровий», «Назар»), 1920 р. н., уродж. с. Білокриниця Підгаєцького р-ну Тернопільської обл., з листопада 1937 р. член ОУН, з 1938 р. очолює реф. МЛ (молодіжної ланки) Підгаєцького РП, політв'язень (травень-жовтень 1939), арешт. НКВС у грудні 1939 р., звільнений у грудні 1940 р., реф. пропаганди Тернопільського повітового проводу, з вересня 1941р. очолює Тернопільський повітовий провід, з червня 1942 р. Чортківський ОП, з січня 1943 р. Бережанського ОП. З травня 1943 р. переходить на посаду кер. Перемишльського обл. проводу, з травня 1945 р. реф. пропаганди КП Закерзоння, з травня 1948 р. очолює КП ПЗУЗ, займається публіцистикою, арештований (арешт.) АБГ МДБ (діяла під виглядом Кременецького РП) 11 липня 1953 р. в лісі поблизу с. Ямпіль Білогірського р-ну Хмельницької обл., пішов на співпрацю з МДБ, помер 2000 р. у Києві.

діловодчою документацією оунівського підпілля, лише наприкінці збірника подається частину протоколів допитів полонених есбівців. Документи в збірнику навмисне підібрані таким чином, щоб показати найбільш негативні сторони діяльності оунівського підпілля. Подібного гатунку документи про діяльність СБ на Волині опубліковані на сторінках обл. газети «Радянська Волинь» у статтях Г. Бовкуна [233] і В. Зарічного [244]. Цікаву підбірку матеріалів (звіти, статистичні дані) з архіву УСБУ у Житомирській обл. про діяльність ОУН в післявоєнний період подано М. Медведєвим [261]. Подібну публікацію про підпілля ОУН в Новоград-Волинському р-ні здійснив Е. Загривий [243]. Багато цінних статистичних матеріалів з ДАВО і ДАРО про хід радянзації Волині та Західного Полісся подається в серії книг «Історія міст і сіл Української РСР» [496; 497]. Слід зазначити, що підбірку документів в усіх цих виданнях здійснено навмисне так, щоб показати «кримінально-бандитський», злочинний характер діяльності ОУН, а особливо її спецслужби.

Серед розмаїття джерел з діяльності СБ ОУН, вагоме місце посідають мемуари безпосередніх учасників протиборства. Їх можна класифікувати за такою схемою: спогади учасників оунівського підпілля; мемуари колишніх чекістів; свідчення очевидців подій з місцевого населення. До першої групи можна віднести мемуари В. Галаси [270], К. Вірликіва [269], П. Мазяра⁵ [279], О. Мануйлика [280], К. Мороза [283], Є. Овсіюка [285], В.Островця [286], М. Савчин [292], Х. Сегейда [295], В. Чорномошенцева [290], Г.Якимчука [315], В.Яремчука [317]. Вони вирізняються значною інформативністю та в той же час яскраво вираженим партійним характером, тобто суб'єктивізмом.

До другої групи відносяться спогади колишніх співробітників НКВС-НКДБ-МВС-МДБ-КДБ, які брали безпосередню участь у боротьбі з

⁵ Мазяр Пилип Васильович («Назар»), 1929 р. н., уродж. с. Видранка Володимир-Волинського р-ну, очолював осередок МЛ ОУН в Устилузькій СШ, арешт. МДБ 5 листопада 1947 р., покарання відбував у Степлазі, звільнений 4 вересня 1952 р.

оунівським підпіллям – Ф. Бикова [267], М. Кромського⁶ [273; 274], П.Лубеннікова⁷ [298], П. Павлюкіна [288], В. Попова [289], Г.Санникова [294], А. Смірнова⁸, Б. Стегляра⁹ [298], П. Судоплатова [299], С. Сурикова [300], Г. Торговец¹⁰ [304], В. Трегубова [305], П. Удахіна [307; 308; 309], О. Чернова¹¹ [310], О. Яковенка [316]. Позитивною стороною даних мемуарів є наявність у них багатого фактичного матеріалу, що, навіть враховуючи похибку суб'єктивності, дозволило краще дослідити особливості діяльності СБ.

Третю групу складають свідчення В. Левковича [278], Л. Машкерука

⁶ Кромський Микола Костянтинович, 1923 р.н., уродж. м. Тамбов (Росія), з 1938 р. член ВЛКСМ, у 1941 р. пішов добровольцем на фронт в Червону армію, брав участь у боях під Москвою. Службу розпочав у бригаді ОП НКДБ СРСР. За наказом 4-го Управління НКДБ СРСР діяв в ворожому тилу (березень 1942-вересень 1944). Вступив у члени КПРС (1943), командував ротою розвідки партизанського загону ОП ім.Дзержинського. В березні 1945 р. направлений в Харківську міжкrajову школу НКДБ СРСР, після закінчення якої направлений оу в УНКДБ Волинської обл., знаходився в складі ОВГ, в 1948 р. нагороджений боєвою зброєю, з 1949 р. ст. оу, капітан УМДБ, в 1980-х працював секретарем парторганізації житлово-експлуатаційної дільниці м.Луцьк.

⁷ Лубенніков Петро Пилипович, ст. лейт., нач. Зарічненського РВ НКДБ-МДБ, в 1950 р. призначений нач. Тучинського РВ МДБ. Керував операцією по ліквідації реф. СБ А.Пашковця («Кнопки») (1950).

⁸ Смірнов Анатолій, з 1941 р. служив в Червоній армії, нач. Козинського РВ МДБ. Керував операціями по ліквідації БСБ Я.Овдейчука («Сокола») і С.Трусевича («Орла»).

⁹ Стегляр Борис Єфимович, 1923 р.н., уродж. м. Новоград-Волинський Житомир. обл., 26 червня 1941 р. записався добровольцем в Червону армію, служив у 38-му батальйоні зв'язку 12-ї Армії Південно-західного фронту, згодом мотоциклістом-кулеметником, був двічі контужений, служив у 908-му взводі розвідки 246-го стрілецького полку Калінінського фронту в м. Ржев (грудень 1941 – січень 1942), командував відділом розвідки 491-го протитанкового артилеристського полку під Сталінградом (1942–березень 1943), навчався у 1-му Ленінградському артилерійському училищі м. Енгельс Саратовської обл. (березень 1943 – березень 1944). Отримав звання мол. лейт., командував взводом розвідки 211-го артилеристського полку 61-ї армії Білоруського фронту, згодом на 2-му Прибалтійському фронті, брав участь у звільненні Риги, Варшави. Призначений ком. роти «СМЕРШу» в Берліні (травень 1945). У званні лейт. направлений на війну з Японією (серпень 1945). Закінчив спецшколу МДБ. Працював в органах держбезпеки Рівненської обл., керував операцією по ліквідації Н. Хасевича («Зота») (1951-1952). Нагороджений орденами: Червоної зірки, Червоного прапора, Вітчизняної війни I та II ступенів, медалями – «За відвагу». Полковник КДБ. Голова ради ветеранів-чекістів Рівненської обл.

¹⁰Торговец Григорій Федорович, уродж. Запорізької обл., воював на фронті (1941–1945), закінчив Чернівецьку школу міліції, з 1949 р. нач. Березнівського РВ МВС.

¹¹ Чернов Олексій Павлович, мол. лейт. оу Демидівського РВ НКВС (1944–1946), отримав звання капітана НКВС, здійснював оперативне керівництво АБГ РВ НКДБ на чолі з С.Панасюком («Батьком»), згодом полковник КДБ.

[281], Ф. Самчука [293], О. Ткачука [303], В. Трофімчука [306], Г. Швець [311], М. Якименка [311]. На підставі власних переживань та спостережень ці автори досить об'ємно відображають специфіку морально-психологічного клімату тогочасного волинського села, пронизаного атмосферою взаємної підозрілості, страху та непевності. До цієї ж групи можна віднести спогади родичів учасників СБ. Зокрема, А. Михалевич згадує про свого діда – реф. СБ А. Михалевича («Коса») [282], а В. Тетера про свого двоюрідного брата – А. Маєвського («Уліяна») [301], Л. Бондарук про свого брата – реф. СБ С.Митюка («Богдана») [268]. Тут же спогади родини про В. Кудру («Романа»)¹² [302]. Недоліком цього виду джерел є їх неточність (діяла заборона на розголошення інформації родині) та суб'єктивність.

Підсумовуючи огляд архівних і опублікованих джерел, можемо зауважити, що збереглася значна кількість документів і матеріалів, у яких відображені різні аспекти діяльності СБ, що дозволяє стверджувати про достатню повноту та репрезентативність джерельної бази. Однак, вони розпорошені по багатьох центральних, обласних та галузевих державних архівах, вміщені у десятках фондів, до яких досить часто немає прямого і вільного доступу багатьом науковцям. Ті ж матеріали, які відкриті для широкого кола дослідників, лише опосередковано торкаються піднятої проблеми, мають фрагментарний характер, вимагають доповнення інформацією з інших джерел. Тому при написанні дослідження вдалося використати усі види джерел. При цьому переважають документальні, серед яких, в свою чергу, можна виділити судово-слідчі джерела і документи як радянської, так і оунівської діловодчої документації.

¹² Кудра Володимир Пантелеймонович, («Роман», «Старий», «Заграва», «Бурлака», «Орест»), 1922 р. н., уродж. Малий Омеляник Луцького р-ну, навчався в Луцькій сільськогосподарській школі (1941–1942), керівник відділу в курені «Рубашенка» (1943–1944), командир загону «Базар» (1944–1945), з січня 1945р. командир рейдувочої групи, з кінця 1949 р. очолював Коростенський НП, згодом Житомирський ОП, загинув 9 липня 1955р. оточений ОВГ МДБ в криївці у с. Сушки Коростенського р-ну Житомирської обл.

Таким чином, критичне використання, зіставлення і порівняння наявної історіографічної бази та широкого комплексу джерел дозволили здійснити спробу комплексного об'єктивного дослідження діяльності СБ на Волині та Західному Поліссі у 1946–1951 рр., визначити її функції, завдання, напрями діяльності, з'ясувати вплив на розвиток національно-визвольних змагань під проводом ОУН в регіоні.

РОЗДІЛ 2. МІСЦЕ СБ В МЕРЕЖІ ОУН

2.1. Структура і напрями діяльності СБ

Перші згадки про реф. СБ ОУН на території Волині містяться в організаційних та вишкільних інструкціях Іваничівського РП 1940–1941 рр. [99, арк. 381]. Про спроби її розбудови також згадується в допитах І.Скопюка («Уласа»)¹³ [151, т. 2. арк.3 59]. Розвиток СБ продовжувався і за часів німецької окупації. Проте, повноцінне оформлення і функціонування СБ ОУН (б) на території Волині та Полісся розпочалося з розгортання масового повстанського руху – весною 1943 р. Надалі її місце та функції в ОУН та УПА постійно зростали. Зі зміною тактики підпілля в післявоєнний період, переміщені вістря боротьби з військових операцій на протидію ворожій агентурі, проведені диверсійно-терористичних акцій, СБ перетворюється на провідну, найбільш професійну і боєздатну силу в запеклому пристоянні радянзації регіону.

¹³ Скопюк Іван Володимирович, («Улас», «Чугайстер», «Нурчак», «Базавлук», «Назар», «Барсук», «Сильна скеля», «Сатана»), 1909 р.н., уродж. м.Луцьк, у 1925 р. закінчив 7 класів вищої початкової школи м.Луцька, вступив у будівничу школу, навчався у художній школі м.Почаєва Тернопільської обл., 1927 р. заснував і очолив осередок Пласту, з 1930 р. член УВО, служить в польській армії (1930-1932), з січня 1932 р. очолював Луцький повітовий осередок МЛ ОУН, 27 листопада 1933 р. арешт. поліцією в м.Станіслав (Івано-Франківськ), в 1934 р. за підготовку теракту на Волинського воеводу Г.Юзефського, засудж. на 10 років, покарання відбував у м.Равичі, звільнений у вересні 1939 р., прибув до Луцька, працював артистом-танцюристом міського театру, з 1940 р. очолював Луцький ОП, арешт. НКВС в ніч з 6 на 7 січня 1941 р. в с.Забороль Луцького р-ну, допити проводилися у Луцьку і Києві, 30 липня 1941р. розстріляний в Москві. Реабілітований прокуратурою Волинської області 9 червня 1992 р.

Цілеспрямована військово-оперативна діяльність рад. силових органів в 1944-1946 рр. завдала ОУН і УПА нищівних втрат. Особливо важкою для підпілля була так звана «Велика блокада», після якої його чисельність скоротилась на 40-60 % [334, с.134]. Гарнізонами внутрішніх військ (ВВ) НКВС було охоплено усі райцентри Волині [6, арк.202]. Дрібніші формування охоплювали більші села [348, с.114-115]. В цей час на території Волинської обл. перебували 3400 бійців ВВ, а на території Рівненської – 3100 [452, с.206]. Тільки за січень-лютий 1946 р. рад. спецпідрозділи на території Волинської обл. вбили «211 бандитів і упіймали 233 членів оунівських організацій», а в Рівненській «убито 535 бандитів, затримано 944 бандпосібників» [468, с.219]. Після завершення операції, частину ВВ було переведено в інші регіони СРСР, а іншу розміщено в р-нах найбільшої активності оунівського підпілля: Рівне, Сарни, Дубно, Луцьк, Камінь-Каширськ [451, с.284-285].

Унаслідок блокади наприкінці 1945 – початку 1946 рр. припинила, як військова одиниця, свою діяльність УПА. Хоча, офіційно її скасували лише 30 травня 1947 р., урівнявши рішенням УГВР в підпільній системі з ОУН [320, с.22]. З цього ж часу припинає своє діяльність військово-польова жандармерія (ВПЖ) УПА і військова СБ (ВСБ). Підпілля ОУН переходить до методів глибоко законспірованої боротьби, застосовуючи тактику засідок, терору і диверсій [250, с.101]. Скасовуються обласні проводи, а їх функції передаються НП, а підрайонних проводів – кущовим. Розпущено низку реф. – військову, жіночу, Український Червоний Хрест (УЧХ), «юнацтва» (МЛ), господарську [326, с.54-55]. Л.Шевчук («Богдан»)¹⁴ свідчив про кардинальні зміни в структурі підпілля Волині: «Жіночу референтуру відмінили. Так як жінки знаходяться на легальному положені,

¹⁴ Шевчук Леонід Іванович, («Богдан»), 1924 р.н., уродж. с.Чаруків Луцького р-ну, з січня 1943р. реф. пропанди МЛ Луцького НП, з лютого 1944 р. реф. пропанди Холмського НН, з 13 травня 1944р. реф. пропанди Берестечківського РП, 8 травня 1945 р. арешт. ОВГ Берестечківського РВ НКВС в с.Адамівка Горохівського р-ну, засуджений, покарання відбував у Норильлазі, звільнений 17 червня 1955 р.

органи НКВС їх арештовують і вони видають інших, крім того, багато з них співпрацюють з органами НКВС» [170, арк.19-20]. Натомість запроваджується окрема реф. зв'язку в складі ЦП, ОП і НП [326, с.54-55]. Внаслідок реорганізацій, починаючи з НП і нижче, продовжували діяти лише орг. провідник, реф. СБ і реф. пропаганди [355, с.749]. На фоні цих перетворень СБ отримала величезні повноваження, які постійно зростали. Вертикаль будови мережі ОУН на Волині та Західному Поліссі у цей час виглядала так:

- провід ОУН в Україні на чолі з р.Шухевичем («Туром»)¹⁵ до 5 березня 1950 р. та В.Куком («Лемешем»)¹⁶ до 23 травня 1954 р.;

¹⁵ Шухевич Роман Йосипович, («Дзвін», «Роман Лозовський», Тарас Чупринка», «Степан», «Тур»), 1907 р.н., уродж. м.Львів, закінчив Львівську Академічну гімназію, навчався в політехніці м.Гданськ (1925-1926), архітектурному відділі Львівського політехнічного інституту, служив в польській армії (1928-1929). Член Пласту (1922), УВО (1923), ОУН (1929). Бойовий реф. КЕ ОУН ЗУЗ (1930-1934), в'язень концтабору Береза Картузька (липень 1934-січень 1935). Засуджений на Львівському процесі 25 травня – 27 червня 1936 р. до 4 років ув'язнення. Член штабу «Карпатської Січі» (1938-1939), 10 лютого 1940 р. обраний членом ЦП ОУН(б), викладач старшинських курсів у Кракові (1940-1941). З 10 березня 1940 р. керівник відділу зв'язку повстанського штабу ОУН(б). Учасник II Великого збору ОУН (б) у Кракові (1-3 травня 1941 р.). Командир куреня «Нахтігаль» (1941) у званні сотника, ком. 1-ї сотні і заст. командира 201-го батальйону «щуцманшафту», діяв на території Білорусії (грудень 1941-грудень 1942). Військовий реф. ЦП ОУН(б) (березень-травень 1943). Учасник III Надзвичайного великого збору ОУН(б) на Тернопільщині (21-25 серпня 1943). З травня 1943 р. голова бюро Проводу ОУН, з листопада 1943 р. головний командир УПА. З липня 1944 р. голова Генерального Секретаріату і генеральний секретар військових справ УГВР. Полковник УПА (1943), генерал-хорунжий УПА (22 січня 1946). Загинув 5 березня 1950 р. у бою з ОВГ МДБ оточений у с.Білогорща (теп. м.Львів), можливо застрілився.

¹⁶ Кук Василь Степанович, («Юрко», «Медвідь», «Леміш», «Ле», «Каменярь», «Кам», «Кочегар», «В.Коваль», «Василь Лиманич», «інженер Лука Лемішка», «789/1», «11/315», «100»), 1913 р.н., уродж. смт.Красне Буського р-ну Львівської обл. Навчався в Золочівській гімназії (1923-1932). Член Пласту (1925-1928), МЛ ОУН (1928-1929), від 1930 р. член Золочівської повітової ексекутиви ОУН, політв'язень польських тюрем (вересень 1933-1936), працював продавцем у м.Золочеві. З травня 1937 р. на нелегальному становищі, у вересні 1939 р. прибув до м.Сянок (Польща) для організації розвідувальної роботи, те ж саме завдання виконував у Пн. Буковині (1940). Пройшов підготовку командирів у Кракові(1941), з квітня 1941 р. член ЦП ОУН(б), організатор і керівник центрального штабу Похідних груп ОУН(б)(весна 1941), учасник Київської похідної групи (липень 1941), арешт. німцями у м.Васильків Київської обл.(серпень 1941), перебував у в'язницях Білої Церкви, Житомира, Рівного, Луцька. Завдяки агентурі СБ утік під час транспортування в'язнів до Німеччини. З весни 1942 р. очолює КП СУЗ з центром у Дніпропетровську, одружився на У.Крюченко. Керівник УПА-Південь (весна

- великий КП ПЗУЗ на чолі з М.Козаком («Смоком») до 8 лютого 1949 р. та В.Галасою («Орланом») до 11 липня 1953 р.;
- малі крайові проводи:
 - північно-західний край (ПЗК) «Ліс» (Волинська обл., південний-схід і північний-захід Рівненська обл., південні райони Білорусії) на чолі з І.Литвинчуком («Дубовим»)¹⁷ до 19 січня 1952 р.;
 - північно-східний край (ПСК) «Степ» (північний-схід Рівненської обл. та частково Житомирщина) на чолі з Ф.Воробцем («Верещакою»)¹⁸ до січня 1946 р., згодом реорганізований в Сарненський ОП ОУН, який до 14 жовтня 1951 р. очолював «Ат»;

1943-1949). Ініціатор утворення НВРО (літо 1944), з 1945 р. орг. реф. ЦП ОУН(б), контролює діяльність ОУН на СУЗ і ПЗУЗ. З липня 1950 р. – голова проводу ОУН(б) на українських землях, головний командир УПА і голова Генерального Секретаріату УГВР. Генерал-хорунжий УПА. Схоплений АБГ КДБ УРСР 23 травня 1954 р. у криївці в Іванцівському лісі Львівської обл. Пішов на співпрацю з радянською владою, учасник оперативних ігор з ЗЧ ОУН, 14 липня 1960 р. звільнений разом з дружиною, мешкав у Києві, 1964 р. заочно закінчив історико-філософський факультет КДУ ім.Т.Шевченка, працював старшим науковим співробітником у Центральному державному історичному архіві (1961-1969), старшим науковим співробітником історіографії і джерелознавства Інституту історії НАН УРСР (1969-1972), працював агентом «Укрпобуттрекламу» (1972-1986), з 1991 р. очолював науковий відділ Всеукраїнського братства ОУН та УПА, помер 2007 р. у Києві.

¹⁷ Литвинчук Іван Самійлович, («Дубовий», «Давид», «Максим», «Довбуш», «Корній», «7604», «9245», «8245», «0405», «8228»), 1920 р.н., уродж. с.Бискупичі Руські Володимир-Волинського р-ну, напівсирота, виховувався у Дерманському монастирі, навчався у Кременецькій духовній семінарії (1934), з 1936 р. член ОУН, секретар архієпископа Симона з яким виїхав до Варшави (1937), в'язень польських тюрем (1937-1939), член орг. реф. ОУН в Кракові (1940-1941), працював у Сарненській міськуправі, очолює Сарненський ОП (1942), командир ВО «Заграва» (1943-1944), з січня 1944 р. командир ВГ «Завихост». З листопада 1944 р. крайовий провідник ПЗК «Москва», з 1945 р. командував УПА-Північ, з 1949 р. заст. провідника ПЗУЗ, ГО НВРО, майор УПА, від 19 січня 1951р. полковник УПА, застрілювався 18 січня 1952 р. будучи оточеним ОВГ МДБ в криївці на х.Золочівка Демидівського р-ну

¹⁸ Воробець Федір Васильович, («Верещака», «Олекса Глід», «Шигуніч Денис», «Волинець»), 1922 р.н., уродж. с.Горожанка Монастирського р-ну Тернопільської обл., закінчив гімназію (1939), учасник похідних груп ОУН (1941), з початку 1943 р. – військовий реф. Сарненського ОП, був поранений в бою. Реф. розвідки в штабі 1-ї групи УПА, рейдує територією Житомирщини. З осені 1943 р. командир ВО «Тютюнник», під кінець 1944 р. очолював КП ПСУЗ, який з літа 1945 р. отримав назву ПСК «Одеса», від 24 травня 1945 р. майор УПА, провідник ПСК «Одеса». Важко поранений 15 січня 1946 р. непритомним схоплений ОВГ НКВС, засуджений до виправних таборів, загинув 1958 р. в концтаборі Іркутської обл.

▪ самопроголошений КП «Одеса» (частина Рівненської та північні р-ни Тернопільської і Хмельницької обл., частково Житомирщина і Київщина) на чолі з С.Янишевським («Далеким») до 13 серпня 1948 р., поступово приєднався до структур В.Галаси («Орлана»);

- ОП (по 10-15 РП): Луцький на чолі з М.Бондарчуком («Стеמידом»)¹⁹, Ковельський – В.Сементухом («Ярим»), Брестський – О.Степанюком («Богуном»)²⁰, Сарненський – Ю.Бернарчиком («Чорногузом»)²¹, Рівненський – А.Маєвським («Уліяном»), Житомирський – В.Кудрою («Романом»);

- НП (3-6 в ОП);

- РП (3-5 в НП);

- кущові проводи (2-4 в РП ОУН) [257, с.1136].

Слід зазначити, що не всі ОП були рівнозначні за кількістю та якістю підпілля. Якщо на Луччині і Рівненщині він був добре розвиненим, то на Берестейщині охоплював лише частину р-нів.

Відповідно до організаційної мережі ОУН будувалася структура СБ. Реф. СБ ЦП ОУН до 23 січня 1947 р. керував М.Арсенич («Михайло»). Реф.

¹⁹ Бондарчук Михайло Васильович, («Стеמיד», «Усатовський», «Устим»), 1919 р.н., уродж. с.Мислині Горохівського р-ну, очолював Горохівський НП (1943-1944), з грудня 1944 р. очолював Луцький ОП, вбитий ОВГ МВС 23 червня 1949 р. в с.Олізарів Горохівського р-ну.

²⁰ Степанюк Олександр Тимофійович, («Богун», «Тихон», «Тетеря», «Санько», «Март», «Прохор», «Вавілонський»), 1924 р.н., уродж. с.Стебли Ковельського р-ну, навчався в Ковельській польській гімназії, працював лісником в Скулинському лісництві (1939-1941), з 1943р. заст. ком. боївки «Ліщинського», мобілізаційний реф., згодом очолює Ковельський РП, Ковельський НП (1947-1949), Брестський ОП (1949-1950), з літа 1950 р. Житомирський ОП, загинув у бою з ОВГ МДБ 5 травня 1952 р. в с.Малий Глухів Радомишльського р-ну Житомирської обл.

²¹ Бернарчик Юрій Миколайович, («Чорногуз», «Слюсар», «Григор»), уродж. м.Хуст Закарпатської обл., очолював Сарненський ОП. Вбитий 24 листопада 1949 р. поблизу с.Мала Совпа на кордоні Корецького і Сосновського р-нів.

СБ КП ПЗУЗ і ПЗК «Москва» очолював до загибелі 12 березня 1949 р. П.Ковальчук («Залісний»). Після нього повноцінного керівника СБ ПЗУЗ вже не було. Реф. СБ ПЗК «Москва» було призначено В.Шеванюка («Сатурна»), який загинув так і не прибувши на Волинь [331, с.300]. На посаду реф. СБ КП ПЗУЗ з Тернопільського ОП перевели Кузьму Б. («Кайдаша») [259, с.1031]. Свої функції він фактично не виконував, а відразу перейшов на Житомирщину де загинув [270, с.159]. Згідно досліджень Д.Веденеєва і Г.Биструхіна, до складу реф. СБ НП входили:

- реф. – керував відділом і відповідав за протидію агентурі ворога;
- заст. реф. – відповідав за призначення кадрів СБ у нижчих проводах, вишкіл співробітників СБ, слідчу роботу і архів.
- ком. БСБ – комплектував, навчав особовий склад СБ, керував поточною діяльністю БСБ нижчих проводів;
- технічний реф. нижчих проводів – керував канцелярією, відповідав за упорядкування звітів, інші види службового діловодства, тиражування навчальної літератури, заготівлю канцелярських товарів.
- слідчий (слідчі) – здійснювали допит, узагальнювали компромат.

До складу «провідної ланки» – реф. СБ РП входили:

- реф.;
- заст. реф. (головний розвідник РП);
- технічний реф.;
- зв'язковий (зв'язкові) з керівництвом;
- слідчі (слідчий);

- ком. БСБ [326, с.74-75].

Штат реф. СБ не був сталим і за потреби міг як збільшуватися, так і зменшуватися. Реф. СБ певного проводу підпорядковувався орг. провіднику ОУН лише в поточній роботі, звертався до нього в технічно-господарчих справах, а в усьому іншому підпорядковувався керівництву по лінії СБ. Інф. СБ І.Терета у травні 1948 р. свідчив на допиті в Шацькому РВ МДБ, що запитав І.Гладуна («Солов'я») ²², хто головніший, він чи реф. СБ П.Штандер («Гудзик»), на що той відповів, що йому це знати не потрібно [105, арк.54]. Інколи реф. СБ одночасно очолювали орг. структури ОУН. М.Давидюк («Андрій») керував Дубнівським НП і контролював роботу реф.СБ НП [186, арк.6].

Напрямки роботи в реф. СБ розподілялися по відділам. Ф.Воробець («Верещака») в січні 1946 р. дав загальну характеристику роботи СБ РП: «Поліцейсько-виконавчий відділ проводить арешти, охороняє затриманих, розшукує осіб, якими цікавиться СБ, і виконує смертні вироки, які виносить Служба безпеки. Розвідувальний відділ збирає шпигунські дані про військові підрозділи Радянської Армії (РА), війська НКВС, воєнно-стратегічні та інші матеріали, для чого має розвідувальний апарат. Крім цього, цей відділ використовує зібрану іншими підрозділами ОУН інформацію. Відділ контррозвідки цікавиться наявністю в організації «неблагонадійних» елементів, політичними настроями серед місцевого населення, виявляє лояльно настроєних до Радянської влади осіб, а також тих, хто працює в радянських установах...» [244]. Дана структура була еволюційним розвитком попередньої, повністю відповідала напрямкам роботи СБ і поширювалася, в тій чи іншій формі на всі інші її ланки.

²² Гладун Іван Якимович, («Соловей», «Бадемир», «Білий»), 1916 р.н., уродж. с.Пульмо Шацького р-ну, з 1943 р. пропагандист УПА, ком. КБ, згодом очолював Шацький РП, загинув 30 листопада 1950 р.

Реф. СБ мала окремі лінії зв'язку, які офіційно закріпило рішення УГВР від 6 червня 1948 р. [326, с.56]. Наприклад, О.Вознюк («Чайка») з смт Рокитне забезпечувала зв'язок місцевих інф. СБ з пунктом зв'язку на х.Заріччя [49, арк.15].

Протягом 1945-1946 рр. було вироблено три основні тактичні схеми для підпілля, в кожній з яких були вказівки для СБ.

Головною була тактична схема «Дажбог», яка визначала принципи дії підпілля за нових умов, спрямованих на його виживання і боротьбу з радянізацією. СБ повинна була створити і організувати роботу розвідувально-інформаційної мережі, контррозвідувальний захист нелегального середовища, здійснення силових акцій проти представників адміністрації й активу, сексотів, забезпечення конспіративності навколо місць укриття лідерів і функціонерів підпілля, ліній його зв'язку.

Іншою, не менш важливою, була тактична схема «Олег», яка передбачала виховання і підготовку до боротьби молоді. Роль СБ полягала у перевірці кандидатів в підпілля, опрацюванні завдань з розвідки в МЛ ОУН, їх контррозвідувальний захист.

Остання, третя тактична схема мала назву «Орлик» або «Харків». Вона передбачала поширення впливу ОУН на південні та східні обл. УРСР (ПЗУЗ на Житомирську, Київську і Хмельницьку обл.). СБ вивчала кадри, які направлялися, досліджувала методи протидії МДБ і узгоджувала завдання [326, с.66-72]. Кожна з цих тактичних схем не була ізольованою від інших, найчастіше вони поєднувалися.

Важливе місце в тактичних планах ОУН посідав конфлікт між Заходом і СРСР (в документах підпілля під шифром «Чума»). Саме з цією метою конференція ОУН у червні 1946 р. ухвалила рішення зберегти невеликі військові відділи і продовжувати активний збройний супротив [320, с.21]. Про перспективи майбутньої війни згадували в інструкціях УГВР [1, арк.68]. Створення 4 квітня 1949 р. Організації Північноатлантичного договору – НАТО (North Atlantic Treaty Organization)

та закріплення біполярної системи міжнародних відносин давало оунівцям підстави вважати початок третьої світової війни цілком реальним [470, с.263]. Характерно, що підпільники, навчені гірким досвідом, не мали особливих ілюзій щодо майбутнього союзника. Декларація ОУН проголошувала: «В можливій війні західних альянсів проти СРСР ми заінтересовані остільки, оскільки вона несе ще одний шанс поневоленим народам визволитися від всякого імперіалізму» [326, с.53]. Зокрема, оунівці у своїй пресі за травень 1950 р. критично поставилися до україномовних радіопередач «Голосу Америки», заявляючи, що вони за своїм змістом не українські, а російські [219, арк.242]. Свої сумніви відносно перспектив майбутньої війни висловлювали й керівники підпілля ОУН. В останньому листі шефа СБ М.Арсенича («Михайла») до р.Шухевича за 11 січня 1947 р. сказано: «У дійсності всі аргументи реалізму жадають від багатьох держав відсунути збройний конфлікт, що наближається, на час, достатній для заліковування ран, нанесених війною, збирання свіжих сил, остаточної і вигідної для себе кристалізації військово-політичної війни, й факти не вказують на щось зворотне» [333, с.134]. У розмові р.Шухевич висміяв мрії О.Гасина²³ про швидкий початок війни. Він саркастично зауважив: «Америка чомусь ніяк не прислухається до думки Лицаря» [236, с.105].

На думку керівництва ОУН, потрібно було орієнтуватися на власні сили [396, с.74]. За планами ОУН у майбутньому конфлікті українці-

²³ Гасин Олександр Іванович, («Лицар», «Вовк», «Дор», «Сук», «Чорнота»), 1907 р.н., уродж. с.Конюхів Стрийського р-ну Львівської обл. Закінчив Стрийську гімназію, навчався на факультеті сухопутної і водної інженерії Львівського політехніки (1931-1935). Член Пласту, УВО, з 1929 р. – ОУН. Орг. реф. Стрийського ОП, згодом очолив Стрийський ОП (кінець 1933 – січень 1934, 1936). Був в'язнем Берези Картузької (1934-1935), крайовим провідником ЗУЗ (1934-початок 1935), орг. реф. КЕ ЗУЗ (1935). У вересні 1938 р. виїхав до Австрії, член ЦП ОУН, з 1940 р. військовий реф., заст. шефа центрального повстанського штабу, керівник військових вишколів у Кракові (березень-травень 1941). Держсекретар військових справ Українського Державного Правління (червень 1941). Вязень гестапо у Дрогобичі, звільнений БСБ К.Цмоця («Града»). Військовий реф. ЦП ОУН (1943, кінець 1945-1949), член ЦП ОУН (1947-1949), шеф Головного військового штабу (грудень 1943-січень 1944, кінець 1945-січень 1949). Застрілювався у Львові поблизу головного поштампу 30 січня 1949 р. будучи оточеним ОВГ обл. МДБ. Полковник УПА, посмертно підвищений до генерал хорунжого.

червоноарміці (як за часів німецької окупації українська поліція) повинні були масово перейти на сторону підпілля. Реф. СБ А.Михалевич («Кос») писав: «Успіх національних революцій на сході залежить від вислуду нашої боротьби за душу червоноармійця» [133, арк.292].

Згідно нової тактики підпільної боротьби, оунівці намагалося максимально використати сприятливі природні умови регіону, масово будуючи криївки²⁴. При цьому величезне значення надавалося їх маскуванню, а також конспірації при побудові та утриманні [360, с.32]. Згідно інструкцій, криївки для СБ викопувалися власними силами з залученням лише «певних людей» [22, арк.280]. Для побудови і утримання криївок намагалися використовувати осіб, які б не викликали підозр у рад. влади. Реф. СБ П.Ковальчук («Залісний») будував криївку у жителя с.Хорохорин Луцького р-ну І.Мазорчука, першу дружину якого в Маневицькому р-ні за сексотство ліквідувала БСБ [281]. У 1950 р. ОВГ Старовижівського РВ МДБ в колгоспної рад. активістки з с.Кримне Є.Стрижук, під хлівом, де тимчасово розмістили артільних телят, було виявлено криївку технічного звена (ТЗВ) [408]. В одному з наказів для підпілля Рівненщини йшлося: «Про криївки повинні знати ви і господар. Пояснити йому: коли хто буде більше знати, то буде суворо покараний» [21, арк.124]. Осіб, які видавали їх розміщення або розкрадали, жорстоко знищували. Наприклад, у с.Білопіль Локачинського р-ну БСБ за це була повішена сім'я Сташуків [197].

За можливості рекомендувалося взагалі обмежити спілкування з господарем будинку в якого вона розміщувалася. Коли приходили невідомі підпільники, господар повинен був зберігати конспірацію і показати її лише в тому випадку, якщо вони назвуть встановлений заздалегідь пароль. Намагалися, особливо взимку, мінімізувати відвідування або залишення

²⁴ криївки – (від слова критися, тобто переховуватися), переважно підземні бункери, різноманітні за масштабами і призначенням, які будували і використовували підпільники.

криївок. Запроваджувався суворий контроль за споживанням продуктів і внутрішньою дисципліною тощо [179, арк.15-16]. За необхідності криївки заміновувалися [254, с.420]. Слід сказати, що життя в них було надзвичайно важким. Тривалий час доводилося сидіти у напівтемряві, в вологих, тісних підземних приміщеннях, без руху, нормальної вентиляції, повноцінного харчування [294, с.292-293]. Колишній підпільник з с.Береськ Рожищанського р-ну А.Дубчук писав: «Схрон забрав моє життя, я в ньому майже осліп. Хоча мені 23 роки, але здоров'я моє загублене» [209]. О.Ткачук («Олекса»)²⁵, який протягом 1950-1953 рр. безперервно знаходився в схроні с.Ставок турбували психологічні проблеми, ревматизм, біль в ногах і руках, виразка шлунку. Він скаржився своєму керівнику Г.Грушовцю («Хоми»)²⁶: «Краще сидіти в тюрмі, ніж у такій криївці» [177, арк.45-46]. Друкарка ТХЗ згадувала про життя в схроні: «Воліла б жити у холодному лісі, ніж у такій клітці. Постійно почуваюся втомленою, боліла голова, не смакувала їжа. Від нафтової лампи почервоніли очі...» [374, с.143].

Недоліком криївок було неможливість організувати ефективну оборону і у випадку оточення ворогом. Хоча, інколи, переважно через необережність, при штурмі криївок гинули солдати ВВ або навіть нач. МВС-МДБ. Наприклад, М.Кутіцин²⁷ загинув під час штурму криївки С.Ярмолюка («Юрка»)²⁸ [479]. С.Рожков²⁹ під час оточення криївки Г.Грушовця («Хоми») [307, 29-31 жовтня].

²⁵ Ткачук Олексій Іванович, («Олекса»), 1915 р.н., уродж. Ратнівського р-ну, з 1943р. в курені УПА «Назара», був важко поранений, лікувався в м.Сокаль Львівської обл., ампутували ногу, з 1944р. в БСБ Турійського РП, з 1948 р. керівник ТХЗ Турійського РП, арешт. ОВГ РВ МДБ 1956 р. в с.Вербично Турійського р-ну, помер в рад. концтаборах.

²⁶ Грушовець Григорій Денисович, («Хома», «Галайда»), 1927 р.н., уродж. с.Озеряни Турійського р-ну, з весни 1944р. в загоні черв. партизан ім. Кармелюка, з літа 1944 р. в боївці Турійського РП, з осені 1948 р. очолює Турійський РП, з 1952 р. Ковельський НП, вбитий ОВГ обл. УМДБ 30 жовтня 1953 р. в с.Сельце Ковельського р-ну.

²⁷ Кутіцин Микола Ілліч, чекіст з 1935 р., брав участь у обороні Одеси, боях на Кавказі, звільнені Праги, військових діях в Маньчжурії (1941-1945), нач. Вербського РВ НКВС-МДБ (1945-1952).

²⁸ Ярмолук Степан Іванович, («Юрко»), 1922 р.н., уродж. с.Залужжя Дубнівського р-ну, очолював Вербський РП, загинув 1952 р. оточений ОВГ Вербського РВ МДБ в криївці.

Тому, у разі їх виявлення, бойовики СБ мали чіткий наказ живими в полон не здаватися [21, арк.102]. У подібних випадках есбівці переважно виявляли стійкість характеру, самопожертву і ненависть до ворога. Вони відчайдушно, без надії на можливу перемогу, оборонялися, або одразу «стрілялися»³⁰. Завдяки агентурним даним 1 травня 1946 р. в Лиценському лісі Луцького р-ну військами МВС було виявлено криївку ком. БСБ К.Шикерявого («Ігоря»). Керівник ОВГ НКДБ І.Моськін запропонував підпільникам здатися, на що отримав відповідь: «А дудки не хочеш ?!». Після цього почалася стрілянина, до схрону кинули гранату і витягнули тіла п'яти есбівців [267] Інколи частина підпільників не хотіла добровільно померати. Наприклад, колишній чекіст Д.Боровик³¹ згадував, що під час оточення ОВГ Турійського РВ МДБ криївки реф. СБ С.Ковальчука («Медведя»), одразу після підняття ляди бойовики відкрили кулеметний вогонь. Після цього між есбівцями виникла суперечка, вони билися між собою. Перемогли ті, які не хотіли здаватися в полон. На пропозицію вийти на поверхню, вони продовжили стрілянину, тоді чекісти кинули до криївки кілька гранат [405].

²⁹ Рожков Сергій Іванович, 1914 р.н., уродж. с.Буяново Божецького р-ну Калінінської обл. (Росія), закінчив тваринницьку школу, працював зоотехніком, з 1932 р. член ВЛКСМ, служив в Червоній армії (1937-1939), з 1940 р. член КПРС. З травня 1939 р. працював в органах держбезпеки, з червня 1941 р. служив на Західному, Калінінському, Брянському, 2-му Білоруському фронтах, брав участь в боях за Кенінгсберг і Варшаву, закінчив війну у званні підполковника. З 1945 р. працював в УНКДБ Ворожильовградської обл., у 1948 р. переведений в УМДБ Волинської обл. очолював ОВГ, загинув 30 жовтня 1953 р. при оточенні криївки Турійського РП «Хоми» в с.Сельце Ковельського р-ну. Нагороджений орденами Червоної Зірки, Вітчизняної війни II ступеня, медалями.

³⁰ «стрілятися» – спосіб яким оточені ворогом підпільники вбивали себе, щоб не потрапити в полон. Переважно застосовувався вистріл у скроню, нерідко вбивали один іншого, або керівник підлеглих. Інколи траплялися випадки використання для самоліквідації гранат.

³¹ Боровик Дем'ян Харитонович, 1915 р.н., уродж. с.Осівка Ємільчанського р-ну Житомирської обл., мол. лейт., з 1944 р. оу Турійського РВ НКВС-МДБ, мешкав в с.Купичів Турійського р-ну, очолював міжрайонну АБГ (кінець 1944 – березень 1945), з червня 1948 р. звільнився з органів МДБ, працював заст. «Заготконтори» смт.Сенкевичівка Горохівського р-ну.

Подібним чином бойовики СБ діяли під час бойових зіткнень з ворогом. Оточена у березні 1946 р. ОВГ Мізоцького РВ БСБ С.Турчина («Гліба»), незважаючи на неодноразові пропозиції чекіста О.Белкіна³² здатися, намагаючись прорватися, тричі йшла в бій, доки усі підпільники не загинули [480]. Під час переслідування ОВГ Цуманського РВ МВС на чолі з П.Богатирчуком³³ у січні 1949 р. БСБ С.Вітковського («Квітки») в с.Метельне Ківерцівського р-ну один з есбівців був важко поранений. Не маючи змоги врятувати бойовика, його застрелили [440, 21 жовтня]. На початку 1948 р. під час бою з ОВГ Ратнівського РВ МВС важко поранений есбівець П.Коклюк («Сруль») застрілювався сам [115, арк.280]. Щоправда й чекісти не бажали живими потрапляти в полон до СБ. 18 лютого 1946 р. в с.Батьків Радивилівського р-ну дільничний уповноважений (ду) РВ МВС Осацюк підірвав себе гранатою, щоб не потрапити до рук есбівців [235, 28 березня]. Подібна ситуація трапилася з міліціонером І.Зайцевим³⁴ [437].

Великої шкоди піділлю завдавали службово-розшукові собаки (СРС) ВВ МДБ, які виявляли криївки і брали слід підпільників. Зокрема, станом на 1 травня 1949 р. чекісти Волинської обл. використовували 34 СРС, а Рівненської обл. – 68 [424, с.135]. Завдяки дії хімічного препарату «Нептун-22», який у взутті та одязі передавали у підпілля рад. агенти, ефективність ССР посилювалася [326, с.299]. Тому згідно інструкцій ОУН, при бойовому зіткненні, підпільники насамперед намагалися вбити СРС та їх інструктора [424, с.135].

Безкомпромісний характер боротьби призводив до величезних втрат серед оунівців. У Рівненській обл. за 1944-й – першу половину 1947 рр. загинуло 22082 учасників ОУН і УПА та було затримано 46187 [294, с.36]. Незважаючи на значні втрати, у зв'язку з новими методами боротьби, частка

³² Белкін Микола Олексійович, з 1944 р. нач. Мізоцького РВ НКВС, загинув 11 червня 1947 р. в бою з БСБ «Сокола».

³³ Богатирчук Петро, ду, очолював ОВГ Цуманського РВ МВС, міжобласну АБГ.

³⁴ Зайцев Іван Якимович, з 1937 р. працював в органах міліції, оу Турійського РВ НКВС, 11 травня 1945 р. у бою з БСБ «Ворона» в с.Вербично-2 Турійського р-ну був поранений в обидві ноги, щоб не потрапити в полон підірвав себе гранатою.

есбівців серед інших підпільників постійно зростала. Зокрема, 25 лютого 1946 р. на території Волинської обл. діяло 32 боївки, в яких нараховувалося 246 озброєних підпільників [10, арк.23]. Станом на березень 1946 р. на території обл. з 287 озброєних підпільників 96 перебувало в БСБ [326, с.56]. У той же час на Рівненщині діяло 349 озброєних підпільників [237, с.192]. Якщо брати до уваги попереднє співвідношення, серед цих підпільників 117 були есбівцями, а загалом на території Рівненської і Волинської обл. їх нараховувалося 213. До цього числа слід додати співробітників СБ, які діяли на території Білорусії і Житомирщини, але їх кількість через відсутність даних та нестабільний стан тутешнього підпілля визначити не вдалося. Згідно даних УСБУ Житомирської обл., відомо, що в післявоєнний період на території обл. постійно діяло 9 груп ОУН та було арешт. 638 учасників підпілля [261]. За даними УМДБ 5 квітня 1947 р. на території Волинської обл. діяло 46 боївок, в яких нараховувалося 311 осіб, а на території Рівненської обл. відповідно – 58 і 511 [14, арк.49-50]. За підрахунками В.Галаси («Орлана»), станом на 1948 р. підпілля Волині і Полісся нараховувало 960 осіб, у 1949 р. – 650, у 1950 р. – 328, у 1951 р. – 128 [246, с.8]. Через суперечливість і неточність даних важко встановити, яку саме частку становили співробітники СБ. Проте, незаперечним є факт, що вона була значною. Враховуючи важливе значення СБ у збройному протистоянні з радянською владою, з 1948 р. серед її співробітників запроваджується субординація і військові звання [391, с.51]. Щодо соціального складу есбівців, переважно вони були місцевими селянами, віком від 20 до 30 років, з середньою освітою [419, с.448-449]. Тобто, співробітники СБ суттєво не вирізнялися з загальної маси оунівського підпілля.

Відбулися значні зміни в бойовій тактиці СБ. У документі ОУН «До тактики революційної боротьби» за червень 1946 р. рекомендувалося: «..оминати відверті, широкі, масові акції, зокрема відверті збройні виступи більших масштабів» [326, с.54]. Знаючи про погано налагоджену координацію між РВ МВС і МДБ, БСБ намагалися діяти на межі р-нів і обл. [5, арк.49].

Наприклад, КБ СБ С.Ковальчука («Медведя») діяла в селах: Ворончин Рожищенського р-ну, Твердині, Кисилин, Іванівка Локачинського р-ну, Осьмиговичі, Маковичі, Новий Двір, Волосівка, Ловище Турійського р-ну [130, арк.73]. На Поліссі боївки СБ активно діяли й у сусідніх р-нах Білорусії [449]. Це підтверджує структура Брестського ОП [386, с.17]. Наприклад, 3 березня 1951 р. на хуторі Кіззя Кобринського р-ну ОВГ УМДБ Брестської обл. захопила ком. БСБ Кобринського РП А.Климчука («Чайку»), який до того діяв на Ратнівщині [356, с.199]. Нерідко бойовики СБ називали себе «повстанцями» [390, с.519]. Існували також БСБ «під маркою совітів». Вони використовувалися для бойових операцій, ведення розвідки і перевірки підозрілих в сексотстві інф. [355, с.758]. Інтенсивність діяльності БСБ залежала від сезону. В особливо важкі періоди, щоб перечекати зиму, вони розбивалися на невеликі групи по 2-3 особи і тимчасово припиняли активну діяльність [5, арк.13]. З настанням літа бойова активність СБ посилювалася [355, с.749]. За необхідності БСБ об'єднувалися і утворювали більш чисельні формування.

Найпоширенішими формами бойової діяльності СБ були засідки та теракти. Так, 4 травня 1948 р. боївкою І.Берника («Ярослава») і ком. БСБ «Пиявки» в двох кілометрах від с.Руда Красна Рівненського р-ну з засідки в лісі була обстріляна автомашина на якій в Клевань їхали ОВГ РВ МДБ і МВС разом з групою радянсько-партійного активу і 4-ма затриманими учасниками МЛ ОУН. В результаті обстрілу 7 осіб було вбито і 4 поранено [255, с.170].

Проте, найбільш ефективними були не засідки, а теракти. Спочатку ворога намагалися попередити погрозовими записками. Зокрема, реф. СБ Л.Скоба («Чад») неодноразово підкидав чекісту В.Черибі³⁵ саморобні листівки з зображенням черепа над схрещеними кістками з надрукованим написом «Зникай. Уб'ємо ! Останнє попередження» [296]. Міліціонеру

³⁵ Черіба Володимир Семенович, майор, нач. Торчинського РВ МДБ.

А.Сільчуку³⁶ підкинули записку: «Граєшся з вогнем. Подумай про свою голову. Виріжемо всю родину до сьомого коліна» [432].

Після цього приступали до підготовки та виконання теракту. Виконавців підбирали з підпільників, які таким чином повинні були пройти перевірку, або з добровольців. І.Поліщук з с.Ягідно Турійського р-ну, який весною 1946 р. повернувся додому з Німеччини, свідчив, що для його перевірки М.Полезнюк («Панок»)³⁷ і реф. СБ І.Радзік («Ройтер») наказали кинути гранату в будинок ду РВ МВС Мартинюка [97, арк.44]. Багато терактів зазнавали невдач через відсутність належно проведеної підготовки. Наприклад, учасники БСБ Д.Ганського («Літнього») двічі намагалися кинути гранату в вікно нач. Деражнянського РВ НКВС Синіцина. Перший раз енкаведиста врятували зашиті деревом віконні рами, а вдруге бойовиків помітив вартовий [444]. Велике значення мало вдало підібране для теракту місце. Так, 9 січня 1950 р. до приміщення Тучинського РВ МДБ, біля якого натовп оглядав тіла вбитих реф. СБ А.Пашковця («Кнопки»), керівника РП «Мусія» і двох бойовиків, підійшов переодягнений в жіночий одяг з двома гранатами і пістолетом ком. КБ «Явір», який хотів здійснити теракт-помсту. В останній момент площу оточили військові і завадили його виконати. У запланованій на знищення бойовиком «Победі» їхали з Рівного: секретар обкому В.Чучукало³⁸, нач. обл. УМДБ В.Шевченко³⁹ і нач. УМВС

³⁶ Сільчук Артем – ду Ратнівського РВ НКВС, командував ВГ с.Річиця Ратнівського р-ну, вбитий оунівцями у засідці в Самарівському лісі.

³⁷ Полезнюк Микола Лукашови, («Гриць», «Панок»), 1922 р.н., уродж. с.Штунь Любомльського р-ну, з 1945 р. очолював Оваднівський РП, вбитий 9 травня 1949 р. ОВГ Луківського РВ МДБ на території Турійського р-ну.

³⁸ Чучукало Василь Данилович, з 1926 р. член компартії, з червня 1941 р. військовий комісар Автобронетанкового управління Південно-Західного фронту, з 12 вересня 1943 р. – 1-й секретар Сумського обкому КП(б)У, з жовтня 1949 р. – 1-й секретар Рівненського обкому КП(б)У, з лютого по травень 1951 р. – 1-й секретар Львівського обкому КП(б)У. З 1952 р. працював нач. Управління по переселеннях при Раді міністрів УРСР.

³⁹ Шевченко Володимир Григорович, 1912 р.н., уродж. м.Київ, з 1932 р. в органах держбезпеки. Учасник бойових дій Центрального, Сталінградського, 1-го та 2-го Українських, 1-го Білоруського фронтів на посаді нач. відділу контррозвідки бригади, дивізії, армії. Був поранений і контужений. Нач. УМДБ, УМВС, УКДБ Рівненської, Станіславської, Тернопільської, Львівської обл. (1947-1965 рр.). Нач. Київських курсів

І.Антонюк [298, с.102]. Більшість операцій проти співробітників МВС-МДБ вдавалося успішно виконати через порушення дисципліни і легковажності останніх. Наприклад, 8 січня 1946 р. бойовики вбили ду міліції Горохівського РВ НКВС Удіна, який самовільно пішов в с.Дружкопіль, де напився і в такому стані без жодного супротиву був застрелений [10, арк.10]. Терору зазнавали й родини співробітників МВС-МДБ, особливо коли вони походили з місцевого населення. У «чорних списках» СБ згадувалася жителька с.Дмитрівка Гощанського р-ну П.Надюк – дружина лейт. МВС [29, арк.15].

Дещо іншою була боротьба СБ зі «стрибками»⁴⁰. Їх не сприймали надто вороже і намагалися скерувати на боротьбу з рад. владою. Діяльність ВБ була спрямована не лише на «ліквідацію бандугруповань оунівського підпілля» [359, с.155]. Також вони несли охорону важливих промислових і сільськогосподарських об'єктів, залізниць і шосейних мостів, патрулювали в населених пунктах [321, с.191]. Постановою ЦК ВКП(б) від 21 січня 1947 р. винищувальні групи (ВГ) і ВБ, які належали УМВС, передали УМДБ [236, с.335]. Вони вийшли з підпорядкування ду міліції і певний час на місцях залишалися без керівництва [17, арк.19]. Станом на 1 лютого 1947 р. на території Волинської обл. нараховувалося 337 ВБ (4320 бійців) [264, с.601]. На території Рівненської обл. – 274 (5823 бійці) [370, с.77]. У 1948 р. їх реорганізували в групи охорони громадського порядку (ГОГП), які діяли до 1954 р. [361, с.299]. Характерним для бійців цих парамілітарних формувань були низький бойовий дух, підготовка, дисципліна і боєздатність.

Нерідко, істрибки не чинили бойовикам жодного опору. Так, 8 серпня 1948 р. БСБ «Василя» оточила будинок істрибка-кулеметника з с.Дорогобуж

КДБ СРСР (1965-1974). Отримав нагороди, ордени: Червоного Прапора, Трудового Червоного Прапора, Кутузова II ступеня, Вітчизняної війни I та II ступеня, 3 ордени Червоної Зірки, медалі. Почесний співробітник органів держбезпеки (1957). Автор книг – «Нескорені», «Операція без вистрела».

⁴⁰ «стрибки», «істрибки», «ястрибки» (від рос. «истребительные батальоны») – утворені рад. владою парамілітарні формування з місцевого населення для боротьби з оунівським підпіллям, дезертирами і криміналітетом.

Гоцанського р-ну О.Антонюка. Він вчинив відчайдушний опір відстрілюючись з вікна свого будинку. Бійці ВБ, які знаходилися неподалік, не побажали вступати в бій, і важко поранений істрибок згорів у власному будинку[31, арк.8].

Поширеним явищем було роззброєння ВГ і ГОГП малочисельними групами підпільників. При цьому майже завжди ліквідовували їх командирів. Наприклад, у червні 1948 р. в с.Лаврів Луцького р-ну учасники БСБ О.Вовченюка («Скиби») вбили командира ВГ Ф.Кравчука, а трьох істрибків роззброїли [189, арк.30]. Навіть у випадку, коли вони чинили опір, як правило, есбісти, рядових біців не знищували. До показових жорстоких розправ над істрибками вдавалися лише в окремих випадках. Так, ком. БСБ І.Данилевич («Кіт») спільно з боївками «Хмурного» і О.Сметюха («Маяка»)⁴¹, здійснивши напад на с.Велемче Ратнівського р-ну, знищив групу з 10 районних партпрацівників [274, 29 березня]. Крім того, було захоплено в полон командира ВГ оу Седлищанського РВ НКДБ В.Поцелуєва і ще 2-х істрибків, які чинили бойовикам запеклий опір. Їх відвели в ліс і після закінчення допиту розстріляли [273]. Після цього відрубали голови і настромили на паркан поблизу сільради [379].

Зважаючи на постійне збільшення кількості учасників ГОГП, вони почали завдавати підпіллю відчутних ударів. К.Тимошик («Роман»)⁴² скаржився В.Сементуху («Ярому»): «Ви пишете, що вам не дають спокою істрибки. У мене таке ж становище. Викурили мене з одного гнізда, а через тиждень з іншого. Тікаючи від неприємностей, я перебрався у таке місце, про яке ніхто не міг би й подумати, але й тут знайшли. Істрибки вимотують останні нерви...» [350, с.83]. Покращення військової підготовки і озброєння

⁴¹ Сметюх Олексій Оверкович, («Маяк», «Роман», «Остап»), 1921(1922) р.н., уродж. с.Буцинь Старовижівського р-ну, з 1940 р. член ОУН, комендант поліції в с.Буцинь (липень 1941-1942), з травня 1943р. сотенний УПА, керівник зв'язку КП ПЗУЗ, загинув 26 травня 1945 р. в бою з АБГ обл. УНКВС «Рудого» в с.Сошично Камінь-Каширського р-ну.

⁴² Тимошик Клим Миколайович, («Роман», «Явір»), уродж. с.Довга Нива Камінь-Каширського р-ну, кушовий провідник, з 1944р. учасник боївки РП «Мручка», з 1948 р. очолює Камінь-Каширський РП, загинув 8 грудня 1951р.

істрибків позначилися на їх бойових якостях. У ніч на 8 лютого 1949 р. ГОГП с.Личани Ківерцівського р-ну на чолі з ду МВС П.Богатирчуком відбила напад 10 бойовиків, організувала їх переслідування, внаслідок чого шістьох з них було вбито і одного поранено [256, с.98].

Незважаючи на безкомпромісну і досить активну боротьбу зі співробітниками МДБ і МВС, істрибками, військовими, незаперечним є факт, що переважна більшість ліквідованих СБ були цивільними особами. Зокрема, на території Волинської обл. в післявоєнний період оунівцями було знищено – 3500 осіб, а на території Рівненської – 3997 [355, с.767]. На території Брестської обл. вбито 413 осіб і більше 100 поранено [429]. З них 12 були офіцерами УМДБ Брестської обл.[450]. На Житомирщині з 1944 р. по серпень 1951 р. знищено 150 осіб [261]. Тобто загалом внаслідок бойової і диверсійно-терористичної діяльності підпілля в регіоні загинуло 8059 осіб. Існує версія, що насправді, враховуючи те, що осіб, які пропали безвісти не рахували загиблими, а багатьох взагалі не фіксували в жодних документах, число знищених оунівцями осіб було значно більшим [346, с.244]. При цьому переважну частину страчених склали місцеві селяни, запідозрені в сексотстві. Зокрема, на Рівненщині оунівці знищили 987 військових, 200 партійних і радянських працівників, 50 комсомольських працівників, 80 голів сільрад, 180 священників і 2500 селян [448]. Важко визначити, який відсоток з них становили ліквідовані БСБ, але незаперечним є факт, що він був високим. Тобто жертвами протистояння були головним чином місцеві жителі, які опинилися «між двох вогнів». Незважаючи на значні втрати радянської сторони внаслідок диверсійно-терористичної діяльності ОУН і УПА, вони склали лише незначний відсоток від втрат підпілля. Зокрема, на території Рівненської обл., за рад. даними, – це 13,5 %, а за оунівськими – 29,3 % [416, с.110].

Після 1947 р., у зв'язку з призначенням 1-м секретарем ЦК КП(б)У Л.Кагановича, боротьба з підпіллям посилилася [238, с.249]. УМДБ

розпочало нову масштабну операцію проти підпілля ПЗУЗ [246, с.18]. В той же час тривали чвари серед вищого керівництва ОУН [394, с.141].

Все це деморалізувало підпілля, підривало бойовий дух, віру в можливість перемоги. Крім того, на межі 1949-1950 рр. спостерігається зміна у ставленні місцевого населення до боротьби ОУН. Втомившись від безперервних репресій і кровопролиття, не сподіваючись уже на швидке повалення рад. влади, люди не бажали безцільно ризикувати майном і життям [391, с.58] З метою збереження кадрів СБ переносить обов'язки по здійсненню диверсійно-терористичних акцій на учасників мережі ОУН, які проживали легально [256, с.429]. Наприкінці 1951 р. через великі втрати в проводах підпілля В.Кук («Леміш») розпорядився про перехід реф. СБ на посади керівників територіальних ланок ОУН [326, с.74-75]. На території Волині реф. СБ як чітка організаційна структура припинила своє існування ще раніше, але вона у неповному складі продовжувала функціонувати при вцілілих проводах. Волинський обком КП(б)У констатував, що станом на 1951 р. діяв Ковельський ОП, а також керівні ланки ОУН у Цуманському, Ківерцівському, Камінь-Каширському, Старовижівському, Берестечківському, Головнянському, Любомльському, Турійському і Оваднівському р-нах [319, с.45]. Активну діяльність СБ продовжила на еміграції, зберігши свої організаційні структури.

Таким чином, характеризуючи структуру референтури СБ 1946-1951 рр. на території Волині та Західного Полісся, можна з впевненістю стверджувати, що вона зовні суттєво не змінюючись, відповідно до тактики глибоко законспірованого підпілля набуває якісно нового значення. Серед тактичних напрямків, на які спрямовувала свої зусилля ОУН та її спецслужба, основними були: розбудова легальної мережі, підготовка і виховання молоді та в меншою мірою поширення впливу підпілля на схід і північ.

Кадровий склад СБ відповідав загальному стану підпілля. Важкі морально-побутові умови та катастрофічні втрати сформували в есбівців зневагу до смерті, фанатичну віру в свою боротьбу і нерідко надмірну жорстокість до дійсних, або вигаданих ворогів. Поряд з тим, нерівність у силах і необхідність збереження вцілілих кадрів призвели до значного посилення конспірації, дисциплінованості, загального підвищення професійних якостей есбістів, які усвідомлювали свою винятково важливу роль в національно-визвольній боротьбі під керівництвом ОУН.

Отже, зберігаючи за собою всі попередні функції, спецслужба ОУН набуває багато нових і поступово стає однією з провідних ланок підпілля.

2.2. Організація господарського забезпечення підпілля ОУН

Складні умови ізоляції від основних баз матеріально-технічного та харчового постачання, в які потрапило оунівське підпілля наприкінці 1945-початку 1946 рр. змусило його повністю переглянути механізми свого матеріального забезпечення [359, с.249]. Через необхідність негайного посилення конспірації, починаючи з осені 1945 р., було ліквідовано господарчу реф., а її функції перейшли до СБ [170, арк.19-20]. З того часу постачання підпілля здійснювалося більш радикальними методами [336, с.83]. Винних у зловживаннях ресурсами підпілля жорстоко карали. Зокрема, на початку 1946 р. реф. СБ Г.Довбенком («Юрком») було ліквідовано «за розбазарювання продуктів» господарчого Мізоцького РП «Сулиму» [187, арк.25].

Слід констатувати, що після розгрому основних сил УПА і ОУН більшість населення, побоюючись репресій рад. влади, вже не наважувалося добровільно надавати підтримку підпіллю. Керівник Радивилівського РП «Євген» на допиті у січні 1948 р. свідчив слідчому МДБ, що якщо боївка приходила в село вночі, то більшість селян намагалося не пускати її на двір. На прохання дати поїсти бідкалися, що не мають достатньо харчів, і давали

переважно лише хліб та молоко [423, с.207]. Тому, збір продуктів, особливо у людей, не пов'язаних з ОУН, проводився СБ під певним тиском або й погрозами. К.Авдеюк з с.Крупа Луцького р-ну свідчив на допиті, що в січні 1947 р. до його будинку зайшло 5 озброєних людей. Серед них він впізнав бойовика СБ П.Лошака («Сергієнка»). Невідомі наказали йому приготувати 5 центнерів пшениці і чоботи та сказали, що за всім цим прийдуть через два тижні [157, арк.31]. В.Пасальський з с.Шитов Володимир-Волинського р-ну свідчив про учасників БСБ М.Мороза («Богдана»): «Бандитів УПА, які знаходилися в моєму будинку ми з жінкою кормили і пригощали горілкою добровільно, так як знали, що їм заперечувати нема сенсу. Бандити були зі зброєю і якби ми відмовились їх кормити, то вони могли б здійснити над нами будь-яке насильство» [90, с.97]. Інформацію, до кого заходити, надавали прибічники підпілля з того ж села. А.Приходько («Оксана») з с.Липно Ківерцівського р-ну через бойовика «Медведя» надавала реф. СБ Н.Ховайлу («Розбишачі») дані про жителів свого села, в яких можна забрати частину продуктів і одягу [146, арк.20]. Поширеними були випадки, коли селянам підкидалися записки з наказом заготовити певну кількість продуктів або грошей і віднести їх у встановлене місце. Частина людей, з різних причин, не бажала допомагати підпіллю і доносила про записки в рад. органи держбезпеки, що надавало їм цінну оперативну інформацію. Реф. СБ А.Михалевич («Кос») восени 1951 р. залишив жителю с.Новочерчище Камінь-Каширського р-ну П.Семенюку записку, в якій наказував заготовити на зиму для боївки сухарів. Цю записку селянин одразу відніс в РВ МДБ і завдяки їй було організовано засідку [307, 13 листопада].

Неодноразово траплялися випадки коли рад. агенти підсипали в страви і напої підпільників снодійно-паралітичний спецпрепарат «Нептун-47» [326, с.299]. Наприклад, станом на 10 вересня 1949 р. органами МДБ на території Західної України було використано 600 доз препаратів і з їх допомогою арештовано 136 підпільників [330, с.43]. Завдяки «Нептуну-47»

було схоплено або вбито керівників підпілля Волині: В.Галасу («Орлана»), М.Савчин («Марічку»), О.Савиру («Яроша»), М.Стасюка («Василя»)⁴³, О.Кухарука («Чорного»)⁴⁴, В.Сементуха («Ярого»), М.Маковецького («Джумко»)⁴⁵ [367, с.60] та ін. В боротьбі з підпіллям органами МДБ використовувалися й інші спецпрепарати. Наприклад, В.Кук («Леміш») згадував, що навесні 1951 р. чекісти на одному зі зв'язкових пунктів перехопили пошту від П.Федуна («Полтави»)⁴⁶, яка містилася у тюбику від зупної пасти і запакували туди сильнодіючий отруйний газ [275, с.75]. Також застосовувалися «міни-сюрпризи». Від них загинув Г.Троцюк («Верховинець»)⁴⁷ зі своєю охороною, а також 14 жовтня 1951 р. керівник

⁴³ Стасюк Микола Григорович, («Василь»), уродж. Горохівського р-ну, з 1946 р. член Луцького ОП, очолював Луцький НП. 13 травня 1953 р. Теремнівський РВ МДБ через агента підлив у молоко спецпрепарат «Нептун-47», під його дією намагався втекти, 14 травня 1953 р. вбитий групою солдат ВВ МДБ в с.Підгайці Луцького р-ну.

⁴⁴ Кухарчук Олександр (Олексій) Афанасійович, («Чорний», «Аркадій»), уродж. с.Штуль Любомльського р-ну, очолював Оваднівський РП, 5 листопада 1951 р. рад. агентом був отруєний препаратом «Нептун-47», застрілився оточений ОВГ Оваднівського РВ МДБ в с.Вижгів Володимир-Волинського р-ну.

⁴⁵ Маковецький Михайло Павлович, («Міша», «Сулима», «Джумко»), 1921 р.н., уродж. с.Хотешів Ратнівського р-ну, з 1950 р. очолював Ратнівський РП, арешт. МДБ 10 жовтня 1951 р. в с.Борки Ратнівського р-ну, розстріляний згідно вироку ВТ в 2 липня 1952 р..

⁴⁶ Федун Петро, («Петро Полтава», «Север», «Волянський», «99»), 1919 р.н., уродж. с.Шнирів Бродівського р-ну Львівської обл. Закінчив гімназію у Бродах (1938), навчався на медичному факультеті Львівського університету, в 1940 р. був мобілізований в Червону армію, брав участь у війні проти Фінляндії, 1941 р. потрапив в полон до німців. Навчався у Львові (1942-1944). Редактор журналу «Юнак», крайовий провідник «Юнацтва» ОУН ЗУЗ (1942-1943), ком. школи кадрів «Юнацтва» в Карпатах (1944), нач. політ виховного відділу КВШ УПА-Захід (1944-1946), від 22 січня 1946 р. сотник-політвиховник УПА. Керівник головного осередку пропаганди проводу ОУН, нач. політ виховного відділу (1946-1949), кер. Бюро інформації УГВР (1946-1951). Нагороджений УГВР Срібним Хрестом Заслуги (1947). Член Проводу ОУН від літа 1950 р. Автор багатьох статей, брошур. Нагороджений медаллю «За боротьбу в особливо важких умовах». Загинув 22 грудня 1951 р. в бою з ВВ МДБ на х.Зруб поблизу с.Вишнів Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.

⁴⁷ Троцюк Григорій Михайлович, («Верховинець», «Кузьма», «Кривоніс», «Мартин», «Демян», «Криштофор»), 1917 р.н., уродж. Березнівського р-ну Рівненської обл., працював перекладачем в поліції (1941-1943), з 1943 р. ком. відділу УПА «Помста Полісся», кер. штабу ВО «Завихвост», з 1944 р. командир бригади «Помста Базару», з 1945 р. ШВШ ЗГ «Хмельницький», від 24 травня 1945р. сотник УПА, з 1946 р. орг.-військовий реф. ПЗК «Москва», у грудні 1950 р. підірвався вмонтованою органами МДБ в батарею живлення для радіоприймача міною у криївці с.Радомшль Луцького р-ну.

Сарненського ОП «Ат», поранення отримали – В.Галаса («Орлан»), М.Савчин («Марічка») та С.Пашук («Іван»)⁴⁸ [424, с.142-145].

Отруєння навіть рядового бойовика могло нанести значної шкоди підпіллю. У лютому 1946 р. рад. агенту вдалося підлити снодійне в їжу 5 повстанцям з відділу господарчого «Мухи». Наслідком цього було оточення і ліквідація боївки Т.Зінчука («Кубіка»)⁴⁹ [316, 5 жовтня].

СБ намагалася виявляти подібну агентуру і жорстоко її карала. У серпні 1951 р. Г.Галайда («Білоус»)⁵⁰ особисто повісив свого зв'язкового з с.Старий Чарторійськ Маневицького р-ну Л.Чебу, який за завданням Колківського РВ МДБ підлив в молоко снодійний препарат [119, арк.320-321]. У серпні 1951 р. реф. СБ р.Тучак («Клим»)⁵¹ розробив інструкцію «Про снодійні засоби» яка застерігала: «Брати продукти в таких будинках, де ворог не розраховує на появу «хлопців з лісу»... Підпільники однієї групи не мають права їсти одночасно... Отримуючи продукти, спочатку давати попробувати їх господарю, а через годину їсти самим... Якщо

⁴⁸ Пашук Степан, («Степанко», «Іван», «Міша»), уродж. с.Горомайлівка Ківерцівського р-ну, з 1946 р. очолював Цуманський РП.

⁴⁹ Зінчук Тихон Миколайович, («Кубік», «Ромб», «Архип»), 1915 р.н., уродж. с.Несухойже Ковельського р-ну, член КПЗУ, служив в польській армії (1936-1937), працював міліоратором в Любомльському р-ні. У вересні 1939р. мобілізований до польського війська, потрапив в полон до німців, пройшов вишкіл абверу. Ком. поліції с.Несухойжі (липень 1941-1943), з березня 1943 р. чотовий в сотні «Щуки-Шабатури», згодом сотенний, з серпня 1943р. ком. ВОПу, восени 1943 р. поранений в бою з черв. партизанами, направлений на вишкіл старшин УПА, з грудня 1943р. хорунжий, керує ситуативним куренем, протягом весни-літа 1944 р. діяв в Маневицькому р-ні, з вересня 1944 р. ком. бригади «Соборна Україна», з 1945 р. шеф зв'язку ПЗК, член Ковельського ОП, від 7 березня 1946 р. сотник УПА, з кінця 1946р. очолював Ковельський НП. Загинув у лютому 1946р. в бою з ВВ НКВС поблизу с.Гриви Камінь-Каширського р-ну.

⁵⁰ Галайда Григорій Наумович, («Білоус», «Володя», «Петро», «Клим»), 1920 р.н., уродж. с.Старий Чарторійськ Маневицького р-ну, з 1943 р. в УПА, очолював Колківський РП, вбитий ОВГ МДБ в с.Семки Маневицького р-ну 23 жовтня 1952 р.

⁵¹ Тучак Роман, («Клим», «Кіров», «Т-48»), уродж. с.Городенки Івано-Франківської обл., реф. СБ Коломийського ОП, восени 1951 р. Станіславське обл. МДБ арештувало в криївці поблизу Яремче його дружину і двох малолітніх дітей, які перебували в інших людей. Завдяки шантажу «Кірова» схили до співпраці, взимку 1951 р. видає криївку Коломийського ОП, очолює «легендований» Коломийський ОП (1951-1952), завдяки його діям знищено Косівський НП, Коломийський НП, Буковинський ОП, працював в органах МДБ, в 1955 р. очолив АБГ, яка діяла на Житомирщині, мешкав в Києві, пр.Перемоги. Помер у 2000 р.

затриматися в господарстві, щоб поїсти, неможливо через небезпеку, слід забрати продукти з собою. При цьому вжити заходів для маскуванню напрямку відходу... Не можна пити води з криниць, які не мають стоку... Попереджувати про наслідки підсипання снодійного засобу та отрути – ліквідацію всієї родини з конфіскацією майна... Стежити за тим, щоб грубою відповіддю (відмовою їсти) не налаштувати проти себе населення... Стежити за цигарками, оскільки були випадки, коли й вони були отруєні. Якщо склалося так, що один з підпільник вжив отруту або снодійне, а другий не їв, перенести отруєного в надійне місце, а якщо це не під силу – організувати місцевих людей для перенесення підпільника. Місцевих жителів відпустити лише після одужання отруєного... У разі переслідування і неможливості втечі отруєного слід застрелити... На постоях у лісі слід усі продукти варити, смажити... Коли з постою частина групи прямувала на територію, вона мала сказати решті, у кого буде харчуватися...» [424, с.149-152].

Через необхідність посилення конспірації, збір продуктів для оунівського підпілля проводив спеціальний кущовий (КСБ) або станичний господарчий СБ [326, с.217]. Наприклад, господарча М.Сіра («Циганка») за завданням реф. СБ М.Міська («Чорноти») збирала в населення с.Копитівка Здолбунівського р-ну продукти, білизну, верхній одяг і взуття [42, арк.16]. Господарча А.Вишневіська («Розважна») в с.Сухівці Костопільського р-ну на початку 1946 р. за завданням ком. БСБ Т.Корсюка («Машиніста») збирала в населення полотно для виготовлення масхалатів [47, арк.3].

За подібним принципом відбувалося розповсюдження бофонів. Принцип добровільності, який переважав в попередні часи був відкинутий. Нерідко гроші збирали за списком з заздалегідь зазначеними сумами (найчастіше по 50 крб.), що зовні нагадувало рад. держпозику [230]. Ф.Папіжук з с.Карпилівка Ківерцівського р-ну восени 1946 р. отримав від ком. БСБ С.Ховайла («Санька») бланки з тризубом на суму 1900 крб. і список з прізвищами людей, серед яких він повинен був їх розповсюдити

[114, арк.254]. Хоча цього принципу не завжди дотримувалися. Н.Роюк («Зозуля») за завданням ком. БСБ М.Роюка («Веселого») зібрала в с.Забороль Рівненського р-ну по 50 крб. з кожного без винятку будинку [37, арк.21].

Найбільш характерною емісією цього періоду була «волинська серія» бофонів випущена Н.Хасевичем («Зотом»)⁵². Простежувалося бажання використовувати бофони цього зразка триваліший час, уніфікувати їх [336, с.83]. Вплив на розповсюдження бофонів мала постанова Ради міністрів СРСР «Про проведення грошової реформи» від 14 грудня 1947 р. [453, с.137]. Їх номінали були приведені у відповідність до нового курсу рад. крб., тобто зменшені у 10 разів [336, с.83].

Нерідко бофони розповсюджували родичі підпільників, яким вони найбільше довіряли. Сестра реф. СБ І.Бондача («Юрка») збирала в населення с.Буяни Луцького р-ну гроші на «Бойовий фонд» (БФ) [190, арк.1]. Збір коштів здійснювали також легалізовані підпільники. Колишній учасник БСБ І.Алексюк («Сашко») з с.Яромель Ківерцівського р-ну до 26 листопада 1946 р. за завданням ком. БСБ П.Левчука («Запорожця») повинен був зібрати 100 крб. [128, арк.12]. Нерідко кошти збирали представники рад. адміністрації, які співпрацювали з ОУН. Так, восени 1950 р. головою сільради с.Каменуха Маневицького р-ну А.Царуком було організовано збір коштів на БФ, серед інших по 50 крб. внесли секретар сільради І.Шолом і

⁵² Хасевич Ніл Антонович, («Зот», «Рибак», «Бей», «КВ-37», «3-14», «85-10»), 1905 р.н., уродж. с.Дюксин Костопільського р-ну, повертаючись з Рівного втратив ногу на залізничному переході (1918), екстерном склав іспити за курс Рівненської гімназії (1923), помічник іконописця у Рівному (1925-1926). Вільний слухач школи при Академії мистецтв у Варшаві (1926), навчався в Варшавській академії мистецтв (1930-1933), художник-гравер, організував 35 художніх виставок, мав власні виставки у Львові, Берліні, Чикаго, Лос-Анжелесі (1931-1933). Співпрацював з часописами «Волинь», «Шлях», «Волинське слово» (1933), належав до Української студентської громади «Спокій» (1927-1937), член Волинського українського об'єднання (ВУО) (1935). Реф. пропаганди КП ПЗУЗ, член УГВР (1943-1952). Кавалер Срібного Хреста Заслуги (1948), автор ескізів усіх нагород УПА та УГВР, серії бофонів, ілюстрував журнали УПА «Український перець» та «Хрін», альбом «Волинь у боротьбі», альбом карикатур антирадянської тематики. Керував головною друкарнею ПЗУЗ. Загинув 4 березня 1952 р. в бою з міжобл. ОВГ МДБ в криївці-друкарні поблизу с.Сухівці Рівненського р-ну.

голова колгоспу Т.Серцюк [139, арк.146]. Радянська влада через свою агентуру намагалася виявляти людей, які збирали або надавали кошти для потреб підпілля. Сексоти з с.Копани Володимирецького р-ну Н.Чуй і Н.Коротун в 1946 р. донесли в Рафалівський РВ НКВС на голову сільради І.Бойка і десятника М.Гербу, які збирали гроші на БФ [60, арк.70]. Тому розповсюдження бофонів маскувалося під зовні легальні заходи. Голова сільради с.Княже Горохівського р-ну А.Корній, проводячи підписку на 4-ту п'ятирічку, одночасно провів збір коштів на допомогу ОУН [491, 15]. В с.Вишнів Ківерцівського р-ну на БФ передавали частину коштів, виручених від продажу колгоспної худоби [345, с.122]. У січні 1947 р. в с.Здовбиця Здолбунівського р-ну гроші для ОУН збирали під виглядом колядок і щедрівок [35, арк.2].

Варто зазначити, що серед рядових підпільників була поширена думка, що есбівці краще одягаються і харчуються за рахунок службового становища. Це насправді не відповідало дійсності. З зібраних коштів кожний провід міг залишити собі до 25%, а решту передавали вищим проводам, які створювали «золотий запас» [262, с.17]. Наприклад, згідно інструкції для ПЗК «Москва» за серпень 1950 р.: «Всі гроші разом з квартальним касовим звітом пересилати вгору. В районі не вільно передержувати більшої суми як 500 рублів» [400, с.14]. Бойовики СБ І.Дричик («Січовий») і М.Федчук («Чорний») в с.Седлище Старовижівського р-ну збрали 400 крб. (з кожного двору по 50 крб.). З цих коштів 300 крб. вони віддали ком. БСБ І.Ткачуку («Петрусю»), а за інші 100 крб. закупили сахарину [133, арк.44]. Тобто низові реф. СБ на власні потреби витрачали незначну частину зібраного. Очевидно, що за володіння касою вищих проводів ОУН між підпільниками виникали суперечки [381].

Значна частина коштів вищих проводів також йшла на закупівлю необхідних товарів. Використовуючи необхідність залучення нових людей для постачання підпілля, рад. спецслужби засилали туди свою агентуру. Інструкція для СБ повідомляла: «Організація купувала машини до писання,

цикльостилі, папір, радія, ліки, були випадки, що органи продавали їх за посередництвом своїх сексотів, щоб в цей спосіб розробляти провідні осередки» [76, арк.11-14]. Тому СБ намагалася закуповувати товари лише через надійних осіб. Зокрема, теща С.Янишевського («Далекого») за завданням підпілля закупляла на Рівненському базарі білизну [59, арк.72]. Гроші для закупівлі товарів не завжди виділяли. Наприклад, О.Рудик і Є.Кобиш з с.Гончий Брід Ковельського р-ну взимку 1946 р. за власні кошти придбали флакон одеколону і туалетне мило, які передали в БСБ І.Василюка («Метелика») [96, арк.464]. Інколи для закупівлі певних товарів, щоб не привернути увагу органів МДБ, від'їжджали на значну відстань. М.Телеглов з с.Охлопів Горохівського р-ну за завданням БСБ Г.Собчука («Жбурлая») їздив до Львова на закупівлю медикаментів [102, арк.107].

Існувала певна практика оподаткування ОУН крамниць, колгоспів, сільрад, клубів та інших рад. закладів [400, с.14]. Захоплений 17 квітня 1951 р. ОВГ РВ МДБ бойовик І.Горох («Степан») свідчив, що бухгалтер Заболоттівської райспоживспілки В.Глуцук чимось провинився перед райпровідником І.Гладуном («Соловійом») і в покарання за це повинен був зібрати 5 тисяч крб. [172, арк.49]. Подекуди керівники рад. промислових підприємств і закладів торгівлі матеріальну допомогу підпіллю надавали добровільно. Зокрема, директор Здолбунівського маслозаводу С.Боярчук («Карпо») за завданням реф. СБ О.Поліщука («Лихо») зібрав 20.000 крб.[53, арк.11-12]. Неодноразово надавав підпіллю кошти і товари завідувач продовольчим магазином в Луцьку Ф.Галецький [199]. Реф. СБ С.Ковальчуку («Медведю») допомагав голова сільпо с.Осьмиговичі Турійського р-ну Д.Кмин [92, арк.30]. Траплялись випадки, коли бойовики СБ і працівники рад. торгівлі, заздалегідь домовившись, імітували пограбування. Продавець сільпо с.Смиків Горохівського р-ну П.Демчунь в ніч з 20 на 21 травня 1949 р. відкрив для БСБ магазин сільпо з якого вони винесли всі товари і перевезли в ліс [196, арк.45-46] Про розвій діяльності агентури СБ серед представників рад. адміністрації свідчить той

факт, що у невеликому райцентрі Заболоття група оунівців з шести осіб в райконторі «Заготхудоба», за підробленими чеками з держбанку, отримала 160.000 крб. і передала підпіллю [15, арк.27]. В той же час (1946-1948 рр.) подібна група агентів ОУН з шести осіб на чолі з А.Дейнеко («Тополя») діяла в Заболоттівській райконторі «Заготзерно». За наказом О.Харламповича («Ясена»)⁵³ вони видавали підпільникам чисті бланки квитанцій про прийом зерна державі, які потім передавалися своїм прибічникам серед місцевих селян [124, арк.273].

Частину продуктів, які з певних причин неможливо було зберегти, учасники СБ намагалися через своїх прибічників реалізувати в містах. Наприклад, П.Демчунь і Н.Гай з с.Смиків Горохівського р-ну у грудні 1950 р. продали на базарі Радехова 80 кг. пшениці. Виручені 240 крб. передали слідчому СБ М.Братуню («Гнатку») [196, арк.45-46]. Подібне завдання восени 1947 р. виконав житель с.Сушибаба Турійського р-ну Г.Зарембюк, який продав на Ковельському базарі два центнери зерна, а виручені 800 крб. передав бойовику «Шпаку» [166, арк.242].

За допомогою своїх прибічників серед населення СБ давала вказівки щодо виготовлення необхідних для підпілля речей. М.Зінгель з с.Хопнів Ківерцівського р-ну за завданням реф. СБ С.Нетейчука («Крука») займався пошиттям обмундирування і виготовленням листівок [169, арк.46]. К.Абадаш з с.Осьмиговичі Турійського р-ну у лютому 1947 р. за завданням реф. СБ С.Ковальчука («Медведя») шила з полотна білі масхалати [92, арк.93]. В інших випадках здійснювався обробіток зібраних або здобутих СБ продуктів для покращення тривалості їх зберігання. Жителю с.Мовчанів Локачинського р-ну Є.Ваврищуку БСБ П.Ковальчука («Залісного») восени 1948 р. пів кабана і жестяну банку в яку він повинен був залити перетопленим жиром м'ясо і передати підпіллю [136, арк.22]. Ця ж боївка у

⁵³ Харлампович Омелян Дмитрович, («Ясен», «Шугай»), 1930 р.н., уродж. с.Комарово Ратнівського р-ну, ком. КБ, діяв в селах: Прохід, Гарники, Броди, Понище, Комарово, Якуши, Заброя, Лучичи, Поступель, з 1947 р. в боївці Дивинського ОП, вбитий ОВГ МДБ 23 листопада 1948 р.

червні 1949 р. принесла жителю с.Окорськ Луцького р-ну І.Ярошу кабана, з якого він виготовив ковбаси [100, арк.2]. Помешкання прибічників ОУН серед місцевого населення СБ використовувала для переховування зброї та іншого майна підпілля. Т.Данилевич («Параска») з с.Облапи Ковельського р-ну за завданням реф. СБ І.Дмитрука («Бунтаря») зберігала в своєму будинку речі, здобуті бойовиками: кобилицю, валізу з речами з підбитої військової машини, м'ясо 4-х баранів і 2-х телят [148, арк.54].

Важливим напрямком поповнення матеріальних ресурсів оунівського підпілля, особливо після завершення колективізації, були диверсійні й терористичні акції [304]. Значну частину коштів, продовольства та промислових товарів СБ здобувала під час нападу на магазини сільпо. У подібних акціях, як правило, крім здобуття матеріальних ресурсів, поєднувалися відразу декілька задань. Учасники БСБ О.Дубовця («Мухи») 9 квітня 1948 р. в с.Федорівка Гощанського р-ну з автомата застрелили секретаря сільради і пограбували магазин сільпо на 5 тисяч крб. [45, арк.123]. БСБ А.Михалевича («Коса») 29 березня 1951 р. в с.Текля Старовижівського р-ну пограбовала сільпо і медпункт [247, с.116].

Траплялися випадки, коли есбівці зловживали своїм становищем при здійсненні подібних акцій. Реф. СБ Г.Сизонюк («Діброва») в середині 1946 р. пограбував магазин кооперації в с.Радчицьку Столинського р-ну. Реквізованих трьох коней і два вози він виміняв на горілку. У вересні 1947 р. після пограбування магазину наказував бойовикам «Максиму» та «Володі»: «Нікому не кажіть скільки чого взяли, я сам знатиму як прозвітувати» [26, арк.18-19]. Зловживання і безпечність призводили до знищення окремих боївок. Колишній чекіст С.Цвіркун⁵⁴ згадував, що одну з боївок вони схопили без супротиву, оскільки після

⁵⁴Цвіркун Степан Романович, до війни працював в міліції, добровольцем пішов на фронт, у 1942 р. був поранений і комісований, направлений на роботу в ВЛКСМ, з 1944 р. оу Березнівського РВ НКДБ.Нагороджений орденом Червоної зірки, медаллю «За бойові заслуги», іменними годинниками та зброєю, капітан запасу УКДБ, після виходу на пенсію мешкав в смт.Березно.

пограбування місцевого магазину підпільники залишилися пиячити в тому ж селі [287]. Через подібні випадки СБ суворо карала підпільників, які зловживали алкоголем, або порушували дисципліну.

Операції СБ з ціллю пограбувань, як правило, не вирізнялися великою кількістю жертв. Переважно гинули охоронці або рад. активісти. БСБ С.Нетипчука («Крука») в Ківерцівському р-ні обстріляла інкасаторську машину Луцького держбанку, в ході чого було вбито охоронця і захоплено 129 тисяч крб. [307, 22 травня]. БСБ Г.Собчука («Жбурлая») 31 червня 1948 р. здійснила напад на млин в с.Новосілки Горохівського р-ну, вбила його директора, комуніста М.Петренка і забрала муку [171, арк.90]. Головною запорукою успішності подібних операцій СБ була ефективна робота розвідки і підтримка населення. В.Савчишин, який охороняв друкарню в Ківерцях, особисто провів учасників БСБ П.Легацького («Чудака») в приміщення [106, арк.25]. Інф. ком. БСБ І.Черника («Боровика») був технічний керівник Тучинського заводу шкір М.Тащинський [38, арк.3].

Враховуючи те, що повстанці нападали на магазини кооперації та на машини з вантажами, політбюро ЦК КП(б)У у листопаді 1945 р. ухвалило постанову, згідно якої відділи НКВС і НКДБ повинні були застосовувати тактику «пасток». Рекомендувалося завозити до сільських магазинів товари, за якими полюють підпільники (зимовий одяг, взуття, мануфактуру), створювати видимість вимушених зупинок на дорогах і в селах автомашин завантажених харчами і медикаментами. У місцевих жителів повинно було скластися враження, нібито ця машина без охорони і лише в силу обставин залишилася на ніч в селі [251, с.23]. 19 грудня 1945 р. Дерезнянський РВ НКВС від агента «Дуба» отримав донесення, що до продавця магазину сільпо Писарця з с.Галино Костопільського р-ну часто заходять учасники БСБ А.Романюка («Верби»). Наступного дня до магазину завезли сіль, а під виглядом охорони залишили 5 бійців ВБ, які за завданням РВ НКВС ініціювали пиятику і близько 17-ї години виїхали в сусіднє село за горілкою.

З настанням темноти біля будинку продавця влаштували засідку, а близько 20-ї години підійшло 6 осіб, по яких з засідки відкрили кулеметний вогонь. В результаті троє есбівців були вбиті [12, арк.2].

Намагаючись хоча б якимось матеріально допомогти прибічникам підпілля СБ роздавала їм частину здобутих в диверсійних та терористичних операціях речей. Наприклад, від М.Маковецького («Міши») жительки с.Хотешів Камінь-Каширського р-ну отримали речі вбитих сексотів – восени 1949 р. Т.Булей отримала 3 метри мануфактури і колготи [121, арк.254]. Весною 1950 р. І.Глодик – швейну машинку, спідниці і хустки [112, арк.125]. Два подібні випадки зафіксовані в с.Заболоття Ратнівського р-ну [123, арк.52; 173, арк.82]. Один в с.Бродниця Зарічненського р-ну [64, арк.61]. Другий в с.Осьмиговичі Турійського р-ну [92, арк.92-93]. Проте, більшість здобутого в ході каральних акцій СБ залишала собі або передавала кущовим. Чітко налагодженого обліку не існувало, тому траплялися випадки зловживань. Так, після ліквідації БСБ В.Мельника («Богдана») сексотів в с.Вараш Володимирецького р-ну здобуті речі (полотно, одяг, взуття, продукти) були передані на зберігання кущовому І.Бойку («Новому»). Він разом зі своїм кумом – станичним «Заволокою» вирішили забрати їх собі, згодом виправдовуючись перед СБ, що вони нібито згоріли [23, арк.59].

Не варто залишати поза увагою і той факт, що в післявоєнних умовах значно зросла кримінальна злочинність. Повсякденним явищем стали суто грабіжницькі напади на не лише поодинокі селянські будинки, а й окремі хутори та села [359, с.146]. До речі, сплеск проявів бандитизму в СРСР припадає саме на економічно важкі для населення 1946-1947 рр. При цьому понад 30 % усіх бандпроявів стосувалися західних обл. УРСР [322, с.15-17]. Значну частину з них здійснювали «дикі групи», які тероризували місцеве селянство – соціальну і економічну базу підпілля. Зокрема, реф. СБ М.Гаврилук («Аркадій») описав допит керівника однієї з таких банд – «Шугая»: «Він не зізнався у співробітництві з НКВД. Сказав лише про

те, що за його наказом і його бойовиками був вбитий козак «Тихий», який ніс до командира «М» закуплений матеріал. Цей же Шугай їздив вдень по селах, без потреби стріляв, згвалтував 15 дівчат, погрожуючи їм револьвером, грабував одяг навіть на дорозі у демобілізованих, пиячив» [239]. Не залишалися поза увагою особи, які самостійно грабували населення під виглядом оунівців. Їх виявленням і ліквідацією займався реф. СБ РП [326, с.214]. Наприклад, 15 січня 1947 р. бандиту, який вбив дільничного міліціонера, вдалося втекти з Турійської в'язниці. Переховуючись він грабував місцевих жителів і вихвалявся, що через підпільника «Панька» має зв'язок з ОУН. 23 січня 1947 р. повстанці його зловили, забрали гвинтівку і забронили ходити по території району. Проте, бандит на попередження не зважав, дістав автомата, з яким «грабував людей, заходив на вечорниці і прилюдно стягав чоботи і одяг». За дані злочини, 22 лютого 1947 р. він був розстріляний БСБ в с.Вітоніж Рожищенського р-ну [79, арк.376]. Інколи бандитські групи утворювали колишні підпільники, які вийшли з повинною. В ніч на 8 січня 1947 р. в с.Колопочин Іваничівського р-ну БСБ Ф.Мазурика («Коха») з шести осіб було повішено двох колишніх повстанців, які з приходом РА легалізувалися і займалися грабунком місцевого населення. На трупах грабіжників прикріпили записки: «Тхорик Василь і Лукашук Микола ліквідовані за грабунки і бандитизм. УПА» [16, арк.2]. Також СБ виявляла і карала осіб, які займалися шахрайством, видаючи себе за підпільників. 12 липня 1948 р. БСБ було ліквідовано жительку с.Жулянці Гощанського р-ну Г.Жолобчук, яка збирала в населення с.Рясники Гощанського р-ну продукти нібито для оунівського підпілля, а насправді привласнювала собі [31, арк.2]. В «чорні листи» СБ потрапив житель с.Дорогобуж Гощанського р-ну О.Бень, який під виглядом учасника БСБ І.Грицака («Цигана») забирав продукти в населення [28, арк.27]. Коли пограбування під виглядом повстанців здійснювали відносно рад. активістів або установ, покарання не були такими суворими. Зокрема, восени 1950 р. жителі х.Борсуки Ратнівського р-ну

М.Гольнський та М.Коренчук в сусідньому с.Поступель пограбували лісника, в якого забрали швейну машинку, велосипед, взуття та ін. Дізнавшись про цей, випадок райпровідник М.Маковецький («Міша») забрав пограбовані речі на потреби ОУН, а швейну машинку, яку вони встигли продати на базарі в Камінь-Каширську, змусив відкупити за власний кошт [116, арк.79-80].

Траплялося, що кримінальні групи, які діяли під виглядом повстанців, суто для грабунку населення організовували представники рад. влади. Наприклад, на початку 1946 р. в с.Ворокомле Любешівського р-ну голова сільради і одночасно командир ВГ М.Денисюк організував бандитську групу з шести чоловік, яка для власних потреб забирала в людей худобу і гроші [203]. Подібна бандитська група зі стрибків на чолі з ду РВ НКВС Протосовицьким діяла на початку 1946 р. у Володимирецькому р-ні [34, арк.1]. Бандитські формування, з радянських військових, які імітували підпільників діяли навіть в містах. Зокрема, восени 1946 р. така грабіжницька група очолювана майором з місцевого 90-го гарнізону прикордонних військ (ПВ) НКВС діяла в Володимир-Волинську [362, с.113].

За можливості, рад. спецслужби, як і СБ намагалися використати цей кримінальний елемент. 18 лютого 1947 р. Камінь-Каширський РВ МВС доповів про розкриття групи грабіжників з шести осіб, які під виглядом оунівців діяли в селах Сошичне, Підріччя і Довга Нива. Цікаво, що начальник РВ МДБ взяв цих бандитів під свій захист, мотивуючи це тим, що вони є «корисними для МДБ» [328, с.127].

Нерідко на нелегальному становищі опинялися особи, яким з певних причин не вдавалося встановити зв'язок з ОУН і шукати засоби постачання самотійно. Після перевірки СБ їх залучала до оунівської мережі. У липні 1946 р. до в'язниці Турійського РВ МДБ потрапив колишній «шуцман»⁵⁵ з с.Чорніїв О.Оксенчук. Він зробивши підкоп стіни, втік і переховувався в лісі. Зв'язатися з підпільниками йому довгий час не вдавалося. 12 червня

⁵⁵ «шуцман» (від нім. *Schutzmann*) – охоронні поліцейні формування в часи нім. окупації.

1947 р. О.Оксенчук вирішив зайти в село за продуктами та необачно натрапив на засідку боївки ОУН, яких прийняв за ОВГ МДБ. Почав втікати і був важко поранений в ногу. Троє бойовиків, які підійшли, вияснили ситуацію і пообіцяли наступного дня забрати пораненого і вилікувати. Проте, самі несподівано потрапили в засідку ВВ МДБ [113, арк.88].

Таким чином, характеризуючи заходи СБ щодо матеріального забезпечення оунівського підпілля, слід зазначити, що вони проводилися в надзвичайно складних умовах посилення антиповстанської діяльності радянської влади. Незважаючи на масову підтримку населенням національно-визвольного руху, у зв'язку з необхідністю посилення конспірації, вони відбувалися переважно через засоби примусу та погроз, завдяки диверсіям і терористичним операціям. Поряд з тим, слід зважати на спалах кримінальної злочинності, що охопив територію Волині і Західного Полісся у післявоєнний період, який необгрунтовано ототожнювали з оунівським підпіллям. Заручниками в цій безкомпромісній боротьбі виявилось місцеве населення, яке, намагаючись врятувати свої родини, ставало на бік однієї з ворогуючих сторін, і відповідно, піддавалося репресіям або терору іншої.

Підсумовуючи наведені дані, можна стверджувати, що СБ в 1946-1951 рр. посідала чільне місце в мережі ОУН, ефективно забезпечуючи функціонування підпілля в нових, важких умовах антирадянської боротьби.

РОЗДІЛ 3. РОЗВІДКА СБ

3.1. Розвідувально-інформаційна мережа в сільській місцевості

Як і за часів німецької окупації, в післявоєнний період розвідка відіграла провідну роль в ефективності діяльності підпілля. Головним організатором її роботи виступала саме СБ. Проведення розвідки вважалося обов'язком кожного підпільника [21, арк.102]. Д.Клячківський («Клим Савур»)⁵⁶ вимагав щоб кожен оунівець «рахував себе есбістом» і надавав допомогу у виявленні рад. агентури [265, с.253]. Головною передумовою успішності роботи розвідки СБ було існування розгалуженої мережі інформаторів (інф.) за територіальною та професійною ознаками. За особливостями роботи їх поділяли на:

- «принагідних» – які випадково спостерігали певні події або дізнавалися щось важливе від сторонніх осіб. До цієї категорії відносилися кущові і рядові члени ОУН;
- «вишколених» – які отримали підготовку або спеціальні вказівки для збору інформації [326, с.81].

Інструкція від жовтня 1949 р. вказувала, що реф. СБ РП повинні використовувати інформацію не лише теренових інф., а й принагідні відомості населення та підзвітних їм структур підпілля (кущів, станиць, ланок «жіноцтва» і «юнацтва» (МЛ) тощо). Вони зобов'язані були мати в

⁵⁶ Клячківський Дмитро Семенович, («Блондин», «Клим Савур», «Панас Мосур», «Охрім»), 1911 р.н., уродж. м.Збараж Тернопільської обл., в 1932 р. закінчив Станіславській гімназію, у 1933 р. – торгівельні курси у Львові, служив ст. стрільцем в польській армії (1934-1935), член правління Збараської організації спортивного спортивного товариства «Сокіл», працював продавцем в крамниці «Народна торгівля» у Збаражі. У вересні 1937 р. арешт. поліцією за участь в ОУН, працював бухгалтером-ревізором в конторі «Укрплодоовоч» м.Івано-Франківськ, з липня 1940 р. реф. МЛ Станіславського ОП, 17 січня 1941 р. арешт. НКВС, проходив по справі «59-ти» у Львові, засуджений до розстрілу, 6 липня 1941 р. втікає з Бердичівської в'язниці. На початку 1942 р. призначений крайовим провідником ПЗУЗ, співорганізатор УПА, реф. СБ УПА, з грудня 1943 р. командир УПА-Північ, загинув 12 лютого 1945 р. в бою з ОВГ Клеванського РВ НКВС на Оржівських хуторах Костопільського р-ну.

кожному селі щонайменше двох інф., один з яких обов'язково повинен був бути старшим віком і досвідченішим [76, арк.302-303]. Рекомендувалося вербувати агентуру з розрахунку не менше як одного розвідника на 100 осіб [335, с.290]. Їх функції були законспіровані не лише перед населенням, а й перед іншими інф. [80, арк.302-303].

Більшість інф. працювали на СБ добровільно, з ідейно-патріотичних переконань. Згідно слідчо-оперативного звіту СБ за 21 січня – 21 березня 1947 р. з восьми р-нів Волинської обл., розвідмережа складалася з 60 «інформаційних пунктів» (ІП), в яких діяло 60 інф.: 43 з них співпрацювали добровільно, а 17 – на основі залежності від компромату [326, с.81]. Інколи розвідувальна робота на СБ була перевіркою особи відносно її непричесності до співпраці з рад. спецслужбами. О.Стасюк з с.Осьмиговичі Турійського р-ну свідчила про її вербування в інф. реф. СБ С.Ковальчуком («Медведем») на початку лютого 1947 р.: «Я побачила озброєного чоловіка, якого я не знала, він став мене розпитувати, чи визивали мене в органи МДБ-МВС до райцентру, я це підтвердила. Тоді бандит почав говорити, що я, будучи під арештом в МВС, дала зобов'язання виявляти бандитів УПА і попередив мене, що якщо це дійсно так, то мене повісять, потім наказав мені йти додому і про зустріч не розповідати нікому» [92, арк.10-11]. У випадку, коли інф. СБ переходили на службу до ворога, їх чекала негайна розправа. Так, реф. СБ К.Цимбалою («Марком») 12 серпня 1946 р. в с.Покашева Ківерцівського р-ну було вбито двох інф. СБ, яких запідозрили в зв'язках з Олицьким РВ МВС [15, арк.49]. У більшості тих, хто співробітничав з СБ, бралася відповідне письмове зобов'язання, яке могло містити елементи антирадянської пропаганди. При вербуванні і наданні інф. псевда реф. СБ РП повинен контролювати системність роботи. Коли інф. було особливо багато і псевда неможливо було ідентифікувати, до них додавали певну шифровану цифру, за якою можна було дізнатися, з якого села і від якої особи надійшли розвіддані. Шифровані описи інф. повинні були зберігатися в двох примірниках в архівах реф. СБ РП і НП [76, арк.305].

Провідну роль в організації розвідувальної роботи відігравала реф. СБ РП. Керував розвідкою в районі секретар реф. СБ РП (районний розвідник), що одночасно обіймав посаду його заступника. Через кожні 2-3 дні він збирав інформацію від кушових СБ [150, арк.349]. Нерідко на посаду керівника розвідки СБ РП призначали жінок. Зокрема, Н.Пасічник («Аза») з с.Городище Луцького р-ну, яка підпорядковувалася реф. СБ П.Жарецькому («Ягоді») [145, арк.2]. Загалом роль жінок в розвідці посилилася, але до них, найчастіше безпідставно, відносилися як до ненадійного елемента [322, с.135-140]. Наступною ланкою розвідки був КСБ, який, зазвичай був заступником кушового ОУН [394, с.144.]. В кожному селі він мав свого станичного розвідника, якого особисто підбирав. Наприклад, у підпорядкуванні реф. СБ Турійського РП було КСБ, кожен з яких мав 10 ІП. Зібрану від них інформацію КСБ перероблював і через кожні 5-7 днів через своїх зв'язкових відправляв розвіднику СБ РП [150, арк.350].

Опорою розвідки СБ вважався станичний розвідник (СР) – «око, вухо, уста» підпілля, від якого залежить «сила руху» [313, с.75]. Він мав у підпорядкуванні власних інф. [265, с.174]. Їх кількість не була сталою (2-10 осіб) і залежала від обставин та особистих здібностей керівника. Коли станичний вважав, що інф. – «людина певна», він міг знати про те, що працює на СБ. Якщо ж інф. не довіряли, він працював не знаючи кому йдуть розвіддані [150, арк.351]. Згідно свідчень ком. БСБ В.Ступняка («Мирного»), до їх завдань входило: «Повідомляти станичному внутрішні зв'язки між селянами, хто до кого прийшов чи приїхав, чому, з ким підтримує зв'язок той чи інший житель. Настрої населення по відношенню до СБ і радянської влади» [265, с.174]. Станичні інф. повинні були щодня звітувати СР [265, с.158]. Щотижня він передавав зібрані розвіддані КСБ [150, арк.351]. Для цього використовували зв'язкових. Наприклад, жителька с.Кобалище Костопільського р-ну М.Одерака («Рожка») забезпечувала зв'язок КСБ зі своєю станицею [54, арк.25]. З метою забезпечення конспірації зв'язкові користувалися паролями. СР П.Сохацький («Вишня») з с.Маковичі

Турійського р-ну за завданням реф. СБ І.Конащука («Тараса») передавав грипси через зв'язковго СБ, який повинен був за заздалегідь умовленим правилом запитати: «У Вас сокира є?» і отримати відповідь: «Сокири нема» [117, арк.22]. Для передачі розвідданих використовували «мертві пункти»⁵⁷ [150, арк.349]. Проте, на викритих пунктах зв'язку співробітники НКВС-НКДБ організовували засідки [289]. Тому «мертві пункти» постійно змінювалися. Якщо інф. повинен був отримати важливе доручення, реф. СБ особисто з ним зустрічався і в залежності від його здібностей і середовища роботи давав необхідні вказівки [76, арк.304]. Для зустрічей інф. і його зверхника з СБ встановлювалися спеціальні паролі. Так, у травні 1950 р., під час «днівки»⁵⁸ в будинку О.Шостак з с.Рачин Горохівського р-ну О.Савира («Ярош») попередив, що при майбутніх зустрічах встановлювався пароль «Гопак» [171, арк.60].

Поза станичними інф., які підпорядковувалися КСБ, по селах автономно діяли розвідники, які безпосередньо підпорядковувалися реф. СБ НП або ОП ОУН [76, арк.304]. Також окремо своїх інф. могли вербувати ком. БСБ [150, арк.81].

З міркувань посилення конспірації службову документацію СБ намагалися обмежити. Реф. СБ РП повинен був, проаналізувавши звіти КСБ, відділити суттєве і надіслати її реф. СБ НП. Застерігалось, що неповноцінний звіт є «марнуванням часу і канцприладдя» [76, арк.303]. Реф. СБ НП збирали інформацію з повідомлень розвідки РП, переписували її в одну загальну інформацію і відправляли через зв'язкового реф. СБ ОП [56, арк.16]. Згідно інструкції «Бджола», її вимагалось надсилати один раз в квартал [326, с.88].

В інструкції для СБ КП «Одеса» за жовтень 1949 р. головною вимогою для подання інформації була її достовірність. Для цього вимагалось

⁵⁷ «мертві пункти» – умовлені відлюдні таємні місця, які підпілля використовувало для передачі своєї кореспонденції.

⁵⁸ «днівка» – перебування підпільників протягом дня, з метою відпочинку й укриття від органів держбезпеки, у будинках або стодолах місцевих жителів.

«устійнити передовсім її джерело, звідки вона походить, хто першим пустив її у світ» [236, с.259]. Інф. повинен був якнайскоріше записувати здобуту інформацію. Зокрема, цього вимагала від інф. Н.Дем'янчук («Світлани») з с.Годовичі Турійського р-ну районна розвідниця СБ К.Завадська [134, арк.17]. Від особливо цінних інф. зразки почерку яких могли б бути в рад. спецслужб (біографії, заяви, звіти), вимагалось писати повідомлення друкованими буквами [76, арк.304]. Траплялося, що інф. був неписьменним. Тоді дані передавалися усно іншому інф. або СР. Зібрану неписьменним інф. А.Бабулою («Січовим») з с.Козел Ратнівського р-ну інформацію записав СР І.Романюк («Горобченко») [115, арк.100].

Значну частину інф. мережі СБ склали родичі підпільників. Зокрема, інф. СР П.Портянюка («Задумливого») з с.Спасів Здолбунівського р-ну була його дочка [58, арк.128-129]. Учасника СБ Д.Цип'ящука («Зеленого») з с.Гупали Любомльського р-ну – його сестра [154, арк.54]. Реф. СБ Є.Кушнірука («Чумака») з с.Німецьке Луцького р-ну – тітка [91, арк.58]. Подібних прикладів можна навести чимало.

Інф. розглядали також як кадровий резерв. В.Парфенюк («Явір») з с.Радовичі Турійського р-ну свідчив, що з початком весни 1946 р. повинен був перейти на нелегальне становище і влитися в БСБ І.Василюка («Метелика») [143, арк.52]. 23 лютого 1950 р. реф. СБ С.Митюк («Богдан») надіслав до свого інф. в с.Маньків Локачинського р-ну А.Подлевського попередження: «Вас будуть викликати в МДБ, щоб уникнути цього, йдемо зі мною» [167, арк.18]. Перед тим, як перейти на нелегальне становище, нерідко інф. давали виконати диверсійно-терористичне завдання. Реф. СБ Ф.Затовканюк («Мирона») заявив про свого агента на Гнідавській МТС Д.Пелепука: «Хай щось зробить реально і йде в підпілля» [156, т.1. арк.68-69.]

Головним завданням інф. СБ було проведення розвідки відносно наявності в селі ворожих формувань – ОВГ, ВВ, ВГ, ВБ, ГОГП, солдат РА та ін. Протягом 1946-1948 рр. це було першочерговою роботою для

розвідника с.Замороччя Дубровицького р-ну К.Грицюка («Тихого») [66, арк.50], станичної розвідниці с.Полонне Володимирецького р-ну Л.Кудрик («Калини») та багатьох ін. [41, арк.60]. Про появу в селі ворожих військ інф. повідомляли підпільників не лише письмовими інформаціями, а й певними умовними сигналами. Наприклад, розвідник І.Єфимчук з с.Комарове Маневицького р-ну у випадку появи в селі ворога встановлював дерев'яну палку на копиці сіна [152, арк.15].

Починаючи з 1946 р., намагаючись уникнути масових арештів інф., головна ставка СБ робиться на відданих, кваліфікованих агентів, а також на тих, які мають реальні розвідувальні можливості [326, с.80]. Численною та особливо цінною для підпілля була агентура серед представників рад. влади в селах. Реф. СБ РП наказувалося вербувати інф. серед: голів і секретарів сільрад, голів колгоспів. На кожне вороже середовище в реф. СБ повинно було бути хоча б два інф., щоб мати змогу порівняти їх розвіддані і впевнитись у достовірності [76, арк.303]. Про масові випадки проникнення прихильників підпілля на посади місцевих органів рад. влади повідомлялося навіть у тогочасній офіційній пресі [204]. Бойовик СБ В.Токарський («Горошко») характеризував голову сільради с.Ставок Турійського р-ну: «Цей чоловік хороший і він нічого для радянської влади не дасть» [138, арк.16]. Ком. БСБ І.Радзик («Ройтер») у вересні 1948 р. висловлювався про голову сільради с.Ягідне Турійського р-ну В.Ромашука: «Я його давно знаю, він гарна людина, хитра людина і своя, я його дуже поважаю» [94, арк.39].

Переважна більшість агентури СБ в рад. сільській адміністрації діяла добровільно, нерідко будучи в минулому учасниками підпілля або маючи серед них когось з родичів. Десятником сільради с.Тихотин Рожищенського р-ну був член ОУН С.Власюк, син і племінник якого були розвідниками СБ [168, арк.12]. Батько слідчого СБ М.Братуня («Гнатка»), працюючи головою сільради с.Смиків Горохівського р-ну, був інф.

О.Мельника («Чорноморця»)⁵⁹ [196, арк.9]. Частину агентури СБ змушувала діяти примусовими засобами. СР реф. СБ Ф.Янковського («Доброго») в с.Копани Радивилівського р-ну В.Мельничук («Роман») під час допиту в РВ НКВС свідчив про обставини його вербування у червні 1947 р.: «Він сказав мені, що повинен вбити мене за те, що я є працівником радянської влади, але якщо я буду працювати на його користь як секретар сільради, тоді вбивати мене не буде» [60, арк.27].

Використовуючи свої посади, дана агентура здобувала інформацію, недоступну для звичайних селян. Зокрема, у січні 1946 р. секретар і голова сільради с.Межисть Ратнівського р-ну С.Гордейчук і О.Примачук «грипсом»⁶⁰ повідомили ком. БСБ А.Кошелюка («Дороша») про час і шлях, яким повинен був йти на районні збори в Ратне рад. актив села [147, арк.54]. Були випадки включення частини агентів до складу терористично-диверсійних груп СБ. Голова сільради с.Комарове Старовижівського р-ну Стаценко спільно з боївкою І.Хатницького («Грицька»)⁶¹ 5 січня 1949 р. брав участь у знищенні сім'ї колишнього голови сільради [410]. Інколи агент СБ в рад. адміністрації села одночано керував роботою місцевих інф. Секретар сільради с.Коресть Острозького р-ну був СР ком. БСБ І.Сторожука («Нестора») [61, арк.8]. Вони надавали потрібні документи і притулок підпільникам. Голова сільради с.Антонівка Горохівського р-ну К.Никша неодноразово переховував в своєму будинку ком. БСБ І.Стародуба («Остап») і керівника Бродівського ОП С.Коса («Сурмача») [88, арк.31].

⁵⁹ Мельник Олексій Юхимович (Григорович), («Чорноморець»), 1919 р.н., уродж. с.Княже Горохівського р-ну, у вересні 1939 р. виїхав до Німеччини, пройшов вишкіл в підстаршинській школі ОУН с.Турковичі Грубешівського пов. (Польща), з травня 1941 р. провідник Горохівського РП, ком. підстаршинської школи на «Січі», сотенний, згодом курінний УПА, з 1945 р. керівник боївки Горохівського РП, діяв в селах: Фусів, Княже, Ляшки, Смиків Горохівського р-ну, з 1946 р. очолює Горохівський НП, загинув 1948 р. в бою з ОВГ МДБ у криївці на х.Крижова біля с.Охлопів Горохівського р-ну.

⁶⁰ «грипс» – таємний лист системи підпільного зв'язку, який писався в лаконічній формі на тонкому папері, нерідко шифрувався.

⁶¹ Хатницький Іван Андрійович («Грицько»), уродж. Старовижівського р-ну, з 1944р. ком. КБ, загинув 20 січня 1948р.

Загалом найбільш поширеною була ситуація, коли між представниками місцевої рад. адміністрації і місцевою ланкою оунівського підпілля існували певні домовленості. Згідно свідчень жительки с.Личани Камінь-Каширського р-ну Д.Сусь, у січні 1949 р. в її будинку спільно вечеряли голова сільради Д.Островчук, секретар сільради М.Кисляк, обліковець І.Шепелей та чотири бойовики на чолі з Г.Котиком («Грицем»)⁶². Вони привіталися з присутніми, разом повечеряли, покурили і пішли в невідомому напрямку [182, арк.47]. Голова сільради с.Івачків Здолбунівського р-ну В.Мандзюк узгоджував свою роботу з реф. СБ М.Мандзюком («Бистрим») [43, арк.15]. Своїх агентів СБ мала й серед колгоспного керівництва. Зокрема, 19 червні 1949 р. нарада голів жіночих рад Горохівського р-ну закликала колгоспниць «всіляко викривати ворожих людей, що приходять до керівництва в колгоспах, очистити від них колгоспи» [211].

Не менш важливою була агентура СБ в сільських школах. При її вербуванні надавали перевагу добровільності та ідейному переконанню. Серед агентів траплялися як звичайні вчителі, так і керівництво шкіл. Наприклад, директор початкової школи с.Секунь Старовижівського р-ну А.Данилюк за завданням ком. БСБ І.Ткачука («Петруся») подавав списки учнів і викладачів, повідомляв про приїзд в село чиновників з райцентру і проведення облав ВВ НКВС [87, арк.32]. Подібні завдання для реф. СБ І.Сторожука («Нестора») виконував директор середньої школи (СШ) с.Коресть Острозького р-ну І.Середа [61, арк.8].

Вчителів, які прибули на Волинь зі східних обл. України, також намагалися залучити до роботи на користь підпілля. У листі М.Козака («Смок») від 15 січня 1946 р. констатовалося: «Не можна вважати окремих українців, що прибули зі Сходу – окупантами» [354, 114]. Наприклад,

⁶² Котик Григорій Петрович, («Моряк», «Гриць», «Крук»), мешк. с.Заріччя Ковельського р-ну, з травня 1941р. член ОУН, заст. нач. поліції с.Несухойжі (липень 1941-1942), з весни 1943 р. ройовий, згодом чотовий в сотні «Кубіка», з 1948 р. керівник боївки Камінь-Каширського РП ОУН, загинув 1949 р. поблизу с.Личини Камінь-Каширського р-ну.

вчителька-східнячка⁶³ Полапської неповної СШ Л.Полева агітувала місцевих селян не здавати хліб державі [228]. Щоправда, до даної агентури ставилися з недовірою. Так, інф. СБ у СШ с.Полонка Луцького р-ну Полякову вважали «ненадійною» тому, що есбівець Д.Римарчук («Неситий»), беручи у цієї вчительки читати книги, виявив в одній з них звернення рад. влади до учасників ОУН і УПА [156, т.2. арк.44-72].

Інф. СБ працювали також учні шкіл, переважно старшокласники. Наприклад, учень 10 класу Сенкевичівської СШ Горохівського р-ну В.Ліщук за завданням реф. СБ Г.Собчука («Жбурлая»), протягом 1949-1950 рр. складав списки учнів і вчителів, вказуючи, хто з них підтримував рад. владу [175, арк.32]. Хоча в окремих випадках інф. могли бути й учні середніх класів. Мешк. с.Вербично-2 Турійського р-ну А.Пархомчук протягом 1945-1947 рр., навчаючись у 5-му класі місцевої СШ, за завданням реф. СБ М.Крижанчука («Шуляка») шляхом опитування інших учнів викрив агентурну мережу РВ МДБ в селі [144, арк.39].

СБ намагалася залучити свою агентуру в усі без виключення рад. установи та організації, які існували на селі – відділення пошти, телеграфу, медпункти, кооперації та ін. Завідувач медпунктом с.Баковці Луцького р-ну, неодноразово надавав медичну допомогу оунівцям. Він лікував В.Шибиста («Брову»)⁶⁴, пораненого в ногу реф. СБ П.Тихнюка («Михася»), а також пораненого в груди реф. СБ Д.Римарчука («Неситого») [156, т.2. арк.74]. Голова сільпо с.Велика Любаша Костопільського р-ну Д.Ярмольчук через господарчу Г.Ковальчук постачав БСБ В.Петренчука («Панька») товари першої необхідності: сіль, мило, сірники та ін. [56, арк.41]. Продавець сільпо с.Полонка Луцького р-ну Н.Ленчук також таємно постачав реф. СБ Д.Римарчуку («Неситому») необхідні йому товари [74, арк.197]. Зв'язок з

⁶³ «східняк» – (оунівська термінологія) уродженець переважно східних або центральних областей України.

⁶⁴ Шибиста Віктор, («Брова», «Мирослав»), уродж. с.Скобелки Горохівського р-ну, політреф. Горохівського ОП (1943-1944), політвиховник загону ім.Богуна, з 1944 р. член Луцького НП, загинув 1945 р. в бою з ОВГ НКВС.

підпіллям протягом 1945-1947 рр. підтримував завідуючий продовольчим магазином в Луцьку Ф.Галецький [199]. Подібних прикладів можна навести чимало.

Таким чином, після «Великої блокади» інф. мережі СБ в сільській місцевості вдалося зберегти свої позиції. Вона складала основу розвідки оунівського підпілля, була найбільш чисельною і розгалуженою її ланкою. Охоплюючи всі соціальні і вікові групи, передовсім опиралася на місцеве українське селянство, яке було тісно пов'язане з підпіллям. До розвідувальної роботи активно залучали родичів нелегалів і легалізованих підпільників, які переважно працювали на добровільній основі, щиро підтримуючи боротьбу ОУН. Щодо представників рад. активу і органів влади, то нерідко вони виконували завдання підпілля під примусом, погрозами, шантажем. Поряд з тим, саме агентура СБ у ворожому середовищі була найбільш цінною і ефективною.

Отже, підсумовуючи діяльність інформаційної мережі СБ в сільській місцевості, слід зазначити, що вона відігравала провідну роль в українському національно-визвольному русі. Саме на основі її даних будувалася практично вся робота спецслужби СБ, а її успіхи були головною передумовою успішного протистояння оунівського підпілля рад. владі.

3.2. Розвідувальна робота в обласних і районних центрах

Особливу увагу СБ звертало на розбудову агентурної мережі в районних та обласних центрах. Головним чином її розбудовували реф. СБ вищих проводів. Реф. СБ НП повинен був вербувати інф. серед мешканців великих міст:

- робітників заводів, фабрик і інших підприємств промислового та особливо військового значення;
- службовців і чиновників;

- учнів СШ, технікумів;
- студентів інститутів, університетів;
- священників [76, арк.303].

Порівняно з сільською місцевістю, вплив оунівського підпілля в містах Волині був відносно незначний. Міські жителі були більш строкаті національно і більшою мірою зазнали радянзації. Крім того, інтенсивний післявоєнний процес міграції на Волинь та Західне Полісся, в основному припадав саме на міста [487, с.8]. Навіть невеликі містечка були опорою рад. влади, її форпостом над навколишніми селами [224]. Тому серед головних завдань СБ, як вказано в посібнику для її працівників, було «вести діяльність у чужих і ворожих нам середовищах з цілями розвідки (політичної, економічної, технічно-промислової, загальної), диверсії та провокації» [22, арк.230]. Згідно інструкції для СБ КП «Одеса» за жовтень 1949 р., до завдань агентури СБ в містах належало інформувати:

- про методи роботи органів МВС і МДБ, їх адреси, хто в них працює, індивідуальна характеристика і опис окремих нач., оперуповноважених, слідчих, адреси проживання, родинні зв'язки;
- кількість військ, ОВГ, міліції і ВБ, їх рух з райцентру або навпаки, плани проведення операцій;
- районну в'язницю, її охорону, режим роботи, кількість і склад в'язнів (політичні або кримінальні);
- рад. агентуру, активних комуністів і «більшовицьких вислужників» з новоприбулих чужинців;
- рад. агентуру з місцевого населення і священників;
- плани роботи рад. установ (райкоми, міськоми, обкоми тощо), місцезнаходження пунктів зв'язку і комунікацій;
- рух промислового і військового транспорту та його вантаж;

- події культурного, політичного, економічного, промислового життя р-ну тощо [76, арк.302-303].

До завдань інф. СБ в містах належало також стеження за «явочними квартирами»⁶⁵ рад. агентури, таємними скриньками для доносів [79, арк.19].

Щоб зашкодити зустрічі рад. агентів серед підпілля з оперуповноваженими МДБ, а також з метою уникнення небажаних арештів оунівцям рекомендувалося оминати міста. Незважаючи на це, інколи вони порушували заборони, що приводило до катастрофічних наслідків. Так, у червні 1953 р. бойовик ОУН С.Мелещук разом з учасницею Ковельського ОП М.Климчук з с.Скулин Ковельського р-ну прямували в Скулинський ліс. Користуючись нагодою, необачний підпільник вирішив, проходячи поблизу Ковеля, зайти в місто, отримати гроші з виграшної облигації, за які закупити необхідні речі. Ще в передмісті, за інформацією сексотів, МВ МДБ за ним було встановлено оперативне спостереження, і через кілька годин схоплено в центрі міста поблизу ошадкаси. На допиті підпільник виказав, де знаходиться його супутниця, а та, в свою чергу, дала цінні відомості про місцезнаходження В.Сементуха («Ярого») [307, 12 листопада]. Місце знаходження криївки А.Маєвського («Уліяна») пізно ввечері 18 серпня 1955 р. повідомив в Здолбунівський МВ МВС його особистий охоронець І.Довбенко («Мисливець»), скориставшись телефоном у привокзальному буфеті [436]. З метою уникнення подібних ситуацій потрібні для підпілля товари закупляли через агентуру в містах, нерідко родичів підпільників. Зокрема, лише в Ковелі це завдання виконувала сестра реф. СБ А.Михалевича («Коса») [193, арк.18], а також сестра реф. СБ І.Данилевича («Кота») [148, арк.16-17]. Закупляти необхідні для підпілля товари намагалися навіть через родичів, які мешкали в інших обл. або й республіках. Так, у червні 1948 р. бойовик СБ В.Хомюк («Петрусь») намагався через дочку жительки с.Задиби Турійського р-ну О.Вакулюк, яка працювала в Києві, закупити папір [159, арк.43].

⁶⁵ «явочні квартири» – пункти зв'язку співробітників спецслужб зі своєю агентурою.

Інф. СБ в містах також забезпечували «шафетний» зв'язок. Наприклад, О.Вознюк («Чайка») з смт Рокитне забезпечувала зв'язок місцевих інф. з пунктом зв'язку на х.Заріччя [49, арк.15].

Зачний відсоток агентури СБ в містах становили жителі передмість і приміських сіл, які працювали в місті. Зокрема, агентами реф. СБ Ф.Затовканюка («Мирона») в обл. відділені держбанку були жительки с.Полонка, що поблизу Луцька [156, т.1. арк.43]. Також до складу його агентури входили жителі передмість Луцька – Красне, Гнідава, Кичкарівка. Реф. СБ О.Поліщук («Лихо») побудував розгалужену інф. мережу на підприємствах і в установах Здолбунова, до якої входили уродж. навколишніх сіл Здовбиця і Тайкури [52, арк.20].

Поряд з тим, СБ також намагалася вербувати агентуру з немісцевих промислових робітників і міських жителів східних та центральних обл. України. При цьому використовувалася, передовсім, пропаганда, спрямована на критику умов життя робітників в УРСР [233, арк.53-63]. У більшості завербована СБ агентура серед жителів міст, особливо примусово, свою згоду працювати закріплювала відповідним зобов'язанням: «Зобов'язуюсь співробітничати з УПА, допомагати їй матеріально, доносити та інформувати про всі рухи ворожих військ в районі. Знаю, що за розголошення таємниці перед ворогом я особисто і моя сім'я будемо покарані за законами революційного часу, а саме вищою мірою покарання...» [411].

Багато інф. в містах були завербовані СБ під час відвідування ними сіл. Реф. СБ І.Дмитруком («Бунтарем») в Ковелі була сформована інф. мережа, до якої увійшли евакуйовані в навколишні села напередодні наступу фронту міщани. Після повернення вони збиралися на конспіративній квартирі в Г.Яцкевич по вул.Брестській, 39/а, співали антирадянські і повстанські пісні, розклеювали листівки. Згодом, за

завданням «хлопців з лісу»⁶⁶, вони почали збирати інформацію про населення міста, кількість військових частин і їх переформування, адреси рад. установ, партійних і рад. органів. Інф. з Ковеля «Бунтарю» було передано «грипс» з адресами рад. посадовців в місті. Наприклад: секретаря міському Пуценка, голови міськради Уткіна, нач. МВ НКВС Щербіна та багатьох ін. [94, арк.87]. Мешканка смт Луків М.Яблукова в 1950-1951 рр. за завданням О.Кухарчука («Чорного») дізналася місце проживання нач. РВ МДБ і партійного керівництва р-ну [178, арк.113].

Значних успіхів СБ досягла у набутті агентури серед працівників зв'язку. Нач. УМДБ у Волинській обл. на нараді керівників обкомів партії, УМВС, УМДБ і командувачів ВО західних областей 1 квітня 1946 р. доповідав, що в Луцьку існувала розвідувально-терористична група СБ з 13 осіб, учасники якої намагалися перечитувати кореспонденцію обкомів партії, держбезпеки, правоохоронних органів та комсомолу [5, арк.109]. Жителька с.Коршовець Луцького р-ну Н.Ковальчук, яка працювала в центральному відділенні пошти Луцька, постачала реф. СБ Ф.Затовканюку («Мирону») рад. пресу, а також листи «підозрілих осіб» [156, т.2. арк.68]. Подібні завдання протягом 1945-1946 рр. виконував для реф. СБ «Стаха» майстер Камінь-Каширського райвідділу зв'язку О.Ящук [155, арк.49]. Згідно спогадів колишньої підпільниці Т.Байди, протягом 1946 р. у Луцьку на пошті було 19 розвідників, більшість з яких працювали охоронцями. Завдяки ним, підпільники знали, куди й коли переміщуються мішки з грошима і важливі документи [266, с.100]. Телефоністка в Ківерцях Т.Терпелюк протягом 1946-1948 рр. передавала інформацію в БСБ П.Легацького («Чудака») [106, арк.19]. Головним бухгалтером Висоцької районної контори зв'язку працювала інф. ОУН з 1943 р. З.Рожко [6, арк.148]. Цікаво, що УМДБ також, через спецвідділ «В», здійснювало пелюстрацію кореспонденції та контроль за поштово-телеграфним зв'язком [326, с.287].

⁶⁶ «хлопці з лісу» – одна з поширених в місцевого населення назв підпілля ОУН і УПА.

Одним з напрямків розвідувальної діяльності СБ в містах було залучення своєї агентури на посади секретарів і друкарок в різноманітні рад. установи. Вони мали доступ до багатьох цікавих для СБ документів, а інколи і до засекреченої інформації. Агенткою реф. СБ Ф.Папіжука («Гонти») була секретарка Цуманської райпрокуратури О.Ховайло [73, арк.70]. Інф. реф. СБ І.Кусинського («Ластівки») – секретарка Устилузького РВНО Г.Лавренюк [135, арк.22]. В.Терпелюк за завданням ОУН працювала друкаркою в обл. газеті «Радянська Волинь» [462].

Дану агентуру також використовували для потреб ТЗВ СБ. Секретарка Рожищенського районного суду К.Карпінська протягом 1945-1948 рр. раз в тиждень виїжджала в криївку поблизу с.Залісці, де друкувала оунівські інструкції та іншу документацію [446]. Деякі з агентів були колишніми, досвідченими підпільниками. Зокрема, 21 травня 1947 р. в Луцьку обл. УМДБ арештувало учасницю ОУН з 1931 р. – Ф.Солодоху, яка з 1945 р. працювала бухгалтером контори бджільництва [15, арк.17].

Значною мірою агентурою СБ була охоплена залізниця. Інф. реф. СБ П.Троцюка («Часового») був працівник залізничної станції Березно М.Кешнер («Пташка») [36, арк.11]. Розвідниця М.Семенюк («Чорненька») за завданням реф. СБ Ф.Затовканюка («Мирона») працювала стрілочницею на залізничній станції Гнідава, де збирала інформацію про рух транспорту і службовців залізниці [101, арк.140]. Ком. КБ СБ Дерезнянського РП «Ворон» за документами працівника Здолбунівського відділу залізниці М.Приворського успішно здійснив поїздку у Львів і повернувся назад [280, с.211]. Ю.Ковбасюк («Лисенко»)⁶⁷ за роздобутими через агентів-залізничників документами 1950 р. відвідував свою дружину і сина в Сибіру [383]. А.Маєвський («Уліян») протягом 1948 р. розбудовував лінію зв'язку для посилення впливів на схід. Для цього на залізниці через південну

⁶⁷ Ковбасюк Юхим Андрійович, («Лисенко»), 1912 р.н., уродж. с.Доложниця Маневицького р-ну, мешк. с.Боровичі Маневицького р-ну, з 1943 р. ройовий в сотні «Артема», згодом очолює Колківський РП, застрівився будучи оточеним ОВГ МДБ 23 листопада 1952 р. в криївці на х.Семки Маневицького р-ну.

Рівненщину було налагоджено передачу оунівської літератури до станції Шепетівка [270, с.140].

Інф. СБ у містах збирали дані про в'язниці та концтабори СРСР. Наприклад, завдяки опитуванню в'язнів рад. тюрем в 1950 р. СБ КП ПЗУЗ було видано довідник з двох частин «Обстановка в каторжних осередках УРСР» і «Лагері СРСР». У них детально описано в'язницю в Проскуріві (теп. м.Хмельницьк), пересильний пункт у Вінниці, «Строй ІТК № 95» в Житомирі, «Унжлаг» в Костромській обл. та ін. [80, арк.381-406].

Через постійну нестачу медикаментів і з розвідувальною метою свою агентуру СБ розбудовувала в міських лікарнях та аптеках. За завданням Д.Римарчука («Неситого») медикаменти в підпілля таємно постачали жителі с.Пильганів Луцького р-ну р.Шевчук і Дорошук, які працювали в Луцькій обл. лікарні, а також завідувача Острожецької районної аптеки Н.Кодинець [156, т.1. арк.42-43]. Різноманітні медикаменти через свою дочку Л.Случук («Лимарівну») з березня 1945 по травень 1946 р. в БСБ р.Наконецного постачав завідуючий Рівненською ветаптекою І.Случук [44, арк.12].

Також інф. СБ у рад. установах уточнювали різноманітні дані, які звичайні мешканці міста не могли встановити. Зокрема, ком. БСБ І.Конащук («Тарас») написав «грипс» до інф. Є.Андрійчук, яка працювала в Турійському райвиконкомі, аби вона перевірила чи дійсно вночі з 6 на 7 березня 1946 р. в с.Волосівка Турійського р-ну був вбитий реф. СБ О.Никитюк («Ворон»). Через зв'язкових вона передала, що усі троє вбиті їй не знайомі, а «Ворона» серед них немає [111, арк.158].

Своїх інф., особливо в пізніший період, СБ вербувала серед шкільної та студентської молоді. В заклику ОУН «Українська молоде !» за червень 1946 р. виголошувалося: «Допомагайте виявляти сексотів, агентів окупанта. Слідкуйте, хто на доручення НКВД хоче посіяти недовір'я до ОУН, УПА, хто поширює неправильні вістки про них, залякує народ терором. Слідкуйте, хто особливо підглядає квартири, де можуть перебувати підпільники. Хто слідкує за рухом повстанців, хто хоче багато знати про

підпілля. Про них повідомляйте підпільникам-повстанцям» [207, с.49]. В Гоцанській СШ реф. СБ С.Титковом («Романом») з семи учнів 9-10 класів у травні 1948 р. було утворено МЛ ОУН на чолі з О.Гордійчуком («Остапом»). Перед нею ставилися завдання:

- збір інформації про ситуацію в р-ні та про неявку призовного контингенту 1928-1929 р.н., кономічний і соціально-політичний стан;
- місця проживання радянського партактиву;
- розповсюдження антирадянських листівок і літератури;
- вивчення оунівської літератури;
- залучення нових учасників [422, с.239].

Подібну МЛ на чолі з Т.Наумук («Софійкою») за ініціативи реф. СБ С.Богдана («Бикова») було утворено в Луківській СШ [98, арк.162]. Значно ціннішою була агентура СБ серед студентства. 11 січня 1947 р. органами МВ МВС викрито МЛ ОУН з 19 студентів третього курсу Луцької медшколи [16, арк.2]. У грудні 1948 р. органи обл. УМДБ виявили МЛ ОУН з 11 осіб в Рівненській торгово-кооперативній школі [352, с.424]. Вони через П.Янчарука («Степового»)⁶⁸ отримували антирадянські листівки, складали списки комсомольців і закупляли в місті папір та канцприладдя [256, с.87]. Інф. СБ у міських навчальних закладах повинні були слідкувати «чи є в школі спецвідділ, хто в ньому працює, кого викликають до директора і хто

⁶⁸ Янчарук Павло Григорович, («Степовий»), 1913 р.н., уродж. с.Козин Рівненського р-ну, 31 серпня 1939 р. був мобілізований в пол. армію, 9 вересня 1939 р. поблизу м.Острівцець потрапив в полон до німців, працював на лісорозробках у Судетській обл., 19 січня 1943 р. прибув додому у відпустку, назад не повернувся, з березня 1943 р. член ОУН, з 20 травня 1943 р. кушовий СБ в селах: Козин, Котів, Наталів, з квітня 1944 р. в сотні «Очмани», після її розгрому наприкінці 1944 р. переховувався самостійно, з весни 1945 р. політреферент підрайонного провідника «Сагайдачного», з 3 січня 1946 р. політреферент підрайонного провідника «Цигана», з грудня 1947 р. підрайонний провідник в селах: Рясники, Дорогобуж, Подоляни, Мнишин, Горбаков, Томахів, Дмитрівка Гоцанського р-ну. У непритомному стані, контужений вибухом гранати захоплений ОВГ Гоцанського РВ МДБ 27 листопада 1949 р. в криївці поблизу с.Рясники, розстріляний у жовтні 1950 р.

кличе, кого і чого перекидають або сам змінює свій факультет, хто має протекцію і добрі оцінки, хоча не вчиться, хто часто пропускає науку і це йому оправдовується» [76, арк.304]. Інколи, даній вдавалося розбудувати потужну мережу інф. Наприклад, молодіжна група ОУН смт Межирічі Корецького р-ну мала своїх агентів у райфінвідділі, райспоживспілці і райвиконкомі [39, арк.485-486].

Нерідко колишні есбівці, під впливом певних обставин, входили до МЛ ОУН. Учасник БСБ А.Бухти («Чумака») В.Бабюк («Кравець») з с.Видранка Володимир-Волинського р-ну, після демобілізації з РА через поранення, вступив до МЛ ОУН зі студентів Володимир-Волинського педучилища [86, т.1.арк.159]. Один з осередків МЛ під назвою «Пам'ять Базару» в Устилузькій СШ очолював секретар комсомолу с.Видранка Володимир-Волинського р-ну П.Мазяр («Назар»). Завдяки відрядженням до Львова, які йому надавали 1-й секретар Устилузького РК КП(б)У Васильченко і секретар районного комсомолу Полянська, він перевозив на Волинь підпільну літературу [279, 5 квітня].

Щоб перешкодити розбудові агентурної мережі СБ серед студентства, радянські спецслужби активно вербували в даному середовищі власну агентуру. Протягом квітня-травня 1950 р. в провідних навчальних закладах Волині працювала спецкомісія ЦК КП(б)У, яка рекомендувала органам держбезпеки: «МДБ потрібно перебудувати агентурну роботу. В школах треба мати хорошу агентуру тому, що вороги основний курс беруть на школу» [472, с.113]. З метою виявлення інф. СБ серед студентів та учнів органами МДБ створювалися «підпільні молодіжні осередки». В інструкції для СБ за липень 1950 р. вказувалося: «Звернути увагу і розібратися в характері організацій, які виникли серед молоді (агентурно чи стихійно виникли) і прийняти міри в таких випадках... Якщо серед молоді середніх шкіл появляється якась агентурна молодіжна організація, то потрібно сповіщати середньошкольників листівкою про те, що ОУН серед молоді

середніх шкіл не створює яких би то не було підпільних організацій, а якщо такі існують, то це агентура» [76, арк.247-250].

Для підготовки і виконання різноманітних диверсій та терактів в містах СБ створювала спеціальні міські диверсійно-терористичні боївки [425, с.158]. Наприклад, у червні 1946 р. реф. СБ І.Дмитрук («Бунтар») зустрів на х.Застанки поблизу с.Облапи трьох жителів Ковеля, давніх симпатиків ОУН, взяв у них підписку і дав кожному псевдо: С.Сачинському – («Іван»), Д.Сачинському – («Дмитро») і Г.Поліщуку – («Сорока»). Після чого всі урочисто дали клятву боротися за Самостійну Україну і отримали завдання:

- підірвати на центральній вул.Леніна міст через р.Турію;
- взяти в полон кількох офіцерів РА і радянсько-партійних активістів або вбити;
- вести розвідку військових частин [148, арк.53-55].

З 15 по 25 лютого 1946 р. на території Луцька органами МВС було арештовано міську диверсійно-терористичну боївку на чолі з М.Оалинчуком, яку організував Луцький ОП [10, арк.77]. З 10 по 27 лютого 1947 р. ОВГ МВ МВС на території Луцька було ліквідовано 3 боївки (8 осіб) і 10 березня 1947 р. в Ківерцях – боївку з трьох оунівців [16, арк.7-8]. Інколи, диверсійні напади на міста здійснювали безпосередньо БСБ. Наприклад, протягом 1948 р. БСБ І.Петрушко («Мартина») в м.Дубровиця було вбито: 5 квітня – ду міліції Куришко і 15 вересня – депутата міськради Яркіна [65, арк.68].

Більшість агентів СБ в містах не проводила активної диверсійно-терористичної діяльності, але за сигналом, у випадку війни, вони могли б розгорнути її у значних масштабах. Є.Кравчук, який у 1948 р. мешкав у Рівному на вул. Круга, 10 радив своїй сусідці Ф.Курбековій виїхати до Києва, тому, що незабаром розпочнеться війна з США і «наші люди» в місті будуть розправлятися з усіма прибічниками рад. влади [51, арк.222]. Слід

зазначити, що порівняно з сільською місцевістю, діяльність диверсійно-терористичних БСБ в містах Волині та Західного Полісся мала значно обмеженіший характер. У той же час, діючи у ворожому середовищі, вона мала значне пропагандивне значення.

З часом агентурна мережа СБ в містах, яка була відірвана від керівництва, постіно знаходячись під впливом радянзації і втрачаючи надію на можливість перемоги, припиняла розвідувальну роботу.

Отже, підсумовуючи роботу агентурної мережі СБ в містах, можна з впевненістю стверджувати, що незважаючи на всі заходи радянських спецслужб, їй вдалося закріпитися у ворожому середовищі і поширити в ньому оунівські ідеї. Стежачи практично за усіма сторонами його життя, головну увагу вона зосереджувала на роботі радянсько-партійного активу, військовиків, співробітників правоохоронних органів і держбезпеки, навчальних і медичних закладів, установ зв'язку і транспорту. Крім того, агентура СБ інколи здійснювала диверсії і теракти, а також постачала в підпілля необхідні товари. Тому, незважаючи на процеси русифікації та індустріалізації, руйнування традиційного селянського укладу життя західних українців, розвідувальна мережа СБ в містах і містечках Волині та Західного Полісся доповнювала повоєнну національно-визвольну боротьбу оунівського підпілля.

3.3. Агентура СБ у радянських силових органах

Свою агентуру у рад. силових структурах СБ почала розбудовувати ще за часів німецької окупації [393, с.248]. Зокрема, в загонах червоних партизан, які згодом влилися в органи держбезпеки і міліцію.

Серед усіх радянських збройних формувань найбільших успіхів СБ вдалося досягти у парамілітарних формуваннях з місцевого населення – ВГ, ВБ, ГОГП. Чимало істрибків мали в підпіллі ОУН і УПА своїх родичів, друзів, односельчан, знайомих. Багато з них самі в минулому були

повстанцями. Підпільники І.Ісюк («Хвиля») та Г.Ревонюк з с.Грабове Старовижівського р-ну за завданням ком. БСБ «Орла» вступили у ВБ Ковельського МВ МДБ. Їх завданням було імітувати вигадані напади оунівців, провокуючи бійців батальйону на сліпу стрілянину, а свої виручені набої переховувати і передавати підпільникам [276, с.85]. Подібне завдання протягом 1946 р. виконував боєць ВБ Любешівського РВ МВС Ф.Божко [107, арк.62]. Особливо цінною для СБ була агентура серед командування парамілітарних формувань. Частина з них вже давно підтримували зв'язок з підпіллям. Учасник ОУН з літа 1943 р. І.Семенюк («Онисько») у лютому 1947 р. був призначений командиром ВБ Торчинського РВ МВС. Він неодноразово передавав реф. СБ П.Ковальчуку («Залісному») плани операцій проти підпілля [194, арк.2].

Для ліквідації командирів ВБ серед істрибків вербували агентуру, або навмисне засилали її туди. І.Печерук і В.Волчук з с.Купичів Турійського р-ну, за завданням ком. БСБ І.Василюка («Метелика») вступили в ВБ з метою організації вбивства його командира Я.Заславського [113, арк.14]. Виконання теракту було досить небезпечним завданням. Боєць ВБ Ківерцівського РВ НКВС С.Ковальчук, за завданням реф. СБ С.Нетипчука («Крука») в с.Тростянець вбив з пістолета свого командира М.Маленьких⁶⁹ і сам був застрелений істрибком Ж.Степановим [307, 19 травня]. Тому при здійсненні терактів увагу звертали на різноманітні хитрощі, щоб відволікти увагу істрибків від «атентатника»⁷⁰. 8 квітня 1946 р. в с.Скрежинка Ківерцівського р-ну боєць ВБ Черешкевич (завербований у червні 1945 р. БСБ Н.Ховайла («Розбишаки») підняв фальшиву тривогу про напад оунівців і, скориставшись ситуацією, вбив командира Мартинюка [465, с.136].

⁶⁹ Маленьких Микола, співробітник Ківерцівського РВ МДБ, ком. ВБ, вбитий агентом СБ.

⁷⁰ *атентатник* – (від слова «атентат») – виконавець індивідуального теракту.

Щоб забезпечити ефективніше виконання завдань, з бійців ВБ і ВГ створювали агентурні диверсійно-терористичні групи СБ. Зокрема, таку групу створив реф. СБ І.Дмитрук («Бунтар») з бійців ВБ Ковельського МВ МВС. Вони отримали завдання спалити будівлі підсобного господарства військової частини і молокоприймальний пункт в с.Облапи Ковельського р-ну, що й здійснили у травні 1946 р. [85, арк.44].

Якщо «агенту-істрибку» або групі агентів загрожувала небезпека, вони втікали в підпілля. Підпільник М.Петрук («Дмитро») за завданням реф. СБ А.Михалевича («Коса») вступив у ВБ. Коли його стали підозрювати в зв'язках з підпіллям, він втік в боївку [282].

Зв'язок з СБ «агенти-істрибки» підтримувався через «мертві пункти» або через надійних людей, нерідко родичів. Боєць ВБ Рокитненського РВ НКВС В.Рябець передавав інформацію про плани операцій проти підпілля через свого брата [50, арк.34]. Зв'язковим пунктом реф. СБ С.Титкова («Романа») була родина істрибка в с.Крилова Корецького р-ну [263, с.380].

Свою агентуру у ВБ мали не лише реф. СБ, а й керівники інших ланок ОУН. Наприклад, П.Бучак («Шугай»)⁷¹ мав своїх агентів у ВГ с.Мишів Іваничівського р-ну [164, арк.63]. Агентура територіальних провідників ОУН використовувалася реф. СБ і навпаки. Крім того, нерідко агент передавав СБ дані і отримував інструкції через кущового або станичного, не знаючи на кого дійсно працює.

Значний розвиток агентурної мережі СБ у ВБ визнавало навіть рад. керівництво. В довідці ЦК КП(б)У від 14 вересня 1946 р. констатувалося: «Масове роззброєння винищувальних батальйонів відбувалося внаслідок прямої зради окремих бійців, що прокралися в батальйони за завданням

⁷¹ Бучак Павло Хрисанович, («Шугай», «Олександр», «Юрко», «Богдан»), 1925 р.н., уродж. с.Мишів Іваничівського р-ну, служив в поліції (1941-1943), з 1943р. ком. КБ СБ Порицького РП. У 1944 р. втік на захід, закінчив дворічні розвідувально-диверсійні курси в Мюнхені (1946) і за завданням ЗЧ ОУН перекинутий на Волинь, очолив Володимир-Волинський НП, виявлений у лісі спеціально висланим для розвідки літаком, загинув в бою оточений ВВ МДБ 19 жовтня 1948 р. поблизу с.Заболотці Іваничівського р-ну.

ОУН...» [326, с.117]. Зокрема, на території Волинської обл. протягом 1946 р. під час перевірок ВБ, через неблагонадійність, було виключено 35 % їх особового складу [469, с.175]. 10 лютого 1947 р. інструктор ЦК КП(б)У С.Крикун доповідав: «Винищувальні батальйони, як і раніше, засмічені ворожими елементами, а в окремих випадках і безпосередніми учасниками банд» [264, с.60]. Подібний стан призводив до ситуацій, коли навіть необережність у поводженні зі зброєю списували на дії агентури СБ. Наприклад, 11 вересня 1949 р. в с.Борки Ратнівського р-ну боєць ВГ О.Пась, будучи в нетверезому стані, випадково вистрілив з гвинтівки у вікно місцевої школи, де проводив засідання голова сільради М.Коренчук. Через декілька хвилин він разом з двома іншими місцевими рад. активістами був схоплений і звинувачений у приналежності до терористичної групи ОУН, що згодом на слідстві не підтвердилося [84, т.2. арк.260].

Значно меншу, ніж у ВГ і ВБ, агентуру СБ мала в органах держбезпеки та міліції. Серед працівників даних рад. силових органів місцевих жителів було небагато, а ті, які потрапляли на роботу, проходили ретельну перевірку. Тому агентуру намагалися вербувати серед технічних працівників, які обслуговували ці установи. Колишній повстанець С.Шимонюк («Палатка») протягом 1945-1946 рр. працював столярем по ремонту приміщень для Горохівського РВ НКВС, де за завданням СБ проводив розвідку [176, арк.146]. Завдяки своїм агентам серед технічного персоналу, СБ діставала плани приміщень відділів рад. держбезпеки, їх в'язниць [20, арк.186-189].

Житель с.Шистів В.Пасальський працював візником Володимир-Волинського РВ НКВС. За завданням реф. СБ М.Мороза («Богдана») він пригощав горілкою місцевих енкаведистів, вивідуючи в них секретну інформацію, а також повинен був запросити їх до себе додому, де б їх арештувала БСБ [90, арк.37].

Частина підпільників за завданням СБ навмисне виходили з повинною і виявляли бажання боротися з підпіллям, щоб мати змогу працювати в

НКВС. Розвідниця БСБ М.Іванюка («Голуба») – Є.Радіоза («Женя») свідчила, що, проходячи з боївкою повз с.Мокчиці Іваничівського р-ну, почула розмову між двома бойовиками: «В цьому будинку живуть свої люди, один з них з приходом «совітів» переховувався, а потім явився з повинною і зараз працює в НКВД. У нього є брати, які також працюють в НКВД, але всі вони «хороші хлопці», з ними можна працювати, вони не видадуть» [120, арк.20-21].

Своїх агентів СБ мала також серед солдатів та офіцерів ВВ НКВС. Серед інф. реф. СБ О.Никитюка («Ворона») були старшина на ім'я Степан і рядовий І.Нечляев з запасного полку, який стояв у с.Соловичі Турійського р-ну. Їх завербували, коли ті ходили на вечорниці до місцевих дівчат [111, арк. 138]. Агентом реф. СБ М. Мороза («Богдана») був працівник застави 90-го гарнізону ПВ НКВС П.Приходько [95, т.1.арк.312].

Для впровадження агентури в правоохоронні органи СБ використовувала прагнення рад. влади залучити на службу місцевих жителів. Ф.Сидорчук за завданням ком. БСБ П.Леванюка («Веселого») влаштувався в Ратнівський РВ МВС, де на той час був набір юнаків на роботу в органи. Закінчивши 3 березня 1949 р. десятиденні курси у Луцьку, він був направлений до міліції в с.Гірники Ратнівського р-ну, а через два місяці переведений вартовим при РВ. Зв'язок з СБ він підтримував через батька аж до свого арешту 18 жовтня 1949 р.[198]. Слід зазначити, що вербування СБ агентів не завжди проходило успішно. Так, ком. БСБ П.Левчук («Запорожець») намагався через І.Кривенюка завербувати в агенти його сина, який працював слідчим Ківерцівського РВ МВС. Та сталося інакше: вони вирішили про все розповісти в органи УМДБ, а чекісти організували засідку поблизу залізничного вокзалу в Ківерцях зав'язалася перестрілка, в якій загинули двоє есбівців [476].

Про значні масштаби діяльності агентури СБ в органах міліції свідчить доповідна записка В.Рясного⁷² за 25 травня 1946 р., де пропонувалося в цілях боротьби з агентурою СБ в органах міліції:

1.Очистити апарат міліції РВ, МВ УМВС від усіх осіб, що підозрюються в зв'язках з ОУН-УПА.

2.Органам котррозвідки «СМЕРШ» і відділам Боротьби з бандитизмом (ББ) УМВС посилити роботу по виявленню серед міліціонерів агентури.

3.Посилити політично-виховну роботу серед особового складу міліції, особливо серед колишніх бандитів і уродженців західних областей України» [232, с.631]. Існували випадки неофіційного перемир'я оунівців з енкаведистами. Зокрема, згідно спогадів жителів с.Хотешів Камінь-Каширського р-ну співробітник Ратнівського РВ НКДБ ст. лейт. С.Ткаченко і оу міліції капітан М.Кузьмін підтримували з оунівцями нейтралітет [344, с.44]. Також серед населення Ратнівського р-ну ходили чутки, що нач. РВ МВС Кузнецов був агентом ОУН [313].

Навіть, коли розвідники СБ не працювали безпосередньо в органах держбезпеки або міліції, вони могли здобували інформацію «втемну» від знайомих, які там працювали [326, с.85]. Наприклад, В.Якимчук («Петро»)

⁷² Рясний Василь Степанович, 1904 р.н., уродж. м.Самарканд (Туркменістан), з 1922 р. член компартії, працював на партійній роботі в Туркменістані (1923-1926), служив в Червоній армії (1926-1927), член ЦК КП(б) Туркменії (1928-1931). Закінчив Промакадемію ім.Й.Сталіна (1933), нач. політвідділу Лемешкінської МТС (Сталінградська обл.). З 1935 р. 1-й секретар Лемешкінського РК ВКП(б). В 1937 р. переведений на роботу в Головне управління держбезпеки (ГУГБ) НКВС СРСР. Очоловав УНКВС Горьківської обл. (31 липня 1941-1943), генерал-лейтенант з 9 липня 1945 р., очолює УНКВС УРСР (29 липня 1943-1946). З 15 січня 1946 р. призначений 1-м зам. наркома УНКВС СРСР (керував підрозділом по боротьбі з бандитизмом і шпигунством). З 24 лютого 1947 р. зам. міністра МВС СРСР (керував табірними управліннями і зв'язком). Очоловав побудову: Волго-Донського каналу, Куйбишевської і Сталінської ГЕС. З 14 лютого 1952 р. зам. міністра держбезпеки СРСР. Очоловав 2-ге управління (розвідка) МВС СРСР (11 березня-28 травня 1953), з 28 травня 1953 р. нач. УМВС Московської обл., 30 березня 1956 р. назначений нач. будівництва Волго-Балтійського каналу, 5 липня 1956 р. звільнений з органів МВС. Працював в системі будівництва шляхів. Помер 12 грудня 1995 р. в Москві.

за завданням Г.Кідюка («Дорадного»)⁷³ з 1946 р. працював ковалем у Радивилівському райпромкомбінаті та вивідував інформацію у знайомого співробітника РВ НКДБ – О.Покидича [315, с.82].

У зв'язку з надіями підпілля на майбутню війну Заходу з СРСР особливо велику увагу приділяли збору розвідінформації для майбутніх союзників [260, с.214-237]. Інструкція ЦП ОУН за вересень 1946 р. передбачала роботу за спеціальною схемою:

1. Хід демобілізації РА, дислокація й озброєння військ у Західній Україні.
2. Стан комунікацій, шляхів західного напрямку.
3. Будівництво авіабаз.
4. Мобілізаційна система, військова підготовка населення, його моральний стан.
5. Промисловість, стратегічні запаси тощо [326, с.86-87.].

Наприклад, СБ на основі опитування військовослужбовців військово-повітряних сил (ВПС) РА збирала інформацію про військові аеродроми, командний склад, типи літаків, їх озброєння та ін. [83, арк.1]. 27 травня 1947 р. поблизу станції Устилуг есбівцем В.Бабюком було завербовано односельчанина-червоноармійця В.Камінського, який приїхав додому у відпустку. Він отримав завдання інформувати про підготовку своєї військової частини до війни з США, а також збирати навколо себе червоноармійців-західняків, які у випадку війни влилися б в ОУН. Розвіддані передавалися листами через пошту, при цьому вживалися умовні

⁷³ Кідюк Григорій Степанович, («Дорадний», «Хміль»), 1916 р.н., уродж. с.Батьків Радивилівського р-ну, у 1938 р. арешт. поліцією за участь в ОУН, ув'язнення відбував у Дубнівській тюрмі, звільнений у вересні 1939 р., мобілізований у польське військо, служив у кавалерійському полку. У бою під р.Брда потрапив в полон до німців, працював у Німеччині на господаря, перебувши в 1943 р. у відпустку додому, вступив до УПА, очолив референтуру пропаганди Радивилівського РП (1944), з осені 1945 р. – Радивилівський РП. Непритомним схоплений у 1948 р. ОВГ Червоноармійського РВ МДБ у схроні неподалік с.Сестрятин Радивилівського р-ну через донос сексота, криївку закидали гранатами. Згідно вироку ВТ засуджений на 25 р., працював на мідних рудниках Казахстану, в Кемеровських та Мордовських таборах, звільнений у 1973 р.

слова. Наприклад, «Америка» писалася як «Павло Д.», а «Радянський Союз» як «Володя П.», слово «прийде» як «демобілізується» і т.д. [149, арк.33-34]. Для вербування в агенти червоноармійців, СБ завдяки розвідці серед місцевого населення, збирала про них інформацію. Так, у листопаді 1947 р. Є.Гуд («Іван») за завданням КСБ А.Коляди («Гордого») склав на чотирьох сторінках списки про військовослужбовців РА з с.Датинь Старовижівського р-ну [245, с.34]. Вказівки по збору інформації щодо можливого конфлікту між Заходом і СРСР містилися в інструкціях «Оса» й «Муха». Рекомендувалося приховувати від рядових підпільників, що збір інформації здійснюється в інтересах іноземних держав [326, с.87]. Для координації розвідувальної роботи Закордонні частини (ЗЧ) ОУН та УГВР надсилали на Волинь своїх емісарів. Наприклад, 1948 р. в місцевість поблизу Тучина Гощанського р-ну прибули з-за кордону емісари ЦП ОУН «Мороз» і «Білий», які отримали від реф. СБ А.Пашковця («Кнопки») розвіддані для іноземних спецслужб [298, с.95]. Нерідко вони передавалися на Захід портативними радіостанціями. Тому при УМДБ УРСР діяв спецпідрозділ «Р» (радіоконтрозвідка), який їх перехоплював і виявляв нелегалів [326, с.287]. Ще більшої шкоди оунівцям нанесла внутрішньо партійна боротьба їх керівництва на еміграції, що дезорієнтувало підпілля. В 1949 р. воно звернулося до української еміграції: «Воююча Україна найрішучіше засуджує всіх тих, які не хочуть підвестися вище своїх вузьких партійних інтересів, які спекулюють визвольною ідеєю...Розподіл сьогодні може йти не по лінії тих чи інших партій, а по лінії патріотів і зрадників українського народу» [458, с.17]. Хоча конфлікти між оунівцями на еміграції та їх співпраця з західними розвідками принесли більше шкоди, ніж користі підпіллю. Збір розвідданих військового характеру для іноземних спецслужб продовжувався до остаточного припинення діяльності структур ОУН.

Отже, діяльність агентури СБ у рад. силових органах була найбільш цінною ланкою її розвідки, діяльність якої була спрямована на розвідувальне забезпечення бойових операцій ОУН, збір інформації про

плани антиповстанських операцій, розвідданих, які могли б знадобитися під час війни Заходу з СРСР. Найбільш чисельною була агентура СБ у рад. парамілітарних формуваннях з числа місцевого населення – винищувальних групах, винищувальних батальйонах, групах охорони громадського порядку. Крім виконання розвідувальних завдань, вона слугувала певним резервом для поповнення нелегальних боївок, здобувала для підпілля зброю та боєприпаси, проводила антирадянську пропаганду, здійснювала диверсійні і терористичні акції. Значно меншу кількість розвідників СБ мала у РА, рад. правоохоронних органах і зовсім незначну серед співробітників держбезпеки. Незважаючи на це, дана агентура надавала СБ досить цінні розвіддані про плани ворога, а також була головним постачальником інформації для західних союзників. Порівнюючи усі напрямки розвідувальної діяльності СБ, слід зазначити, що чіткого поділу не існувало, вони доповнювали один одного і були взаємопов'язані.

РОЗДІЛ 4. КОНТРОЗВІДКА СБ

4.1. Боротьба з сексотством серед місцевого населення

У зв'язку зі зміною тактики ОУН відповідно змінюються методи антиповстанської боротьби рад. спецслужб. Головний напрямок діяльності переноситься з чекістсько-військових операцій на агентурну роботу.

В посібнику для співробітників СБ вказувалося, що при побудові мережі інф. «прикметою НКВД є масовість і система» [22, арк.198]. Радянську агентуру, яка діяла в середовищі, що оточувало підпілля, самі оунівці називали «зовнішньою» [326, с.90].

Аналізуючи причини поширення сексотництва серед населення, документ оунівського підпілля зазначає, що воно є наслідком:

а) довгої роботи органів НКВС і НКДБ в напрямку організації агентурної мережі сексотів і провокаторів;

б) певної моральної депресії частини населення, що виникла внаслідок жахливого терору окупації. Крім того, стосовно території Волині, а особливо Західного Полісся, слід враховувати міцні позиції комуністичного підпілля, які сягають ще часів Другої Речі Посполитої.

За способами вербування сексотів поділяли на тих, які пішли на співпрацю з НКВС добровільно і тих які були завербовані методами погроз і тортур, а за інтенсивністю роботи – на активних і пасивних [359, с.161]. При цьому завербованих примусово завжди було набагато більше [249, с.176]. Чисельність сексотів залежала від активності діяльності підпілля на певній території [76, арк.39]. На село припадало найменше 3-4 сексоти [22, арк.198]. За необхідності їх вербували в довільній кількості, залежно від обставин. За напрямками агентурної роботи серед сексотів існували окремі спеціалізації та категорії: резидент, зв'язківець, вербувальник, маршрутник, впізнавач, внутрішньокамерник, сторожовий повідомлювач, утримувач конспіративної квартири.

Найбільш кваліфікованими були резиденти. Посібник для СБ описував процес призначення резидента: «З кожного села із сексотами з кожним поодиноким зустрічається один з НКВД і то дуже часто, так довго, аж між ними виб'ється один чоловік і тоді він стає провідником (резидентом) усіх сексотів і вже тільки з ним раз на тиждень зустрічається НКВД» [22, арк.198].

Професія резидента повинна була забезпечити його конспірацію під час зустрічі з агентами і оперпрацівником, а також дозволяла спілкуватися з багатьма людьми. Резиденти працювали лікарями, фельдшерами, вчителями, директорами шкіл, фінагентами, священиками, листоношами і т.п. [76, арк.39]. Наприклад, в с.Смиків Млинівського р-ну резидентом агентури був фінагент В.Євчинський (оперативне псевдо «Смілий») [26, арк.6].

Окремо від резидентів існувала категорія агентів-зв'язківців, які забезпечували зв'язок оперпрацівника з особливо цінною агентурою. Для цього використовували місцевих жителів, які працювали в місті, на залізниці, транспорті, районних установах, що часто приїжджали з міста в

село до родини [76, арк.39]. Саме тому СБ слідкувала за сільськими жителями, які працювали в містах. Наприклад, за завданням ком. БСБ І.Ткачука («Петруся») розвідниця СБ в с.Седлище Старовижівського р-ну інформувала про всіх жителів села, які працювали в Ковелі [133, арк.283].

Агенти-вербувальники повинні були підбирати для оперпрацівника об'єкти для агентурної роботи, збирати на них компрометуючі матеріали [76, арк.39]. Агенти-маршрутники (рейдовики) використовувалися коли в терені була погано розвинена агентурна мережа, а також для перевірки інших агентів [2, арк.43]. При проведенні особливо важливих операцій в рейд висилався «оперативник-маршрутник» [76, арк.39]. Завдяки агенту-маршрутнику ОВГ МВС в Боремецькому лісі непомітно оточила табір підпільників і нейтралізувала оборону снайперами [353, с.90]. Агенти-внутрішньокамерники вирізнялися доброю агентурною підготовкою. Їх використовували для оперативного розроблення арештованих [76, арк.39]. Згідно спогадів жительки с.Несвіч Луцького р-ну С.Мамай, у 1948 р. до її матері під час перебування в Луцькій в'язниці слідчі засиляли в камеру сексотку під виглядом арештованої, щоб таким чином увійти в довір'я і вивідати інформацію [339, с.64]. Здобуті відомості агент передавав під час викликів на допит, також їх часто переводили з однієї камери в іншу.

Агенти-повідомлювачаі інформували правоохоронні органи про все підозріле, щоб мати можливість вжити превентивних заходів. Багато з них діяло при аптеках і крамницях [76, арк.39]. Щоб зашкодити їм оперативно надавати інформацію в РВ МДБ і МВС, БСБ забирали з собою всі виявлені телефонні апарати. Зокрема, 25 червня 1947 р. під час диверсійно-терористичних операцій БСБ Ф.Парахути («Вишні») на території Радивилівського р-ну було знято телефонні апарати в приміщеннях сільрад [17, арк.27]. Утримувач конспіративної квартири забезпечував місце зустрічі оперпрацівника з агентом, а також збирав від інших агентів письмові доноси. Вербували агентів-квартирників з осіб, які працювали в громадських місцях – читальнях, клубах, буфетах і т.п.

В умовах важких післявоєнних років багато людей ставали сексотами через обіцянки матеріальних винагород. Цих осіб СБ відносила до першої групи. В підручнику для СБ зазначалося, що НКВС видає грошову винагороду своїм сексотам в залежності від її цінності. «...добра агентура оплачується непогано. У всякому разі менше ніж 150-200 крб. агенту ніколи не давали. При чому це за один раз, а бували випадки, що міг одержати за один місяць 3-4 таких винагороди. Була агентура, якій щомісяця видавалося 500-1500 крб. тільки грішми, а крім того, видавалися ще й речі, як костюм, взуття, пальто, телефон, радіоприймач та ін.» [22, арк.238]. Наприклад, житель с.Оженин Острозького р-ну П.Савич в 1948 р. зобов'язався оу РВ МВС Чернусі видавати повстанців, за що отримав винагороду в 12 тисяч крб. [29, арк.20]. Сексотці М.Гаврилюк, (агентурне псевдо «Москва») з с.Великі Товковичі Зарічненського р-ну лейт. НКДБ Петров за виконану роботу обіцяв винагороду – корову, одяг і 2 пуди солі [26, арк.1]. Саме через це, раптове покращення матеріального становища певного селянина викликало підозри в підпільників. Наприклад, у «чорних листах» СБ про жителя с.Мнишин Гощанського р-ну було записано: «Раніше Федір пас в селян худобу, тепер худоби не пасе, а живе «зажиточно», курить папіроси, має гроші та вбрання. Лейтенант МВД Кондраченко дав для його матері на вбрання гроші, про що твердить населення» [29, арк.20].

За грошову винагороду сексоти не лише надавали інформацію, а й здійснювали фізичне знищення підпільників. Бойовика СБ П.Яцюру («Чорного») за обіцяну грошову винагороду вбив його колишній сільський вчитель Середюк та особисто відвіз тіло до Торчинського РВ НКВС [409]. Інколи погрозами і обіцянками винагороди чекісти змушували знищувати підпільників їх родичів. Показовою в цьому випадку є трагічна історія загибелі реф. СБ П.Яковлюка («Яреми»). Його двоюрідного брата Леоніда конспіративно викликали на допит в Локачинський РВ МДБ, погрожували ув'язненням та обіцяли винагороду в 25 тисяч крб. Той не витримав, морально зламався і погодився на вбивство, для цього йому видали пістолет

[463, с.64]. 6 липня 1950 р. перед від'їздом до Житомира, на зустріч з батьком, П.Яковлюк вирішив провідати брата в с.Гранатів Локачинського р-ну. Той запропонував його провести, а відійшовши декілька метрів, вистрілив есбісту в спину. Обіцяної винагороди він повністю не отримав, а ті гроші які дістав, за свідченнями очевидців, згодом пропив [295, с.42-43].

Добровільно на співпрацю з чекістами пішла частина священників, які орієнтувалися на співпрацю з рад. владою. В інструкції для СБ про роботу агентури НКДБ зазначено: «Сьогоднішня православна, так звана Патріархальна, церква в цілості на услугах НКВД...» [83, арк.19]. Зокрема, у списки сексотів, яких повинна була знищити СБ, потрапив священник с.Мнишин Гощанського р-ну М.Янкевич [28, арк.12]. Агентам-священникам доручали стежити за іншими священниками, доносити про своїх парафіян, а також проводити в церквах рад. пропаганду [76, арк.265].

У багатьох випадках вербування агентури серед священників відбувалося в райфінвідділах [76, арк.265]. Сексотами ставала й та частина священників, яка підтримувала підпілля, але була викрита і злякалася репресій. 1946 р. Тучинський РВ НКДБ через сексотів дізнався, що місцевий священник проводить серед віруючих антирадянську пропаганду. В його будинку провели обшук і виявили антирадянські листівки. Після чого священника було завербовано. Водночас частина їх, навіть під загрозою репресій не погоджувалася працювати сексотами. Зокрема, органи МДБ намагалися завербувати Клеванського священника Ф.Бусела, який був двоюрідним братом Я.Бусела («Київського»)⁷⁴, але той категорично відмовився. За це у травні 1950 р. його разом з сім'єю було виселено в

⁷⁴ Бусел Яків Григорович, («Роман», «Галина», «Заславський», «Дніпровий», «Київський», «Шахтар»), 1910 р.н, уродж. смт.Клевань Рівненського р-ну Рівненської обл., орг. реф. КЕ ПЗУЗ (1936-1937), у травні 1939 р. засудж. до 12 років ув'язнення, у вересні 1939 р. звільнений, з 1940 р. член Краківського осередку пропаганди ОУН, з 1941 р. керівник реф. пропоганди КП ПЗУЗ, заст. командира УПА-Північ, ініціатор проведення у листопаді 1943 р. конференції поневолених народів Сходу Європи і Азії, з 1944р. політвиховник відділу КВШ УПА-Північ, влітку 1944 р. співзасновник НВРО, від 15 серпня 1945 р. підполковник ГВШ УПА, загинув 15 вересня 1945р. в бою з ОВГ НКДБ в с.Бишки Козівського р-ну Тернопільської обл.

Томську обл. [413, с.50]. Йшли на співпрацю з рад. спецслужбами й представники інших конфесій, особливо протестанти, релігія яких була поза законом. Під підозрою СБ був Й.Чернецький з с.Мишів Іваничівського р-ну: «Є баптистом проповідує Святе письмо, але сам, як говорять люди, не одного вже продав до в'язниці» [75, арк.16].

Нерідко рад. спецслужби вербували свою мережу інформаторів серед дітей. В інструкції СБ за червень 1946 р. повідомлялося, що НКВС вербує агентів серед дітей від 8 до 14 років, які діють під виглядом пастухів, наймитів, жебраків тощо [78, арк.48]. Завдяки доносу школярки з с.Козлиничі Ковельського р-ну була оточена і знищена КБ [375]. Чотирнадцятирічна дівчина з с.Спасів Здолбунівського р-ну показала чекістам добре замасковану криївку, оточені троє бойовиків підірвалися гранатами [285, с.12].

Для вербування сексотів активно використовувалася особиста ворожнеча між односельчанами, які з метою помсти писали анонімні доноси на своїх сусідів [369, с.100]. Подібні доноси писали на своїх сусідів і інф. СБ. К.Мороз з с.Бугаївка Радивилівського р-ну згадувала, що її мало не повісили за зраду свої ж повстанці. Як згодом виявилось, донос написала одна з дівчат, яка приревнувала її до свого хлопця [283, с.59]. Причиною до ліквідації СБ певної особи могла стати навіть усна погроза, сказана між сусідами. 21 серпня 1948 р. БСБ «Василя» було ліквідовано жительку с.Дорогобуж Гощанського р-ну П.Кравчук, яка погрожувала родині Н.Кравчука, що видасть МДБ його сина «Весну», який був станичним господарчим [31, арк.10]. Значна частина подібних вбивств здійснювалася не БСБ, а особисто бажаючими помсти сусідами. Смертельно поранений реф. СБ О.Панчук («Мамай») свідчив у Дубнівській лікарні слідчому НКДБ: «СБ не може нести відповідальності за всі факти загибелі місцевих мешканців – за наявності зброї на руках населення чимало людей було знищено на особистому ґрунті» [326, с.122].

Головним методом роботи як інф. СБ, так і сексотів НКВС було спостереження та опитування односельчан. Тому СБ застерігало місцевих жителів: «Перша, найбільш необхідна річ – це зберігати таємницю...Коли знищимо в своєму селі зрадників-сексотів, а самі навчимося твердо мовчати перед сусідами, перед своїми і перед чужими людьми, тоді можливо будемо спокійні за своє село. Ганьба базікам ! Смерть сексотам !» [2, арк.30-31]. Колишній чекіст А.Степаненко⁷⁵ згадував, що у лютому 1949 р. під час обшуку ОВГ МДБ, за агентурними даними, будинків мешканців с.Пітушків Млинівського р-ну, жоден з них не видав місце знаходження криївки і уникав з ним розмов, будучи сильно наляканим [291].

Значну частину сексотів вербували серед населення, яке підтримувало оунівців. Так, Ф.Корнійчук з с.Мнишин Гощанського р-ну в 1947 р. був арештований солдатами місцевого військового гарнізону за те, що зривав більшовицькі листівки і завербований у агенти УМВС [29, арк.20]. Для вербування сексотів рад. спецслужби використовували масові виклики населення на допити. Зокрема, у «Підручнику для службовиків Безпеки» зазначається: «Вербують їх в спосіб, подібний до інших, а саме: покликають такого чоловіка нібито в різних справах до НКВД чи сільради, або прямо його арештують. Арештує міліція, а не НКВД, щоб не здавалося комусь, що в справі політичній» [22, арк.197]. Частину сексотів вербували серед місцевих мешканців, які потрапили до в'язниці за дрібні крадіжки. Так, у 1947 р. на цукроварні в с.Бабин Гощанського р-ну був арештований за крадіжку Г.Козак. Через 2 тижні він був завербований РВ МДБ (агентурне псевдо «Чепринський») і відпущений додому [29, арк.18].

Саме тому під підозрою СБ були усі, хто потрапляв на допити в органи держбезпеки або міліції. Зв'язковий П.Крисевич з с.Дубечно

⁷⁵Степаненко Андрій Захарович, уродж. Полтавської обл., у 1942 р. заведений на роботу в Німеччину, неподалік Ковеля вдалося втекти, вступив до загону червоних партизан ім.Чапаєва Шитовського з'єднання, з березня 1944 р. – до Острожецького РВ НКВС, був важко поранений в бою з оунівцями, отримав призначення ст. оу відділу боротьби з крадіжками Млинівського РВ МВС.

Старовижівського р-ну був арештований і завербований МДБ. Коли його відпустили додому, він з дружиною одразу втік в БСБ А.Михалевича («Коса»). Це викликало підозри підпільників, тому обох їх розстріляли [307, 12 листопада]. Не рятували навіть минулі заслуги перед ОУН. Сім'ю повстанця П.Тиська з с.Завидів Іваничівського р-ну, яку постійно викликали на допити в РВ НКВС, було знищено БСБ, незважаючи на те, що він загинув в бою з більшовиками [457].

Завербовані з колишніх прихильників оунівського підпілля сексоти виконували найрізноманітніші завдання. Колишній підпільник В.Якимчук з с.Малятин Гощанського р-ну за завданням оу Тучинського РВ НКВС Волкова відстежував, де переховуються повстанці, хто їм допомагає, розклеює агітацію, де розміщуються криївки [27, арк.22]. 6 січня 1952 р. І.Панька («Сікору») ⁷⁶, якому чудом вдалося вирватися з засідки військ МВС, зарубав сокирою його ж інф. з Іванівського р-ну М.Пінчук, завербований УМДБ Брестської обл.[307, 25-26 травня].

Під підозру СБ потрапляли люди, які повернулися з примусових робіт у Німеччині або із заслання. Наприклад, у списки СБ потрапив житель с.Мнишин Гощанського р-ну Я.Майстров, який за Польщі очолював місцевий осередок УНДО, за що був виселений рад. владою до Сибіру. У 1945 р. він втік із заслання і деякий час переховувався в родичів, будучи наприкінці 1946 р. спійманим НКВС і завербованим як сексот [30, арк.1] Для агентурної роботи радянська влада також активно використовувала голод у східних і південних обл. України 1946-1947 рр. Як зазначено в інструкції для СБ: «Під виглядом прошаків за хлібом висилали органи поліції сексотів, завербованих з малолітніх, які приміщувалися головно в підлісних селах, де старалися стати на службу в господарів, щоб, приміром,

⁷⁶ Панько Іван Григорович, («Сікора»), 1926 р.н., уродж. с.Деревок Любешівського р-ну, очолював Любешівський РП (1943-1944), Іванівський РП (1945), Пінський НП (1945-1952), був зарубаний агентом МДБ 6 лютого 1952 р. на Одрижинських хуторах.

під час пасіння худоби могли вести в лісі розвідку чи слідкувати за рухом в селі» [76, арк.14].

Досить часто сексотами ставали демобілізовані червоноармійці, які мали певні провини перед рад. владою. Допитуваний СБ рад. агент з 1941 р. А.Лебідь (агентурне псевдо «Жук») свідчив, що за допомогою НКВС був демобілізований з-під Гданську як поранений, хоча насправді був здоровий. Як і інші червоноармійці, що їх відпустили додому, він отримав завдання стежити за оунівцями. У грудні 1946 р. під прикриттям роботи меліоратора А.Лебедь прибув з м.Гордіївка Брянської обл. (Росія) через Новоград-Волинський в с.Бабин Гощанського р-ну, де оу РВ МДБ Данилюком був включений до місцевої агентурної мережі [27, арк.5-7].

Частина демобілізованих червоноармійців рахували за так званих «довірних осіб» МДБ, які не підтримували постійних зв'язків з оперпрацівниками, а лише інколи писали доноси. Наприкінці 1953 р. до Турійського РВ МДБ надійшов лист від демобілізованого солдата РА: «Житель с.Грушівка Олександр Бондар тричі затримував мене самого і цікавився не тим, чим інші люди. Він, наприклад, розпитував, яка в армії техніка, скільки і де я бачив військових аеродромів і тому подібне. А ще я помітив, що він часто ходить із Грушівки в ліс у напрямку с.Літин...». Згодом, О.Бондар потрапив у влаштовану обл. УМДБ засідку в Літинському лісі і видав криївку Г.Грушовця («Хоми») [308, 27 грудня].

Через масові прояви сексотства серед демобілізованих червоноармійців СБ ліквідувала їх за найменших підозр, а інших попереджувала. Наприклад, у січні 1946 р. БСБ Г.Собчука («Жбурлая») в с.Фусів Горохівського р-ну за підозрою у сексотстві був вбитий демобілізований з РА А.Переско [171, арк.89]. Страчені СБ червоноармійці походили переважно з родин рад. активістів, а тому сприймалися підпільниками як «ворожий елемент». Наприклад, в с.Симонова

Гошчанського р-ну БСБ було знищено демобілізованого С.Юзиковича, перед тим вони ліквідували його батька і брата-істрибка [417].

Під підозру СБ потрапляли чужинці-спеціалісти: геологи, інженери-проектувальники та інші, які з обладнанням ходили по волинських селах. Саме під їх прикриттям, починаючи з 1948 р., в будинки сексотів вмонтовувалися радіосигналізаційні апарати «Тривога». З приходом підпільників агент в прихованому житловому або господарському приміщенні натискав кнопку певну кількість разів – і сигнал надходив в РВ МДБ. Згодом було розроблено новий модифікований сигнальний апарат «Метео», який був розміром з телефон і мав необмежений радіус дії. Встановлювався він за 25-30 хвилин, а проводи маскувалися під штукатурку [326, с.295-296]. З допомогою такого апарату, встановленого в агента Д.Трощука з с.Кукли Маневицького р-ну, весною 1952 р. намагалися виявити райпровідника Ю.Ковбасюка («Лисенка») [461]. Знешкоджено: реф. СБ С.Титкова («Романа»), І.Никончука («Ярослава»)⁷⁷ та ін. [424, с.155].

Для підготовки агентури, особливо агентів-маршрутників, існували спеціалізовані навчальні заклади при УМДБ. Один з таких закладів під назвою «Спецшкола № 2 при II відділі МДБ УРСР» розміщувався в Києві по вул.Хрещатик, 56. [82, арк.222-252]. Крім того, існували спецшколи МДБ для іншого виду агентури. Наприклад, у Києві по вул.Дмитрівській, 18 біля Сінної площі діяла школа для підготовки агентів-терористів [349, с.10]. Щоб зірвати вишколи ворожих агентів, СБ намагалася зашкодити проведенню рад. владою різноманітних курсів підготовки, покращення кваліфікації вчителів, працівників, поїздок на виставки, збори активістів тощо [76, арк.12].

⁷⁷ Никончук Іван Нілович, («Ярослав»), 1922 р.н., уродж. с.Війниця Млинівського р-ну, очолював Демидівський РП, загинув 16 жовтня 1950 р.

При виявленні і ліквідації сексотів серед місцевого населення тісно перепліталися функції розвідки, контррозвідки і БСБ. Були задіяні всі ланки СБ від реф. СБ КП до станичного інф.

Зокрема, СР складав списки підозрілих осіб і передавав КСБ, а той, відповідно, розвіднику СБ РП. Хоча, інколи, повідомлення йшли напругу. Інф. І.Іванівський з с.Мовчанів Локачинського р-ну весною 1948 р. повідомив реф. СБ КП П.Ковальчука («Залісного»), що сексотка Г.Вдовяк доносить МДБ про людей, які надають допомогу ОУН. Через кілька днів вона була застрелена на власному подвір'ї бойовиком СБ В.Лучинцем («Федором») [127, арк.286].

Небізпідставно вважачи сексотів за більш небезпечного ворога, ніж рад. військовики та не маючи змоги ефективно вести з ними боротьбу в правових рамках, СБ застосовувала показово жорстокий терор. В листівці підпілля за січень 1946 р. зазначалося: «В нас не має бути жалю до сексотів і зрадників, бо вони також не зважають на своїх братів, яких видають на смерть чи на Сибір. Сексот – це найбільш підла людина. Це взагалі не людина – це собака. І тому йому належить собача смерть» [257, с.295]. Згідно свідчень бойовика Ф.Капітана («Грушенка»), ком. БСБ І.Данилевич («Кіт») висловлювався, що коли вбиває сексота йому «на душі стає легше» [274, 29 березня]. Нерідко до сім'ї сексота застосовували колективну відповідальність. Вирішували карати одну людину чи всю родину, зважаючи на обставини і донесення інф. Наприклад, 27 березня 1946 р. в с.Берестяни Ківерцівського р-ну БСБ Ф.Папіжука («Гонти») повісила сім'ю Гриценків. На дверях хати було залишено напис: «Хто буде доносити НКВД і НКДБ, того буде ждати така ж смерть» [30, арк.29]. Для залякування невиявлених сексотів, нерідко страти відбувалися з застосуванням тортур, спотворенням трупів. Протягом 1947-1948 рр. БСБ в с.Дермань Здолбунівського р-ну було вбито 16 осіб, а їх тіла викинуто в колодязь. Як показала судово-медична експертиза, проведена 10 березня 1953 р., одного з чоловіків задушили за допомогою петлі з дроту і дерев'яної палки, іншому

в голову віткнули залізний зуб з боронів, а в черепі загиблої жінки виявили протягнений крізь вушні раковини залізний прут, на який було намотане волосся [32, арк.4]. Інколи тіла страчених місцевим жителям заборонялося ховати на цвинтарях. БСБ І.Собуцького («Суботи») в с.Запілля Любомльського р-ну вночі було зарубано троє сексотів. При цьому вони залишили записку, в якій забороняли ховати їх тіла, в разі непослуху: «І з вами так буде» [475]. Під час проведення терористичних акцій БСБ, майже завжди будинки сексотів грабувалися і спалювалися.

Нерідко, методи, якими СБ проводила знищення сексотів, викликали обурення не лише серед населення, а й самих підпільників. Станичний «Яшка» скаржився райпровіднику, що БСБ М.Мандзюка («Олега») сильно покалічила сокирою Д.Захарчук, яка наступного дня померла у лікарні. Головною підозрою було те, що вона часто ходила до Острога і в її будинку зупинялися солдати ВВ. «Населення деморалізувалося тому, що її знищено таким варварством, як великого приступника, вона на такі муки не заслужила» [24, арк.50].

Атмосферу терору і підозри щодо осіб, які могли б підтримувати підпілля, різними методами намагалася розпалити рад. сторона. Знаючи про методи роботи СБ, М.Хрущов⁷⁸ 21 вересня 1945 р. рекомендував НКВС підствляти під удари оунівців «ворожі елементи села – куркулів, священників, торговців» [376]. У січні 1946 р. оу Людвипільського РВ НКВС

⁷⁸ Хрущов Микита Сергійович, 1894 р.н., уродж. с.Калинівка Курської обл. (Росія), у 1908 р. сім'я переїхала на Успенський рудник поблизу м.Юзівка (Донецьк). У 1918 р. вступив до компартії, інструктор політвідділу 9-ї Кубанської армії, з 1926 р. – секретар Петрово-Маріїнського РК КП(б)У, з 1929 р. навчається в Московській Промисловій Академії. Перший секретар ЦК КП(б)У (1938-1949) з перервою у березні-грудні 1949 р. Керував проведенням «великого терору» в УРСР (1938), приєднанням Західної України (вересень 1939). За сумісництвом працював головою РНК УРСР (лютий 1944 – грудень 1947). Підтримав обмін населенням з Польщею (1945-1947). Вів активну боротьбу з підпіллям ОУН і УПА. З грудня 1949 р. 1-й секретар Московського обкому, 1-й секретар ЦК КПРС (вересень 1953-1964), приєднав АР Крим до УРСР (1954), Голова Ради Міністрів СРСР (1958-1964). У доповіді на XX з'їзді КПСС (лютий 1956) оголосив боротьбу проти «культу особи Сталіна», ініціатор освоєння цілинних земель, перебудови управління промисловістю і сільським господарством. Рішенням Пленуму ЦК КПРС внаслідок внутрішнього перевороту усунуто з усіх керівних посад (жовтень 1964). Був ізольований у дачі під Москвою, помер 11 вересня 1971 р.

Олесичем був проведений масовий виклик на допити куркулів з с.Хотинь, який відбувався в будинку сім'ї ком. БСБ Ф.Дудира («Кармелюка»). Через два дні боївкою В.Конопчука («Захара»)⁷⁹ було замордовано сім'ю «Кармелюка», а сам ком. БСБ покинув своїх підлеглих і втік у невідомому напрямку [12, арк.20]. Поширеними були випадки, коли провину за виявлення певної криївки намагалися списати на людей, які підтримували підпілля. Зокрема, за порадою агента-маршрутника «Плаксуна» Колківський РВ МВС намагався скомпрометувати інф. ОУН Г.Суботинського, заїхавши до нього 9 січня 1951 р. перед ліквідацією БСБ Я.Лисого («Павла») [397].

Ситуація, в якій під підозру в сексотстві потрапляв хтось з родичів підпільника, змушувала його, щоб врятувати себе і свою сім'ю, вдаватися до радикальних дій – виходити з повинною, або, реабілітуючи себе перед СБ, ліквідувати родичів. Учасник БСБ І.Кралея («Сатани»), яка діяла в Корецькому р-ні, Ф.Коробко – повісив кількох родичів, звинувачених у сексотстві [201]. Реф. СБ П.Копищик («Гонкий») з с.Люхчани Сарненського р-ну вбив свою тещу А.Костюк і сестру дружини, звинувачених у сексотстві [481].

Багато сексотів переховувалися на момент теракту в сусідів, були випадки, коли учасники підпілля заступалися за них перед БСБ. У таких випадках звинуваченого карали побиттям, після чого кілька «авторитетних» місцевих селян брали його на поруки [272, с.271-272]. Родичі, зазвичай, також намагалися попередити звинувачених СБ, щоб вони встигли втекти. Зокрема, демобілізованого солдата РА М.Мороза з с.Бугаївка Радивилівського р-ну родичі попередили, що СБ винесло йому смертний вирок і щоб він негайно втікав з села: «Тікай, Миколо, якщо хочеш живим бути. На фронті куля оминула, а тут не омине...» [399].

В окремих ситуаціях сексоти чинили опір при їх ліквідації. 30 грудня 1947 р. в с.Глашева Костопільського р-ну БСБ О.Грицюка («Василя»)

⁷⁹ Конопчук Володимир, («Захар»), уродж. Березнівського р-ну, ком. боївки Людвипільського РП (1945-1946).

проводила арешт І.Торчаного (рад. агент з 1940 р.). Останній несподівано кинувся на бойовика «Норчика», намагаючись забрати в нього автомат. В сутичці той вистрілив і випадково вбив есбіста «Сашка» [26, арк.16]. Хоча, переважно знищення сексотів проходило без опору засуджених. Ліквідація сексота, особливо коли його родину вирішено було не карати, могла загрожувати розконспірацією. Саме тому арешт або знищення проводили конспіративно – під виглядом червоноармійців, міліціонерів, прикордонників. Щоб люди не впізнали виконавців теракту, які, як правило, були добре знайомими, бойовики одягали маски, вимазували обличчя сажею, фарбою тощо. Для безшумної ліквідації сексотів нерідко використовували петлі з «цурками»⁸⁰ і холодну зброю (сокири, ножі) [445].

У випадку розконспірування рад. агенти намагалися змінити місце проживання, переселяючись в міста, де вплив підпілля був значно меншим. О.Червяковська з с.Немовичі Сарненського р-ну, яка видала НКДБ сестру ком. БСБ Д.Царука («Кармелюка») переїхала жити в Сарни [48, арк.23-24]. Сім'я вбитого СБ голови сільради с.Мидськ Сарненського р-ну М.Романцева, звинувачена в сексотстві, змушена була переїхати в Степань [456]. Агент НКДБ П.Кисіль з с.Посягва Гощанського р-ну, розконспірувавшись перед СБ, змушений був виїхати в Рівне [29, арк.34].

Знаючи про втечу сексотів у міста СБ намагалася їх залякати. Наприклад, розповсюджували звернення: «Перед народом ні один сексот не зможе скрити своєї ганебної роботи, бо слідино і стежимо за кожним його кроком, спадемо на нього, коли він цього найменше буде сподіватися...Хай ніхто не думає, що НКВД може загарантувати йому життя. Ні, ніколи. Ми завсіди знайдемо зрадників, перед нами не сховається, не втече. Навіть в районі, чи де, хай не почувають себе безпечно, бо і там ми скоріше чи пізніше досягнемо і знищимо» [2, арк.75].

⁸⁰ «цурка», «кремпульц» – невеличка, загострена з одного боку паличка, за допомогою якої в'яжуть снопи, туго скручуючи перевесла.

Враховуючи провокативну роботу рад. спецслужб і складні умови роботи СБ, неможливість перевірити дані інф. при ліквідації сексотів, нерідко виникали помилки. Так, на х.Лагожа біля с.Броди Ратнівського р-ну в клуні С.Гурського було раптово оточено і знищено відділ УПА І.Баранчука («Макарчика»)⁸¹ [467]. Підозра в сексотстві впала на господаря садиби, якого в момент бою не виявилось вдома. Невдовзі Себастьяна та його батька Охріма знищила СБ, коли ті відбудовували спалену хату. Після того випадку сім'я почала переховуватися від оунівців в родичів. Як згадує А.Гурська, одного разу, коли родина сіла вечеряти, до них зайшли підпільники. Всі подумали, що їх вистежили та вб'ють, але оунівці зняли шапки і почали просити вибачення: «Не треба вам ховатися. Чужі тоді були, не знали вас. А люди сказали, що поїхав конем Себастьян, ми й подумали, що видав він нас. Тепер ми все знаємо. Пробачте нам, ми вам лиха не заподіємо. І не ховайтеся. Дуже шкода, що так вийшло» [454]. Характерно, що керівники підпілля, які віддавали накази про масові ліквідації сексотів, вважали, що це явище в майбутньому негативно оцінять нащадки, але воно є необхідним. У виданні «Інформатор» Проводу ПЗУЗ за 1948 р. зазначалося: «Ми, як діюче народне покоління, виконуємо свій почесний обов'язок незалежно від того, чи нам дадуть за це терновий, чи лавровий вінок» [213, арк.193].

На масові помилки під час знищення людей, запідозрених СБ в сексотстві, звертало увагу керівництво ОУН. В інструкції для працівників СБ за 25 грудня 1946 р. зазначалося: «Часто зустрічається ще в терені свідоме ліквідування невинних людей, керуючись тільки аргументом т.зв. «чистої роботи» – мовляв, цей чоловік є мені підозрілий». Тому заборонялося ліквідувати осіб, провина яких була не повністю доведена, а

⁸¹ Баранчук Іван Макарович, («Лисенко», «Макарчик»), 1908 р.н., уродж. х.Волосце Самарівської сільради Ратнівського р-ну, член ОУН з 1938 р., арешт. НКВС 4 листопада 1940 р., звільнений 23 червня 1941р. з Ковельської в'язниці, з весни 1943р. чотовий в сотні «Рибак», згодом командир диверсійного відділу УПА, загинув у червні 1943 р., оточений червоними партизанами на х.Лагожа.

також неактивних сексотів» [81, арк.24]. Вбивства місцевих жителів – соціальної і економічної опори підпілля, запідозрених у співпраці з рад. спецслужбами, наносили найбільшої шкоди передовсім самій ОУН. Зважаючи на це, починаючи з 1950 р., СБ поступово припиняє ліквідації сексотів. У вказівках для СБ за липень 1950 р. повідомляється: «Заборонити масову ліквідацію сексотів, а застосовувати в таких випадках розшифрування менш небезпечної агентури. Ліквідацію агентів-східняків проводити при особливій активності їх агентурної роботи, в усіх інших випадках домагатися припинення роботи пропагандистсько-виховними мірами...» [76, арк.249-250].

Масштабна ліквідація СБ сексотів серед цивільного населення ще довго проявлялася важкими моральними травмами в скалічених долях жертв цього трагічного протистояння. Я.Петручик з с.Шменьки Ратнівського р-ну, який випадково вижив після ліквідації його сім'ї з семи осіб на Різдво, отримав психологічну травму на все життя. Як повідомляла районна газета: «...щороку на це свято у його жилах холоне кров, шалено вистукує серце, тисне у скронях. А потім з грудей виривається стогін – тяжкий, болючий. Та тільки ступить за поріг і сили полишають його. Присідає на білий холодний сніг. І нічого не може вдіяти, аби не чути пострілів, що розтинають ніч, обпалюють груди. Та кривава ніч не забувається» [284]. Трагізм ситуації полягав в тому, що місцеві селяни-сексоти, завербовані переважно примусово органами держбезпеки, тобто будучи жертвами рад. влади, невдовзі самі, інколи в жахливих муках, гинули від БСБ.

Характеризуючи боротьбу СБ з сексотством серед місцевого населення, слід зазначити, що вона набрала найбільш жорстоких і трагічних форм. Масштаби заподіяних БСБ жертв у зв'язку з підозрами в таємній співпраці з рад. спецслужбами важко підрахувати. Проте, незаперечним є факт, що у післявоєнний період вони склали переважну частину всіх ними вбитих. В той же час, саме злочинна, антигуманна навіть до власних громадян діяльність рад. спецслужб спровокувала такі дії. У зв'язку з

безперервним станом війни людське життя перестало бути цінністю і легко віддавалося за порівняно незначні перемоги, примарні цілі обох сторін. Крім величезної кількості невинних жертв, західноукраїнське суспільство зазнало страшного удару по формуванню нової європейської нації. Сексотство, немов важка хвороба, вразила волинське село, принісши болісний злам традиційної християнської моралі, залишила в суспільстві глибоку моральну травму, наслідки якої відчутні і до нашого часу.

4.2. Виявлення і знищення радянської агентури в оунівському підпіллі

Особливо цінною і ефективною в антиповстанській боротьбі була рад. агентура всередині оунівського підпілля, яке знаходилося на нелегальному становищі. В підпільних документах таку агентуру називали «внутрішньою». В підручнику СБ зазначалося: «Провокаторів з нутра організації вербують звичайно шантажами, це є найважливіший і найпевніший спосіб при вербуванні... При шантажі якогось чоловіка вміють належно використати зібраний матеріал. Коли невдається зломити чоловіка переконанням, тоді б'ють, тортурують» [22, арк.197].

Вербування закріплювали письмовим зобов'язанням [19, арк.189]. Писалося воно за заздалегідь складений зразком. Наприклад: «Виявляю добровільне бажання допомагати органам радянської влади в виявленні всіх її ворогів, про що зобов'язуюсь чесно доносити в органи МВС. Про моє співробітництво з органами МВС я нікому ні під яким видом зобов'язуюсь не розповідати. Якщо я порушу цю обіцянку, то буду притягнутий до суду військовим трибуналом...» [3, арк.2].

Не завжди вербування проходило методами погроз та шантажу. В певних ситуаціях застосовували підкуп, пропаганду переваг рад. влади, деморалізацію серед підпілля. Рад. агент С.Панко («Шпак»), який діяв в БСБ Л.Скоби («Чада»), повідомив в Торчинський РВ МДБ, що його шеф боїться

нової чистки і уникає зустрічей з своїм керівництвом. За отриманим від чекістів завданням «Шпак» вмовив «Чада» таємно зустрітися з чекістом В.Киричуком⁸². Згодом зустріч повторилася, есбівець декілька днів гостював в одному з райцентрів Волині, проживав в квартирі оу МДБ А.Чуріна⁸³. Для «Чада», який вже багато років знаходився на нелегальному становищі, було організовано пропагандивно-розважальні екскурсії містом, на які щедро виділялися кошти. Крім того, йому обіцяли все пробачити і допомогти влаштувати «життя по-новому». Після цього за завданням обл. УМДБ «Чад» спровокував нову чистку в підпіллі. В результаті керівник Торчинського НП І.Гречко («Зубр») власноручно «за зраду інтересів ОУН» ножом зарізав референта СБ НП «Сову», а також застрілив свою друкарку М.Моргун («Муху») та 2-х особистих-охоронців – «Дмитра» і «Олексу». Згодом він сам був ліквідований боївкою «Паска», яку вивів в засідку ВВ «Чад». Завершилося все тим, що скомпрометовані перед керівництвом ОУН есбівці, які дивом вижили в цій різні, добровільно вийшли з повинною [296]. Частина керівників підпілля йшли на співпрацю з рад. спецслужбами, надіючись уникнути відповідальності за свої злочини. М.Швець з с.Борщівка Здолбунівського р-ну згадувала, що А.Сокіл («Вертун»)⁸⁴ особисто замордував багато місцевих людей, а згодом видав НКВС криївки «Черешняка», «Галичанина» та багатьох ін. [311, с.36].

Багато агентів було завербовано під час облав та засідок. Для конспіративності і уникнення підозр зі сторони СБ щодо довготривалої відсутності бойовика, його намагалися завербувати на місці затримання і негайно відправити з завданням назад в підпілля. Для прикриття вигадувалася певна «легенда»⁸⁵. За розробленим Маневицьким РВ МДБ

⁸² Киричук Василь Васильович, підполковник, нач. оперативного відділу, заст. нач. УМДБ у Волинській обл., згодом працював секретарем парткому на шахті в Донецьку.

⁸³ Чурін Анатолій Якович, капітан, оу Волинського обл. УМДБ.

⁸⁴ Сокол (Соколов) Адам, («Вертун»), уродж. с.Коршів Здолбунівського р-ну, з 1943 р. політ. реф. Здолбунівського РП, був рад. агентом, згодом отримав звання капітана НКВС, керував АБГ.

⁸⁵ «легенда» – заздалегідь вигадана оперативниками історія, яка повинна була допомогти

планом агент з с.Ничогівка під виглядом дезертира з РА переховувався в с.Тельче, де згодом був заарештований в боївку М.Сльозка («Жолуденка»)⁸⁶ [459].

Велика увага приділялася контакту агента з оу, а також зв'язкам між самими агентами [241, с.23]. Відбувався він конспіративно, через родичів, інших агентів, резидента або систему тайників. Зокрема, оу УМДБ Д.Александровим⁸⁷ було завербовано жителя Любешівського р-ну М.Веремчука (агентурне псевдо «Осінь»), який діяв в боївці Пінського НП І.Панька («Сікори»). Він повинен був залишати записки в заздалегідь умовлених місцях [307, 2 листопада]. Цікаво, що на 5 місяців знаходячись під перевіркою СБ, агент тимчасово припинив свою роботу. Проте, слідство есбісти провели не сумлінно. Завдяки даним «Осені» на початку лютого 1952 р. в Одрижинському лісі було оточено і знищено боївку «Сікори» і керівника Дорогичинського РП «Грицька» [466, с.118]. Володимир-Волинський РВ НКВС направив в повстанський загін агента П.Іващенко з с.Березовичі. Через попередньо встановлені канали він за два тижні повідомив про місце базування відділу, який оточив та знищив батальйон ВВ НКВС [288, 6 грудня]. Для зв'язку з цінними агентами використовували агентів-зв'язкових, яким для конспірації надавалися паролі. П.Удахін⁸⁸

агенту зануритися у вороже середовище та уникнути розконспірації у разі провалу завдання.

⁸⁶ Сльозко Мусій Степанович, («Жолуденко»), 1920 р.н., уродж. с.Тельчі Маневицького р-ну, з 1943р. ком. КБ, загинув 28 січня 1948 р. в с.Тельчі.

⁸⁷ Александров Данило Онисимович, оу УМДБ Волинської обл., керівник ОВГ, після відставки з органів держбезпеки, працював у Луцькому МК КП(б)У.

⁸⁸ Удахін Павло Афанасійович, 1918 р.н., уродж. с.Лукінка Комаричського р-ну Брянської обл.(Росія), з 1934 р. член ВЛКСМ, навчався в машинобудівному технікумі м.Людиново Калужської обл. (1934-1938), працював механіком і секретарем комсомолу 4-го цеху Людиновського машинобудівного заводу (1938-1939). З жовтня 1939 р. працював у відділі ББ УНКВС Волинської обл., діяв на території Ківерцівського р-ну (січень – червень 1941). Працював оперуповноваженим прийомного пункту військовополонених №13 НКВС СРСР при 40-й діючій армії (жовтень 1941-вересень 1942), ст. оперуповноваженим табору-розподільника військовополонених №56 НКВС СРСР Сталінградського і Воронежського фронтів. З 1942 р. член КПРС, працював оперуповноваженим 3-го відділу УГБ УНКВС (квітень 1943 – березень 1944), ст. слідчим слідчого відділу УНКДБ Тамбовської обл., приймав участь в роботі оперативно-слідчої групи м.Єлабуг Татарської АРСР по справі зрадників Батьківщини, евакуйованих з Курської та Воронежської областей. Працював нач. РВ НКДБ Тамбовської обл. (березень-

згадував про агента «Сокола», який займав керівну посаду в штабі ПЗК «Москва». Через кожні 10 днів він постачав чекістам інформацію, обмінюючись з агентом-зв'язковим паролями «Привіт з Півночі» – «Привіт з Півдня» [307, 29 жовтня].

Важливим напрямком роботи рад. агентури було ведення підривної роботи, насамперед серед рядових підпільників, поширення в їх лавах недовіри до проводу ОУН. Як згадує М.Савчин: «У критичний час підходив до вояка агент і говорив, в якій безнадійній і зовсім безвиглядній ситуації опинилась УПА та що немає сенсу далі вести боротьбу. Краще вийти з лісу та зголоситися в НКВД, оправдовуючись, що боровся тільки проти німців, і тоді напевне помилують. Це були вишколені агенти, вони наперед придивлялися, до кого підійти, і коли після такої розмови стрілець все одно вагався, агент тероризував його психічно» [292, с.194-195].

Великої шкоди підпіллю завдавали АБГ, або як їх ще називали, «легендовані» спецгрупи. Ініціатором їх створення виступив капітан держбезпеки В.Кашев [392, с.21]. Станом на 7 березня 1945 р. у Волинській обл. діяло 42 спецбоївки і три контрбанди загальною чисельністю 850 осіб, а також 19 боївок із бійців ВБ [494, с.11]. До складу АБГ залучали колишніх підпільників, нерідко есбістів. Хоча, нерідко вони формувалися з колишніх червоних партизан, рад. військових. М.Смірнов⁸⁹ згадував, що під час

червень 1944), нач. Ківерцівського РВ НКДБ (червень 1944-травень 1945), нач. Любомльського РВ НКДБ (травень 1945 – квітень 1946), заст. нач. Луцького МВ, згодом РВ МДБ (квітень 1946 – вересень 1949). З вересня 1949 р. ст. оперуповноважений відділу 2-Н УМДБ Волинської обл., заст. нач. 5-го відділу УМДБ Волинської обл. (березень 1950 – червень 1952), нач. 4-го відділу УКДБ Волинської обл. (червень 1952 – серпень 1957), згодом заст. нач. 4-го відділу УКДБ Волинської обл., з квітня 1960 р. до звільнення з органів – нач. 2-го відділу УКДБ Волинської обл. Приймав активну участь у ліквідації боївок «Дубового», «Неситого», «Тараса», «Похмурого», «Якова», «Сікори». Нагороджений орденом «Червоної Зірки» та багатьма медалями, мешкав у Луцьку, автор мемуарів «Останній постріл».

⁸⁹ Смірнов Борис Всеволодович, 1907 р.н., уродж. м.Царицино (Росія), з 1923 р. член ВЛКСМ, секретар комсомолу на залізничній станції Сарепи, зав. відділу праці Краснодарського РК ВЛКСМ, з 1927 р. член ВКП(б), працював на заводі «Красноліт», за направленням навчався в Автомобільному інституті м.Москва, керував хлібозаготівлею в Істринському р-ні (Московська обл.), поступив на службу в НКВС, закінчив Центральну школу міліції, працював в ГУ міліції (1935-1961), у 1945 р. був

розшуку боївки І.Гладуна («Солов'я»), зіткнувся з АБГ сусіднього РВ, яка складалася з 5-ти оу і 15-ти солдат ВВ МДБ [297, с.44]. АБГ імітували реф. та БСБ вищих проводів, або «почет»⁹⁰ [395, с.219]. Роботу кожної з них координував оперпрацівник. Основними завданням АБГ були:

- захоплення або знищення провідників і реф. підпілля;
- ліквідація невеликих боївок і груп;
- викриття або знищення ліній підпільного зв'язку, захоплення шэфів зв'язку і зв'язкових;
- підведення більших боївок і груп підпілля під оперативно-військовий удар;
- збір інформації для проведення оперативно-військових операцій;
- пошук криївок і таємних складів;
- грабування населення під виглядом підпільників, вбивства місцевих жителів під виглядом ліквідації сексотів;
- проведення «легендованих допитів»⁹¹ [76, арк.11].

Потрібно наголосити, що діяльність АБГ характеризувалася масовими зловживаннями і знущаннями над місцевим населенням [373]. Факти порушення законності визнавали навіть представники рад. влади. Зокрема, 15 лютого 1949 р. прокурор військ МВС Українського ВО полковник юстиції Г.Кошарський написав доповідну записку про їх злочинну діяльність [251, с.355-362]. Зважаючи на масові випадки здійснення АБГ злочинів, уже у березні 1949 р. вони були розформовані [326, с.287]. Їх

направлений оу в Шацький РВ НКДБ. Двічі нагороджений знаком «Заслужений працівник НКВС» (1948, 1957).

⁹⁰ «почет» – відділ охорони командира підпілля ОУН або УПА, який одночасно виконував диверсійні функції.

⁹¹ «легендований допит» – (мав також назви «ЛСБ», «літер А») слідчо-оперативні заходи, які застосовувалися рад. спецслужбами для отримання даних від арештованих підпільників. Проводилися шляхом імітації нападу БСБ, яка, «відбивала» в'язня у конвоя, і забирала його на допит. Після цього вона сама «несподівано» зазнавала нападу чекістів.

намагалися вербувати конспіративно і нерідко залишали діяти в тому ж терені. Тому на даний час, через засекреченість архівів, важко встановити, хто саме здійснив певний злочин – БСБ, як це запевняла рад. влада, чи АБГ [455]. Наприклад, дослідник М.Руцький ствердує, що вбивство сім'ї голови Суражської селищної ради Мельника здійснила на початку 1946 р. не БСБ М.Тарановського («Яструба»), а АБГ Шумського РВ НКВС на чолі з ст. лейт. Жуковом [358, с.483].

Відчуваючи провину і бажаючи розпочати життя «з нової сторінки», більшість агентів намагалися виїхати з сім'єю в іншу місцевість. Агент обл. МДБ М.Веремчук після ліквідації реф. СБ І.Собуцького («Суботи»), разом з сім'єю виїхав в с.Октябрське Миколаївської обл. [122, арк.34]. О.Ярош з с.Колесники Гощанського р-ну, який вивів на засідку ВВ НКВС в урочищі Іванова Долина свою ж сотню, переїхав з сім'єю у Рівне [29, арк.38].

У відповідь на активізацію рад. спецслужб щодо набуття агентів всередині оунівського підпілля СБ посилила «чистку»⁹². На відміну від зовнішньої агентури, внутрішню мали право виявляти і ліквідовувати лише референти СБ [257, с.710]. Не дивлячись на це, фактично реф. СБ, починаючи з КП і нижче, діяла самостійно, підпорядковуючись лише своєму безпосередньому керівництву [236, с.223]. Це призводило до безконтрольного внутрішнього терору СБ, який завдавав шкоди ОУН. Під чистку могли потрапити підпільники, які мали особисті конфлікти з керівництвом. Реф. СБ Г.Сизонюк («Діброва») погрожував своїм бойовикам, які не погоджувалися з його діями: «Знай ! Якщо кому скажеш, – я дістану, безперечно, но, але ж ти жить не будеш ! Я знайду підстави і можливості !» [26, арк.18].

Особливо ретельні чистки проходили серед оточення вищого командування підпілля. М.Козак («Смок») стверджував: «Конспірація потребує жертв і їх потрібно понести» [411]. Знаючи хворобливу підозрілість і шпигуноманію «Смока», через оперативне джерело органи

⁹² «чистка» – виявлення і ліквідація ворожої агентури всередині власного середовища.

держбезпеки донесли йому про зраду низки керівників підпілля [345, с.285]. За свідченнями В.Галаси («Орлана»), «Смок» знищив 80% бойовиків зі свого оточення [327, с.23]. За порадою рад. агента М.Козак після тортур ліквідував близько 50 керівників різних рівнів [326, с.285]. Через масові провокації рад. спецслужб шпигуноманія охопила й інших провідників підпілля ПЗУЗ. 7 лютого 1947 р. в Садівському лісі за наказом реф. СБ П.Ковальчука («Залісного») розстріляли боївку М.Пекного («Мазепи») ⁹³ з восьми осіб, серед яких, крім самого керівника, були: реф. СБ О.Шевчук («Ігор») і М.Білозір («Голуб») ⁹⁴ [16, арк.6.]

Для компрометації керівників підпілля рад. спецслужби через власну агентуру підкидали СБ записки. В інструкції СБ щодо допиту ворожої агентури за 1947 р. зазначається: «Такі матеріали, зазвичай, складаються з прізвищ, псевдо і навіть результатів нібито проробленої агентурної роботи... складаються на людей... зв'язаних з нашим революційним рухом....Подібні документи зі списками агентури гублять на полях чи на квартирах, де зупиняються, інколи передають їх сексотам, щоб вони передали в СБ і цим самим завоювали довіру в організації» [236, с.341-342]. Існували спеціальні лабораторії, де підробляли почерк і підписи підпільників. Колишній чекіст Г.Санніков ⁹⁵ згадує про одну з таких в Києві: «Їх було всього двоє (спеціалістів)...І вся хитрість – столик з матовим склом, підсвічений світлою лампою знизу, тонка, щільна, як тютюновий папір калька, по якій виводилася точна копія почерку об'єкта» [427, с.118]. Крім вивчення зразків почерку та особливостей місцевих діалектів,

⁹³ Пекний Микола Микитович, («Мазепа»), реф. зв'язку Луцького ОП, розстріляний БСБ КП «Залісного» 7 лютого 1947 р. в Садівському лісі Луцького р-ну.

⁹⁴ Білозір Микола Мартинович, («Голуб»), уродж. с.Холопичі Локачинського р-ну, з 1943 р. курінний УПА, член Затурцівського РП, розстріляний БСБ «Залісного» 7 лютого 1947 р.

⁹⁵ Санніков Георгій Захарович, закінчив юридичний факультет Київського університету, працював в центральних органах МДБ УРСР, діяв на території Західної України (переважно на Галичині), вербував В.Кука («Леміша»), згодом працював у зовнішній розвідці КДБ (спеціалізувався по Німеччині), звільнений з органів через необережну критику керівництва. Автор мемуарів: «Большая охота», «Операция рейд», «Без протокола».

спеціалісти з НКВС вивчали методи зашифрування кореспонденції у підпіллі (коди, прості і складні шифрувальні квадрати, шифрувальні решітки, шифрування за допомогою підпільної літератури, шифрування за допомогою цифрового ключа, тайнопис) [332, с.3-27]. Все це використовувалося для написання компрометуючих листів [337, с.421-422]. Наприкінці 1945 р. нач. Седлищанського РВ НКВС Панін написав компрометуючого листа на ім'я І.Тарасюка («Кубася»)⁹⁶. У ньому була подяка «Кубасю» за те, що він, начебто, проінформував про місцезнаходження боївки О.Сметюха («Маяка») й попередив, щоб він наступні повідомлення у визначені місця більше не клав. Лист переправляли так, щоб він потрапив в СБ [5, арк.123]. Есбівці прийнявши його за справжній, розстріляли «Кубася» та з ним 10 бойовиків [9, арк.170].

Інколи СБ вдавалося викрити подібні провокації. В «чорних листах» СБ було записано, що рад. агентка З.Євчук з с.Рясники Гощанського р-ну поширювала серед населення провокацію, нібито підпільник «Журавель» має зв'язок з резидентом місцевої агентури МДБ – Дубічем та передає через нього інформацію [29, арк.17]. Утім, зазвичай, підозрюваних негайно страчували без належної перевірки.

Знаючи про безкомпромісність СБ у відношенні до сексотів, рад. спецслужби, протягом усього післявоєнного періоду, використовували метод провокацій щодо родин особливо небезпечних підпільників. Так, у грудні 1945 р. Дубровицький РВ НКВС затримав матір і дружину есбівців – братів Єфима і Дмитра Соковських і через деякий час відпустили. Поширивши через сексотів чутку, що вони нібито є рад. агентами. Згодом, інформація дійшла до ком. БСБ П.Копотя («Стіжка») і він наказав знищити братів Соковських і дружину Дмитра – Т.Сосновську [6, арк.197].

⁹⁶ Тарасюк Іван Сергійович, («Кубась»), уродж. Старовижівського р-ну, працював ду міліції (1939-1940), з весни 1943 р. чотовий УПА, з 1944р. командир ВОПу. Скопрометований Седлищанським РВ НКДБ, страчений БСБ «Коса» у жовтні 1945 р.

Непродумана, надмірна жорстокість СБ з ліквідації внутрішньої ворожої агентури і в той же час цинічна, планомірна робота рад. спецслужб призвела до значних морально-психологічних потрясінь всередині підпілля, падіння бойового духу. З цього приводу у документі підпілля зазначалося: «В деяких низових клітинах витворилася так звана атмосфера недовір'я, яка полягає в тому, що людина, цілком нераз чесна, думає, що СБ її розробляє або може навіть часом арештувати. З другого боку виникає вражіння часом, що в ОУН є багато агентів» [236, с.278].

Знаходячись під постійною загрозою бути арештованим в ході чисток СБ, багато підпільників таємно ненавиділи есбістів за крайню фанатичність і жорстокість, називаючи їх «узбеками» [368, с.32]. Атмосфера страху перед чистками змушувала багатьох підпільників, які ніколи не були рад. агентами, рятуватися втечами і переховуватися як від рад. влади, так і від СБ. Часнина з них діяла самостійно, а інші об'єднувалися в «дикі групи». В.Вакулик («Явір»)⁹⁷ свідчив на допиті в НКВС, що у вересні 1945 р. 15 чоловік з БСБ Т.Корольчука («Нечая»), до якої він тоді входив, викликав реф. СБ М.Гаврилук («Федось»). Відразу по прибутті в нього відібрали літературу, а згодом «Явір» помітив, що багатьох людей, які з ним прийшли, не стало. Побачивши біля багаття зв'язану жінку, він здогадався, що СБ «готує для нього путо» і разом з бойовиком СБ Ф.Рибчинчуком («Сашою») кинувся тікати. Після цього вони дісталися в рідне с.Собешиці Володимирецького р-ну, де викопали криївку і переховувалися до арешту ОВГ Рафалівського РВ НКВС 5 березня 1946 р. [184, арк.123].

У звіті слідчого СБ В.Бондарчука («Приська») за 6 грудня 1946 р. пояснюються причини виникнення «диких груп»:

⁹⁷ Вакулик Василь Іванович, («Явір»), 1922 р.н., уродж. с.Собешиці Володимирецького р-ну Рівненської обл., служив поліції в смт.Колки Маневицького р-ну (1942-1943), з весни 1943 р. підрайонний провідник Рафалівського РП, учасник БСБ Рафалівського РП, у вересні 1945 р. втік від чистки СБ, переховувався, арешт. РВ НКВС 5 травня 1946 р. втік при конвоюванні, відновив зв'язки з ОУН, загинув в бою з ОВГ МДБ 17 червня 1947 р.

- декон'юктура та моральне вичерпання деяких людей;
- брак національної і політичної свідомості;
- низький морально-ідейний стан;
- інтенсивне діяння НКВС;
- анархічне уосіблення деяких людей;
- нетактовність деяких керівних людей супроти підвладних;
- неконспіроване перепровадження роботи СБ;
- брак розуміння до чистки та ряд інших моментів».

Найбільше «диких груп» діяло на півночі Волинської і Рівненської обл. Зовні вони нагадували невеликі боївки ОУН, майже всі учасники цих груп походили з одного терену, були в минулому повстанцями, досконало знали методи роботи підпілля, територію, користувалися підтримкою родичів [257, с.1119-1248]. В окремих випадках СБ намагалася «дикі групи» приєднати до підпілля. Слідчий СБ КП П.Яковюк («Ярема») після особистої сварки з керівником створив власну боївку і 3 роки самотійно діяв в Локачинському р-ні, доки знову, внаслідок тривалих переговорів, не відновив організаційних зв'язків [318, с.124].

Іншим наслідком чисток СБ на Волині, головним чином завдяки їх ініціаторам – М.Козаку («Смоку») і В.Куку («Лемішу»), виникла багаточисельна опозиція всередині ОУН(б). Проведена, реф. СБ «Смоком» чистка УПА-Південь викликала обурення серед значної частини підпільників [390, с.525-526]. На Волині та Західному Поліссі масово виникали групи нелегалів, які не визнавали влади щойно призначеного крайового провідника ПЗУЗ «Смока», але бажали продовжувати боротьбу з рад. владою. Їх об'єднав і очолив реф. СБ ПСК «Одеса» С.Янишевський

(«Далекий»), який сам 1 грудня 1945 р. на х.Крук Гощанського р-ну, дивом врятувався від арешту його Ф.Воробцем («Верещакою») [420, с.214-215]. Через чотири дні він проголосив створення опозиційного КП «Одеса» вплив якого поширювався на 15 р-нів Рівненської обл., деякі р-ни Житомирської, Вінницької і Хмельницької обл. [390, с.526]. «Далекий» наказав реф. СБ Корецького і Костопільського НП припинити масові вбивства, чим заслужив повагу багатьох підпільників [265, с.253]. Частина есбівців не погоджувалася з діями С.Янишевського. Реф. СБ «Чагар» скаржився «Далекому»: «Ваші приятелі заявили мені в очі, що мені бути шпигуном, а не «працювати» в СБ. Ви скомпрометували мене без перевірки справи в очах підзвітних. Ви зробили з мене людину, «хвору на агентуру». Ви людям не допомагаєте, а навпаки, можете без підстав вбити в них всі переконання і бажання працювати. Я далі бути в СБ не можу і прошу з роботи в СБ мене звільнити» [6, арк.169]. Поряд з тим «Далекий» мав великий авторитет серед місцевого населення. У грудні 1945 р. слідчий СБ В.Коренюк («Модест»)⁹⁸ інформував свого шефа М.Козака («Смока»), що владу опозиціонера визнають всі «починаючи від підростків і кінчаючи старими бабусями», а люди його називають не інакше як «наш командир» [263, с.345]. Це дозволяло не зважати на незадоволених.

У серпні 1946 р. «Смок» видав комунікат до «самозваного Краєвого проводу ОУН», в якому виключив «Далекого» і його прихильників з ОУН. В листі до В.Кука («Леміша») він виправдовувався, що поспішив з комунікатом тому, що цього «домагалися кадри і народ», додавши, що не

⁹⁸ Коренюк Василь Семенович, («Палій», «Модест»), 1919 р.н, уродж. с.Уїздці Здолбунівського р-ну Рівненської обл., закінчив Львівську гімназію де вступив до ОУН «юнаки», вчителював в с.Кунин Здолбунівського р-ну (1938), закінчив студії православної теології у Варшаві (1939), директор школи і депутат сільради с.Кунин (1939-1940), мобілізований до РА (1940), потрапив у полон до німців (24 червня 1941), працював перекладачем, в 1942 р. повернувся додому, з весни 1943 р. співробітник політично-пропагандивного відділу штабу УПА-Південь, заст. ком. розвідвідділу ВО «Богун», працює у відділі військово-політичної розвідки СБ, з 1944 р. відповідальний співробітник реф. СБ ПЗУЗ, з 1945 р. член КП ПЗУЗ, від 12 грудня 1945 р. сотник контррозвідки УПА, загинув 12 грудня 1945 р. у бою з АБГ «Твердого» обл. УНКВС в кривці с.Романів Луцького р-ну.

вважає «Далекого» рад. агентом, а лише слабохарактерною людиною і кар'єристом [257, с.159, с.164]. Такої ж думки, хоча й в менш агресивній формі, дотримувався І.Литвинчук («Дубовий») [246, с.14]. М.Арсенич («Михайло») не розділяв радикальних поглядів у «справі Далекого». Наприкінці 1946 р. у листі до «Смока» він писав: «З його листівок видно, що він поважає себе і ту територію, яку очолює, і є безпосередньо підзвітним Проводу організації... Своєю роботою він зробив багато вчинків, що заслуговують гідної кари, однак з нашого боку доливати олії в вогонь не можна... Як бачу, з присланих Вами матеріалів, не менше проступків наробив і Олекса (Ф.Воробець), що і дотепер тримає себе досить неврівноважено...» [333, с.115-117]. Під тиском вищого керівництва, щоб залагодити конфлікт, «Смок», 25 серпня 1946 р. написав листа «Далекому», намагаючись його переконати припинити чинити опір: «Я не вірю, що Ви свідомо пішли на зраду. Кожна одиниця для організації сьогодні дорога і Ви ще зможете виправити свою помилку» [420, с.216]. 21 вересня 1946 р. «Далекий» написав іронічного листа-відповідь, в якому, викриваючи хитрі реверанси свого «близького приятеля», згадував про спробу СБ знищити його сім'ю. Зазначив, що біля нього зібралися підпільники, які «при різних збігах обставин обірвалися з Ваших станків⁹⁹, і ті, які мали опинитися на станках» [257, с.1149-1155]. Справді таких було багато. Наприклад, М.Мельник («Павло»)¹⁰⁰ 23 вересня 1945 р. під час нападу ВВ НКВС дивом врятувався з-під тортур слідчого СБ «Кості» і приєднався до

⁹⁹ «станок» – поширений під час допитів арештованих СБ осіб метод тортур, винахід і розроблення якого приписують М.Козаку («Смоку»).

¹⁰⁰ Мельник Микола, («Павло», «Буйний», «Головка», «Дмитро», «Микола», «Онищенко», «Федя», «Ворон»), 1918 р.н., уродж. с.Берестовець Костопільського р-ну, в 1944 р. командир зеднання УПА «Базар», в 1945 р. ком. КБ, діяв в селах: Головин, Янкевичі, Берестовець, заст. провідника ПСК «Верещаки», очолював Коростенський НП Житомирського ОП, потрапив під слідство СБ (вересень 1945), арешт. ВВ НКВС під час раптового нападу на криївку СБ, завербований внутрішнім агентом. Завдання не виконав, розконспірувався перед «Романом», член Житомирський ОП, опозиційного КП «Одеса, ком. боївки. Загинув 17 червня 1950 р. оточений ВВ МДБ в с.Берестовець Корецького р-ну.

«далеківця» р.Кудри («Романа»), продовжуючи активну боротьбу проти рад. влади до своєї загибелі [439].

Надалі листування між обома ворогуючими провідниками проходило в тому ж стилі. 25 жовтня 1946 р. «Далекий» привітав «Смока» з «октябрської годовщиной», натякаючи на його зв'язок з НКВС. Невдовзі, 26 листопада 1946 р. «Смок» написав у відповідь, що «організація буде існувати без Вас і Ваших свідомих чи несвідомих попихачів». Навіть в організаційних документах вони намагалися образити один одного. Прихильників «Смока» називали «ліквідаторами», а «Далекого» – «глистами» [257, с.1158-1163, с.1248]. Слід зауважити, що в цей же час йшла суперечка між р.Шухевичем і В.Куком [258, с.467]. Хоча генерал «Тур» намагався вести гнучку політику і не схвалював догматизму та шпигуноманії [483, с.13]. Він повністю підтримував дії «Смока» [326, с.57].

На конфлікт, що охопив підпілля Волині, звернув увагу Генеральний Секретаріат УГВР, обох непримиренних провідників було викликано на слідство. Однак «Далекий» не з'явився, небезпідставно будучи переконаним, що керівництво візьме сторону «Смока». З того часу він діяв на власний розсуд, надалі вважаючи себе підпорядкованим УГВР та Проводу ОУН, поширював серед населення ту ж пропагандистську літературу, що і «Смок», навіть відсилав похідні групи в сусідні східні обл. УРСР [292, с.195-196]. Зокрема, протягом 1947-1948 рр. діяв Київський міський провід ОУН, утворений реф. СБ С.Титковом («Романом») [490, 13]. Очолив його студент 1-го курсу фізичного факультету Київського державного університету ім.Т.Шевченка І.Пронькін («Беркут») [422, с.240].

Надалі конфронтація між оунівцями лише поглиблювалася, справа доходила до перестрілок між двома ворогуючими сторонами, в яких загинуло близько 120 бойовиків [391, с.54]. В грипсі з 20 червня 1946 р. «Далекий» писав до П.Трофимчука («Тараса»)¹⁰¹: «Ліквідатори починають з

¹⁰¹ Трофимчук П., («Тарас»), 1916 р.н., з 1944 р. організаційно-мобілізаційний реф. ВО «Заграда», з 1945 р. член опозиційного КП «Одеса», вбитий СБ у 1946 р. за наказом

нами отверту боротьбу, тому нашим завданням є відтягнути від них решту людей, в чому з нашої сторони треба проявити якнайбільше активності» [257, с.1244]. Рад. спецслужби використовували ворожнечу між оунівцями на свою користь. Зокрема, з метою компрометації перед КП «Одеса» у лабораторії УМДБ на основі трофейних фотокарток було зроблено фотоколаж – до зображення С.Янішевського («Далекого») додали реф. СБ С.Титкова («Романа») і підполковника МДБ Брушковського [246, с.46].

Проте, внаслідок штучної відірваності від ОУН, з часом вплив «Далекого» почав слабшати. Багато підпільників приєдналося до опозиційного КП «Одеса», будучи впевненими, що за ними полює СБ, але в майбутньому планували відновити зв'язок з Проводом ОУН. І.Кроль («Зінько»)¹⁰², за свідченнями самого «Далекого», підтримав його лише тому, що боявся розправи з боку Ф.Воробця («Верещаки») і довго вагався, на яку сторону пристати. Подібна ситуація була з керівниками східних проводів ОУН [62, арк.80].

Користуючись ослабленням оунівського підпілля Волині, рад. влада намагалася остаточно його ліквідувати. Згідно спогадів В.Трофімчука з Острога, чекісти заслали до «Далекого» його брата¹⁰³, щоб вмовити здатися. Однак, той не погодився [306]. Не дивлячись на це 25 липня 1948 р. Революційний трибунал ОУН засудив «Далекого» до «кари смерті без права реабілітації» [333, с.117]. 13 серпня цього ж року в бою з ОВГ МДБ, тричі поранений «Далекий» потрапив в полон [390, с.526]. Після проведення

«Верещаки».

¹⁰² Кроль Іван Федорович, («Зінько», «Клим», «Остап», «Чорнота»), 1918 р.н., уродж. с.Велика Селища Сосонівського р-ну, з 1945 р. очолював Костопільський НП, вбитий ОВГ МДБ 13 травня 1951 р. поблизу с.Корчин Костопільського р-ну.

¹⁰³ Янішевський Йосип, («Ясний»), уродж. с.Витвиця Болехівського р-ну Івано-Франківської обл., брат керівника КП «Одеса» – С.Янішевського («Далекого»), був охоронцем керівника КП «Карпати-Захід» – Я.Мельника («Роберта»). 31 жовтня 1946 р. в криївці на горі Яворина Болехівського р-ну, разом з іншими підпільниками, був оточений ВВ МДБ, не зміг застрілитися, здався ОВГ МДБ, пішов на співпрацю з органами держбезпеки.

слідства 28 серпня 1951 р. за вироком трибуналу Прикарпатського ВО він був розстріляний [236, с.352].

Загалом МДБ вдалося майже цілком ліквідувати керівництво КП «Одеса»: загинули реф. СБ С.Титков («Роман»), керівники ВОПів – А.Лучковський («Дніпро»)¹⁰⁴, Г.Юрченко («Лис»)¹⁰⁵, керівник НП І.Берник («Ярослав»), шеф крайового зв'язку М.Сорока («Птах») та ін. [413, с.63].

Поряд з тим, загибель 8 лютого 1949 р. «Смока» відкрила можливості для об'єднання оунівського підпілля Волині. Для залагодження конфлікту р.Шухевич призначив провідником ПЗУЗ В.Галасу («Орлана») [292, с.197]. З його ініціативи було розроблено ряд заходів для успішного вирішення конфлікту: «Насамперед заборонено ...стріляти в якій би не було обстановці до людей з цього середовища, заборонено називати їх агентами, при випадкових зустрічах відноситись тактовно, дружньо, давати всяку нашу літературу, роз'яснювати необхідність підпорядкування їх Організації» [246, с.18-19]. Цей підхід дав свої результати, поступово «далеківці» приєднувалися до структур «Орлана». І.Кроль («Зінько») писав у листі, що завжди вважав себе членом ОУН і «не хоче увійти в історію новітнім махновцем» [292, с.282-283]. Завдяки заходам «Орлана» з початку 1949 р. на території Волині та Полісся діяв один КП ПЗУЗ, якому підпорядковувалося 5 ОП [413, с.63]. Було налагоджено зв'язок з членами Житомирського ОП С.Примаком («Бутьком»)¹⁰⁶ та В.Кудрею («Романом») [292, с.282-283]. Для їх посилення, направляли нові кадри, наприклад,

¹⁰⁴ Лучковський А. («Дніпро», «Ярославенко»), уродж. с.Серби Ємільчанського р-ну Житомирської обл., батьки реприсовані, диниство пройшло у притулку, в складі Червоної армії брав участь у Фінській та Великій Вітчизняній війнах, з 1944 р. очолював Ємільчанський РП, з 1945 р. ВОП ПСК «Одеса», діяв на північному-заході Житомирщини, влітку 1948 р. перейшла на територію Рівненської обл., діяла на кордоні з Хмельницькою обл. На початку червня 1948 р. вбитий органами МДБ.

¹⁰⁵ Юрченко Григорій Васильович, («Лис»), 1913 р.н., уродж. с.Головин Костопільського р-ну, командир ВОПу, діяв на території Костопільського РП, загинув наприкінці серпня 1946 р. в бою з ВВ НКВС.

¹⁰⁶ Примак Сильвестор Іванович, («Бутько», «Борис», «Захар», «Сергій»), 1924 р.н., уродж. м.Костопіль, керівник підпілля ОУН на Київщині, член Житомирського ОП, нагороджений Срібним Хрестом Заслуги. Загинув 9 травня 1951 р. у бою з ОВГ МДБ в с.Лисівка Корнинського р-ну Житомирської обл.

І.Малімона («Артема»)¹⁰⁷. Хоча, інколи траплялися випадки, коли частину «далеківців» назад не приймали. Так, наприкінці 1948 р. ком. боївки М.Мельник («Павло»), після арешту свого керівника намагався на Тернопільщині зв'язатися з Проводом ОУН, але через підозру у зв'язках з органами МДБ, отримав відмову [329, с.175]. Дізнавшись, що оунівці Волині знову об'єдналися, МДБ-МВС повели наступ на малочисельну групу колишніх «далеківців». Внаслідок чого, до кінця 1951 р. з них залишилося лише кільканадцять осіб [261].

Чистки наклали значний відбиток на характер поведінки підпільників Волині. В.Галаса («Орлан») писав: «Кадри на ПЗУЗ пережили різні духовні потрясіння в час «чистки», наступу агентури, переболіли стільки страшних трагедій, стільки глибоких пережиттів, що в результаті розвинули дуже благородні почуття, трепетне і любовне відношення до Організації (вони ж за неї стільки перестраждали, стільки витерпіли). Дуже часто розповідь про «давні» часи починалася довгою мовчанкою, сумовитим зітханням, а за тим фразою: «Що ми пережили, що переболіли, які трагедії бачили, того не в силі описати, ані переповісти». І полилась тоді печальна розповідь. Характерно також, що, висловлюючись образowo, кадрам з ПЗУЗ пробивалась з очей сумовитість, якась трагічна нотка; безжурний праведний розкотистий сміх рідко зустрічався»[246, с.16].

Підсумовуючи боротьбу СБ з внутрішньою рад. агентурою на території Волині та Західного Полісся в 1946-1951 рр., слід відзначити, що вона велася у найбільш жорстоких формах. Використовувалися показові покарання, колективну відповідальність родини зрадника, знищення підпільників, або й цілих боївок за недостатньо перевіреними даними. Все

¹⁰⁷ Малімон Іван Іванович, («Артем», «Василь», «Пчола», «Задорожний», «Омельян»), 1918 р.н., уродж. с.Горянівка (Залісочне) Ківерцівського р-ну, отримав освіту зубного техника, член ОУН з 1939 р., в 1940 р. арешт. НКВС, служив в поліції (1941), очолював Олицький РП (1942-1944), займався будівництвом криївок для керівників ОУН (1945-1946), з 1947 р. очолював Клеванський НП, згодом керував ТЗВ Житомирського ОП, підпільною друкарнею, нагороджений Бронзовим Хрестом (1948). Загинув у бою з ОВГ УМДБ 29 грудня 1951 р. в с.Яропівичі Андрушівського р-ну Житомирської обл.

це поєднувалося з активним стимулюванням конфлікту рад. спецслужбами, які знаючи методи роботи СБ, намагалися таким чином знищити керівників ОУН і УПА, деморалізувати рядовий склад підпілля, прикрити роботу власних агентів, а також повернути антирадянську боротьбу в русло взаємного винищення незадоволеного новою владою місцевого населення.

Наслідки контррозвідувальної діяльності СБ з винищення ворожої агентури виявилися досить суперечливими. З однієї сторони, подібними екстремальними методами вдавалося досить ефективно протидіяти набагато сильнішим у всіх відношеннях рад. спецслужбам. З іншої, внаслідок терору, шпигуноманії і надмірної жорстокості до колишніх колег, яку більшість підпільників не сприймало, виникла опозиція всередині ОУН ПЗУЗ, яка згодом призвела до її розколу. Психологічні травми, які, змушені були пережити внаслідок чисток учасники підпілля, розчарували багатьох в національно-визвольній боротьбі, підштовхували до зради. Поряд з тим, бойовики набували фанатичної віри в свої ідеали, ставили їх вище життя.

4.3. Слідчо-оперативна і вишкільна робота СБ

Розроблення СБ підозрюваного розпочиналося з надходження даних від інф. або перевірки у власному середовищі. Для цього використовувалися: 1) організаційний звіт, 2) визвітування, 3) щоденник праці, 4) автобіографія, 5) особисті розмови з об'єктом, 6) зверхники об'єкта, 7) низові кадри, 8) цивільне населення [236, с.264-268]. Інструкція для СБ за підписом С.Янишевського («Далекого») застерігала: «Референт СБ мусить пам'ятати, що він є обов'язаний сам особисто перевірити всіх підпільників своєї клітини... не повинен вірити в нічийі запевняння про чинось певність, поки сам на фактичному матеріалі не перевірить» [236, с.271-272].

Інструкція КП «Одеса» «Інформативна робота» за серпень 1949 р. дає певні уявлення про роботу есбівців з перевірки підпільників. Боротьба з

ворожою агентурою носила наступальний характер. Кожен осередок підпілля повинен був ретельно перевіряти «всіх членів проводу своєї організаційної клітини». Підозрілу особу починали розробляти відразу після сигнальних повідомлень інф. [77, арк.157]. Особливу увагу звертали на ретельність збору даних: «Прямо можна сказати, що від того, як буде поставлена робота зі збирання інформації, залежать, які успіхи матиме СБ у винищенні агентури». Інформацію наказувалося збирати не лише негативного, а й позитивного плану, щоб встановити об'єктивну картину діяльності певного об'єкта [326, с.95-97]. Її у якнайшвидший термін передавали особисто в руки реф. СБ того терену, в якому працював інф., або за посередництвом РП [236, с.270-271].

Щоб уникнути наклепів і покласти відповідальність за дані на інф., слідчо-оперативний відділ (СОВ) СБ займався виготовленням зобов'язань, куди згодом вписували ім'я і прізвище агента та завірялося його особистим підписом [21, арк.67]. В «Дорученні по роботі СБ» за 26 грудня 1946 р. зазначалося: «Проконтролювати компрометуючі матеріали по кілька разів. Краще людину, яку ми підозрюємо, а не маємо конкретних даних, випробувати в роботі, або ізолювати, ніж знищити» [236, с.256]. В іншій інструкції СБ за 1950 р. наказувалося осіб, які розголошують компрометуючі матеріали чи підозри, суворо карати, перевірки проводити тактовно і обережно, лише в крайньому випадку застосовуючи допит [76, арк.254]. Як зазначається в інструкції для СБ: «Допит – це завершальна розробка об'єкта і успіх його залежить від повноцінності самого ходу розробки, а також зібраних на об'єкта матеріалів» [78, арк.157].

Згідно інструкцій СБ, РІВ, склавши список підозрілих осіб в терені, передавав її реф. СБ, а той, переглянувши, – СОВ [257, с.852]. Для систематизації даних запроваджувалися уніфіковане ведення оперативно-облікової документації. Підозрілих осіб, яких заносили до картотеки поділяли на п'ять груп: 1) викриті сексоти; 2) запідозрені в сексотстві; 3) співробітники МВС-МДБ, істрибки, учасники АБГ, провокатори; 4) рад.

службовці, вчителі, працівники МТС, колгоспів і радгоспів, медперсонал та ін.; 5) посібників підпілля і колишніх повстанців, які жили легально, але підозрювалися в порушенні конспірації [81, арк.17-26].

Неповні і неточні дані реф. СБ РП залишав в себе і на основі їх продовжував «розробку» підозрюваного [76, арк.303].

Розшуком, арештом і охороною підозрюваного займався поліцейсько-виконавчий відділ СБ (БСБ). Перед проведенням арешту слідчий СБ давав бойовикам СБ короткий інструктаж, як себе поводити з арештованим. Розконспірація арешту могла призвести до того, що об'єкт міг ухилитися від свідчень або взагалі відмовиться їх надавати.

У залежності від категорії агентури використовувалася певна «легенда». Внутрішніх агентів арештовували під виглядом виклику на звіт перед керівництвом, вишколу, переведення на іншу посаду тощо.

Сексотів серед легальної мережі ОУН арештовували під виглядом переведення на нелегальний стан. Також до них застосовували арешт «під маскою советів», тобто в формі червоноармійців, міліціонерів, прикордонників, енкаведистів. Під час застосування такого методу арештований агент нерідко сам розконспіровувався. Коли арешт проводився конспіративно, арештованого не зв'язували і, як правило, не виникало проблем при конвоюванні [76, арк.157-158].

Зовнішню рад. агентуру арештовували під приводом показати дорогу, вказати певне місце, людину, під виглядом мобілізування в боївку і т.п. На випадок провалу конспіративного арешту об'єкта намагалися дезорієнтувати. Наприклад, запевняли, що його викликано за невиконання якогось завдання або якоїсь незначної справи [79, арк.79]. В окремих ситуаціях арештовували одночасно декілька рад. агентів для того, щоб головного з них стратити, а інших перевербувати [76, арк.158].

Найважливіших рад. агентів, особливо резидентів, щоб викрити методи їх роботи, маскування і агентурну мережу, бойовики зобов'язані були негайно передавати слідчим СБ РП і НП [25, арк.72]. В одній з

інструкцій СБ рекомендувалося: «При розробці сексота потрібно повністю випитати в нього вказівки і інструктаж, отримані ним від оперпрацівника...» [236, с.334]. Захоплені випадково або під час диверсійно-терористичних операцій СБ співробітники МДБ-МВС направлялися до реф. СБ ОП [326, с.103].

Особливо небезпечних агентів, за неможливості організації конвоювання, допитували і ліквідували на місці. Інструкція райпровідникам і керівникам СБ за 20 жовтня 1948 р. повідомляла: «Коли попадають до рук дуже докучливі ворожі елементи, а з різних причин слідство неможливо провести – виносити смертні вирoki» [244]. Інша інструкція для СБ повідомляла: «Як вимагає цього потреба, а порваний зв'язок, тоді може кожний вести слідство» [79, арк.81].

У звіті з Волинської обл. за грудень 1946 – січень 1947 рр. повідомлялося про страту СБ 23 рад. агентів. Над десятьма серед них слідства не проводили, оскільки вони проходили по одних і тих самих справах, або «своєю присутністю шкодили революційному руху» [265, с.113].

Допити проходили в спеціалізованих бункерах реф. та БСБ. Там же, як правило, утримували підслідних, зберігали протоколи допитів, розвідувальні звіти, картотеки оперативного обліку [326, с.64].

Бойовики СБ повинні були нести охорону арештованого під час допиту. Затриманого повинні були ретельно обшукати, вилучивши всі речі, якими б він міг нанести шкоду собі або слідчому. Інколи через недбалість і ігнорування бойовиками цього правила арештованим вдавалося вчинити самогубство ще до завершення розслідування. Житель с.Білів Рівненського р-ну Н.Ципак («Корінь»), учасник ОУН з січня 1942 р., в другій половині 1944 р. був завербований Клеванським РВ НКВС під агентурним псевдом «Сергій». 17 лютого 1948 р. його арештувала СБ і проводила допит. Н.Ципак почав говорити лише через 15 годин після затримання, під тортурями. Через неувагу при обшуку затриманого, в нагрудній кишені було

залишене кишенькове дзеркало яким він, користуючись тим, що руки були зав'язані наперед, зарізався. Тому слідству не вдалося дізнатися про агентурну роботу «Сергія» [26, арк.15]. Конвоїру заборонялося розмовляти з арештованим, чистити зброю, спати і взагалі відволікатися від охорони [79, арк.79].

У той же час за завданням слідчих СБ влаштовувалися навмисні втечі арештованих, щоб ефективніше допитати впійманого звинуваченого. Інструкція СБ повідомляла, що при невдалій спробі втечі в засудженого наступав психологічний злам і виникало бажання правдиво розповісти про все слідству, чим повинен був скористатися слідчий СБ [357, с.315-316].

Арештованих учасників ОУН допитували під виглядом розмови про організаційну роботу, не задавали ніяких питань, що могли б в об'єкта викликати підозри. Вели бесіду про сім'ю, побут, довільні теми, детально вивчаючи при цьому психіку підозрюваного. Радилося спочатку з'ясувати особистий характер людини, звернути увагу на поведінку, знервованість або роздратованість об'єкта, вважаючи, що нечисте сумління обов'язково себе видасть. При допиті сексота також рекомендувалося вести розмову на загальну тему, але в потрібному напрямку. У арештованого повинне було скластися враження в непоінформованості слідчого. Коли ж виникала необхідність задавати конкретні питання, слідчий мав видавати себе за пропагандиста [78, арк.159].

Слідчий повинен був непомітно для допитуваного примусити заговорити мовчазного і ввести в потрібні рамки балакучого. Вміти вести відповідні розмови з найрізноманітнішими свідками: дорослими і дітьми, неписьменними і високоосвіченими та ін.[2, арк.77].

З інструктивних документів СБ «Агентура НКВД в дії» і «Як поборює НКВД і НКГБ так звану контрреволюцію в СРСР» можна дізнатися про методику роботи слідчих. Допит розділявся на три етапи, під час перших двох фактично вели лише загальну бесіду з арештованим:

- слідчий повинен був вивчити психіку арештованого і таємно від арештованого записати його біографію;
- уточнити дані біографії, звернути увагу на суперечливі моменти і отримати повний образ життя об'єкта.
- дозволялося морально натиснути на арештованого.

З іронічною посмішкою слідчий міг повідомити: «І ти знаєш, і ми знаєм, за що ти арештований» і використати так звані «гайки»¹⁰⁸ [78, арк.159-160]. При цьому слідчий обов'язково повинен був психологічно переважати свого противника. Вести себе серйозно, не жартувати під час проведення слідства, не проявляти нервозності, вести себе стримано і спокійно [76, арк.255]. Слідчий СБ повинен був чемно відноситися до допитуваного, за потреби дати йому закурити [79, арк.74]. Психологічно вплинути на арештованого: на підставі почуттів до сім'ї, ідейних чи релігійних переконань, моральності, демонструвати розуміння того, що він є випадковою жертвою підступних дій рад. спецслужб, пообіцяти, що в разі зізнання він залишиться живим. Іншими словами, потрібно було, шукаючи слабке місце арештованого, переконати його зізнатися.

Коли по одній справі допитувалося двоє арештованих, застосовувався метод «очної ставки». На арештованого, стосовно якого було більше компрометуючих матеріалів, або який був морально слабший, тиснули, створюючи в нього переконання, що інший вже у всьому зізнався. Зустріч арештованих проводили лише тоді, коли слідчий був впевнений, що один з арештованих буде схилити іншого до надання свідчень [79, арк.160]. Поширеним було застосування й таких методів як перехрестний допит, коли одночасно діяло декілька слідчих, або «крюків»¹⁰⁹, коли підсудний мав декілька відпрацьованих «легенд». Коли допит проводило двоє слідчих, один вдавав з себе суворого і вимогливого, а інший, навпаки, доброзичливого.

¹⁰⁸ «гайки» – (термінологія СБ) компрометуючі дані.

¹⁰⁹ «крюків» – (термінологія СБ) логічних пасток.

На випадок, коли арештованому під час коротких допитів вдавалося приховати дійсні злочини, даючи свідчення про малозначні епізоди, для його психологічного і фізичного знесилення застосовувався метод допиту «конвеєром»¹¹⁰ [79, арк.81]. Коли й це не допомагало, вдавалися до психологічних тортур. В інструкції СБ «Слідство і допит» розповідається про подібні методи: « а) не давати людині спати. Брак сну впливає на моральну сторінку людини. Коли людина стало сидить, при цьому дримає і говорить, то щоб не спала, зливається її часто водою. Вона отверезує та далі починає говорити; б) спосіб розчислення на час. Це є держання людини без сну 2, 3, 4, а то і більше днів... Безсонність робить людину хворою, людина дістає привид» [354, с.232]. В крайніх випадках, коли, на думку слідчого, провина арештованого була доведена, а допитуваний принципово мовчить і не реагує на логічні аргументи, застосовували фізичний вплив, або, як його ще називали, «метод 3-го ступення» [77, арк.128]. Існувало багато варіантів його застосування: побиття, шомполування, занурення в воду тощо, але найбільш поширеним і технічно розробленим був – «станок». І.Огневчук («Ворон»)¹¹¹ описав застосування СБ до нього цього виду тортур: «Мені зав'язали руки вперед, між ними змусили просунути коліна, а під коліна вставили грубу палку, і таким чином я опинився на своєрідному вертелі. Почався допит. В чому мене звинувачували, я не розумів, від мене вимагали лише одного: «Зізнайся»... Мої зізнання не задовільнили слідчих... Двоє з них за кінці палки, просунутої в мене під колінами, підняли мене в повітря, а третій палкою бив мене по ягодицях. Такі тортури-допит продовжувалися довго... На слідуючий вечір допит з тортурями продовжувався біля вогню, який обпалював моє тіло і руки» [411]. Застосування тортур призводило до

¹¹⁰ «конвеєром» – (термінологія СБ) допит проводило троє слідчих СБ, один з яких був головнішим, а інші задавали уточнюючі питання та заміняли головного, коли той відпочивав.

¹¹¹ Огневчук Іван Трофимович («Ворон»), 1920 р.н., уродж. с.Кілівка Попельнянського р-ну Житомирської обл., підрайонний провідник ОУН, потрапив під слідство СБ (1945), дивом вдалося втекти, перебував на нелегальному становищі до 4 січня 1957 р.

наклепів на невинних людей і дезінформації. За даними МДБ, під час допиту співробітником СБ «505» Брестського ОП агента-бойовика «Назара» з «фізичними методами впливу» останній назвав 19 прізвищ рад. агентів, з яких насправді такими було лише шестеро [325, с.116]. Недоліки і помилки при застосуванні тортур визнавали самі есбісти. С.Янишевський («Далекий») свідчив на допиті в МДБ: «Коли били і питали одного, чи він капітан, цей твердив, що так, а як били далі і питали, чи полковник, збитий відповідав, що полковник. Коли слідчому уралося, що він зловив «крупного агента», катував чи допитував, чи допитуваний не є генералом НКВД, то він зараз видумував «під смак» слідчого якусь історію, в якій змальовував себе як великого агента, щоб тільки дочекатися смерті» [366, с.31].

СБ намагалася враховувати недоліки допиту тортурями. В інструкції СБ за 1947 рік зазначалось: «Якщо будь-який агент видає агентурну сітку, то не потрібно задовольнятися лише псевдами, потрібно пам'ятати, що від такого об'єкта можна вимучити багато видуманих доказів чи брехні. Особливо це можна зустріти тоді, коли допитуємо рукою, а не головою...» [236, с.341]. Саме тому під час застосування тортур не ставили перехресних питань, а вимагали лише визнати вже доведені слідством факти. Вимагалось не зловживати цим методом, щоб допитуваний не втратив бажання жити [78, арк.160]. Після завершення «розроблення»¹¹² арештованого СБ повинна була перевірити отримані свідчення: «Робітники СБ допускають помилку, коли після смерті такої людини говорять: «Ну вже на одного агента менше», але ніколи не цікавляться як він загинув, хто дав компроматериали, а потрібно було продовжувати справу і після смерті» [76, арк.254].

На практиці важкі умови роботи слідчих СБ фактично робили неможливим своєчасно перевірити факти звинувачення. Інструкція для СБ «Агентура НКВД в дії» дає яскраву цьому явищу характеристику: «Провести слідство, коли об'єкт заделегідь агентурним шляхом «розроблений», коли на нього є «гора» компрометуючих матеріалів і свідки

¹¹² «розроблення» – збір компрометуючих даних на підозрілу особу.

не є складна справа. Сидіти за столом в затишному кабінеті, мати до послугу численну агентуру, телефони і 3-4 місяці часу теж не важко. Але переслухати людину, звільнену після двотижневого перебування в НКГБ за 2-3 години «на одній нозі під смерекою» – це вже дуже складна справа» [318, с.97].

Після завершення слідства матеріали передавали до суду. Поряд з Револуційним судом ОУН існував Надзвичайний суд СБ (НССБ). Кару смерті через повішення застосовували до внутрішніх рад. агентів, резидентів, агентів-рейдовиків і активних сексотів. Кару смерті з реабілітацією застосовували до рад. агентів, які співпрацювали зі слідством СБ, неактивних сексотів. Покарання роботою застосовувалися до членів легальної мережі ОУН за незначні порушення. Слід сказати, що при двох останніх покараннях враховували: стан особи, її заслуги перед ОУН, обіцянка порвати співробітництво з ворогом, обставини, в яких діє підпілля, його робота як агента, обставини, за яких підпільник потрапив у руки ворога. Як зазначено в документі для СБ: «Кару виносили на основі інструкцій і революційної совісті. Кару затверджував НССБ» [79, арк.19].

Зважаючи на потребу набуття агентурних позицій у ворожому середовищі, значну частину осіб, які добровільно зізналися у сексотстві, СБ перевербовувала. Нерідко це були родичі підпільників. Ковельським МВ МДБ під агентурним псевдом «Розумна» було завербовано сестру ком. БСБ Г.Урдюка («Гриви») – Єфросинію. Проте, вона разом з матір'ю продовжувала допомагати М.Зінчуку («Ліщинському»)¹¹³ [110, арк.92]. Їх розвідувальна робота вважалася перевіркою і певним покаранням. Ком. БСБ С.Ковальчук («Медвідь») у квітні 1946 р. заявив під час допиту сексотці С.Мацулі з с.Осьмиговичі Турійського р-ну: «Якщо ти змогла працювати на користь МВС, то тепер повинна працювати на користь ОУН» [130, арк.12].

¹¹³ Зінчук Михайло Васильович, («Ліщинський», «Назар»), уродж. с.Скулин Ковельського р-ну, ком. бійки Ковельського РП, загинув 26 червня 1948 р. поблизу с.Стобихів Камінь-Каширського р-ну.

Нерідко «дворушникам»¹¹⁴ довгий час вдавалося приховувати свої зв'язки з підпіллям. Зокрема, директор початкової школи с.Секунь Старовижівського р-ну А.Данилюк (агент РВ НКДБ з 1945 р.) багато років працював на ком. БСБ І.Ткачука («Петруся») [87, арк.32].

Успіхи оунівців в перевербуванні ворожої агентури визнавала навіть рад. влада. У довідці УМДБ УРСР за 23 травня 1952 р. повідомлялося: «В багатьох чекістських органах агентурна мережа засмічена дворушниками та зрадниками, які занурилися за завданням підпілля» [326, с.91-92].

Одним з найважливіших завдань цієї агентури СБ була дезінформація рад. спецслужб. Наприклад, Т.Федорук з с.Сушибаба Турійського р-ну 3 січня 1946 р. отримала від есбівця А.Мельничука («Скорого») завдання повідомити в РВ НКДБ невірні дані, нібито матір ком. БСБ І.Василюка («Метелика») переховується в Рожищенському р-ні [137, арк.11]. Подібні завдання для боївки «Лебедя» виконувала завербована ВКР «СМЕРШ» Г.Шрамович («Леня») з с.Речиця Здолбунівського р-ну [46, арк.23].

Результати слідчої роботи, незалежно від вироків і можливого подальшого оперативного використання сексота, записувалися в протоколи допитів. До нашого часу в архівах збереглося чимало подібних документів. Вони оформлювалися в довільній формі з індексацією «Р-31».

Протоколи і звіти на виявлених рад. агентів, згідно з інструкцією, реф. СБ РП надсилали реф. СБ НП [326, с.103]. В звіті повинна була бути вказана: кількість заарештованих і звільнених осіб, проведених слідств, незакінчених слідств, виконання присудів Революційного суду з зазначенням яким чином відбулося покарання (кара смерті, шомполування, конфіскація майна і т.п.), характеристика роботи СОВ. При звіті подавався детальний список покараних осіб, який обов'язково шифрувався, а також по кожному району список людей, запідозрених у співпраці з ворогом [21, арк.57].

¹¹⁴ «дворушники» – (за рад. термінологією) розконспірована перед підпіллям агентура, яка діяла за завданням оунівців.

Зібрана інформація старанно систематизувалася і укладалася в архіви, які, як правило, зберігалися в металевих бідонах. Вони опечатувалася воском та закопувалася, або тимчасово передавалася на зберігання надійним людям. Наприклад, житель с.Колодежи Горохівського р-ну Й.Павлусь протягом 1951-1953 рр. за завданням О.Савири («Яроша») зберігав в своєму будинку архів Луцького ОП [174, арк.26]. Інколи архіви вдавалося переправити на досить значні відстані. Так, 1949 р. в Публічній бібліотеці ім.Салтикова-Щедріна Ленінграда органам МДБ вдалося виявити таємно схований агентами СБ в її фондах архів ОУН [398].

Потрапляння архіву в руки ворога було завжди сильним ударом по підпіллю. Захоплений завдяки сексоту реф. СБ Д.Римарчук («Неситий») на допитах виказав місце знаходження криївки ТХЗ ПЗК «Москва» під назвою «Блок» в с.Гірка Полонка Луцького р-ну під будинком М.Климюк. 24 серпня 1950 р. чекісти відкрили бункер і запропонували всім, хто в ньому знаходився, здатися. Для переговорів направили господиню будинку, яка назад вийти відмовилася, після чого всі пострілялися. Вбитими в бункері виявилися: О.Чижик («Мавка»)¹¹⁵, а також підпільниці – «Катя», «Галина» і М.Климюк [460]. Крім того, знайшли листування І.Литвинчука («Дубового») з Г.Троцюком («Верховинцем»), списки учасників підпілля і системи зв'язку, розвіддані і величезну кількість пропагандивної літератури, серед якої виявилось пасхальне послання до українців митрополита Полікарпа¹¹⁶ [403]. На поверхню підняли зброю, набої, вибухівку, дві

¹¹⁵ Чижик Оксана, («Мавка»), уродж. смт. Голоби Ковельського р-ну, з 1943р. в УПА, очолювала жіночу ланку Голобського РП, згодом жіночу ланку Луцького ОП, застрілилася 24 серпня 1950 р. будучи оточена ОВГ МДБ в криївці с.Гірка Полонка Луцького р-ну.

¹¹⁶ Митрополит Полікарп (в миру – Сікорський Петро Дмитрович), 1875 р.н., уродж. с.Зеленьки Київського уїзду Київської губернії. Закінчив Уманське духовне училище, в 1898 р. – Київську духовну семінарію. Був вільним слухачем на юридичному факультеті Київського університету (1906-1910), працював столоначальником Київської духовної консисторії (1908-1918). З 1917 р. – співробітник міністерства віросповідань УНР (нач. департаменту Міністерства Просвітництва). В 1919 р. виїхав в Польщу, постригся в монахи, 30 червня 1922 р. рукоположений на ієромонаха архієпископом Діонісієм Волинським, згодом переведений в стан архімандрита. Був настоятелем Мстиславського

друкарські машинки, 400 примірників різноманітних документів, одяг і взуття, вироби з золота і бойові нагороди, серед яких була й зірка Героя Радянського Союзу на ім'я І.Килюшика з с.Острів Володимирецького р-ну, який після демобілізації перейшов в ОУН [404]. Тому, при оточенні криївок, поточну документацію підпільники намагалися знищити.

Наприклад, завдяки агентурним даним, ОВГ НКВС раптово оточила в с.Копче Рожищенського р-ну криївку охорони реф. СБ КП ПЗУЗ. Господар хати довго відпирався, але потім показав вхід до схрону, відкрив люк і крикнув: «Друзі, вилазьте, здавайтесь, енкаведисти прийшли». У відповідь 5 есбівців спалили всі документи, порвали на собі чоботи, порозбивали годинники, щоб не дісталися ворогу і застрілилися [267].

Важливою проблемою для СБ була постійна нестача досвідчених і професійних кадрів, особливо слідчих. У 1947 р. М.Козак («Смок») скаржився В.Куку («Лемішу»), що через великі втрати серед есбівців практично немає досвідчених слідчих, залишилися лише «слабенькі партачі» [326, с.101]. Нерідко після загибелі певного реф. СБ разом з ним обривалися зв'язки з інф., втрачався його архів, а набутий досвід, через посилену конспірацію, нікому не передався.

Щоб хоча б якось врятувати ситуацію з кадрами, періодично організовували вишколи слідчих. На відміну від часів німецької окупації вони були короткотривалими і читалися невеликій групі відібраних есбістів. Згідно «Програми вишколу для СБ» за вересень 1950 р. курсантів поділялася на три групи, відповідно до посади: 1) для низового складу до районів включно; 2) нижчого провідного складу; 3) для середнього провідного

собору в Володимир-Волинську, 1 квітня 1932 р. хіротонісан в Варшаві на вікарія Волинсько-Рівненської єпархії, в 1940 р. був прийнятий до Московської Патріархії (МП) і назначений єпископом Володимир-Волинським. 24 грудня 1941 р. митрополитом Діонісієм був призначений тимчасовим адміністратором Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ), 9-10 лютого 1942 р. на соборі в Пінську оголошений архієпископ Полікарп оголошений головою УАПЦ. Священий Синод МП 28 березня 1942 р. наклав на призначення заборону. В 1944 р. Полікарп виїхав в Західну Європу, у 1946 р. Собором архієреїв своєї юрисдикції був висвячений в сан митрополита. Помер 26 червня 1953 р. в Парижі.

складу [80, арк. 3-9]. Реф. СБ вищих ланок повинні були «навчити провідників надрайонів і районів, кращих членів переводити слідства, розкривати агентів, щоб вони змогли і других вчити» [25, арк.72]. Реф. СБ НП повинні були навчати реф. СБ РП правильній розбудові і організації роботи інформаційної служби (ІС) [76, арк.303]. Під час вишколів слідчих велику увагу приділяли практичним заняттям. Вони повинні були, на основі вивчення донесень інф., самостійно зібрати компрометуючий матеріал на кількох сексотів і рад. активістів Також їм потрібно було бути присутніми на двох складних допитах, які проводив досвідчений слідчий і провести самостійно кілька простіших допитів [80, арк.9].

Великого значення СБ надавала збору інформації про методи роботи рад. спецслужб. Її здобували в убитих співробітників рад. органів держбезпеки, викрадали за допомогою розвідників, або аналізували свідчення допитуваних ворожих агентів. В.Кук («Леміш») згадував: «Всі ці дані, що надходили з різних референтур СБ узагальнювали далі в референтурі СБ центрального «проводу» ОУН, де з цією метою укладали, розмножували й надалі поширювали серед учасників націоналістичного підпілля відповідні реферати про діяльність і методи роботи органів МДБ з конкретними пропозиціями про застосування необхідних заходів до збереження націоналістичних кадрів». За рішенням Проводу ОУН проводилися вишколи з контррозвідувальної майстерності серед керівництва проводів. До програми входило: вивчення методів агентурно-оперативної роботи ворога, конспірації, ведення допиту і оформлення протоколів [326, с.99].

Крім інструкцій, які вищі проводи надавали нижчим, з метою вишколу своїх співробітників СБ використовувало підручники з слідчо-оперативної справи, розвідки і поліційної роботи іноземних авторів. Як правило, перекладені на українську з польської або російської мови [4, арк.401]. Проте, ці заходи кардинально не змінювали ситуації з недостатньою

фаховою підготовкою співробітників СБ, загальний рівень якої, особливо у рядових есбівців, був досить низьким [419, с.448-449].

Особливо це було помітно в порівнянні з оперпрацівниками РВ та МВ НКВС-НКДБ-МВС-МДБ, які, крім відповідної професійної підготовки, мали можливість протягом тривалого часу вдосконалюватись у практичній роботі.

Велику увагу приділяли ідеологічній підготовці есбістів. В оунівському документі зазначалося: «Ідея мусить перемінитися в почуття, тоді вона стає страшною силою. Лише фанатик здібний сильно твердити або перечити, сильно любити або ненавидіти. Націоналізм не рахується ніколи з людяністю, милосердям тощо. Він є фанатичний і безоглядний. Націоналіст не дбає, щоб була ціла голова на плечах. Він заставляється цілою своєю істотою за перемогу! Націоналіст є відданий справі аж до заперечення самого себе» [20, арк.53-55].

БСБ поповнювалися повстанцями, які не мали спеціальної підготовки, але були перевірені в боях і мали досвід роботи в підпіллі. Так, В.Черномощев («Джура») з сотні П.Пасевича («Максима»)¹¹⁷ після розгрому його відділу на Млинівщині разом з вояком «Шуляком» приєднався до КБ СБ «Курая» [290, с.213-214].

Фаховий рівень есбістів намагалися покращити, головним чином, за рахунок самоосвіти і набуття практичного досвіду. Підручник для СБ повчав: «Навіть і найкраща розв'язка питання виховно-вишкільної праці не дасть властивих людей на властиве місце доки, лише відкличимося до добору людей. Воно тим важніше, що есбісти серед конкретної есбівської роботи виховуються і вишколюються, а тільки в малій мірі на курсах»[22, арк.231].

Отже, слідча робота СБ у післявоєнний період, як і загалом її контррозвідувальна діяльність, повністю відповідала тодішнім методам

¹¹⁷ Пасевич Павло, («Максим»), уродж. с.Рудка Млинівського р-ну, ком. сотні УПА. Загинув у 1945 р. під час бою з ВВ НКВС.

роботи підпілля і вимогам часу. За термінологію оунівців, цей період вважався революційним, а отже й відповідним чином відносилися до осіб, які потрапляли під слідчі дії СБ, насамперед, до самих учасників ОУН та УПА, запідозрених у співпраці з ворогом.

У методах роботи багато було запозичено у досвідченого і сильного ворога – рад. спецслужб, чимало взято з власного багаторічного досвіду, а також частину з роботи німецьких та польських органів держбезпеки і поліції. Через постійний брак часу, досвідчених співробітників, технічних можливостей, слідча робота опиралася передовсім на психологічні і фізичні методи допиту та лише частково на методичні і тактичні прийоми. Доказом вини підслідного могло бути вибите будь-яким чином зізнання, що призводило до масових випадків помилок слідчих і страт безневинних. Відповідним чином, через розроблені на основі ідеологічних постулатів судових кодексів, відбувалися покарання, які вирізнялися суворістю і переважанням фізичних санкцій над морально-психологічними.

Вишкільна робота СБ через низку об'єктивних причин обмежувалася лише короткотерміновими курсами і стажуванням у більш досвідчених колег. Для покращення навчання, на основі узагальнення даних розвідки, перекладу праць радянських та іноземних авторів, було розроблено низку відповідних інструкцій для слідчої, агентурно-інформаційної і оперативно-бойової роботи. Проте, головну роль у професійній підготовці співробітників СБ відігравала практична робота і здобутий досвід.

РОЗДІЛ 5. ПРОТИДІЯ РАДЯНІЗАЦІЇ

5.1. Заходи СБ зі зриву соціально-економічних перетворень

Після завершення німецько-радянської війни більшовицька влада активізувала свої заходи щодо «соціалістичних перетворень» на селі. Відбувалися вони в примусовий спосіб, засобами масових репресій та

економічного тиску. Найбільш яскраво це проявилось в колгоспному будівництві, яке розколало селянство на дві ворогуючі сторони. Одна підтримувала заходи ОУН, а інша – рад. влади.

Характеризуючи становище селянства на ПЗУЗ з листопада 1945 р. по червень 1946 р. пропагандист РП зазначив: «Поставки, позики, податки, виміна, державна торгівля за продукти доводить до цілковитої нужди. Багатьом від лютого бракує хліба, від березня – картоплі. Запаси збіжжя в селян, пороблені минулими роками, вичерпалися. Все продавали на покриття податків, позик, на одяг і взуття, на обдарування колгоспників» [359, с.250]. Навіть в звітах РК КП(б)У Волинської обл. зазначалося, що звичним явищем при проведенні поставок зерна державі було зловживання рад. чиновників і активістів, які безсоромно грабували знедолених війною селян, викликаючи ненависть до більшовицької влади [67, арк.46-48]. Тому в цей час зусилля СБ зосереджувалися передовсім на зриві держпоставок.

Одним із зобов'язань волинських селян, яким СБ чинила перешкоди, була заготівля лісу. Як правило, лісорубів проганяли, інколи силою, і наказували більше до роботи не повертатися. КБ СБ О.Палиги («Вишні») оголосила ліс поблизу с.Брани Горохівського р-ну власністю «Самостійної України». Коли ж есбівці зловили братів Ковальчуків, що без дозволу підпілля заготовляли ліс, то побили їх шомполами і змусили співати «націоналістичний гімн» [407]. Поширеними явищем були напади БСБ на лісгоспи. Організаторів лісозаготівель карали значно суворіше. Голова сільради с.Комарове Маневицького р-ну А.Лещук змусив Д.Тимощука своїми кінями возити «советам»¹¹⁸ ліс, а той поскаржився А.Ярошику («Соколу»)¹¹⁹. Невдовзі, 10 березня 1948 р., А.Лещук був вбитий КБ. Цікаво, що голова сільради передчував свою смерть. В розмові з місцевим рад.

¹¹⁸ «совети» – поширена серед місцевого населення назва рад. влади.

¹¹⁹ Ярошик Адам Іванович, («Сокіл»), 1917 р.н., уродж. с.Комарово Маневицького р-ну, ком. КБ (1944-1948).

активістом Ф.Патейчуком він зізнався: «В мене петля вже висить на шиї, залишилося лише підтягнути зверху» [162, арк.30].

Люди, які керували заготівлею лісоматеріалу для держави, змушені були залучати на роботи місцевих жителів, що викликало невдоволення, сварки і доноси в СБ на таких осіб. Голова сільради с.Білопіль Локачинського р-ну А.Сірків для заготівлі лісу реквізував підводу з кіньми у літньої жінки, яка співпрацювала з оунівцями. Наступного дня вона поскаржилася підпіллю, а вночі до голови сільради прийшли оунівці і відрубали йому голову. Щоб залякати рад. активістів, людям заборонили допомагати ховати вбитого [197].

БСБ О.Дубовця («Мухи») 8 липня 1948 р. в лісі біля с.Сапожин вбила завгоспа Гощанського маслозаводу р.Бондара, який приїхав в село заготовити дрова для підприємства [45, арк.123]. 17 вересня 1949 р. БСБ А.Михалевича («Коса») в с.Дубечно Старовижівського р-н було вбито експедитора лісгоспу Й.Горюновича [247, с.116]. До службовців та робітників, які не проявляли особливої активності у допомозі рад. владі, СБ, як правило, не застосовувала жодних покарань. Зокрема, у квітні 1947 р. учасники боївки І.Гладуна («Солов'я») в формі прикордонників зустріли випадково лісника з с.Світязь Шацького р-ну, який був у нетверезому стані. Гадаючи, що перед ним рад. військові, він почав скаржитися, що селяни крадуть в нього ліс. У відповідь оунівці, які добре знали, що лісник обкрадає державу, лише посміялися [165, арк.80].

Не менш нещадно СБ відносилася до осіб, які керували заготівлею для держави молока. 10 травня 1947 р. в лісі поблизу с.Холоневичі Ківерцівського р-ну, на дорозі Берестяни-Цумань, БСБ С.Ховайла («Санька») зупинила підводу, яка везла сметану і сир. Молокопродукти було забрано для потреб підпілля, візника попередили про нерозголошення і відпустили, а завідувачу молочарнею П.Лебедюк задушили [114, арк.210]. Ком. БСБ Й.Собчак («Бойко») вбив чоловіка рідної сестри за те, що той приймав молоко від односельчан та співпрацював з МДБ [288, 7 грудня]. В

той же час серед працівників молокозаводів було багато прихильників ОУН. Молочарка с.Маковичі Турійського р-ну Н.Кислюк забезпечувала БСБ І.Конащука («Тараса») молокопродуктами. Вона на початку 1946 р. в розмові з односельчанкою заявила: «...нема дурнів щоб віддавати більшовикам масло, є свої люди, які також хочуть їсти» [108, арк.19].

Одним з обов'язків, які повинні були виконувати на користь рад. влади селяни Волині, була заготівля сіна [202]. Проте, серед усіх поставок державі найбільш обтяжливими були поставки зерна. Намагаючись частково обійти податки, місцеві селяни, особливо ті, які підтримували підпілля, приховували від держави реальну кількість земель, які обробляли. Так, у червні 1947 р. в с.Городище Луцького р-ну Л.Ящук утаїв від влади 5 гектарів землі, за що був ув'язнений [205]. С.Волох з с.Пісочне Старовижівського р-ну намагався уникнути сплати держподатку виправдовуючись неврожаєм [227]. За невиконання хлібопоставок лише за 1946 р. на території Волинської обл. було притягнуто до відповідальності 157 селян, сімох з них до кримінальної [69, арк.12]. Протидіючи масовому саботажу, рад. влада активно використовувала доноси сексотів, з якими, в свою чергу вела боротьбу СБ. Наприклад, в «чорні списки» потрапив А.Недоріз з с.Бискупичі Іваничівського р-ну, який в 1946 р. доніс на селянина М.Проча, що переховував від держави своє збіжжя. Внаслідок чого його віддали під суд, а майно конфіскували [75, арк.11]. Використовуючи доноси, погрози і репресії, рад. владі станом на 1 вересня 1946 р. на території Волинської та Рівненської обл. вдалося повністю виконати план хлібопоставок [237, с.201].

СБ в свою чергу намагалася захистити людей, які саботували постачання рад. владі зерна та інших продуктів, а також залякати тих, які сумлінно їх виконували. До саботажу держпоставок намагалися залучити навіть рад. адміністрацію, якій погрожували розправою у разі непокори. Голові сільради с.Шистов Володимир-Волинського р-ну І.Бонецькому і секретарю сільради Д.Слюсарчуку реф.. СБ М.Морозом («Богданом») було

наказано не виконувати хлібозаготівлі [95, арк.311]. Проте, загалом радянсько-партійному активу протидіяли збройно. На групи райпрацівників, які приїжджали в села заготовляти хліб, БСБ здійснювали напади. Так, 12 грудня 1947 р. було підірвано будівлю Тучинської сільради, коли там відбувалося обговорення рад. активом питання хлібопоставок [17, арк.99].

Відчуваючи за собою збройну силу СБ, родичі підпільників могли хоча б якось протистояти свавіллю рад. адміністрації. Як правило, це робилось засобами погроз. Наприклад, секретар Пильганівської сільради Луцького р-ну А.Опацький зустрів на дорозі реф. СБ Д.Римарчука («Неситого»), перед тим заходячи до однієї з його родичок за податками. Есбівець попередив чиновника: «Ти, більшовику, будеш в людей гроші требувати ? Гляди, бо Черногузка ще не зовсім вами закидана» [314]. Секретар сільради с.Полонка Луцького р-ну М.Коханська, проводячи у червні 1949 р. за наказом райвиконкому перепис худоби, виявила, що в господарських книгах не було записано однієї корови, бугая і декількох свиней. Коли ж вона звинуватила у ухилянні від сплати податків О.Присяжнюка (родича реф. СБ О.Присяжнюка¹²⁰), той попередив: «В нас був такий розумний голова сільради Данилюк Онуфрій, який голову положив, на нього прийшов чорний день, він прийде і на Вас...» [192, арк.2]. В.Бивалюк з с.Бобли Турійського р-ну, син якого був КСБ, в 1946 р. відмовлявся добровільно здавати хліб державі, тому його примусово забрали активісти. Згодом він погрожував сестрі голови сільради: «Хай Чернолис не думає, що в нього є влада, за мною також є сила» [158, арк.25].

У відповідь на саботування селянством колективізації рад. влада довела розмір держпоставок в умовах важких післявоєнних часів до таких

¹²⁰ Присяжнюк Олексій Васильович, («Мітла», «Макар», «Каруспун»), 1912 р.н., уродж. с.Полонка Луцького р-ну, в 1936 р. закінчив Луцьку українську гімназію де вступив в ОУН, з 1938 р. Луцький повітовий провідник юнацтва ОУН, в 1938р. арешт. поліцією, з жовтня 1939 р. на нелегальному положенні, з 1941 р. Рівненський обл. провідник ОУН, з 1943 р. член КП ПЗУЗ, шеф контррозвідки при штабі УПА-Північ, з 1944 р. реф. СБ КП ПЗУЗ, загинув 25 березня 1945 р. в бою з ОВГ НКВС на х.Новостав поблизу смт.Клевань Рівненського р-ну, посмертно присвоєно звання підполковника контррозвідки СБ (травень 1948), нагороджений УГВР Золотим Хрестом Заслуги.

розмірів, що селяни опинялися на межі голоду [217, арк.162-163]. Пригнічуючи таким чином одноосібників, заохочувалося утворення колгоспів. Оголошення про зменшення податків селянам-колгоспникам надрукували в пресі [220]. Щойно створеним колгоспам допомагали кредитами, надавали необхідну сільськогосподарську техніку [484, с.16]. Для цього державою ще раніше були створені машинно-тракторні станції (МТС), яким належали засоби виробництва – трактори, комбайни, двигуни, сільгоспмашини тощо [231]. Отже, економічно підірвавши господарства селян-одноосібників на Волині та Західному Поліссі, рад. влада намагалася цілком їх контролювати і підкорити собі.

Поряд з тим, на вже давно колективізованому сході України через низку причин, спалахнув голод [485, с.10]. У 1946 р. померло близько 282 тисяч осіб, а у 1947 р. понад 520 тисяч [365, с.389]. Цей факт підпілля використовувало в пропагандивних цілях. Закликали населення допомагати східнякам, які шукали порятунку від смерті на Волині та Західному Поліссі. Наголошували, що ОУН намагається не допустити голод в західноукраїнське село [389, с.112-113]. В інструкції для СБ зазначалося, що рад. спецслужби хотіли «викликати ненависть українців зі СУЗ до українців зі ЗУЗ і противно. В тій цілі використовували спорадичні випадки крадіжок, зроблених східняками, часто в обличчі голодуючої смерті і доручали головам сільрад не приймати голодуючих в села. Голодуючим говорили, що всі «западнікі – бандьори», не були на фронті, обробили землю, мають що їсти і не хочуть дати їм, що боролися на фронтах та через нестачу робочих рук і через посуху змушені голодувати» [76, арк.14].

Після голоду рад. влада вирішила прискорити темпи колективізації Західної України. Замість поступового кооперування в земельні громади, було оголошено так звану суцільну колективізацію, яку повинні були провести в найкоротші терміни. Якщо станом на 1 липень 1947 р. на території Волинської обл. нараховувалося 57 колгоспів, то вже на 20 січень 1948 р. було створено – 240 [69, арк.12].

З метою пришвидшення колективізації і підриву соціально-матеріальної бази підпілля рад. владою було розгорнуто масові депортації населення. Лише з території Волинської обл. протягом 1946-1951 рр. у віддалені регіони СРСР було виселено 14.320 осіб [362, с.96]. Наймасштабніше з них відбулося 21 жовтня 1947 р. [492, с.12]. Цією операцією під кодовою назвою «Захід» безпосередньо керував заступник міністра внутрішніх справ УРСР Дятлов [387]. Час її проведення тримався в суворій таємниці. Він повідомлявся нач. РВ МДБ за три дні, секретарю РК КП(б)У за два дні, а партійно-радянському активу за декілька годин до початку проведення операції. Згідно заздалегідь складеного плану, для проведення операції залучалася досить значна кількість партійно-радянського активу. Наприклад, на території Волинської обл. – 2000 місцевих активістів та крім того 200 з Луцька та по 75 з Ковеля і Володимира-Волинського [15, арк.51]. Вони виявляли неабияку ініціативу, більше того, вимагали виселити навіть далеких родичів оунівців. Надавали підводи для відправки депортованих сімей до станцій, а також вивезення їх сімей в райцентри. У с.Заболоття Володимирецького р-ну рад. актив організував роботу так, що через 3-4 години всі сім'ї підпільників були відправлені з села і завантажені у вагони. Найактивнішу допомогу надавала А.Швидюк, чоловіка якої вбили оунівці [242, с.67]. На пересильному пункті в Острозі одна з виселених намагалася втекти, але була впіймана, тоді вона почала плакати і кричати. Місцева жителька Бабюк, чоловіка якої вбили оунівці в 1944 р., сказала їй: «Чого ти ревеш ? Потрібно було ревіти раніше. До цього, мабуть, сміялася, коли твій син стратив мого чоловіка, а я тихо плакала біля дитячого осиротілого ліжечка. Я знала, що за мої страждання ви двічі відповісте і я не помилилася» [17, арк.62]. Депортованим було дозволено взяти з собою лише найбільш необхідні речі, а фактично все майно конфісковувалося. Сестра реф. СБ С.Митюка («Богдана») згадувала про виселення її сім'ї: «Ми взяли подушку, рядно, вінок цибулі, три хлібини, банку олії. Ось усе, що було тієї ночі на кухні. В інші кімнати нам

не дали зайти» [268, с.49]. Таким чином, завдяки успішно проведеній операції, було нанесено сильного удару по соціальній і економічній опорі оунівців. В.Бегма¹²¹ звітував в ЦК КП(б)У, що сімей було вислано більше ніж передбачалося затвердженим планом [413, с.64].

Масштабні виселення родин підпільників продовжувалися на Волині та Західному Поліссі до початку 1950 р. Зокрема, на території Горохівського р-ну лише протягом 1949 р. відбулося дві депортації – 26 січня до Хабаровського краю та 18 березня – до Амурської обл. [341, с.50]. Від примусової депортації родини «бандпосібника»¹²² не рятувала навіть смерть підпільника. Хоча, в окремих випадках, за особливі заслуги, родину не виселяли. Батьків реф. СБ Ф.Янюка («Орленка») з с.Скобелки Горохівського р-ну навіть після його арешту і розстрілу в 1946 р. не виселили лише тому, що вони в 1941 р. надали притулок шести пораненим червоноармійцям [377]. Окремі родини підпільників залишали з оперативною метою, щоб скомпрометувати певну особу перед СБ.

Будинки, які раніше належали депортованим, передавалися під сільради, перетворювали в клуби, хати-читальні, медпункти, сільпо, зооветпункти. Частину будинків надавали постраждалим від дій оунівців, інвалідам війни, переселенцям з Польщі [488, с.15]. Особливо багато майна депортованих відійшло для потреб колгоспів. Наприклад, 11 липня 1947 р. сільрада с.Бірки Любомльського р-ну в присутності секретаря райкому КП(б)У по кадрах Є.Молочаєвої склала списки «куркульських» господарств, за які проголосували 26 місцевих активістів. Після цього усіх вказаних осіб депортували, а їх майно перейшло щойно утвореним колгоспам [438]. За

¹²¹ Бегма Василь Андрійович, 1906 р.н., уродж. м.Одеса, з 1927 р. член КППС, з 1928 р. секретар ВЛКСМ, 1-й секретар Рівненського обкому КП(б)У (1939-1941), генерал-майор, нач. Рівненського підпільного обкому КП(б)У, нач. Рівненського обл. штабу партизанського руху та ком. партизанського з'єднання №1, член нелегального ЦК КП(б)У (1941-1944), 1-й секретар Рівненського обкому КП(б)У (1944-1949), 1-й секретар Хмельницького обкому КП(б)У (1950-1959), з 1959 р. голова партійної комісії секретар ЦК КП(б)У. Делегат 18-21-го з'їздів КППС, депутат Верховної Ради СРСР 1-5 з'їздів. Нагороджений 4 орденами Леніна та медалями. Помер 12 серпня 1965 р. в Києві.

¹²² «бандпосібник» – (рад. термінологія), особа яка надавала певну допомогу підпіллю.

зверненням колгоспників до райкомів та райвиконкомів їм передавалася худоба, коні, реманент виселених. Траплялися масові випадки розкрадання майна депортованих у вигляді взяття партійно-радянським активом безплатно або за значно заниженою ціною вже колгоспного майна [225]. Непоодонокими були випадки розкрадання майна депортованих під час проведення операцій самими співробітниками РВ МДБ-МВС [33, арк.6]. Через це 26 жовтня 1947 р. ЦК КП(б)У видав наказ органам МВС організувати охорону майна виселених [443, с.208].

Поряд з примусовим виселенням волинських селян, зі східних обл. України та інших республік СРСР, при сприянні влади, прибували переселенці [492, с.11]. Їм надавалися переваги у працевлаштуванні над місцевими мешканцями. Станом на березень 1946 р. у Волинській обл. на керівних посадах в парторганах з місцевого населення працювало лише 4 %, а серед керівників підприємств транспорту, промисловості та зв'язку – 59 % [482, с.40]. Таким чином, переселенці зі сходу стали опорою рад. влади. Щоб не допустити, цього СБ серед східняків поширювала агітаційні брошури. Наприклад, О.Горнового, виданої у червні 1949 р. В ній зазначалося, що ставлення ОУН до російського народу нічим не відрізнялося від ставлення до інших народів [249, с.79]. Насправді, ситуація була іншою, ставлення до східняків, а особливо росіян, було ворожим. В інструкції станичним інф. СБ за липень 1947 р. наказувалося слідкувати за «найїзджим елементом» (східняками) [342, с.149]. З метою їх залякування, підпіллям розповсюджувалися спеціальні попередження: «У зв'язку з тим, що большевики цілево на Україні насаджують сільську адміністрацію з населення зі Сходу, а тому, що Ви належете до таких, наказуємо Вам протягом двох днів з одержання цього попередження опустити місце своєї праці. За невиконання цього примінемо до Вас рішучі заходи» [31, арк.23]. Згідно інструкції для СБ за 1950 р., ворожих щодо ОУН росіян поділяли на три категорії: а) більшовицькі вислужники, б) російські шовіністи, в) рад.

пропагандисти і агенти [76, арк.250]. Тобто найбільш вороже ставлення було до осіб, які перешкождали антирадянській боротьбі.

Протидіючи заходам рад. влади, СБ намагалася врятувати від виселення своїх рідних. В лісі поблизу смт Цумань Ківерцівського р-ну, БСБ Н.Ховайла («Снігура») було споруджено декілька землянок, в яких переховувалися від виселення сім'ї бойовиків (загалом 13 осіб). Згідно свідчень ком. цього табору К.Ховайла, БСБ приносила їм продукти, які збирали в населення. Наприклад, останній раз це було 30 буханок хліба [191, арк.3]. Житель х.Котуш Камінь-Каширського р-ну Ф.Макарук разом зі своїм сином Михайлом весною 1948 р., щоб уникнути виселення до Сибіру, перейшов на нелегальне становище і згодом приєднався до БСБ Г.Семенюка («Зоренка») [125, арк.243]. Траплялося, що есбівці, змінюючи прізвища, за підробленими документами виїзджали з метою легалізації в східні обл. України або в інші республіки СРСР. За версією брата окр. провідника, реф. СБ А.Маєвського («Уліяна»), підпільник не загинув, а за підробленими документами виїхав в Росію. Був у свого двоюрідного брата на весіллі в Москві, де і зустрівся зі своєю родиною [301]. Хоча за архівними даними та думкою більшості науковців, ця версія є малоймовірною.

З огляду на неможливість вчинення збройного опору при депортаціях, СБ звертала велику увагу на ліквідацію сексотів, які з певних причин доносили на своїх сусідів, щоб спровокувати їх депортацію в східні регіони СРСР. Наприклад, у жовтні 1947 р. П.Пилипчук («Карпо») ¹²³ намагався застрілити з обріза інф. Гощанського РВ МДБ, через яку з села виселяли людей [443, с.123]. Есбісти вбили і спалили на багатті дядька учасника СБ В.Стасюка («Лева») з с.Звірів Луцького р-ну, якого запідозрили в тому, що за його доносом сім'ю бойовика виселили в Сибір [195, арк.15]. Спроби перешкодити здійснювати виселення родин підпільників фіксувалися до

¹²³ Пилипчук Павло, («Карпо»), 1914 р.н., з 1944 р. командир чоти в сотні «Вовка», поручник УПА від 21 грудня 1944 р. ком. КБ Гощанського РП.

початку 1950-х років. Зокрема, 5 червня 1950 р. під час виконання оперативного завдання Держнянським РВ МДБ по виселенню «бандпосібників» з с.Тростянець Костопільського р-ну. Біля одного з будинків автоматичною чергою був убитий сержант Азиркін [351, с.217].

Підпільники намагалися матеріально підтримувати свої родини. Згідно інструкції, щодо організаційних заходів ОУН за 1950 р. видавати одноразові допомоги родинам підпільники могли лише за дозволом зверхника [400, с.14]. У звіті реф. СБ П.Усачука («Труби») повідомлялося, що він повинен був надати своїй матері матеріальну допомогу у розмірі 3-х тисяч крб. і 5 пудів зерна [185, арк.43]. Навіть у випадку депортації підпілля намагалося допомагати своїм виселеним у віддалені регіони СРСР сім'ям. Наприклад, за завданням реф. СБ І.Дмитрука («Бунтаря») жителька с.Облапи Ковельського р-ну П.Шум пересилала гроші його виселеній сім'ї, один раз – 500 крб., а інший – 400 [148, арк.16-17].

При можливості оунівці намагалося захистити майно виселених від конфіскації та розкрадання. В інших випадках чинили відплатні акції. Під час виселення сімей підпільників з с.Буцин Старовижівського р-ну, наприкінці 1946 р., активісту С.Троцевичу керівництво наказало йти в ліс до пастухів, щоб ті гнали худобу виселених в колгосп. На дорозі його перестріли комендант боївки О.Сметюх («Маяк») і бойовик М.Титюк, довго били, після чого здерли з лоба шкіру і викинули в рівчак. Цікаво, що активісту вдалося вижити, отямившись в воді він добрався додому [477]. БСБ О.Дубовця («Мухи») 9 серпня 1948 р. в с.Сапожин Гощанського р-ну вбила двох жінок, які збирали хліб з господарств виселених [45, арк.123].

Будинки, які залишилися після депортованих, активісти розбирали на будматеріали, цьому також намагалася зашкодити СБ. С.Войтович з с.Дорогобуж Гощанського р-ну 21 серпня 1948 р. був ліквідований БСБ «Василя» за те, що «розбирав для власних потреб будинки вивезених людей» [31, арк.9]. 19 червня 1946 р. в с.Грозвин Луцького р-ну есбівцями було вбито А.Богдана, який допомагав істрибкам розбирати на хуторі

порожню хату [303]. Хоча не завжди відношення СБ до осіб, які оселилися в будинках виселених, було ворожим. Зокрема, восени 1946 р. В.Разумець – кума І.Гладуна («Солов'я») за невелику суму викупила будинок його виселеної сім'ї і до свого арешту органами МДБ 3 листопада 1948 р. неодноразово надавала притулок і готувала їжу для підпільників [141, арк.85].

Вороже і насторожене відношення у оунівського підпілля було до репатріантів-комуністів, які виявили бажання оселитися в УРСР. Наприкінці 1946 р. в Маневицькому р-ні репатріант («французький комуніст», як називали його місцеві мешканці) А.Шляпський висловився з приводу 30-ї річниці Жовтневої революції: «Я двадцять років чекав цього свята». За це один з місцевих підпільників вдарив його ножом [71, арк. 44-45]. Навіть до політично нейтральних переселенців-русинів¹²⁴ оунівці ставилися з певною недовірою [323, с.72-73].

За можливості оунівці намагалися проводити відплатні акції. Зокрема, 21 листопада 1947 р. в 23.00 на 159 км. перегону Михайлівка-Ридивилів в результаті підкладеної БСБ І.Гемери («Журби») міни зійшов з рейок вантажний потяг № 913. Неподалік, на телеграфному стовпі, виявили дошку з листівкою, в якій зазначалося, що диверсію здійснено у відповідь на виселення сімей підпільників [17, арк.75].

Незважаючи на всі заходи СБ, загалом процес виселення сімей учасників підпілля ОУН через масові і добре сплановані операції рад. влади проходив відносно спокійно.

Одночасно з депортацією «куркулів і банд посібників» у віддалені східні регіони СРСР відбувалося переселення селян з хуторів у села. Спочатку намагалися дотримуватися принципу добровільності, але основна

¹²⁴ русини – одна з самоназв західних українців, у вузькому розумінні етнічна група яка компактно мешкає в Закарпатській обл. України та Пряшівській Словаччини. Станом на 10 квітня 1947 р. в обмін на чехів з Чехословаччини на територію Рівненської обл. прибуло 1254 родини (5518 осіб) і 619 родин (2876 осіб) у Волинську обл.

маса селян трималася своїх місць. Не допомагало навіть те, що колгоспи зобов'язували надавати оселі переселенцям-хуторянам [344, с.63]. Після цього переселення йшло примусовим способом зі зловживаннями рад. адміністрації і місцевих активістів. Станом на 1946 р. на території 10-ти р-нів Волинської обл. виселенню підлягало 326 хуторів [342, с.53], а у 1948 р. – 2000 [493, с.8]. Виселялися навіть окремі села. Зокрема, в Херсонську обл. було відправлено 300 мешканців с.Яворник Любомльського р-ну за те, що вони активно підтримували оунівців [447]. Велику допомогу рад. владі, особливо при перевезенні і розбиранні хутірських будинків, надавали вже існуючі колгоспи [214].

Навіть після цього, місцеве населення, переважно, не хотіло добровільно вступати в колгоспи, а тим більше проявляти ініціативу. Тому рад. влада вигадувала різні оригінальні рішення. Наприклад в селах Пісків і Богушівка секретар Острожецького РК ВЛКСМ І.Омельчук після невдалих спроб агітації серед селян зібрав їх за допомогою міліції у школі і змусив усіх під диктовку писати заяви. Пізніше цей досвід використовувався в інших районах [413, с.55-56]. Нерідко діяли шантажем або й погрозами. Наприклад, 12 січня 1948 р. в с.Німецьке Луцького р-ну переселенцеві Долинському було наказали написати заяву до колгоспу, або виселитися з будинку, в якому він з сім'ю проживав [213, арк.212].

Як правило, ініціаторами колективізації ставали особи, які досить давно співпрацювали з рад. владою і були в ній матеріально зацікавлені. В «чорних листах» за травень 1947 р. згадується житель с.Бискупичі Іваничівського р-ну К.Матвійчук: «За Польщі був пияком і пропив більшу половину своєї землі. З приходом ЧА в 1939 р. здобуває собі прихилля в них і стає заготовщиком в кооперації... З приходом ЧА в 1944 р. стає на працю фінагента і є активним большевицьким робітником. Організатор колгоспу, робить заходи над ліквідацією «кулацького» класу, вказує їм, хто ким був за УПА, а також доносить тепер про все, що зауважить» [75, арк.6]. Житель с.Пульмо Любомльського р-ну П.Галух літом 1948 р. на сінокосі заявляв про

голову колгоспу Є.Кравчука: «Який з нього голова, коли він своє господарство не може вести, все життя бідняком жив, уморить нас всіх голодом...» [116, арк.173].

Протидіючи рад. владі, ініціаторам утворення колгоспів СБ надсилала індивідуальні попередження. В одному з них за 1947 р. вимагалось до 3-х днів відкликати свою заяву про вступ до колгоспу та до 10-ти днів (як покарання) зібрати вказану суму на БФ. У разі невиконання погрожували смертю з конфіскацією майна [236, с.397]. На території Ковельського р-ну в попередженнях зазначали: «скоро прийдуть американці, ми вам тоді згадаємо, як ви служили радянській владі» [426]. В листівці за 1948 р. «Організаторам, членам ініціативних груп і правлінь колгоспів» застерігали: «для злочинців супроти народу існує в цілیم світі єдиний закон – знищувати їх всякими можливими засобами» [352, с.416]. Нерідко попередження передавали усно. Так, голову сільради с.Дубрівськ Зарічненського р-ну А.Ковтуновича неодноразово попереджували через місцевих жителів, щоб припинив агітувати за утворення колгоспу і погрожували стратою [478].

Проте, головний напрям протиколгоспних заходів СБ спрямовувався на організацію терактів. У перехопленому Мізоцьким РВ МДБ листі А.Маєвського («Уліяна») до М.Климука («Максима»)¹²⁵ за 1 лютого 1949 р. зазначалося: «Необхідно перейти до фізичного знищення колгоспних активістів... повісити по два активіста на село, іншим дати по 30 палок...» [262, с.18]. Частина найбільш активних ініціаторів утворення колгоспів СБ ліквідувала. Наприклад, 15 листопада 1948 р. БСБ Голобського РП була вбита жителька с.Вялицьк П.Борзун, яка «в 1946 р. одна з перших подала заяву в колгосп. В останньому часі – активна колгоспниця» [234]. В окремих випадках при ліквідації ініціаторів утворення колгоспів застосовувалася колективна відповідальність. Наприклад, БСБ Д.Римарчука («Неситого») в с.Новостав Луцького р-ну було вбито сім'ю Стасюків, які першими

¹²⁵ Климук Микола Максимович, («Матрос», «Максим»), 1921 р.н., уродж. с.Крилів Корецького р-ну, в 1945 р. ком. КБ, діяв в селах: Крилів, Черниця, Богданівка, з 1947 р. очолював Корецький НП, вбитий у бою з ОВГ Межиріцького РВ МДБ.

вступили до колгоспу [309, с.52]. Траплялися досить не типові покарання щодо ініціаторів утворення колгоспів. Зокрема, жителям с.Лоповище Млинівського р-ну С.Антонюку і Д.Малисевичу учасники БСБ С.Скоропацького («Щита») відрубали праву руку [431]. Доходило навіть до братовбивства. Ком. КБ Ф.Лоgetко («Бувалий») з с.Носовиця Дубнівського р-ну арештував і стратив свого брата М.Лоgetка – ініціатора утворення колгоспу [433].

Під ліквідації СБ потрапляли також особи, які заважали іншим саботувати роботу в колгоспах. 11 серпня 1948 р. БСБ «Якова» було знищено активістів колгоспу «30-річчя Жовтневої революції» с.Томахів Гощанського р-ну Й.Беняха і В.Осімчука [31, арк.6-7]. У «чорних листах» зазначалося: «В той час як селяни втікали від колгоспної роботи, вони активно упорядковували колгоспну господарку» [29, арк.21]. Траплялося, що колгоспників ліквідовували випадково, через певні непорозуміння. Наприклад, в урочищі «Лютня» поблизу с.Воєгоще Камінь-Каширського р-ну працівник МТС виїхав на пагорб, щоб заглушити двигун трактора і затягнути якийсь механізм «з буксира». Той пагорб виявився криївкою з якої вилізли озброєні люди і вбили його [286].

Можна стверджувати, що після 1947 р. протиколгоспні операції становили основну кількість диверсій і терактів БСБ. Зокрема, з 313 операцій, які здійснили підпільники у західних р-нах Житомирської обл., ними виявилось – 252 [243]. З трьох терактів, які протягом 22-31 червня 1948 р. здійснила БСБ Г.Собчука («Жбурлая») на території Горохівського р-ну, два стосувалися колгоспів [171, арк.90].

З часом, головна увага БСБ перемістилася з ініціаторів утворення до керівництва колгоспів. Так, 16 листопада 1949 р. БСБ «Клима» було знищено керівництво колгоспу с.Городище Дубровицького р-ну. У звинуваченні вказувалося: «За активну працю та настирливе творення колгоспу вищезгадані зістали большевиками призначені на керівні пости. Змагаючи до цілковитого сколективізування, пішли в розріз з інтересами

народу, спричинились до фізичного винищення його, дали більшовикам підстави до пограбування і тортурування» [78, арк.50]. Інколи, з метою залякування, вбивства керівників колгоспів відбувалося з особливою жорстокістю. 31 серпня 1949 р. БСБ «Батюшки» вивела в ліс між селами Гута і Малі Голоби голову колгоспу с.Іваномисль Камінь-Каширського р-ну І.Приймака і жорстоко замордували [188, арк.10]. Його кололи ножами, відрубали ногу, після чого спалили ще живим на багатті [364, с.202].

Для захисту від нападів БСБ головам колгоспів дозволяли мати при собі зброю, яка швидше слугувала для морального заспокоєння, ніж для самооборони. Голову колгоспу ім.Дзержинського с.Квасилів Рівненського р-ну Г.Сиротинського не врятував від вбивства БСБ 22 лютого 1949 р. «Маузер», який він постійно носив при собі [26, арк.20]. За правильно спланованого СБ арешту, зброєю скористатися не вдавалося. При цьому активну допомогу надавали інф. підпілля. Зокрема, жителька с.Кортеліси Ратнівського р-ну І.Баран восени 1949 р. отримала від С.Антонюка («Кузьменка»)¹²⁶ завдання, запросити до себе в гості голову колгоспу М.Костючека і напоївши його горілкою, негайно повідомити йому [183, арк.185]. Як правило, навіть найбільш вдалі теракти СБ лише тимчасово зупиняли колективізацію. Наприклад, 4 вересня 1949 р. в с.Коростятин Гощанського р-ну, коли селянам повернули вже забрану землю [257, с.199]. Подібний випадок відбувся 3 березня 1949 р. в с.Лаврів Луцького р-ну [189, арк.29]. Вцілому, вони вже не могли змінити ситуацію.

Важливим напрямком протидії СБ вже існуючим колгоспам було знищення їхнього майна [371, с.514-515]. Це підтверджують накази керівництва. А.Маєвський («Уліян») у вересні 1948 р. писав реф. СБ К.Богдану («Кайдашу»): «Потрібно знищити МТС, особливо трактори та іншу техніку під час роботи в полі. В антиколгоспну кампанію включити і

¹²⁶ Антонюк Сидір Макарович, («Галайда», «Кузьменко»), 1927 р.н., уродж. с.Прохід Ратнівського р-ну, з 1946р. уч. ОУН, з 1948р. ком. КБ, арешт. МВС у грудні 1948 р. з документами на Кудрявцева Бориса, втік з під варті 8 грудня 1949 р., очолював Ратнівський РП, загинув у бою з ОВГ Ратнівського РВ МДБ 11 жовтня 1950 р.

радгоспи, які потрібно знищити як помістя партійно-радянської буржуазії. Зокрема під час жнив потрібно палити врожай на полях радгоспів, але так щоб від цього не постраждало населення...» [255, с.332-333]. 27 листопада 1948 р. ОВГ Цуманського РВ МВС в криївці реф. СБ В.Чепелюка («Перця») виявили листівки з закликом: «Знищуйте весь реманент, що його стягуватимуть до колгоспів. Приводьте в стан непридатності всі будинки, призначені для колгоспних приміщень» [402].

Частину майна колгоспів БСБ намагалися забрати з собою, а те що залишалося – знищували. 31 березня 1949 р. в с.Стадники Гощанського р-ну бойовики здійснили напад на колгосп ім.Ворошилова знищивши 3,5 тон посівного матеріалу (частину розкидали по вулиці, а частину викинули в колодязь) [256, с.126]. Поширеними були випадки підпалів скирд. Наприклад, 9 листопада 1949 р. БСБ А.Чирюка («Барвінка») здійснила це в с.Ставок Костопільського р-ну [57, арк.61]. Нерідко, для виконання даних завдань СБ використовувала свою агентуру. І.Ваврисевич з с.Маньків Локачинського р-ну за наказом БСБ С.Митюка («Богдана») у серпні 1948 р. зробив 6 підпалів скирд пшениці і хлівів колгоспників. Цікаво, що одним з потерпілих був його дядько [131.т.2., арк.17]. В цілях попередження підпалів, Волинський обком КП(б)У 24 серпня 1948 р. зобов'язав секретарів РК:

- особисто перевірити стан охорони всіх колгоспів і в першу чергу тих, де є скирди з хлібом і будівлі;
- до закінчення обмолоту в колгоспах за кожним колгоспом закріпити ду чи одного з оу РВ МВС, покласти на них особисту відповідальність за стан колективних господарств;
- у зв'язку з тим, що бойовики, підпалюючи колгоспи, як правило користуються запальними кулями і ведуть обстріл скирд і будівель на відстані, охорону останніх потрібно нести не

лише поблизу їх, але й на певній відстані з тим, щоб попередити наближення нападників і можливий обстріл [70, арк.8].

Протиборство двох ворогуючих сторін мало характер своєрідного кривавого «спорту», заручником в якому опинилося місцеве селянство. Прикладом цього є промова секретаря Корецького РК КП(б)У Т.Жукова про організацію колгоспу ім.Перемоги с.Черниця у лютому 1948 р.: «Куркулі казали, що більшовикам у нашому селі колгоспу не організувати, але коли наш партійно-радянський, комсомольський актив усе ж узяв 75 заяв від селян, то бандити вбивають 3-х селян цього села, які подали заяви в колгосп. У відповідь на це ми оформляємо колгосп й беремо курс на суцільну колективізацію цього села, тоді бандити знову вбивають селянина, спалюють 3 господарських будівлі, приміщення сільської ради й правління колгоспу. У відповідь на це ми завершуємо суцільну колективізацію в цьому селі, тоді бандити знову вбивають найчеснішого колгоспника»[415, с.40]. Тобто на кожен захід однієї зі сторін слідкувала негайна реакція іншої.

Незважаючи на масштабні пропагандивні та терористичні заходи, СБ не вдалося зупинити суцільної колективізації. На території Волинської обл. станом на 1948 р. було утворено 1016 колгоспів, в яких об'єднувалося 81% селянських господарств, а вже через рік колективізація була завершена на 99% [496, с.41]. На території Рівненської обл. у 1947 р. налічувалося 180 колгоспів [497, с.53], а через два роки вже – 619. На 99.3% було колективізовано Корецький р-н, 97% – Рокитнівський, 95 % – Сарненський, 87% – Вербський, 76% – Демидівський і 73.9% – Володимирецький [413, с.57]. Тобто, починаючи з середини 1949 р., можна констатувати завершення суцільної колективізації Волині та Полісся. Цікаво, що в західних обл. БРСР вона завершилася лише наприкінці 1952 р. [340, с.11]. Отже, надзвичайно виснажлива і жорстока боротьба, яку розгорнула СБ проти колективізації Волині та Полісся, зазнала цілковитої невдачі.

Зважаючи на це, з 1950 р. ставлення підпілля до колгоспів змінюється. В.Кук («Леміш») в листі до лідерів ЗЧ ОУН за червень 1950 р. писав: «Хоча ми є проти колгоспної системи, проте силою накидати селянам такий чи інший спосіб господарювання... вважаю було б неправильним» [464, с.209]. «Боремося проти існуючої соціалістичної системи в економічному житті, але не думаємо повертатися до капіталізму зі всіма наслідками, які він може принести Україні» [363, с.311]. Різко зменшується кількість диверсійних та терористичних актів, а головним напрямком боротьби обрано «тихий саботаж» і залучення колгоспників до антирадянської боротьби.

Таким чином, підсумовуючи боротьбу СБ з соціально-економічними заходами рад. влади, які вона проводила на переважно аграрній Волині та Поліссі, слід зазначити, що практично всі вони були пов'язані з кардинальними змінами у сільському господарстві.

Першочерговим завданням СБ було недопущення збору держпоставок зерна, лісоматеріалів, молока, сіна, збору держпозики тощо, які виснажували місцеве селянство і посилювали позиції держави. Значною мірою, актуальність дій підпілля підтвердив голод у вже давно колективізованих східних обл. України, якого вдалося не допустити у західних. Крім того, згідно планів ОУН, невдовзі повинна була розпочатися війна між Заходом і СРСР, в якій український народ повинен був опиратися на власні сили, а тому бути готовим до матеріальної допомоги в боротьбі за незалежну державу. Іншим важливим етапом стала протидія СБ проголошеній рад. владою масовій колективізації, результатом якої стала би повний втрата оунівським підпіллям своєї матеріальної бази. Незважаючи на проголошення в ідеологічних документах ОУН лібералізму в економічній політиці і визнання всіх форм власності та методів господарювання, підпілля особливо вороже поставилося до радянської села, яке було його опорою. До цього додалися постійні кривди більшовиками родин оунівців. Все це вилилося в безкомпромісну жорстоку боротьбу між місцевим рад.

активом і СБ. Як правило, жертвами з обох сторін були безневинні місцеві селяни, які гинули під час терактів бойовиків, або на виселенні до Сибіру.

Шалений тиск рад. влади, а також певне розчарування населення діями підпілля призвели до успішного завершення суцільної колективізації і поступової радянзації всієї економіки регіону.

5.2. Спроби запобігання політико-пропагандистським заходам

Сладовою частиною утвердження рад. влади на Волині та Західному Поліссі була потужна пропагандистська діяльність, спрямована на ідеологічну боротьбу з українським націоналізмом, деморалізацію і розкол підпілля, привернення на власну сторону місцевого населення.

Одним з найбільш ефективних заходів, до яких вдалася рад. влада, щоб дезорганізувати учасників підпілля, були заклики до виходу з повинною¹²⁷. Вони будувалися на погрозах і обіцянках пробачити усі провни. 22 червня 1946 р. нач. Іваничівського РВ МВС М.Гур'янов писав в районній газеті: «У разі продовження боротьби вас чекає смерть, а ваших сімей і близьких – далекий Сибір» [206]. 30 грудня 1949 р. М.Ковальчук¹²⁸ видав наказ № 312, згідно якого «всіх учасників банд та нелегалів, у тому

¹²⁷ «вийти з повинною» – на заклик рад. влади, добровільно припинити підпільну боротьбу і зареєструватися по місцю проживання. Звернення уряду УРСР до т.зв учасників УПА і УНРА від 27 листопада 1944 р. знайшло продовження в наступні часи: 18 травня 1945 р. з нагоди перемоги над Німеччиною, 1 лютого 1946 р. перед виборами до Верховної Ради СРСР.

¹²⁸ Ковальчук Микола Кузьмич, 1902 р.н., працював різноробочим на шкіряному заводі, в 1926 р. служив у ПВ в Грузії, з 1927 р. в компартії, працював в міліції, нач. слідчого відділу УНКВС Ленінградської обл. (1939-1941), з 1941 р. на керівній роботі в контррозвідці, нач. ВКР «СМЕРШ» 4-го Українського фронту (1943-1945), нач. ВКР «СМЕРШ» Прикарпатського ВО (серпень 1945-травень 1946), з вересня 1946 р. уповноважений УМДБ в Німеччині, з травня 1949 р. заст. міністра МДБ СРСР, генерал-лейтенант, з серпня 1949 р. міністр УМДБ УРСР, міністр УМВС Латвійської РСР (березень-травень 1953), старший радник УМВС в Польщі (червень-липень 1953), нач. УМВС Ярославської обл. (вересень 1953-травень 1954). Постановою РМ СРСР від 23 листопада 1954 р. звільнений зі служби і позбавлений усіх звань. Помер у 1972 р.

числі і бандитських ватажків, що з'явилися з повинною, до кримінальної відповідальності не притягати... їх сім'ї будуть повернуті із заслання до колишнього місця проживання» [8, арк.49].

Пропаганда амністій через пресу діяла протягом усієї післявоєнної діяльності збройного підпілля ОУН. Останнє звернення до підпільників Волині та Західного Полісся про явку з повинною було надруковане в Рівненській обл. газеті «Червоний прапор» за 11 лютого 1956 р.[442, с.80].

Можна виділити декілька причин масового виходу підпільників з повинною. Однією з них була насильна мобілізація багатьох людей в ОУН і УПА. Саме з цієї причини бойовик «Гроза» довго планував свою втечу. Скориставшись випадком у лютому 1946 р., він на коні примчав до Волинського обл. УНКВС і видав майору Березюку місце в Звіро-Котівському лісі де переховувався П.Олійник («Еней»)¹²⁹ [316, 7-10 жовтня].

Значна частина підпільників виходила з повинною через чистки СБ. Після того як реф. СБ П.Ковальчук («Залісний») провів в Садівському лісі чистку боївки А. Приступи («Чорного»)¹³⁰ з 15-ти бойовиків залишилося лише чотири. Вночі, під час проходження лісом, один з них під враженням пережитого втік і з'явився в Торчинський РВ МДБ [307, 30-31 жовтня].

З іншої сторони, важкі умови життя в підпіллі, непоодинокі смертельні випадки товаришів, невизначеність майбутнього гнітюче діяли на тих, хто постійно знаходився в цьому середовищі, навіть без рад. пропаганди. Жителька с.Осьмиговичі Турійського р-ну М.Кравчук, в якій розміщувалася криївка БСБ С.Ковальчука («Медведя»), свідчила про

¹²⁹ Олійник Петро, («Еней», «Сергій», «Роман», «Старий»), 1907 р.н., уродж. с.Молоднице Жидачівського р-ну Львівської обл., навчався на юридичному факультеті Львівського інституту, в 1941 р. учасник Похідної групи ОУН, арешт. німцями у 1942 р. визволений підпільниками, обл. провідник ОУН Дніпропетровщини, з березня 1943 р. командир ВОПу ВО «Тури», у травні 1943 р. вирушив до Малинських лісів, з осені 1943 р. командир куреня УПА «Негуса», з 1944 р. поручник УПА ВО «Богун», орг. і військовий реф. ПЗК «Москва» (1945-1946), від 17 лютого 1946 р. майор УПА, загинув 18 лютого 1946 р. в бою з РПГ ВВ НКВС на х.Глинки Маневицького р-ну.

¹³⁰ Приступа Андрій Андрійович, («Чорний»), 1924 р.н, уродж. с.Дорогиничі Локачинського р-ну, з весни 1943 р. в УПА, очолював боївку Локачинського РП, загинув в бою з ОВГ РВ МВС 21 січня 1947 р. в с.Старий Загорів Локачинського р-ну.

песимістичні настрої серед есбістів: «Приблизно 8 січня 1947 р. всі чотири бандити зайшли до мене ввечері погрітися, бойовик «Санько» сів біля столу і сказав: «До чого ми доходилися, всі ми молоді, скільки не ходи, нас всерівно переб'ють. Я молодий і мені ще хочеться жити, хіба я не хочу жити як інші селяни ?!» [92, арк.29]. Щоб ще більше посилити деморалізацію в лавах підпілля, рад. влада активно практикувала метод морально-психологічного тиску через публічні повішення, розстріли тощо. Понівечені, обпалені, спотворені вибухами гранат тіла підпільників виставляли на декілька днів, для загального огляду населенням, поблизу приміщень органів держбезпеки і міліції. Часто вбитих повстанців чекісти спеціально скидали на тротуарі, під парканом чи посеред іншого людного місця для впізнання [359, с.157-158]. Жителька с.Зелениця Володимирецького р-ну О.Кашуба згадувала про події жовтня 1946 р.: «Коли вбивали повстанців, їх не ховали в землю, а на декілька днів вивішували на частоколі, щоб було видно всьому селу»[338, с.62].

Звичним явищем було глумливе ставлення чекістів до загиблих підпільників. Тіло реф. СБ С.Адамчука («Ростика») три дні пролежало біля паркану Острожецького РВ МДБ, а потім його викинули в занедбану криницю. Подібний випадок зафіксований у Рожищенському РВ МДБ [312] та у багатьох інших.

Намагаючись гідно похоронити цих підпільників, СБ, завдяки своїм агентам, нерідко викрадала їх тіла і передавала родичам. Вбитого реф. СБ І.Берника («Ярослава»), який лежав для «опізнання» біля Деражнянського РВ МДБ, було викрадено, перевезено човном через р.Стублу в с.Дюксин Костопільського р-ну і урочисто похоронено [384] Подібний випадок трапився з ком. БСБ Ю.Вавруком («Пшеничним»), тіло якого викрали вночі зі Здолбунова і похоронили в рідному с.П'ятигори [343, с.49].

Протидіючи заходам СБ, рад. спецслужби, через сексотів, виявляли осіб, які таємно хоронили вбитих підпільників (переважно своїх рідних). Наприклад, у травні 1947 р. інф. Теремінвського РВ МДБ доніс, що тіло

загиблого реф. СБ В.Кротюка («Сталіна») нещодавно було закопане у садку його батьків в с.Вишнів Ківерцівського р-ну. Наступного дня приїхала ОВГ РВ МДБ, виявила могилу і тіло забрала з собою в райцентр [372].

Для компрометації оунівського руху рад. влада використовувала публічні покаєння розконспірованих учасників АБГ. Зокрема, у січні 1946 р. 12 бойовиків на чолі з ком. АБГ А.Остапюком («Дунаєм»)¹³¹, за заздальгідь умовленим з Демидівським РВ НКДБ планом, організовано вийшли з Свищевського лісу в напрямку райцентру, тримаючи в руках червоний прапор, портрет Й.Сталіна і плакат з написом: «Ідемо з повинною до радянської влади» [12, арк.27]. Не завжди ці вчинки приносили бажані пропагандивні результати. Колишній керівник Морочнівського РП «Коваленко» закликав на мітингах населення вести боротьбу з повстанцями. На це селяни йому відповіли: «Ти їх, чорте рябий, наробив, то йди і виловлюй, а ми зброї не будем брати» [257, с.1236-1237]. В одному з сіл Млинівського р-ну під час виступу Д.Стародуба («Лебедя»)¹³² місцева жителька Л.Корнієнко обурювалася: «Який же ти негідник !... Ти насильно забрав мого сина в банду, а сам ще живий, та ще й на зібраннях виступаєш. Мій же син повинен пропасти ?!» [6, арк.170]. Мотиви таких вчинків були різними. В одних випадках колишні повстанці дійсно говорили щиро, з власних переконань, а в інших – озвучували «чужі слова», щоб вберегти себе і свої сім'ї від репресій.

Для агітування підпільників вийти з повинною, органи МДБ активно використовували їх рідних, які проживали легально. Переважно, члени сімей учасників підпілля, здійснювали подібні кроки, аби вберегти себе та дітей від репресій. Дружина учасника УПА В.Філіпчук з с.Кутрів Горохівського

¹³¹ Остапюк Андрій, («Співак», «Дунай»), уродж. с.Свищів Демидівського р-ну, ком. КБ СБ, згодом командир АБГ Демидівського РВ НКВС, базувалася в Бокиймієвському лісі (1944-січень 1946 р.). Застрілився 20 січня 1946 р. оточений боївкою Демидівського РП В.Мулявчика («Романа») на вечорницях в клубі с.Свищів, голову відрубали і настромили на штахету паркану.

¹³² Стародуб Дмитро, («Лебідь»), 1917 р.н., з 1944 р. командир куреня УПА, в 1945 р. командир кінного ВОПу ЗГ «Завихвост», вийшов з повинною в 1945 р., виступав на пропагандивних зібраннях, автор агітаційної листівки «До учасників УПА».

р-ну писала в обл. газеті: «Я і моя сім'я виносимо прокляття цьому виродку людства, німецькому наймиту. Він був моїм чоловіком, а тепер є для мене, як і для всього українського народу, найлютішим ворогом і зрадником» [229]. Я.Шкарлатюк на зборах селян в с.Набожка Ківерцівського р-ну сказав: «Мій син був учасником банд і зараз арештований органами радянської влади. Значить, він є ворог народу, тому я відмовляюся від нього, не рахую своїм сином» [221].

Для агітації підпільників, які знаходилися на нелегальному становищі, рад. органи держбезпеки вербували їх родичів. М.Савчин¹³³ згадувала: «Першою жертвою (органів МДБ) впали дружини підпільників, які жили між населенням, часто зі своїми дітьми, напівлегально. Як і в моїм випадку, їх арештовували, опісля відпускали до чоловіків, щоб схилити до співпраці з МГБ» [292, с.254-255]. Наприклад, матір реф. СБ С.Титкова («Романа») – О.Титкова у січні 1946 р. написала органам МДБ письмове зобов'язання вмовити свого сина вийти з повинною [185, арк.42-43]. Траплялося, що між емдебистами і нелегалами через рідних велися тривалі переговори про умови виходу з повинною. Реф. СБ О.Дубовець («Муха») після поранення в праву руку, разом з ком. КБ І.Рябчуком («Дніпром»)¹³⁴ написали в Гоцанський РВ МДБ листа, який 4 травня 1947 р. повинна була передати сестра «Мухи». На випадок виходу з повинною і згоди працювати агентами вони вимагали гарантій особистої безпеки, а також забезпечення конспірації від інших бойовиків і місцевого населення. Пропонувалося в заздалегідь

¹³³Савчин Марія Петрівна, («Марічка», «Зірка»), уродж. с.Задвір'я Львівської обл., весною 1939 р. вступила до Львівської академічної гімназії, член молодіжної ланки ОУН, закінчила торгівельну школу, протягом червня 1941 р. працювала друкаркою у Львівському психотехнічному інституті. 3 липня 1941 р. зв'язкова реф. СБ Львівського КП «Мікуші», з осені 1943 р. навчається в Перемишльському інституті, секретарка реф. СБ Перемишльського ОП «Солов'я». 3 червня 1944 р. зв'язкова в сотні «Черника», з осені 1945 р. спезв'язкова ОУН у Західній Польщі, з березня 1946 р. діє на Лемківщині, восени 1948 р. повернулася на Львівщину, дружина КП ПЗУЗ «Орлана». 25 січня 1949 р. схоплена чекістами у Львові, дала згоду вмовити чоловіка вийти з повинною. Звільнена 25 січня 1949 р., розповіла про своє завдання В.Галасі, арешт. АБГ МДБ 11 липня 1953 р. разом з чоловіком.

¹³⁴Рябчук Іван Якимович, («Дніпро»), ком. КБ Гоцанського РП, вбитий МДБ в 1949 р.

домовлений час вислати авто по шосе з Сапожина на Бокшин Корецького р-ну, куди на зустріч вийде «Муха». Проте, переговори так і не відбулися [45, арк.13-14].

Нерідко подібні листи передавали через завербованих «бандпосібників». Наприклад, 25 серпня 1946 р. Локачинський РВ МДБ через агента «Камінного» з с.Старий Загорів, передав листа з гарантіями ком. БСБ Ф.Левчуку («Мішці»). В результаті він з бойовиком М.Кравчуком здали нач. РВ МДБ капітану Марусенку зброю, надали цінну оперативну інформацію, а також вступили до АБГ [15, арк.63-64].

Колишнім підпільникам, які йшли на співпрацю з рад. владою надавалися певні соціальні гарантії. Сотенний В.Данилюк¹³⁵ був призначений нач. ВБ [29, арк.25]. Сім'ї колишнього бойовика С.Білецького з с.Ласків Володимир-Волинського р-ну – надали житло в Нововолинську [300].

В окремих випадках, щоб спровокувати провідників підпілля до виходу з повинною, застосовувалися АБГ. Батько В.Кудри («Романа»), який працював головою сільради в с.Малий Омеляник Луцького р-ну вирішив передати підпіллю гроші, зібрані на держпозику [293]. Намагаючись зв'язатися з БСБ, він натрапив на АБГ, учасники якої його задушили, а тіло викинули в криницю [302, с.16]. Проте, «Роман» не відразу дізнався про трагедію, реф. СБ П.Ковальчук («Залісний») листом встиг його переконати, що це робота МДБ [412]. Тоді провокацію було розкрито, а «Роман», очолюючи підпілля ОУН на Житомирщині, мстився рад. владі за батька до своєї загибелі 9 липня 1955 р. в с.Сушки Коростенського р-ну [418].

Особливості запеклої підпільної боротьби змушували СБ найбільш радикальними методами боротися з дезертирством. Навіть до осіб, які вагалися, ставилися як до зрадників. Посібник для конспірації наголошував:

¹³⁵ Данилюк Василь, 1910 р.н., уродж. м.Луцьк, був сотенним УПА (1943-1944), вийшов з повинною, назначений ком. ВБ при цукроварні с.Бабин Гощанського р-ну, мав звання лейт. МВС, керував агентурною мережею Гощанського РВ МВС в навколишніх селах. Вбитий БСБ О.Дубовця («Мухи») 8 лютого 1948 р. в с.Федорівка Гощанського р-ну.

«підпільна організація – це не кооперація, де вистачить заяви, це залізне братство, орден, всередині якого існує беззастережне довір'я всіх до всіх...Виписатися можна з клубу, але ніколи з організації»[18, арк.2].

Пропагандивна робота СБ, спрямована на протидію виходам з повинною, була порівняно незначною. Реф. СБ П.Солоненко («Самуїл») з цією метою проводив збори серед новобранців. На них підпільників попереджували, що амністії насправді є пасткою. [160, арк.13]. Друкарка реф. СБ В.Ривка («Листа») – М.Семенюк з с.Новокотів Ківерцівського р-ну на допиті заявляла, що боялася вийти з повинною, будучи переконаною пропагандою ОУН, що її всерівно розстріляють [118, арк.226].

Протидіючи виходам з повинною, СБ діяло, головним чином, засобами терору. Особливо нещадно ставилися до осіб, які активно співпрацювали з рад. владою. Наприклад, в ніч з 10 на 11 травня 1946 р. БСБ К.Шикерявого («Ігоря») в с.Лище Луцького р-ну був повішений голова сільради К.Сослонюк (в минулому господарчий УПА) [73, арк.27]. У серпні 1948 р. в с.Зарицьк Рівненського р-ну БСБ вбитий учасник ВГ А.Єфимчук («Соловей») (в минулому учасник боївки «В'юна») [40, арк.15]. Інколи теракти СБ закінчувалися каліцтвом таких осіб. 30 листопада 1949 р. учасники «легальної боївки»¹³⁶ ОУН в с.Велика Глуша Любешівського р-ну важко поранили колишнього підпільника С.Гичука, який вийшов з повинною [132, арк.58]. Агент-бойовик М.Стахурський («Бур'ян»)¹³⁷ втратив ноги, підірвавшись на міні, закладеній підпільниками [131, Т.1. арк.152-175; 200]. В окремих випадках до осіб, які вийшли з повинною,

¹³⁶ «легальної боївки» – формувалися з оунівців та симпатиків, які проживали легально, активно діяли на завершальному етапі антирадянської боротьби.

¹³⁷ Стахурський Михайло Андрійович, («Бур'ян»), 1913 р.н., уродж. Львівської обл., з поч. 1930-х, мешк. х.Лежахів поблизу с.Мочулки Турійського р-ну, учасник «революційної червоної гвардії» (вересень-жовтень 1939 р.), з 1941р. в ОУН, з венсі 1943р. в курені «Сосенка», згодом керівник кур'єрського зв'язку між загоном імені І.Богуна (с. Вовчак Турійського р-ну) та «Климом Савуром», з літа 1944р. шеф пункту зв'язку, у лютому 1945 р. вийшов з повинною, учасник АБГ Турійського РВ НКДБ, восени 1945р. підірвався на міні, втратив ногу, мешк. в с.Купичів Турійського р-ну. Помер 1991 р. в Шацьку.

застосовувався метод колективної відповідальності. В с.Річище Ківерцівського р-ну БСБ К.Цимбали («Марка») за це було вбито сім'ю М.Петрищева з шести осіб [440, 14 жовтня].

Використовуючи масовість легалізації підпільників, під виглядом виходу з повинною, СБ засилала до рад. органів держбезпеки свою агентуру. Працівниця ТЗВ СБ Луцького обл. проводу Н.Кудрик («Зірка») 15 січня 1946 р. під іменем Ганни Федорук прийшла в бюро пропусків обл. УНКДБ [236, с.296]. Під час розмови з начальником вона пояснювала, що її відпустили на 3 дні, щоб полікувати зуби, чим й скористалася для виходу з повинною. Утім, «легенду» СБ викрили стоматологи [156, т.1. арк.54]. На допитах підпільниця зізналася, що отримала від реф. СБ Ф.Затовканюка («Мирона») фальшиві документи, 2 тисячі крб. та наказ здатися обл. УНКДБ. У випадку вербовки вона повинна була розвідати про агентуру:

- які завдання дає їй НКДБ;
- канали і легенди по яких вона засилається в підпілля;
- намагатися вийти на зв'язок з нею;
- зв'язок з агентурою серед місцевого населення;
- дезінформацію НКДБ підпільників [236, с.298].

Протягом усього післявоєнного періоду СБ діяла у тісній взаємодії з реф. пропаганди [489, с.9]. Зокрема, реф. СБ здійснювали перевірку фактів, які надходили від окружних осередків пропаганди (ООП) до редакцій крайових видань [471, с.103]. Також вони займалася забезпеченням організації антирадянської агітації. Наприклад, таке завдання від ком. БСБ В.Корнейчука («Калини») у травні 1945 р. отримав СР с.Кураш Дубровицького р-ну Д.Свящевський («Сашик») [55, арк.8], а також від свого керівника СР с.Новий Зборишів Горохівського р-ну Д.Шуст («Клен») [181, арк.8]. З метою агітації підпілля використовувало «закриті»¹³⁸ листи.

¹³⁸ «закриті» листи – специфічна група агітації, яку використовувало підпілля ОУН(б),

Відправники брали адреси зі заздалегідь складених інф. списків поштових координат [428, с.280-282]. Декілька десятків таких листів надіслала друкарка ТЗВ реф. СБ Ф.Затовканюка («Мирона») [156, арк.89]. До компетенції СБ також належала допомога у налагодженні випуску підпільної літератури, ремонту і закупівлі друкарських машинок. Взимку 1947 р. житель с.Мизів Старовижівського р-ну за наказом ком. БСБ М.Лазарука («Лиса») виготовив запчастини до друкарського верстату [240, с.49]. Майстер по ремонту друкарських машинок з Луцька (Красне), за завданням СБ заміняв у них латинські шрифти на українські [156, т.1. арк.43].

Кульмінація протистояння СБ рад. пропаганді відбувалося під час перших повоєнних виборів до Верховної ради СРСР (10 лютого 1946 р.). Відповідальними за їх проведення були партійні органи та НКВС. До передвиборчої агітаційної кампанії, яка розпочалася у жовтні 1945 р., залучили також всіх службовців і вчителів. Військові частини отримали наказ виїхати в села та міста для охорони виборчих діляниць [378]. Вибори вважалися владою стратегічними, в разі позитивного проведення вони б легітимізували її та прискорили радянізацію, а тому СБ докладала усіх зусиль, щоб їх зірвати. Діяльність, направлену на зрив виборів, можна поділити на два етапи:

- підготовчий – здійснювалося розповсюдження антирадянських листівок, збиралися розвіддані і велася підготовка до диверсій та терактів;
- активних дій – проходили напади на виборчі діляниці, кандидатів, членів виборчих діляниць [237, с.190].

Діяльність СБ на першому етапі тісно перепліталася з реф. пропаганди. Так, 10 січня 1946 р. жителька с.Піски Горохівського р-ну А.Шевчук за завданням реф. СБ І.Стародуба («Остапа») розповсюджувала

надсилалися мешканцям Східної та Центральної України у конвертах, в запечатаному вигляді.

в м. Берестечку листівки «Що таке «найдемократичніші» сталінські вибори та кому вони потрібні» [140, арк.41; 269, с.190].

Все-таки, головним чином СБ відповідала за проведення терористичних і диверсійних операцій, спрямованих на недопущення виборів. В постанові політбюро ЦК КП(б)У від 6 лютого 1946 р. зазначалося, що оунівське підпілля намагається «не допустити місцеве населення до участі в голосуванні,...шляхом погроз і насильств примусити виборців викреслювати в бюлетнях прізвища висунутих кандидатів...» [326, с.108]. У ніч з 9 на 10 лютого 1946 р. майже одночасно на значній території Західної України оунівцями були зрізані стовпи ліній дротяного зв'язку, здійснювалися напади на військові гарнізони, підпалювалися будинки де вони розміщувалися, мінувалися виборчі дільниці та залізниці [406, с.68]. Наприклад, на відрізу між селами Сокиричі-Озеро Ківерцівського р-ну було знищено 13 телефонних стовпів [476]. Г.Войтович з с.Скриголов Горохівського р-ну за завданням СБ розгромив урну для голосування [104, арк.109]. Житель с.Соснівка Дубнівського р-ну К.Шевчук за завданням реф. СБ В.Бакшина («Дуная») повинен був перерізати телефонний зв'язок між місцевими військовими гарнізонами [63, арк.153].

Для залякування СБ тероризувала осіб, які забезпечували проведення виборів. Зокрема, у січні 1946 р. боївка СБ повісила голову виборчої дільниці с.Ворона Ковельського р-ну. До його тіла була прикріплена табличка «Покарав Народ !» [73, арк.15]. В ніч на 20 січня 1946 р. в с.Ници Старовижівського р-ну боївкою Ф.Клинового («Сивого»)¹³⁹ було вбито місцевого жителя А.Кота, який розклеював передвиборчі гасла [10, арк.20]. Нерідко теракти за завданням СБ виконували учасники «легальної мережі» ОУН. Зважаючи дії СБ, нач. РВ МДБ організувати охорону кандидатів в місцеві ради, а також членів виборчих комісій [17, арк.89].

¹³⁹ Клиновий Федір Мартинович, («Сивий», «Борис»), 1910 р.н., уродж. с.Облапи Ковельського р-ну, з весни 1943р. сотенний УПА, згодом господарчий Ковельського ОП, з 1945р. реф. зв'язку КП ПЗУЗ, загинув в бою з ВВ НКВС 10 березня 1946 р. на х.Мельці Старовижівського р-ну.

Пропагандивні та терористичні заходи СБ принесли певні результати. Багато людей, щоб не голосувати, втікали в ліси, йшли в інші села до рідних і знайомих, а дехто залишався вдома [379]. Незважаючи на всі зусилля оунівського підпілля, вибори, які проходили з масовим залученням армії, ВВ і правоохоронних органів, а також серйозною фальсифікацією, відбулися [423, с.179]. У той же час ОУН не визнавала своєї поразки. В листівці підпілля зазначалося: «Твоя боротьба в день виборів широким відгомонам прокотилась серед народів ССРСР, вона стала відома цілому світові... Тому в цей день ти переміг, Народе !» [207, с.48].

Надалі свої зусилля СБ зосередила на зриві виборів до Верховної ради УРСР, які відбулися 9 лютого 1947 р. [371, с.528]. Так, у січні 1947 р. В.Цибульський за завданням реф. СБ К.Цимбала («Марка») зірвав плакати з виборчої ділянки, яка розміщувалася в школі с.Чемерин Ківерцівського району, а також спільно з бойовиком І.Зубенком («Наливайком») побили двох школярів, які зривали оунівські листівки [153, арк.13-14].

У відповідь на дії підпілля рад. влада посилила агітаційну роботу і військову присутність в регіоні [253, с.14]. Напередодні виборів до Верховної ради УРСР на території Волинської обл. нараховувалося 18187 агітаторів [68, арк.190]. До пропаганди виборів залучали навіть демобілізованих червоноармійців [226]. Велику увагу приділили технічному обладнанню виборчих ділянок, написанню гасел, виготовленню плакатів [216]. Все це дало можливість забезпечити загалом успішне проведення виборів. Рад. влада оголосила про 100 % явку виборців, а за оцінками ОУН їх налічувалося не більше 30-40 %.[252, с.236]. Незважаючи на вже обмежені можливості, підпілля у 1950 р. оголосило бойкот виборів до Верховної ради СРСР [248, с.216]. Тобто, завзято не полишало боротьби до самого кінця.

Одним з завдань СБ було виявлення осіб, які поширювали серед населення шкідливі для оунівців чутки. Як зазначалося в інструкції: «В районах шастає цілий ряд людей, які ведуть усну пропаганду шепотом

проти УПА і Організації, про те, що УПА проти Радянського Союзу нічого не зробить і що це лише веде до безцільних жертв і страждань мирного населення» [78, арк.46]. Вони прирівнювалися до агентів, тому й покарання відносно них були суворими. 9 серпня 1948 р. БСБ «Якова» ліквідувала жителя с.Дорогобуж Гощанського р-ну М.Цалковнюка, який серед населення говорив: «Такій сильній державі як СРСР ніхто, нічого не зробить. Взагалі вихваляв СРСР на всі лади перед населенням» [31, арк.5]. Також планувалося ліквідувати жителя цього ж села В.Машалая, який сказав: «Ця влада не подобається лише бандитам, а для селян кращої влади нема» [28, арк.19]. В «чорні списки» СБ потрапив житель с.Мишів Іваничівського р-ну В.Кошлатий, який скаржився: «...скільки то ці бандерівці лиха накоїли, кидаючи в криниці невинних людей» [75, арк.7]. Значна частина цих осіб, особливо немісцевих, діяла несвідомо. Недооцінюючи впливу ОУН, вони відверто заявляли про свою підтримку рад. владі, через що поплавилися життям. 2 вересня 1946 р. учасники БСБ Ф.Романюка («Сагайдачного») навідали вечорниці в с.Синявка Турійського р-ну, і почали читати молоді листівки. Почувши це, демобілізований М.Осипенко обурился: «Єх, ви українські синки, я вас навчу!». До нього підійшов один з пропагандистів і двома пострілами з пістолета вбив незадоволеного [11, арк.99].

Нерідко пропагандивні операції СБ проводилися для деморалізації рад. активістів і підбавьорення прихильників підпілля. В ніч з 22 на 23 травня 1947 р. в с.Велемче Старовижівського р-ну бойовики СБ І.Кридинер («Гармаш») і «Коля» вивісили націоналістичний прапор [126, арк.77].

Велику увагу СБ приділяла побудові та відновленню «стрілецьких могил»¹⁴⁰, вбачаючи в цьому велике пропагандивне значення [21, арк.102]. Наприклад, через два роки після того, як в Пілганівському лісі відбувся бій БСБ і роти ВВ НКВС, на тому ж місці, на дереві, було виявлено металеву

¹⁴⁰ «стрілецькі могили» – (від слова стрілець, тобто рядовий повстанець), переважно колективні захоронення загиблих в боях з ворогами підпільників.

табличку з тризубом угорі. На ній було написано: «За народ ! За волю України ! Тут спочивають С.П. друзі «Коля», «Кобзар» і «Андрій», бойовики СБ ОУН, що загинули геройською смертю в нерівному бою з НКВД московсько-більшовицького наїздника в с.Новім Зборишеві району Берестечківського дня 13 березня 1946 року» [401]. Нерідко, догляд за могилами здійснювали інф. СБ. Так, завуч СШ с.Котів Ківерцівського р-ну Г.Бондарук у жовтні 1946 р. за завданням бойовика СБ «Перебенді» здійснила написи на могилі загиблих повстанців [142, арк.58].

Інколи, з метою залякування рад. активістів, які планомірно знищували повстанські могили, намагаючись повністю стерти з пам'яті наступних поколінь факт існування ОУН і УПА, їх замінювали. У жовтні 1947 р. в с.Скулин Ковельського р-ну БСБ І.Дмитрука («Бунтаря») було поставлено пам'ятник на честь загиблих повстанців. В момент його розбирання відбувся вибух, в результаті якого був важко поранений оу Ковельського МВ МВС Куліш [163, арк.153]. Подібний випадок трапився в с.Журавно Ковельського р-ну з ду МВС С.Самсіним [277, с.78]. Знаючи про неодноразові випадки замінювання могил, чекісти змушували їх знищувати місцевих селян. У червні 1946 р. співробітники Козинського РВ МВС дали завдання «бандпосібнику» І.Семенюку розкидати символічну могилу в с.Пляшівка Дубнівського р-ну насипану на місці загибелі реф. СБ Д.Казвана («Черника»). Самі в той час знаходячись на безпечній відстані [358, с.445].

Пропагандистський наступ на ОУН рад. влада здійснювала також за допомогою священиків Російської православної церкви (РПЦ). В інструкції для СБ «Бережись агента НКВС» зазначалося: «...в проповідях проводять ворожу пропаганду про те, що всяка влада від Бога і тому їй потрібно підпорядковуватися, як волі божій, що всі ті, які піднімають руку на Богом встановлену владу, діють в угоду чорта сатанинською зброєю і тому нічого не досягнуть і лише даремно загинуть» [78, арк.45]. Духовенство РПЦ не цуралося брати участь навіть у світських заходах влади. Влітку 1947 р. у

Зарічненському р-ні була організована нарада і колективна пиятика за участю, з одного боку, православних священників, з іншого – секретаря РК КП(б)У Строна, керівника ВГ та ін. [414, с.19-20].

В умовах, коли переважна більшість місцевого населення були віруючими людьми, слова священника до пастви мали винятково важливе пропагандивне значення, що намагалася використати рад. влада. Зокрема, створення 26 жовтня 1945 р. Луцької духовної семінарії, передовсім було направлене на контроль місцевого духовенства [473, с.206-207].

Протидіючи цьому, СБ намагалася виявити і знищити священників, які активно підтримували більшовиків. Зокрема, в ніч на 12 серпня 1947 р. троє бойовиків, під виглядом працівників МВС, забрали в ліс і вбили священника с.Лаврів Луцького р-ну О.Главацького, який закликав прихожан виконувати хлібопоставки [16, арк.19].

З іншої сторони, СБ мала своїх прибічників серед православного духовенства. Більшість з них були прибічниками Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) і давніми симпатиками ОУН. За підрахунками уповноваженого у Волинській обл., весною 1947 р. 37% діючого духовенства становили священослужителі, рукоположені протягом 1941-1945 рр., «головним чином із елементів куркульських, співчуваючих українсько-німецьким націоналістам» [382, с.177].

Наприклад священник с.Крухиничі Локачинського р-ну Г.Малишкевич, який був прихильником УАПЦ, співпрацював з БСБ Д.Середі («Галичанина») [293]. Завдяки священнику, який підтримував оунівців, реф. СБ В.Ступняк («Гандзя») вінчався в церкві, коли в тому селі стояв гарнізон ВВ НКВС [317, с.53]. Особливо серйозних завдань священникам СБ не доручало, так як вони постійно знаходилися під пильною увагою рад. влади.

Здебільшого, крім антирадянської агітації, вони допомагали підпіллю матеріально, забезпечували підпільників квартирами для переховування, продуктами, розвідданими, проводили під час проповідей антирадянську пропаганду. В будинку священника с.Смолява Горохівського р-ну

М.Поліщука БСБ І.Стародуба («Остапа») перехувала здобуте під час операцій майно [104, арк.279]. Священик с.Смоличів Луцького р-ну М.Гороховський у квітні 1945 р. перехував в своєму будинку чотирьох бойовиків СБ [161, арк.2].

Рад. влада намагалася економічно підірвати опозиційне духовенство, не даючи їм добрих парафій. Багатьох духівників було арештовано і заслано в Сибіру [72, арк.95]. Все це призводило до того, що на Волині та Західному Поліссі, залишалися переважно ті священики, які працювали на зміцнення рад. влади, або ставилися до неї лояльно.

Особливо запекла боротьба на пропагандистському напрямку відбувалася за вплив на молодь, на яку обидві сторони поклали великі надії і для перемоги не шкодували сил. В.Галаса («Орлан») у 1949 р. в одному з своїх листів писав: «Для нас справа виховання молодих керівних кадрів у найближчий час – питання життя та смерті» [421, с.234].

Відразу, починаючи з часу звільнення від нацистів Волині та Західного Полісся, партійні органи намагалися різними методами стимулювати розвиток організацій ВЛКСМ, які повинні були «мобілізувати всю молодь на повний розгром решток українсько-німецьких націоналістів» [212]. Також на комсомольців покладался обов'язок доносити на «куркулів-саботажників» [222].

Нерідко, виховані на рад. пропаганді, на зразок міфологічних історій про «Павлика Морозова», піонери та комсомольці працювали сексотами. Наприклад, у Володимир-Волинському р-ні в с.Новини комсомольці повідомили ПВ НКВС про місце знаходження залишків розгромленої сотні В.Левочка («Довбуша»)¹⁴¹, а дівчата-комсомолки з с.Грибовиці видали

¹⁴¹ Левочко Василь, («Юрченко», «Довбуш», «Макаренко», «Соколенко»), уродж. с.Красносілля Сокальського р-ну Львівської обл., з весни 1943 р. – сотенний УПА, керував знищенням 150 поляків у костелі с.Порицьк Локачинського р-ну (12 липня 1943), з лютого 1944 р. орг.-мобілізаційний реф. Холмського ОП, з травня 1944 р. – сотник Легіону Самооборони Холмщини, ком. куреня «Гайдамаки», який у серпні 1944 р. вивів на засідку ПВ НКВС в с.Яковичі Володимир-Волинського р-ну, діяв як агент, у жовтні 1944 р. був викликаний на слідство СБ, вийшов з повинною, 21 грудня 1944 р. очолив

чекістам повстанський склад зі зброєю і продуктами на місцевому цвинтарі [430]. Подібні випадки були непоодинокими і в інших районах. Значної шкоди ОУН наносили керівники комсомолу і піонервожаті, які нерідко працювали як резиденти розвідки НКВС. Як впливає з «чорних листів» СБ секретар ВЛКСМ с.Бискупичі Іваничівського р-ну М.Матвійчук: «Прилюдно виступає проти укр. рев. руху. На зборах комсомолу говорить, що ми мусим знищити українсько-німецьких недобитків – націоналістів» [75, арк.2].

За можливості СБ намагалося залучити частину комсомольців і секретарів ВЛКСМ до свого руху. Від жителя с.Іванове Маневицького р-ну Ю.Коця вимагали щоб три його сини-комсомольці вступили в боївку [305, 22 травня]. В с.Дермань Здолбунівського р-ну реф. СБ С.Турчин («Грибок») влітку 1946 р. намагався завербувати комсомольця М.Максися, який вмів майстерно складати вірші [347, с.211-218]. Про успіхи СБ у здобутті прихильників серед комсомольців, свідчить той факт, що на території Рівненської обл. протягом 1949 р. «за зв'язок з ОУН-УПА» з лав ВЛКСМ було виключено 147 осіб [435, с.246].

Коли пропаганда не діяла, застосовували погрози. Секретер ВЛКСМ с.Карасин Маневицького р-ну І.Матвійчук отримав від оунівців записку: «Якщо будеш з енкаведистом Кугановим¹⁴² переслідувати нас і втягувати молодь до комсомолу – знищимо тебе і всю твою родину з коліном !» [441]. Найбільш активних керівників ВЛКСМ СБ знищувала. Увечері влітку 1946 р. з танців в с.Осьмиговичі Турійського р-ну БСБ С.Ковальчука («Медведя») вивела щойно прибувшу з райцентру Затурці – секретаря ВЛКСМ, і розстріляли [129, арк.92]. Незважаючи на всі заходи СБ, ВЛКСМ на Волині неухильно зміцнювала свої позиції. Якщо 1946 р. на території

міжобласну АБГ УНКВС, вбитий 28 серпня 1945 р. у засідці організованій відділом сотні «Ягоди» в с.Вираз Грубешівського пов. (Польща).

¹⁴² Куганов Іван Дмитрович, уродж. с.Спаські Клепеки Рязанської обл. (Росія), служив в Червоній армії (1935-1937), здобув освіту машиніста, в липні 1941 р. добровольцем пішов на фронт, у січні 1942 р. командував відділом РА на Брянському напрямку, з лютого 1944 р. оу Маневицького РВ НКВС. Нагороджений орденом Червоної Зірки.

Волинської обл. нараховувалося 13 тисяч членів, то у 1950 р. їх кількість зросла до 37,4 тисячі осіб [496, с.40].

Поряд з комсомолом, як одне ціле, велику роботу з радянзації сільської молоді Волині проводили клуби і хати-читальні (бібліотеки). Їх головним завданням було, поєднуючи культурно-овітню і розважальну діяльність, проводити рад. пропаганду [215]. Цьому намагалася зашкодити СБ. Наприклад, у липні 1948 р. боївкою О.Кухарука («Чорного») в с.Туричани Турійського р-ну було спалено щойно збудований клуб [180, арк.204].

Для пропаганди серед місцевого населення рад. влада широко використовувала пересувні кіноустановки. Наприклад, лише протягом 1946 р. Рожищенською районною кіноустановкою було обслужено понад 1200 глядачів [210]. Хоча кіноустановки мали примітивну кіноапаратуру, а екранами нерідко слугували звичані простирадла, на які з настанням темряви проектувався фільм, вони сприймалися місцевим селянством як технічне диво і несли потужне пропагандистське навантаження [324, с.53].

СБ сприймала рад. кіно як новий різновид більшовицької пропаганди і намагалася перешкодити його поширенню. Так, 6 листопада 1947 р. в с.Омеляна Рівненського р-ну боївка ОУН зайшла до клубу де демонстрували кінофільм, розбили кіноапарат, а людям зачитали протиколгоспну листівку [13, арк.213]. Подібний випадок відбувся в ніч з 3 на 4 травня 1948 р. в с.Руда Красна Рівненського р-ну, коли під час демонстрації кінофільму «Тринадцять» до клубу увірвалися бойовики, які вбили нач. Клеванського РВ кінофікації А.Шпица і кіномеханіка М.Анцифера [255, с.145]. Протидія більшовицькій пропаганді в цьому напрямку не обмежувалася диверсійно-терористичними акціями. СБ намагалася вербувати серед працівників радянської кінофікації власну агентуру. Зокрема, у червні 1947 р. за завданням реф. СБ П.Штендера («Гудзика») працівники Шацької районної кінофікації І.Терета і А.Копитко розбудовувати осередки ОУН в селах Ростинь, Піще і Острів'я [105, арк.294]. Наприкінці 1946 р. в БСБ

І.Василюка («Метелика») був завербований кіномеханік Турійської пересувної кіноустановки, який розповсюджував оунівську літературу [240, с.48].

Щодо завклубів, то їх намагалися залучити до підпільної роботи, або хоча б змусити не проводити рад. пропаганди. Ставлення до таких осіб характеризує розмова між завклубом с.Оса Турійського р-ну Й.Берекетою та бойовиками СБ за 6 червня 1948 р.: «Ти – комсомолец, а тому волею чи неволею, але виконуєш завдання комуністів і тим робиш злочин перед українським народом, але ти ще молодий і тобі треба жити. Ми добре знаємо, що рано чи пізно ти будеш з нами тому, що народ скоро помститься комуністам, а тебе зараз, як молодого хлопця, можна схилити, куди хочеш» [140, арк.17]. Завклубів, які вперто не зважали на попередження СБ і продовжували активно вести рад. пропаганду, а ще крім того були сексотами жорстоко карали. Взимку 1948 р. в землянці жительки с.Полонка Луцького р-ну Є.Мельник молодь зібралась на вечорниці. Зайшла сюди і направлена з Казахстану за комсомольською путівкою працювати завклубом В.Амосова. Там вона випадково зустріла реф. СБ Д.Римарчука («Неситого»), який безуспішно намагався її агітувати, а після того наказав мовчати про їх розмову. Утім, комсомолка негайно повідомила про цей випадок голову сільради О.Данилюка, який виявився інф. СБ [307, 12 листопада]. Есбівці і раніше підозрювали про співпрацю Амосової з органами МДБ, а останній випадок це підтвердив [388]. Сексотку було вирішено покарати привселюдно. Того вечора, 29 лютого 1948 р., в сільському клубі були танці [314]. Безпосередній свідок подій Г.Лаць розповідав, що «Неситий», зайшовши в приміщення, витягнув на середину залу сексотку, вихопив з-за халяви ніж і наніс декілька ран в груди і спину [233]. Потім вистрілив в голову з автомата, але й після цього вона ще подавала ознаки життя, тоді він дострілив її з пістолета [307,12 листопада].

Важливу роль у розвитку більшовицької пропаганди на селі відігравали школи. У зв'язку з активною розбудовою рад. владою в регіоні

україномовного шкільництва, педагогічних працівників катастрофічно не вистачало. Тому їх масово почали направляти працювати на Волинь з інших регіонів (переважно східних та центральних обл. УРСР). Протягом 1946-1947 рр. в Волинську обл. приїхало 765 учителів, а в наступному році – більше тисячі [380, с.25]. Вони проводили громадсько-політичну роботу, інколи навіть закріплюючи за кожним вчителем певні ділянки села [208]. Проте, головним завданням шкіл було забезпечення ідеологічного виховання місцевої молоді. Згідно навчальних планів учні постійно зазнавали більшовицької пропаганди, що згодом відобразалося на формуванні їх світогляду. В.Левкович, який своє дитинство наприкінці 1940-х провів в с.Жадень Дубровицького р-ну це описує так: «Із всього, що проходило в селі, у нас, дітей, склалося враження, що якщо в дядька Сендера забрали волів і коня, значить він зробив щось неправильно. Якщо енкаведисти забрали дядька Максима, – значить дядько Максим поганий чоловік, а той, хто вбив дядька Назара, – бандит, так як дядько Назар виконував всі накази влади» [278, с.55]. Саме тому на особливе місце у вихованні молоді, ОУН ставило використання під час навчання української мови [213, арк.194]. Директорам, завучам і вчителям шкіл надсилалися індивідуальні попередження [486, с.13]. В яких вимагалось утримуватися від «використання виховних моментів» тому, що вони під виглядом «наукового висвітлювання» перекручують факти і ображають релігійні і національні почуття молоді. Забороняли вести антирелігійну пропаганду, брати участь у «більшовицьких святкуваннях», вивчати рад. вірші і пісні, «відкинути всяку гниль большевицького виховання» [7, арк.4].

Щойно прибулих на роботу в село немісцевих вчителів есбісти перевіряли усною бесідою. Реф. СБ С.Ковальчук («Медвідь») на початку грудня 1946 р. ввечері зайшов до будинку вчительки с.Осьмиговичі Турійського р-ну С.Волчук. Запитав, звідки вона родом, чи давно працює в школі і записав усе це [129, арк.138]. До вчительки С.Дележал, яка прибула працювати з Хмельницької обл. в с.Смига Дубнівського р-ну, зайшли двоє

бойовиків, запитали, звідки вона родом, чого буде вчити дітей і попередили: «Тільки, щоб ніякої політики, Ваше діло вчити писати і читати» [434].

Вчителів, які проводили рад. пропаганду в школах, попереджували і наказували виїхати з села. За невиконання наказу загрожувало суворе покарання. Ком. БСБ І.Лобода («Хмара») з кількома бойовиками ввчери зайшли до вчительки-єврейки, яка проводила рад. пропаганду в с.Скреготівка Ківерцівського р-ну. Аби підкреслити, що вони не «згряя бандитів», есбівці одягнули найкращий одяг, начистили чоботи, вбрали під шинелі модні на той час білі шарфи, провели пропагандивну бесіду. Зрозумівши, що добровільно співпрацювати вчителька не погодиться, «Хмара» дав їй 24 години, щоб виїхала з села [474]. Учасники БСБ М.Мокача («Твердого») прийшли до вчительки-східнячки в с.Велика Глуша Любешівського р-ну і змусили її написати крейдою на дошці великими буквами: «Сталін – собака. Собаці – собача смерть». Наступного дня вона виїхала з села [385]. Найчастіше пропагандистам-вчителям підкидали погрозливі записки. Наприклад, 15 травня 1952 р. біля будинку директора школи с.Лишнівка Маневицького р-ну було залишено анонімного листа з наказом покинути роботу і негайно виїхати з села, в іншому випадку він буде страчений [8, арк.129].

У випадках, коли після багатьох попереджень вчителі продовжували проводити рад. пропаганду, їх знищували. Частина вчителів знищували за сексотство. В ніч на 25 грудня 1946 р. БСБ Б.Янчика («Жука») арештувала в с.Велика Медвежка Ківерцівського р-ну вчительку А.Скорупську, яка була інф. Колківського РВ МДБ, зранку її тіло знайшли в лісі [16, арк.1]. Серед ліквідованих СБ вчителів були особи, які брали безпосередню участь у боротьбі з оунівським підпіллям. В списку ліквідованих БСБ згадується фізрук школи с.Підріжжя Старовижівського р-ну О.Гопанчук, який «активно помагає большевикам в боротьбі проти українських повстанців» [234]. 19 листопада 1949 р., за це ж, БСБ було закатовано фізрука школи с.Бокийма Млинівського р-ну М.Басенка [310]. В окремих випадках,

ліквідувалася ціла сім'я. За завданням бойовика СБ М.Корнилова («Миколи») учасники «легальної мережі» з с.Коршів Луцького р-ну А.Захарчук і З.Жовтобрюх повинні були наприкінці 1947 р. здійснити теракт над директором школи Г.Сердюком та його сім'єю [103, арк.249].

У боротьбі за вплив на молодь СБ намагалася також протидіяти мобілізації 15-16 річних в фабрично-заводське навчання (ФЗН) і промислові об'єкти Донбасу. Особливістю функціонування яких, була майже військова організація, щоправда без зброї. До лав цих шкіл не приймали, а «мобілізували» [380, с.26]. Зокрема, станом на I квартал 1948 р. в школи ФЗН з Волинської обл. було призвано 2 604 особи [482, с.49]. За ухилення від призову або втечу з міст навчання передбачалася карна відповідальність. Випускники шкіл ФЗН, ремісничих і залізничних училищ знали, що після їх закінчення ймовірність повернутися додому невелика, тому вони робили все, щоб уникнути розподілу на роботу, не доїхати до місця призначення тощо.

Користуючись непопулярністю ФЗН, підпільники закликали юнаків залишати навчання або роботу і приєднуватися до підпілля. Наприклад, житель с.Видричі Ратнівського р-ну А.Протасюк, отримавши короткотермінову відпустку додому з вугільної промисловості м.Караганда, по її закінченні 11 березня 1947 р. вирішив на роботу не повертатися, а перейшов на нелегальне становище і влітку того ж року вступив до складу КБ С.Калачука («Панаса»)¹⁴³ [109, т.1. арк.2]. Житель с.Ягідне Турійського р-ну А.Остапюк 14 липня 1948 р. при зустрічі сказав бойовику М.Данилюку («Діду»): «Знав би я, що будуть забирати на роботу в Донбас, то пішов би в боївку» [89, арк.97]. П.Судоплатов¹⁴⁴ у мемуарах згадував, що попереджував

¹⁴³ Калачук Степан, («Хома», «Панас»), уродж. с.Замшани Ратнівського р-ну, з 1942 р. ком. КБ Старовижівського РП, загинув у січні 1950 р.

¹⁴⁴ Судоплатов Павло Анатолійович, («Андрій», «П.Матвеев», «Анатолій Андреев»), 1907 р.н., уродж. м.Мелітополь, з травня 1921 р. працює в ЧК, з 1927 р. в Харківському ОГПУ. У 1933 р. переведений у Москву в іноземний відділ, 23 травня 1938 р. організував вбивство Є.Коновальця в Роттердамі, з 1939 р. працював зам. нач. 1-го (розвідувального) УНКВС СРСР, з 1942 р. начальник таємного відділу ОГПУ-НКВС. Нач. відділу

М.Хрущова про негативні наслідки примусових мобілізацій молоді на навчання, які, дискримінуючи її, підштовхували багатьох до поповнення лав оунівського підпілля. Натомість він пропонував ввести спеціальні паспорти для мешканців Західної України, проте дана ідея партійним керівництвом була проігнорована [299, с.116].

Запекле протиборство ОУН і рад. влади в політично-пропагандистській площині продовжувалося ще тривалий час в комуністичній і діаспорній націоналістичній пресі. Місцеві жителі, жертви репресій рад. влади і БСБ, живучи поряд один з одним, з часом змушені були примиритися. Вчителька школи с.Великий Олексин Рівненського р-ну Г.Кононенко згадувала про бойовиків, які вбили її сестру: «Всі свої, місцеві. Знаю я їх всіх. Могла б і імена назвати, та не буду. Не тому, що боюся. А заради дітей їхніх та онуків. Бо ж багато з них – учні мої колишні...» [271].

Характеризуючи боротьбу СБ з більшовицькою пропагандою, слід зазначити, що вона поєднувала в собі методи агітації та терору. При цьому головну роботу виконувала інф. мережа, яка взаємодіяла з БСБ. Фактично всі заходи СБ підтримувалися її пропагандою, але головними напрямками її діяльності були: протидія наслідкам амністій, виборам, розвитку комсомолу, впливу на молодь рад. школи, закладів культури, православне духовенство.

Головного УНКВС СРСР (1939-1941), зам. нач. 1-го Головного УНКВС СРСР. З 5 липня 1941 р. керував Особливою групою НКВС СРСР (контроль за партизанським рухом), 3 жовтня 1941 р. отримала назву 2-й відділ, а 18 січня 1941 р. 4-те УНКВС СРСР. Нач. 4-го УНКДБ СРСР (1943-1946), керував секретною «Лабораторією Х». З 9 липня 1945 р. отримав звання генерал-лейтенанта, очолює відділ «Ф» НКВС СРСР (робота на звільнених територіях) (22 травня- 30 серпня 1945). Керує відділом «С» НКВС (створення ядерної зброї) (27 вересня 1945-10 січня 1946). В лютому 1947 р. очолив відділ «ДР» (диверсійна робота проти країн НАТО). З 1950 р. нач. Бюро №1 МДБ СРСР (диверсійна робота за кордоном), керував операцією з ліквідації р.Шухевича («Тура»), арешт. (1952-1953), закінчив Військово-юридичну академію (1953). Призначений зам. нач. 2-го (розвідка за кордоном) Головного УМДБ СРСР, сформував 9-й відділ МВС СРСР (теракти і диверсії). У серпні 1953 р. арештований, знаходився в психлікарні (1953-1958), перебував у в'язниці (1958-1964). Автор спогадів – «Разведка и Кремль», «Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930-1950». Нагороджений орденом Леніна, 3 орденами Червоного Прапора, орденом Суворова II ступені, 2 орденами Червоної Зірки, орденом Вітчизняної війни I ступеня, медалями, знаком «Заслужений працівник НКВС», реабілітований (1992). Помер у 1996 р., указом Презедента РФ від 1998 р. посмертно відновлений в правах на державні нагороди.

Перевага надавалася ідеологічному переконанню населення, пропагандивним диверсіям, попередженням ворожим агітаторам, а в крайньому випадку їх фізичне знищення.

Використовуючи масову підтримку місцевого населення і його незадоволення діяльністю більшовиків, фанатичну відданість підпільників своїм переконанням, СБ досить тривалий період ефективно протидіяла потужній рад. пропаганді, але сили виявилися нерівними. Будучи змушеною сконцентрувати зусилля на головних напрямках, вона поступово втрачала позиції і згодом, вичерпавши сили, зазнала поразки.

Підсумовуючи протидію СБ радянізації Волині та Західного Полісся у післявоєнний період, варто підкреслити, що вона здійснювалася радикальними засобами, передовсім силовими. Утім, незважаючи на певні успіхи підпілля, через значну перевагу рад. сторони вона була приречена на невдачу.

ВИСНОВКИ

1. Попри суспільно-політичну та науково-пізнавальну актуальність теми монографії, вона досі не знайшла належного висвітлення в історичній науці. Її достатньо повне розкриття є можливим лише завдяки використанню усієї видової гами джерел з історії українського націоналістичного підпілля 1940-х – 1950-х рр. Базова інформація дослідження міститься у нормативних, особового походження, статистичних джерелах, діловодних документах і матеріалах конкретно-соціологічних досліджень.

2. Після антиповстанської операції «Велика блокада» СБ стає провідною ланкою оунівського підпілля. Її структура у незмінному вигляді проіснувала до часу свого розформування. Окрім контррозвідувального захисту та розвідувального забезпечення підпілля, у зв'язку зі зміною тактики останнього, особливу увагу СБ приділяла пропагандистській діяльності та матеріальному забезпеченню ОУН(б).

Господарська діяльність під керівництвом СБ проводилася більш конспіративно, ніж це було раніше, нерідко примусовими методами.

3. Розвідувально-інформаційна мережа СБ будувалася за територіальною ознакою. Найбільш розгалуженою вона була у сільській місцевості. Вербування інформаторів відбувалося як на добровільній основі, так і примусом. При цьому особливу увагу есбівці звертали на розвідувальні можливості інформатора.

Значні зусилля СБ спрямовувала на здобуття агентурних позицій в районних та обласних центрах. На відміну від Галичини, діяльність СБ в містах Волині та Полісся не відзначалася високою активністю.

Цінною для СБ, хоча й нечисельною, була агентура в рад. силових органах. Найбільших успіхів їй вдалося досягнути у вербуванні своїх прибічників серед «істрибків».

4. Головним напрямком контррозвідувальної роботи СБ було

знешкодження ворожої агентури. Найбільшу небезпеку для ОУН(б) становили таємні співробітники рад. спецслужб в середовищі, яке оточувало підпілля. Боротьба з ними здійснювалася найбільш жорстокими методами, з застосуванням колективної відповідальності.

Ліквідація СБ «внутрішньої» ворожої агентури відбувалася шляхом чисток і відображала шпигуноманію, яка охопила керівництво ОУН(б), чим скористалися рад. спецслужби. Її наслідком було виникнення чисельної опозиції всередині оунівського підпілля, що негативно вплинуло на хід і результати національно-визвольної боротьби.

Слідчо-оперативна робота СБ базувалася на методах психологічного тиску та тортурах, що призводило до значних помилок у роботі слідчих. Вишколи есбістів, через планомірне винищення рад. спецслужбами кадрів СБ та важкі умови діяльності підпілля, не приносили бажаних результатів. Навчання відбувалося, головним чином, через практичну роботу і самоосвіту.

5. Важливим напрямком діяльності СБ були спроби протидії радянській, яка радикальними методами здійснювалася на західних землях України. В цьому сенсі головні зусилля СБ спрямовувалися спочатку на зрив держпоставок, а згодом на боротьбу переважно диверсійно-терористичними методами, з колективізацією.

СБ відіграла важливу роль у пропагандистському протистоянні між ОУН(б) і більшовицьким режимом. До її повноважень входили: протидія ворожій агітації у лавах ОУН(б) і УПА; недопущення масового виходу підпільників з повинною; залякування та фізична розправа над особами, які закликали місцеве населення до підтримки радянської влади; залучення молоді до націоналістичного руху. Свого апогею боротьба між обома ворожими сторонами досягла під час перших повоєнних виборів до Верховної Ради СРСР.

Запеклий опір СБ процесам радянської була поступово зламаний рад. органами держбезпеки. Ситуація ускладнювалася ще й тим, що на Волині, а

особливо на Західному Поліссі, на відміну від Галичини, завжди міцні позиції займали комуністи. В результаті збройна боротьба набула характеру громадянської війни в ході якої протилежні сторони широко застосовували методи, несумісні з нормами законності і людяності. Трагізм становища полягав у тому, що заручником протистояння виявилось цивільне місцеве населення.

Узагальнення висновків монографії дає можливість сформулювати таке концептуальне положення: незважаючи на нерідко протиправні й антигуманні дії, впродовж 1946-1951 рр. СБ ОУН(б) на території Волині та Західного Полісся, завдяки добре налагодженій мережі інформаторів та активним диверсійно-терористичним операціям, вдалося тривалий час протидіяти набагато сильнішим і досвіченішим рад. спецслужбам, виявляти їх агентуру, тимчасово стримувати процеси радянзації і забезпечувати боєздатність оунівського підпілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДЖЕРЕЛА

АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

**Центральний Державний архів вищих органів влади та управління
України, м.Київ:**

Фонд 3833 – Крайовий провід ОУН на західноукраїнських землях

Опис 1.

1. Спр. 42. – Декларації, меморандуми і накази КП ОУН, 19 вересня 1941 р. – 20 січня 1946 р., 87 арк.
2. Спр.233. – КП ОУН на ЗУЗ. Служба безпеки., 79 арк.
3. Спр.242. – Підписки колишніх членів ОУН про співробітництво з органами МВС, 16 червня – 19 листопада 1946 р., 3 арк.
4. Спр.243. – Підручник для Служби безпеки., 401 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ:

Фонд 1 – Центральний Комітет Компартії України.

Опис 23.

5. Спр.1693. – Інформації, довідки Волинського обкому КП(б)У про хід виконань рішень ЦК КП(б)У, 10 січня – 26 лютого 1945р., 127 арк.
6. Спр.1700. – Довідки, інформації про виконання рішень ЦК КП(б)У з питань боротьби з українсько-німецькими націоналістами в Рівненській обл., 5 січня – 31 грудня 1945 р., 235 арк.
7. Спр.1716. – Копії документів українсько-німецьких націоналістів, 10 листопада – 8 грудня 1945 р., 17 арк.
8. Спр.1718. – Боротьба з оунівським підпіллям, ліквідація банд, 30 січня – 27 жовтня 1952 р., 132 арк.
9. Спр.1720. – Щоденні звіти боротьби з українсько-німецькими націоналістами по Волинській обл., 6 липня – 25 грудня 1945 р., 173 арк.

- 10.Спр.2955. – Щоденні звіти боротьби з бандитизмом в районах Волинської обл., 1 січня – 22 березня 1946 р., 127 арк.
- 11.Спр.2957. – Щоденні звіти боротьби з бандитизмом в районах Волинської обл., 1 червня – 2 грудня 1947 р., 102 арк.
- 12.Спр.2962. – Листування про хід боротьби з українсько-німецькими націоналістами на території Рівненської обл., 8 січня – 9 грудня 1946 р., 94 арк.
- 13.Спр.4964. – Довідки, спецдонесення відділів ЦК КП(б)У, МДБ і Військового трибуналу військ МВС Українського округу про хід боротьби з залишками банд і підпілля українсько-німецьких націоналістів в західних областях УРСР, 1 січня – 10 листопада 1947 р., 216 арк.
- 14.Спр.4965. – Інформаційні бюлетні оргінструкторського відділу ЦК КП(б)У секретарям ЦК КП(б)У про хід боротьби з бандитизмом в західних областях УРСР, 15 січня – 7 квітня 1947 р., 52 арк.
- 15.Спр.4967. – Звіти секретаря обкому КП(б)У секретарю ЦК КП(б)У про боротьбу з залишками банд і підпілля українсько-німецьких націоналістів по Волинській обл., 24 січня – 3 листопада 1947 р., 53 арк.
- 16.Спр.4968. – Звіти секретаря обкому КП(б)У секретарю ЦК КП(б)У про боротьбу з залишками банд і підпілля українсько-німецьких націоналістів по Волинській обл., 20 січня – 26 серпня 1947 р., 19 арк.
- 17.Спр.4973. – Доповідні записки, інформації секретаря обкому КП(б)У секретарям ЦК КП(б)У про боротьбу з залишками банд і підпілля українсько-німецьких націоналістів по Рівненській обл., 2 червня – 12 грудня 1947 р., 99 арк.

Державний архів Рівненської області, м.Рівне:

Фонд Р-30 – Колекція документів з історії ОУН і УПА

Опис 2.

18. Спр.13. – Підручник з методів конспірації., 15 арк.
- 19.Спр.15. – Структура і методи роботи органів НКВС., 252 арк.

- 20.Спр.16. – Конспіративні інструкції., 285 арк.
- 21.Спр.24. – Звернення до трудящих СРСР, інструкції і накази., 135 арк.
- 22.Спр.32. – Підручник для службовників Безпеки., 303 арк.
- 23.Спр.35. – Політична і господарська діяльність УПА., 160 арк.
- 24.Спр.38. – Щоденні рапортчики з сіл районів., 128 арк.
- 25.Спр.39. – Акти і постанови польового суду., 167 арк.
- 26.Спр.113. – Протоколи допитів, що виконувалися СБ в 1948 р., 28 арк.
- 27.Спр.114. – Протоколи допитів та зізнань арештованих СБ., 22 арк.
- 28.Спр.115. – «Чорні листи» СБ 1947 р., 35 арк.
- 29.Спр.116. – «Чорні листи» СБ 1944-1949 рр., 78 арк.
- 30.Спр.117. – «Чорні листи» СБ 1948-1949 рр., 299 арк.
- 31.Спр.118. – Акти виконання присудів СБ в 1948-1949 рр., 24 арк.
- 32.Спр.119. – Акти про виявлення жертв терору СБ в с.Устенське-2., 4 арк.

Фонд Р-688 – Прокуратура Рівненської області

Опис 2.

- 33.Спр.28. – Довідка про порушення радянської законності секретарю Рівненського обкому КП(б)У тов.Бегмі., 51 арк.
- 34.Спр.62. Спецдонесення і доповідні записки за 1946 р., 48 арк.

Фонд Р-2771– УКДБ у Рівненській області. Фонд припинених архівно-кримінальних справ

- 35.Спр.1152. – Солтис Марії Нитихівни., 53 арк.
- 36.Спр.1222. – Радіо Галини Євменівни., 24 арк.
- 37.Спр.1304. – Роюк Надії Іванівни., 40 арк.
- 38.Спр.1308. – Тащинського Миколи Степановича., 54 арк.
- 39.Спр.1317. – Пелях Надії Василівни та ін., 539 арк.
- 40.Спр. 1326. – Цимбалюк Просковії Лукашівни., 38 арк.
- 41.Спр.1331. – Кудрик Лукерії Трохимівни., 101 арк.
- 42.Спр.1344. – Сірої Марії Григорівни., 102 арк.
- 43.Спр.1349. – Середюк Людмили Костянтинівни., 23 арк.
- 44.Спр.1379. – Случика Івана Пилиповича., 55 арк.

- 45.Спр.1381. – Дубовець Марії Іванівни., 169 арк.
46.Спр.1398. – Шрамович Ганни Максимівни., 28 арк.
47.Спр.1442. – Вишневської Анастасії Василівни., 302 арк.
48.Спр.1492. – Царук Олександри Єлисеївни., 38 арк.
49.Спр.1728. – Вознюк Олександри Федорівни., 89 арк.
50.Спр.1734. – Рябця Василя Марковича., 34 арк.
51.Спр.1751. – Кравчука Єфима Миколайовича., 343 арк.
52.Спр.1783. – Бичковського Івана Даниловича., 38 арк.
53.Спр.1798. – Боярчука Степана Каленковича., 32 арк.
54.Спр.1819. – Самсонюк Ольги Микитівни., 73 арк.
55.Спр.1835. – Свящевського Дем'яна Семеновича., 15 арк.
56.Спр.2332. – Трофімчук Віри Климівни., 154 арк.
57.Спр.4892. – Шевчук Марії Йосипівни., 94 арк.
58.Спр.5041. – Портянюк Віри Пилипівни., 135 арк.
59.Спр.5396. – Козачек Марії Василівни., 133 арк.
60.Спр.5400. – Мельничука Варфоломія Васильовича., 103 арк.
61.Спр.5402. – Кравчука Івана Федорович., 83 арк.
62.Спр.5408. – Фіали Варвари Петрівни., 86 арк.
63.Спр.5412. – Юхимчук Надії Федосіївни., 159 арк.
64.Спр.5434. – Шпаковської Зінаїди Степанівни., 75 арк.
65.Спр.5478. – Придюка Миколи Максимовича, 143 арк.
66.Спр.5480. – Грицюка Кіндрата Никоновича., 68 арк.

Державний архів Волинської області, м.Луцьк:

Фонд Р-1 – Волинський обласний комітет КП(б)У

Опис 2.

- 67.Спр.32. – Довідки про організацію колгоспів, вивіз лісу, порушення радянської законності та ін., 1 лютого – 1 вересня 1945 р., 65 арк.
68.Спр.77. – Інформації, справки, переписка з ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У про міроприємства по підготовці до проведення виборів в Верховну Раду УРСР, 1 січня – 1 грудня 1947 р., 273 арк.

69.Спр.83. – Листування з ЦК КП(б)У, Радою міністрів УРСР про розвиток сільського господарства і заготівлю сільськогосподарської продукції: у 2-х томах. Т.1., 3 січня – 5 вересня 1947 р., 200 арк.

70.Спр.103. – Листування з ЦК КП(б)У про хід хлібопоставок, будівництво МТС, колективізацію, серпень – грудень 1948 р., 262 арк.

Фонд Р-6 – *Виконавчий комітет Волинської облради депутатів трудящих*
Опис 1.

71.Спр.62. – Відділ у справах репатріації. Директивні вказівки Ради міністрів, 4 лютого – 31 грудня 1946 р., 133 арк.

Фонд Р-393 – *Уповноважений Ради у справах РПЦ у Волинській обл.*
Опис 3.

72.Спр.11. – Листування з Радою міністрів УРСР і ОК КП(б)У та райвиконкомаами про діяльність церков, священослужителів та інше, 11 січня 1949 р. – 1 січня 1950 р., 162 арк.

Фонд Р-511 – *Прокуратура Волинської обл.*
Опис 2.

73.Спр.29. – Спецдонесення районних прокурорів за 1946 р., 79 арк.
Опис 6.

74.Спр.15. – Листування з органами МДБ і МВС.1946-1950., 342 арк.

Фонди Волинського краєзнавчого музею, м.Луцьк:

75.ВКМ СФ – 952-964. «Чорні листи» кущового проводу СБ Іваничівського р-ну, травень-серпень 1947 р., 12 арк.

Галузевий державний архів Служби безпеки України, м.Київ:

Фонд 13 – *Колекція друкованих видань КДБ УРСР*
Справа 372.

76.Т.21. – Документи, які характеризують організаційну і практичну диверсійно-терористичну діяльність т.зв. Служби Безпеки, озброєного бандоунівського підпілля в період 1944-1953 рр., 409 арк.

77.Т.22. – Документи, які характеризують організаційну і практичну диверсійно-терористичну діяльність т.зв. Служби Безпеки, озброєного бандоунівського підпілля в період 1944-1953 рр., 568 арк.

78.Т.23. – Документи, які характеризують організаційну і практичну диверсійно-терористичну діяльність т.зв. Служби Безпеки, озброєного бандоунівського підпілля в період 1944-1953 рр., 451 арк.

Справа 376.

79. Т.49. – Документи і матеріали ОУН. Про організацію служби безпеки (СБ) ОУН, її завдання і практичну діяльність., 381 арк.

80.Т.50. – Документи і матеріали ОУН. Про організацію служби безпеки (СБ) ОУН, її завдання і практичну діяльність., 498 арк.

81.Т.51. – Документи і матеріали ОУН. Про організацію служби безпеки (СБ) ОУН, її завдання і практичну діяльність., 404 арк.

82.Т.53. – Документи і матеріали ОУН. Про організацію служби безпеки (СБ) ОУН, її завдання і практичну діяльність., 472 арк.

83.Т.58. - Документи і матеріали ОУН. Про організацію служби безпеки (СБ) ОУН, її завдання і практичну діяльність., 291 арк.

Архів УСБУ у Волинській області, м.Луцьк:

Фонд – *припинених архівно-кримінальних справ*

84.Спр.1083. – Пася Олександра Пилиповича та ін.: в 2-х томах – Т.1. – 351 арк., Т.2., 275 арк.

85.Спр.1530. – Глушинця Антона Петровича., 317 арк.

86.Спр.1613. – Мазурка В'ячеслава Михайловича: в 2-х томах – Т.1. – 597 арк., Т.2., 255 арк.

87.Спр.2087. – Данилюк Афанасії Прокопівни., 106 арк.

88.Спр.2414. – Сеня Володимира Миколайовича., 540 арк.

89.Спр.2483. – Остапюка Андрія Васильовича., 411 арк.

90.Спр.2524. – Пасальського Василя Зіновійовича., 172 арк.

91.Спр.3938. – Корольчук Ганни Дем'янівни., 62 арк.

92.Спр.4206. – Стасюк Олександри Романівни., 185 арк.

93. Спр.4231. – Ромашука Василя Степановича., 79 арк.
94. Спр.4258. – Новачевського Миколи Наумовича та ін., 375 арк.
95. Спр.4282. – Музичук Надії Андріївни: в 2-х томах. – Т.1., 412 арк.
96. Спр.4285. – Рудик Ольги Тимофіївни., 521 арк.
97. Спр.4287. – Тарасюка Дмитра Андрійовича., 226 арк.
98. Спр.4349. – Дем'янчука Віталія Дмитровича., 252 арк.
99. Спр.4409. – Алексюка Пилипа Олексійовича та ін., 381 арк.
100. Спр.4412. – Яроша Івана Григоровича., 116 арк.
101. Спр.4432. – Семенюк Марії Василівни., 322 арк.
102. Спр.4478. – Мельник Анатолія Йосиповича., 211 арк.
103. Спр.4483. – Захарчука Аркадія Васильовича., 333 арк.
104. Спр.4584. – Шкоробатюк Надії Трохимівни., 480 арк.
105. Спр.4598. – Терети Івана Карповича та ін., 669 арк.
106. Спр.4613. – Терепелюка Степана Андрійовича., 94 арк.
107. Спр.4748. – Божка Федота Федосійовича та ін., 95 арк.
108. Спр.4804. – Димінської Євгенії Прокопівни., 62 арк.
109. Спр.4852. – Протасюка Андрія Семеновича та ін.: в 2-х томах. – Т.1. – 242 арк., Т.2., 704 арк.
110. Спр.4938. – Урдюк Єфросинії Дмитрівни., 92 арк.
111. Спр.4947. – Андрійчук Єфросинії Харитонівни., 257 арк.
112. Спр.4950. – Глодик Ірини Яківни., 266 арк.
113. Спр.4962. – Кравчука Кирила Гавриловича., 226 арк.
114. Спр.4975. – Папіжука Федора Івановича., 394 арк.
115. Спр.4995. – Романюка Івана Денисовича., 416 арк.
116. Спр.5002. – Галуха Петра Омеляновича., 175 арк.
117. Спр.5006. – Сохацького Петра Якимовича., 192 арк.
118. Спр.5007. – Семенюк Марії Дмитрівни., 150 арк.
119. Спр.5025. – Колбуна Матвія Терентійовича та ін., 380 арк.
120. Спр.5085. – Радіози Єфимії Артемівни., 109 арк.
121. Спр.5091. – Булей Марії Никифорівни та ін., 307 арк.

122. Спр.5236. – Веремчука Івана Денисовича., 211 арк.
123. Спр.5251. – Білітюка Федора Васильовича., 171 арк.
124. Спр.5381. – Дейнеко Адама Васильовича та ін., 298 арк.
125. Спр.5382. – Свиридюка Нестора Никифоровича та ін., 389 арк.
126. Спр.5492. – Кридинера Івана Юстиновича., 286 арк.
127. Спр.5498. – Івановського Івана Івановича., 621 арк.
128. Спр.5608. – Алексюка Івана Гавриловича., 78 арк.
129. Спр.5641. – Дмитрука Василя Івановича., 263 арк.
130. Спр.5643. – Мацули Степаниди Матвіївни., 92 арк.
131. Спр.5682. – Ковальчука Муника Давидовича та ін.: в 2-х томах. – Т.1 – 197 арк., Т.2., 181 арк.
132. Спр.5739. – Кравчука Адама Матвійовича та ін., 150 арк.
133. Спр.5967. – Кушніра Олександра Климентійовича., 393 арк.
134. Спр.6083. – Дем'янчук Ніни Дмитрівни., 59 арк.
135. Спр.6115. – Кусинського Івана Кириловича., 112 арк.
136. Спр.6136. – Ваврищука Єфима Костянтинівича., 92 арк.
137. Спр.6155. – Федорук Тетяни Терентіївни., 69 арк.
138. Спр.6185. – Тараненко Марії Василівни., 65 арк.
139. Спр.6227. – Царука Арсенія Максимовича., 304 арк.
140. Спр.6383. – Берекета Йосипа Степановича., 171 арк.
141. Спр.6388. – Разумець Варвари Хомівни та ін., 174 арк.
142. Спр.6400. – Бондарчук Ганни Макарівни., 287 арк.
143. Спр.6468. – Парфенюка Василя Івановича., 216 арк.
144. Спр.6504. – Пархоμουка Антона Архиповича., 217 арк.
145. Спр.6506. – Пасічник Неліси Астафівни., 150 арк.
146. Спр.6519. – Переходько Антоніни Афанасіївни., 113 арк.
147. Спр.6520. – Гордейчука Степана Архистраховича., 122 арк.
148. Спр.6633. – Данилевич Тетяна Кузьмівна., 215 арк.
149. Спр.6642. – Камінського Василя Йосиповича., 472 арк.
150. Спр.6745. – Луцюка Семена Івановича., 427 арк.

151. Спр.6824. – Скопюка Івана Володимировича: в 2-х томах – Т.2., 457 арк.
152. Спр.6899. – Єфимчука Івана Максимовича., 185 арк.
153. Спр.6952. – Цибульського Віталія Мироновича., 112 арк.
154. Спр.6957. – Цип'ящука Дмитра Васильовича., 79 арк.
155. Спр.7366. – Богдана Бориса Івановича та ін., 114 арк.
156. Спр.7383. – Кудрик Надії Григорівни: в 2-х томах – Т.1. – 109 арк., Т.2., 84 арк.
157. Спр.7441. – Авдеюка Костянтина Яковича., 74 арк.
158. Спр.7494. – Бивалука Василя Петровича., 82 арк.
159. Спр.7533. – Костючека Семена Себастьяновича., 226 арк.
160. Спр.7714. – Данильчука Матвія Герасимовича., 60 арк.
161. Спр.7726. – Гороховського Михайла Дмитровича., 100 арк.
162. Спр.7790. – Гаврилюка Якова Степановича., 426 арк.
163. Спр.7813. – Хвисяк Ніни Василівни., 256 арк.
164. Спр.8033. – Данилюка Миколи Гнатовича., 75 арк.
165. Спр.8040. – Гвоздецької Віри Семенівни та ін., 173 арк.
166. Спр.8158. – Шворака Прокопа Матвійовича., 462 арк.
167. Спр.8246. – Поделевського Андрія Лаврентійовича., 257 арк.
168. Спр.8284. – Ярощука Василя Яковича., 38 арк.
169. Спр.8391. – Зінгеля Миколи Миновича., 208 арк.
170. Спр.8525. – Шевчука Леоніда Івановича., 54 арк.
171. Спр.8586. – Шостак Олени Афанасіївни., 169 арк.
172. Спр.8613. – Глущука Василя Харитоновича., 126 арк.
173. Спр.8620. – Головея Петро Васильович., 136 арк.
174. Спр.8698. – Павлуся Йосипа Федоровича., 178 арк.
175. Спр.8729. – Ліщука Володимира Михайловича., 232 арк.
176. Спр.8788. – Шимонюка Савелія Степановича., 146 арк.
177. Спр.8851. – Строка Савелія Петровича., 419 арк.
178. Спр.8906. – Яблокової Марії Михайлівни., 135 арк.

179. Спр.8907. – Нисевича Андрія Михайловича., 196 арк.
180. Спр.8912. – Ковальчука Сидора Афанасійовича: в 2-х томах – Т.1., 443 арк.
181. Спр.8996. – Шуста Діонісія Івановича., 90 арк.
182. Спр.9229. – Шепшелея Івана Сименовича., 190 арк.
183. Спр.9233. – Баран Ірини Кузьмівни., 185 арк.
184. Спр.12961. – Вакулика Василя Івановича., 158 арк.

Архів УСБУ у Рівненській області, м.Рівне:

Фонд – *припинених архівно-кримінальних справ*

185. Спр.4284. – Титкової Олімпії Іванівни., 52 арк.
186. Спр.4839. – Китюка Володимира Федоровича., 85 арк.
187. Спр.9958. – Бобрецького Йосипа Ілліча: в 2-х томах – Т.1., 320 арк.

Архів УМВС України у Волинській області, м.Луцьк:

Фонд – *облікових справ на виселені сім'ї:*

188. Спр.764. – Тараканця Йосипа Гнатовича: в 3-х томах. – Т.1., 37 арк.
189. Спр.1626. – Гейла Миколи Івановича: в 3-х томах. – Т.1., 41 арк.
190. Спр.2215. – Бондача Івана Афанасійовича: в 3-х томах. – Т.1., 53 арк.
191. Спр.3134. – Ховайла Кліма Єфимовича: в 3-х томах. – Т.1., 29 арк.
192. Спр.3230. – Присяжнюка Олексія Васильовича: в 3-х томах. – Т.1., 90 арк.
193. Спр.3333. – Михалевича Андрія Сергійовича: в 3-х томах. – Т.1., 12 арк.
194. Спр.4271. – Семенюка Олександра Сильвестровича: в 3-х томах. – Т.1., 31 арк.
195. Спр.5089. – Стасюка Володимира Гавриловича: в 3-х томах. – Т.1., 89 арк.
196. Спр.6055. – Братуня Леоніда Ілліча: в 3-х томах. – Т.1., 71 арк.

Власний архів автора

197. Розповідь Мартинюк Меланії Яківни, 1930 р.н., уродж. і мешк. с.Білопіль Локачинського р-ну Волинської обл. Записана автором 27

березня 2008 р.

198. Розповідь Сидорука Федора Васильовича, 1929 р.н., уродж. с.Самари Ратнівського р-ну Волинської обл., мешк. м.Нововолинськ Іваничівського р-ну Волинської обл. Записана автором 14 липня 2008 р.
199. Розповідь Синюк Агафії Степанівни, 1925 р.н., уродж. с.Мирне Горохівського р-ну, мешк. смт.Іваничі. Записана автором 22 травня 2008р.
200. Розповідь Сохацького Петра Якимовича, 1927 р.н., уродж. с.Маковичі Турійського р-ну, мешк. с.Купичів того ж р-ну. Записана автором 20 червня 2009 р.

Періодика

201. Бескромний Г., Чічігіна Л. Душогуби / Г.Бескромний, Л.Чічігіна. // Червоний прапор. (Рівне) – 1945. – 7 січня.
202. Брикун І. Сіно – державі! / І.Брикун. // Прапор Перемоги (Олика). – 1946. – 10 липня.
203. Васильченко І. Страшна цифра / І.Васильченко. // Червона зірка (Любешів). – 1946. – 13 червня.
204. Вище класову пильність!// Вільне життя (Мацеїв). – 1947. – 22 червня.
205. Городищанський К. Куркулі утаюють землю перед державою.// Більшовицька правда (Сенкевичівка) / К.Городищанський. – 1947. – 15 червня.
206. Гур'янов М. Від рук правосуддя не сховається / М.Гур'янов. // Селянська правда (Іваничі). – 1946. – 22 грудня.
207. Документи збройної боротьби.// На сторожі. Суспільно-політичний місячник.– Німеччина: ТПН-ОУН, січень-лютий 1948. – Ч.1-2. – С.45-50.
208. Домарецький А. Учителі підвищують ідейно-політичний рівень / А.Домарецький. // Радянський прапор (Теремно). – 1948. – 28 листопада.
209. Дубчук А. Гляньте правді у вічі / А.Дубчук. // Будівник соціалізму (Озютічі). – 1946. – 1 квітня.
210. Загадченко М. Покращити кінообслуговування селян / М.Загадченко. //

- Більшовицький шлях (Рожище). – 1946. – 21 листопада.
211. Звернення районної наради голів жіночих рад та жінок-ланкових до всіх колгоспниць, трудових одноосібниць, до всіх трудящих жінок Горохівського району // Червоний жовтень (Горохів). – 1949. – 19 червня.
212. Іванченко О. Куркуль – найлютіший ворог трудового селянства / О.Іванченко. // Вільне життя (Мацеїв). – 1947. – 17 квітня.
213. Інформатор. Видання Проводу ОУН на ПЗУЗ. – Ч.2. – 1948.// Архів ЦДВР. Ф.5. – Т.10., арк.183-233.
214. Красніков Ф. Продовжують переселятися з хуторів у село / Ф.Красніков. // Червоний прапор (Володимир-Волинський). – 1949. – 14 липня.
215. Маруніч І. Клуби і хати-читальні – вогнища культури / І.Маруніч. // Вільна Україна (Торчин). – 1946. – 28 листопада.
216. Медведенко Ф. Широко розгорнути підготовку до виборів у Верховну Раду УРСР / Ф.Медведенко. // Ленінським шляхом (Камінь-Каширський). – 1946 – 5 грудня.
217. Осередок пропаганди і інформації при Проводі ОУН. – серпень 1948 р. – Випуск 2.// Архів ЦДВР. Ф.5. – Т.5., арк.148-169.
218. Осередок пропаганди і інформації при Проводі ОУН. – травень 1949 р. – Випуск 3.// Архів ЦДВР. Ф.5. – Т.5., арк. 170-197.
219. Осередок пропаганди і інформації при Проводі ОУН. – травень 1950 р. – Випуск 4. Надруковано в друкарні ім. полк. Шелеста. // Архів ЦДВР. Ф.5. – Т.5., арк. 226-251.
220. Пільги колгоспникам // Більшовицька зброя (Берестечко). – 1948. – 22 серпня.
221. Посилимо боротьбу з запродавцями // Ленінським шляхом (Ківерці). – 1945. – 7 червня.
222. Похила В. Робота комсомольської організації в боротьбі за хліб / В.Похила. // Червоне село (Колки). – 1946. – 14 листопада.
223. Промислові робітники України ! – Київ-Львів, 1951. Видруковано в

- друкарні ОУН ім. «Арпада» – «Золотиря» у серпні 1951 р.// Архів ЦДВР. Ф.5. – Т.9., арк.53-63.
224. Райцентр – вогнище радянської культури // Прапор жовтня (Локачі). – 1946. – 2 грудня.
225. Розтягнення колгоспного майна // Вільна праця (Маневичі). – 1946. – 5 жовтня.
226. Сомашко О. Демобілізовані воїни на керівних роботах / О.Сомашко. // Червоне Полісся (Заболоття). – 1946. – 24 лютого.
227. Талідан А. Хліб – державі / А.Талідан. // Сталінський прапор (Седлище). – 1945. – 19 вересня.
228. Тітар Г. Поступок, не гідний радянського вчителя / Г.Тітар. // Нове життя (Головно). – 1946. – 1 вересня.
229. Філіпчук В. Прокляття бандитові ! / В.Філіпчук. // Радянська Волинь (Луцьк). – 1945. – 15 липня.
230. Швавич Г. Радянські державні позики / Г.Швавич. // Червоний жовтень (Горохів). – 1946. – 5 травня.
231. Як організовує свою діяльність колгосп // Прапор Леніна (Ковель). – 1946. – 18 серпня.

ПУБЛІКАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ І МАТЕРІАЛІВ

232. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Книга друга. Документи і матеріали / упоряд. І. Білас. – К.: Либідь, 1994. – 685 с.
233. Бовкун Г. Хто ж був ворогом нації? Свідчать архівні документи / Г.Бовкун. // Радянська Волинь (Луцьк). – 1989. – 15 вересня.
234. Вельма М. Жовтоблакітники без маски / М.Вельма. // Сільські новини (Стара Вижівка). – 1977. – 18 січня.
235. Вічна пам'ять (жертви СБ ОУН-УПА).// Червоний прапор (Рівне). – 1991. – 10, 17, 24, 31 січня, 7, 14, 21 лютого, 7, 14, 21, 28 березня.
236. Веденєєв Д., Биструхін Г. «Повстанська розвідка діє точно й відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального

- призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940-1950 – ті роки: Монографія / Дмитро Веденєєв, Геннадій Биструхін. – К.: К.І.С., 2006. – 568 с.
237. Гончарук Г.,Нагайцев О. Украинские повстанцы в советских литературе и документах 1944-1953 гг./ Григорій Гончарук, Олександр Нагайцев. – Одесса: Астропринт, 2004. – Часть 1. – 344 с.
238. Гончарук Г.,Нагайцев О. Расправа: Украинское повстанчество в советских документах 1954-1964 гг./ Григорій Гончарук, Олександр Нагайцев. – Одесса: Астропринт, 2006. – Часть 2. – 392 с.
239. Данилюк В. Танго смерті Служби Безпеки / Володимир Данилюк. // Молода Волинь (Луцьк). – 1992. – 8 травня.
240. Данилюк В. Слово – зброя: З досвіду ідеологічної підпільної боротьби ОУН-УПА на теренах Волині у 1929-1953 роках / Володимир Данилюк. – Луцьк: Надстир'я, 2010. – 132 с.
241. Дзюбан О. Документ про агентурну роботу спецслужб СРСР проти українського національно-визвольного руху / Орест Дзюбан. // Український визвольний рух. – Львів, 2003. – Збірник № 1. – С.14-25.
242. Докладная записка о результатах проведения операций по выселению семей бандитов из Ровенской области секретарю ЦК КП(б)У тов.Кагановичу Л.М. 31 октября 1947 г.// Из криниці печалі. Реабілітовані історією. Збірник спогадів та документів. – Рівне: Азалія, 2006. – Вип.5. – С.65-68.
243. Загривый Е. Бандитам нет прощения / Е.Загривий, В.Самойлюкевич, П.Шлинчак. // Зірка надії (Новоград-Волинський). – 1998. – 10 червня.
244. Зарічний В. Перед судом пам'яті. Документи про злочини «Служби Безпеки ОУН» / Володимир Зарічний. // Радянська Волинь (Луцьк). – 1988. – 12 квітня.
245. Засекін В., Коц М. Схрони (бункери) Волині / Володимир Засекін, Микола Коц. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2010. – 84 с.
246. Іщук О. Діяльність проводу ОУН (б) на північно-західних українських

- землях у 1948-1952 роках / Олександр Ішук. – К.: б.в., 2009. – 46 с.
247. Коц М. Між рядками секретних паперів/ Микола Коц// Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся. Наук. збірник. Матеріали Волинської обл. науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 17 листопада 2006. – Вип. 21. – С.114-121.
248. Листівка УГВР до українських селян, робітників та інтелігенції із закликом бойкотувати вибори до Верховної ради СРСР 1950 р.// Реабілітовані історією. Рівненська обл. Книга перша. – К. – Рівне, 2006. – С.215-217.
249. Літопис УПА. / ред. рада П.Потічний, Є.Штендера [та ін.]. – Торонто. – Т. 9: Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга друга: 1946-1948. – 1982. – 538 с.
250. Літопис УПА. / ред. рада П.Потічний, Є.Штендера. [та ін.]. – Торонто. – Т. 10: Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга третя: 1949-1952. – 1984. – 435 с.
251. Літопис УПА. Нова серія. / упоряд. О.Вовк, І.Павленко [та ін.] – К.-Торонто. – Т. 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК КП(б)У 1943-1959 рр. – 2001. – 648 с.
252. Літопис УПА. Нова серія. / упоряд. О.Вовк, І.Павленко [та ін.] – К.-Торонто. – Т. 4: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943-1959). Книга перша (1943-1945). – 2002. – 598 с.
253. Літопис УПА. Нова серія. / упоряд. О.Вовк, І.Павленко [та ін.] – К.-Торонто. – Т. 5: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943-1959). Книга друга: 1946-1947. – 2002. – 574 с.
254. Літопис УПА. Нова серія. / упоряд. П.Потічний. – К.-Торонто. – Т. 38: Архітектура резистансу: криївки і бункери УПА в світлі радянських документів 1944-1954. – 2002. – 430 с.

255. Літопис УПА. Нова серія. / ред. рада П. Сохань, П. Потічний [та ін.] – К.-Торонто. – Т. 6: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ. (1943-1959). Книга третя: 1948. – 2003. – 523 с.
256. Літопис УПА. Нова серія. / ред. рада П. Сохань, П. Потічний [та ін.] – К.-Торонто. – Т. 7: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ. (1943-1959). Книга четверта: 1949-1959. – 2003. – 716 с.
257. Літопис УПА. Нова серія. / ред. рада П. Сохань, П. Потічний [та ін.] – К.-Торонто. – Т.8: Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944-1946. Документи і матеріали. – 2006. – 1448 с.
258. Літопис УПА. Нова серія / ред. рада П. Сохань, П. Потічний [та ін.] – К.-Торонто. – Т.10: Життя і боротьба «Гараса Чупринки» (1907-1950). Документи і матеріали. – 2007. – 834 с.
259. Літопис УПА. Нова серія. / упоряд. В.Мороз, О.Вовк [та ін.] – К.-Торонто. – Т.13. Книга друга: Воєнна округа «Буг» 1943-1952. Документи і матеріали. – 2009. – 1129 с.
260. Матеріали та документи служби безпеки ОУН (Б) у 1940-х рр. / упоряд. Лисенко О., Патриляк І. – К., 2003. – 253 с.
261. Медведєв М. Усе це справді було / М.Медведєв. // Віче (Житомир). – 1992. – 24 жовтня.
262. Повседневность террора: Деятельность националистических формирований в западных регионах СССР. Западная Украина, февраль – июнь 1945 года / Сост. А.Дюков, О.Росов и др. – М., 2009. – Кн.1. – 235 с.
263. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у. 1944-1953 рр.: Нові документи і матеріали / упоряд. Володимир Сергійчук. – К: Дніпро, 1998. – 944с.
264. Сергійчук В. Український здвиг: Волинь у 1939-1955 рр. / упоряд. Володимир Сергійчук. – К.: Українська видавнича спілка, 2005. – 840 с.

265. Poliszczuk W. Ukraine nationalism in Documents (part 3). Ukrainian Integral Nationalism as a Form of Fascism Volum 5. Documents Concerning the Activities of Ukrainian Nationalism Structures from December 1943 to 1950. – Toronto, 2003. – 510 p.

СПОГАДИ

266. Байда Т. Хрещені вогнем / Тетяна Байда. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. – 248 с.

267. Биков Ф. Невідворотня відплата / Федір Биков. // Радянська Волинь (Луцьк). – 1988. – 5 січня.

268. Бондарук-Митюк Л. Спогади зв'язкової УПА / Лідія Бондарук-Митюк. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. – 104 с.

269. Вірликів К., Василенко П. У боротьбі за волю – під бойовими прапорами УПА / К.Вірликів, П.Василенко. – Аугсбург, 1949. – 192 с.

270. Галаса В. Наше життя і боротьба (Спогади) / Василь Галаса. – Львів: Мс, 2005. – 272 с.

271. Колобов Г. «Вбивали свої, місцеві» / Г.Колобов. // Червоний прапор (Рівне). – 1991. – 8 травня.

272. Коц М., Осауленко Л. Волинь у лещатах смерті. Сторінки з життя Миколи Коца і не тільки / Микола Коц, Леонід Осауленко. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. – 432 с.

273. Кромський М. Роки тривожної молодості / Микола Кромський. // Сільські новини (Стара Виживка). – 1983. – 30 квітня.

274. Кромський М. Вчорашні тіні / Микола Кромський. // Радянська Волинь (Луцьк). – 1988. – 19, 20, 22, 23, 27, 29, 30 березня.

275. Кук В. Я вёу перамовы з предстаунікамі Беларускай нелегальнай араганізацыі / Васіль Кук. // Беларускі рэзыстанс. Часопіс найноушай гісторыі. Менск. – Чарнігау: Промінь, 2006. – № 1(3). – С.72-76.

276. Лавренко Я. Боротьба за незалежність української нації на Ковельщині. (Спогади) / Яків Лавренко. – Луцьк: Твердиня, 2007. – 132 с.

277. Лавренко Я. Життя його не зламало, або Живе Україною (спогади

- В.Омелянюка)/ Яків Лавренко. – Луцьк: Твердиня, 2009. – 108 с.
278. Левкович В. На Жаденской земле. Автобиографические очерки / Виктор Левкович. – Ровно: Листа-М, 2002. – 380 с.
279. Мазяр П. Кликала зоря / Пилип Мазяр. // Слово правди (Володимир-Волинський). – 1994. – 2, 5, 12 квітня.
280. Мануйлик О. Топкими болотами Волині і Полісся / Олексій Мануйлик. – Рівне: Рівненська друкарня, 2006. – 416 с.
281. Машкерук Л. Не викреслити з пам'яті / Л.Машкерук. // Зоря комінізму (Маневичі). – 1984. – 11 жовтня.
282. Михалевич А., Хотинська М. Незгасима ватра / Анастасія Михалевич, Марія Хотинська. // Вісті Ковельщини (Ковель). – 2007. – 3 травня.
283. Мороз К. Заарештували за доносом / К.Мороз // Із криниці печалі. Реабілітовані історією. Збірник спогадів та документів. – Рівне: Азалія, 2006. – Вип.5. – С.58-60.
284. Ньорба К. Кривава ніч / К.Ньорба. // Червоний прапор (Ратно). – 1987. – 28 травня.
285. Овсіюк Є. Незатерті сліди (Спогади) / Є.Овсіюк. – Рівне: Азалія, 1997. – 60 с.
286. Островець В. Я боровся за Україну / В.Островець. // Полісся (Камінь-Каширськ). – 2002. – 17 вересня.
287. Павленко р. Гірке відлуння минулого / р.Павленко, С.Цвіркун. // Ленінським шляхом (Березно). – 1990. – 1 березня.
288. Павлюкін П. Запроданці. Спогади чекіста / Павло Павлюкін. // Слово правди (Володимир-Волинськ). – 1988. – 2, 3, 6, 7, 10 грудня.
289. Попов В. Дивний пастух. Спогади чекіста / В.Попов. // Червона зірка (Дубно). – 1973. – 26 липня.
290. Поровський М. І бурею битва гриміла. Роман-хроніка, написаний на основі спогадів вояка УПА Володимира Чорномошенцева. / М.Поровський. – Рівне: Азалія, 2007. – 228 с.
291. Проніна Г. Ветеран / Г.Проніна.// Червоний прапор (Рівне). – 1971. –

- 9 лютого.
292. Савчин М. Тисяча доріг. Спогади / Марія Савчин. – К.: Смолоскип, 2003. – 543 с.
293. Самчук Ф. Пам'ять не прощає / Ф.Самчук. // Радянська Волинь (Луцьк). – 1984. – 1, 3 грудня.
294. Санников Г. Большая охота. Разгром вооруженного подполья в Западной Украине / Георгий Санников. – М.: Олма-Пресс, 2002. – 512 с.
295. Сегейда Х. Минулих років відгомін... Роздуми про пережите. / Х.Сегейда. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 176 с.
296. Семенов Ю. Небезпечна операція. Спогади чекіста / Юрій Семенов. // Радянська Волинь (Луцьк). – 1984. – 16 жовтня.
297. Скорин І. Ветераны уголовного розыска / И.Скорин. – М.: Юридическая литература, 1978. – 168 с.
298. Со щитом и мечом: очерки и статьи о чекистах Ровенщины / ред. коллектив А.Демчук и др. – Львов: Каменяр, 1988. – 205 с.
299. Судоплатов П. Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930-1950 годы / Павел Судоплатов. – М.: Современник, 1997. – 187 с.
300. Суриков С. Погоня за шакалами. Спогади чекіста / С.Суриков. // Слово правди (Володимир-Волинський). – 1989. – 23 вересня.
301. Тетера В. Ще раз про Маєвського / Василь Тетера. // Волинь (Рівне). – 1998. – 23 січня.
302. Тинчук В. Вісник Ківерцівщини. Спогади родини про Володимира Кудру («Романа») / В.Тинчук. – Ківерці, 2007. – 42 с.
303. Ткачук О. Так обірвалось дитинство / О.Ткачук // Радянська Волинь (Луцьк). – 1987. – 25 січня.
304. Торовець Г. Минуле проходить крізь серце / Григорій Торговець // Ленінським шляхом (Березно). – 1990. – 24 лютого.
305. Трегубов В. Жити – значить боротися / В.Трегубов // Зоря комунізму (Маневичі). – 1987. – 22, 29 травня, 3 червня.
306. Трофімчук В. Відгукніться ! / Володимир Трофімчук. // Волинь (Рівне).

– 1998. – 10 квітня.

307. Удахін П. Тривожні роки. Записки чекіста / Павло Удахін. // Радянська Волинь (Луцьк). – 1971. – 16, 18, 19, 22, 23, 25 травня, 29, 30, 31 жовтня, 2, 3, 10, 12 листопада.
308. Удахін П. Калитенко В. Назустріч грозам / Павло Удахін, Володимир Калитенко. // Радянська Волинь (Луцьк). – 1977. – 18,21,27,28,31 грудня.
309. Удахін П., Шафета П. Останні постріли. / Павло Удахін, Полікарп Шафета. – Львів: Каменяр, 1983. – 135 с.
310. Чернов О., Зубчук Д. Стогін мертвих криниць / О.Чернов, Д.Зубчук. // Вісті Рівненщини (Рівне). – 1994. – 28 січня.
311. Швець Г. Борщівка. Сторінки болючої пам'яті / Г.Швець. – Рівне: Азалія, 2007. – 52 с.
312. Шинкар С. Дев'ять грамів свинцю за незалежну Україну / С.Шинкар. // Досвітня зоря (Луцьк). – 1997. – 4 грудня.
313. Шмигін М. «Якщо воювати, то за Україну» / М.Шмигін. // Вісник (Луцьк). – 2007. – 23 серпня.
314. Якименко М. Не забудемо, не простимо / М.Якименко. // Слава праці (Луцьк). – 1978. – 21 березня.
315. Якимчук Г. На спільному шляху боротьби і страждань / Г.Якимчук. // Із криниці печалі. Реабілітовані історією. Збірник спогадів та документів. – Рівне: Азалія, 2006. – Вип.5. – С.81-84.
316. Яковенко О. Останні постріли. Розповідь колишнього чекіста / Олександр Яковенко. // Радянська Волинь (Луцьк). – 1975. – 16, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 30 травня, 1 червня, 4, 5, 7, 10, 11, 12 жовтня.
317. Яремчук В. У лабетах долі. Спогади. / В.Яремчук.– Львів: Край, 2007. – 152 с.

ЛІТЕРАТУРА

МОНОГРАФІЇ ТА БРОШУРИ

318. Антонюк Я. Діяльність СБ ОУН на Волині / Ярослав Антонюк. – Луцьк: Волинська книга, 2007. – 176 с.

319. Баран В. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.) / Баран Володимир. – Львів: Ін-т українозн. ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.
320. Бедрій А. ОУН і УПА / Анатолій Бедрій. – Нью-Йорк – Лондон – Мюнхен – Торонто, Українська центральна інформаційна служба, 1983. – 64 с.
321. Биленко С. На охране тыла страны: Истребительные батальоны и полки в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. / С.Биленко. – М.: Наука, 1988. – 256 с.
322. Бурдс Дж. Советская агентура: Очерки истории СССР в послевоенные годы (1944-1948) / Джеффри Бурдс. – Москва – Нью-Йорк: Современная история, 2006. – 296 с.
323. Ванат І. Волинська акція. Обмін населенням між Чехословаччиною і Радянським Союзом навесні 1947 року / Іван Ванат. – Пряшів: Союз русинів-українців Словацької республіки, 2001. – 256 с.
324. Вельма М. Ковельщина повоєнна. Люди, події, факти: історико-краєзнавчі нариси / Микола Вельма. – Луцьк: Надстир'я, 2009. – 96 с.
325. Веденеев Д. Одиссея Василия Кука. Военно-политический портрет последнего командующего УПА / Дмитрий Веденеев. – К.: К.И.С., 2007. – 208 с.
326. Веденеев Д., Биструхін Г. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил 1945-1980-ті рр. / Дмитро Веденеев, Геннадій Биструхін. – К.: Генеза, 2007. – 568 с.
327. Давиденко В. «Українська повстанча армія»: шлях ганьби і злочинів / В.Давиденко. – К.: Знання, 1989. – 48 с.
328. Денисюк В. Літопис Камінь-Каширщини: Історико-краєзнавчий нарис / В.Денисюк. – Луцьк: Надстир'я, 2001. – 524 с.
329. Жилюк В. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941-1955 рр. / Вікторія Жилюк. – Рівне: Волинські обереги, 2008. – 308 с.
330. Ідзьо В. Українська Повстанська Армія – згідно зі свідченнями німецьких та радянських архівів / Віктор Ідзьо. – Львів: СПОЛОМ, 2005.

– 208 с.

331. Ільницький В. Дрогобицька округа ОУН: структура і керівний склад (1945-1952 рр.) / Василь Ільницький. – Дрогобич: Вимір, 2009. – 368 с.
332. Іщук О. Ніколаєва Н. Методи зашифрування кореспонденції у підпіллі ОУН і УПА та їх розшифрування органами державної безпеки УРСР в 1944-1954 рр. / Олександр Іщук, Наталія Ніколаєва. – К.: б.в., 2007. – 38 с.
333. Іщук О., Огороднік В. Генерал Микола Арсенич: життя та діяльність шефа СБ ОУН / Олександр Іщук, Валерій Огороднік. – Коломия: Вік, 2010. – 195 с.
334. Кентій А. Нариси боротьби ОУН-УПА в Україні (1946-1956 рр.). / Анатолій Кентій. – К.: Б. в., 1999. – 111 с.
335. Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х років ХХ століття: ідеологія і практика / Юрій Киричук. – Львів: Добра справа, 2003. – 464 с.
336. Клименко О. Грошові документи ОУН (бофони) 1939-1952 років / О.Клименко. – Тернопіль: Тернопільська академія народного господарства, 1999. – 307 с.
337. Ковальчук В. Діяльність ОУН(б) та запілля УПА на Волині та Південному Поліссі (1941-1944) / Володимир Ковальчук. // «Літопис УПА» – Бібліотека. – Т.7. – Львів, 2006. – 512 с.
338. Колесо історії: Історичний альманах (додаток до збірника «Тези наукових робіт»). Випуск 1. Національно-визвольна боротьба на Рівненщині. Стежками УПА / Упоряд. Сульжик О. – Рівне, 2008. – 128 с.
339. Кониш-Рабан Л. Село Несвіч і Несвічани /Л.Кониш-Рабан. – Луцьк: Волинська обл. друкарня, 2006. – 168 с.
340. Кравченко И. Социалистическое строительство в западных областях БССР: Мат-лы к объединен. науч. сессии по истории народов Прибалтики послеоктябрьского пер-да / И.Кравченко. – Таллин, 1954. – 16 с.
341. Криштальський А. Національно-визвольний рух опору на Горохівщині / Андрій Криштальський. – Луцьк: Надстир'я, 1994. – 72 с.

342. Леонартович О. Селянство Західної України у національно-визвольній боротьбі 1944-1950 рр: Навчальний посібник / Олег Леонартович. – Луцьк, 1998. – 154 с.
343. Мазурець Л. Історична розвідка давнього, пізнішого і недалекого минулого села Глинськ / Леонід Мазурець. – Рівне: видавець О.Зень, 2009. – Ч.1. – 83 с.
344. Марчук Л. Історія села Бірки / Л.Марчук. – Луцьк: Надстир'я, 2004. – 136 с.
345. Масловский В. В борьбе с врагами социализма. Очерки истории классовой борьбы на селе в период построения основ социализма в западных областях Украины 1939-1950 / Виталий Масловський. – Львов: Вища школа, 1984. – 188 с.
346. Масловський В. З ким і проти кого воювали українські націоналісти в роки Другої світової війни / Віталій Масловський. – М., 1999. – 271 с.
347. Мельничук Ю. Під чужим порогом. Памфлети, фейлетони, статті / Ю.Мельничук. – К.: Дніпро, 1974. – 240 с.
348. Мірчук П. Українська Повстанська армія, 1942-1952 рр. / Петро Мірчук. – Мюнхен: Цицерон, 1953. – 319 с.
349. Мудрик-Мечник С. Служба безпеки Революційної ОУН у боротьбі з НКВД-НКГБ-МГБ- КГБ / Степан Мудрик-Мечник. – Тернопіль, 1994. – 123с.
350. Наконечний В. Волинь – криваве поле війни / Владислав Наконечний. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 144 с.
351. Надольський Й. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939-1953 рр.) / Йосип Надольський. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім.Лесі Українки, 2008. – 260 с.
352. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / НАН України; Інститут історії України / С.Кульчицький (відп. ред.). – К.: Наукова думка, 2005. – 495 с.

353. Островецький р. Ярославичі. Краєзнавчий нарис. / р.Островецький – Рівне: Азалія, 2003. – 96 с.
354. ОУН-УПА. Правдивая история / ред. Е.Безродного, А.Ткачука, А.Олейникова – К.: Соллюкс, 2006. – 252 с.
355. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ-ХХ ст. Історичні нариси / В.М.Литвин, гол. ред. ради / НАН України; Ін-т історії України. – К.: Наук. думка, 2002. – 948 с.
356. Пущук І. Українська Повстанська Армія на Берестійщині / Іван Пущук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. – 240 с.
357. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-1950-х роках / Анатолій Русначенко. – К.: Пульсари, 2002. – 519 с.
358. Руцький М. Вони виборювали волю України: історична повість. – 2-ге видання, доповнене та перероблене / Микола Руцький. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. – 564 с.
359. Стародубець Г. Українське повстанське запілля (друга пол. 1943 – поч. 1946 років) / Галина Стародубець. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 527 с.
360. Ткаченко С. Повстанческая армия (тактика борьбы) / Сергей Ткаченко. – Минск: Харвест; М.: АСТ, 2000. – 512 с.
361. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / В. В'ятрович (відп. ред.), р. Грицьків, І. Дерев'яний та ін. – Львів: ЦДВР, 2007. – 352 с.
362. Царук Я. Володимир-Волинський у боротьбі за незалежність / Ярослав Царук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2010. – 328 с.
363. Частий р. Степан Бандера: мифы, легенды, действительность / Руслан Частий. – Харьков: Фолио, 2007. – 382 с.
364. Чередниченко В. Анатомія зради / В.Чередченко. – К.: Політвидав України, 1978. – 334 с.
365. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії / Юрій Шаповал. – К.: Генеза, 2001. – 560 с.

366. Шелюг М. ОУН. Сторінки історії / Михайло Шелюг. – Житомир: КПЖФ, 1997. – 69 с.
367. Шуйчик В. Хотешів. Короткий нарис історії села / В.Шуйчик. – Хотешів, 2006. – 75 с.
368. Шуляк О. В ім'я правди (До історії повстанчого руху України) / О.Шуляк. – Роттердам, 1947. – 36 с.
369. Ярмолук З. Вверх по Турії. Історико-краєзнавчі нариси / З.Ярмолук. – Луцьк: Волинська книга, 2003. – 240 с.
370. Ярош Б. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель (30-50-ті рр. 20 ст.) / Богдан Ярош. – Луцьк: Вежа, 1999. – 184 с.
371. Мотука Г. *Ukrainska partyzantka 1942–1950. Dzialalnosc Organizacji Ukrainskich Nacjonalistow i Ukrainskiej Powstanczej Armii* / Г.Мотука. – Warszawa: RYTM, 2006. – 720 s.

СТАТТІ

372. Андрійчук М. Невідомі могили / М.Андрійчук. // Волинь (Луцьк). – 1993. – 16 вересня.
373. Андрошук В. Хто кидав людей у криниці ? // В.Андрошук.// Замок (Дубно). – 2007. – 11 жовтня.
374. Антонова Т. Жінка та її «мирні», «напівмирні» й «воєнні» ролі в боротьбі ОУН і УПА / Тетяна Антонова. // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 2007. – Збірник 9. – С.138-146.
375. Бабич П. Осине гніздо / П.Бабич. // Зоря комунізму (Маневичі). – 1976. – 28 грудня.
376. Баталов В. Терор / Валерій Баталов. // Замкова гора (Острог). – 2005. – 25 червня.
377. Беземський Г. Героїчна сім'я / Григорій Беземський. // Народна справа (Луцьк). – 2005. – 13 січня.
378. Беземський Г. Перші повоєнні вибори в Західній Україні / Григорій Беземський. // Горохівський вісник (Горохів). – 2006. – 28 березня.

379. Бігун Г. Народ не забуде, народ не простить / Г.Бігун. // Слава праці (Луцьк). – 1988. – 20 грудня.
380. Бортніков В. Культурно-пропагандистська діяльність органів влади на Волині у повоєнний період / Валерій Бортніков.// Літопис Волині. Всеукраїнський часопис. – Луцьк: РВВ «Вежа» ВДУ ім.Лесі Українки, 2008. – Число 5. – С.22-28.
381. Бортников С. Скарб з криниці / Сергій Бортников. // Слава праці (Луцьк). – 1989. – 21, 26, 28 жовтня, 2, 4, 16, 18, 21 листопада.
382. Борщевич В. Православна духовна верства Волині в добу радянського тоталітаризму / Володимир Борщевич.// Наукові записки. Історичні науки. – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2009. – Вип.14. – С.174-189.
383. Боярчук П. Останній постріл повстанця «Лисенка» / Петро Боярчук. // Волинь (Луцьк). – 1999. – 3 квітня.
384. Боярчук П. Вони боролися за волю України / Петро Боярчук.// Волинь (Луцьк). – 1998. – 17 серпня.
385. Бущик П. Сліди катів осатанілих / П.Бущик. // Нове життя (Любешів). – 1989. – 29 січня.
386. Валаханович И. Подполье ОУН на території Беларуси в 1944-1952 гг.// Архіви і справоводства / И.Валаханович. – 1999. – №1. – С.16-20.
387. Вархоляк Т. Операція «Захід» / Тарас Вархоляк // Експрес (Львів). – 2010. – 21-28 жовтня.
388. Вербич В. Будь, історіє, правдою / В.Вербич. // Народна трибуна (Луцьк). – 1993. – 18 серпня.
389. Веселова О. Післявоєнна трагедія: голод 1946-1947 рр. в Україні/ О.Велесова. // Український історичний журнал. – 2006. – №6. – С.98-124.
390. Веденєєв Д. Внутрішній терор в УПА та підпіллі Організації Українських Націоналістів в 1944-1950 рр. / Дмитро Веденєєв. // Геноцид українського народу. Міжнародна науково-теоретична

- конференція. – К.; Нью-Йорк, 2003. – С.516-528.
391. Веденеев Д., Лисенко О. Військово-політична діяльність ОУН та УПА у світлі норм міжнародного гуманітарного права /Дмитро Веденеев, Олександр Лисенко. // Український історичний журнал, 2007. – № 3. – С.46-66.
392. Веденеев Д. Тени повстанских троп: разведка Украинской повстанческой армии (1943-1949 гг.) / Дмитрий Веденеев. // Камуфляж. – березень 2009. – С.18-21.
393. Веденеев Д., Веденеев В. Творення та провідні напрями діяльності розвідувальних органів українського повстанського руху на Волині (1943-1945 рр.) / Дмитро Веденеев, В'ячеслав Веденеев. // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії краю: Наук. зб.: Матеріали ХХХ Всеукраїнської науково-практичної історико-красознавчої конф., 24-25 березня 2009 р. – Луцьк, 2009. – Випуск 30. – С.246-249.
394. Веденеев Д., Лисенко О. Організація українських націоналістів і зарубіжні спецслужби (1920-1950-ті рр.) / Дмитро Веденеев, Олександр Лисенко // Український історичний журнал, 2009. – № 3.– С.132-146.
395. Веденеев Д. Організація, тактика й методи дій радянських оперативно-військових сил у протиборстві з національно-визвольним рухом в Західній Україні (1945-1950-ті рр.) / Дмитро Веденеев.// Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог, 2010. – Вип.16. – С.211-228.
396. В'ятрович В. Позиція ОУН щодо перспектив Третьої світової війни / Володимир В'ятрович.// Визвольний шлях. – листопад 2002. – Кн.11. – С.73-80.
397. Гнатюк П. Один з останніх боїв повстанців / П.Гнатюк. // Нова доба (Маневичі). – 1996. – 17 серпня.
398. Граб С. Служба безпеки ОУН (б). Маловідомі сторінки нашої історії / Сергій Граб. // Народна армія (Київ). – 2001. – 29 березня.
399. Грицак М. Зганьблені історією / М.Грицак. // Прапор перемоги

(Радивилів). – 1975. – 4 лютого.

400. Даниленко В. Бофони у фінансово-господарській діяльності ОУН і УПА / Василь Даниленко. // Історичний журнал. – 2006. – № 3. – С.3-16.
401. Данилюк В. Пам'ятай про смерть / Володимир Данилюк. // Молода Волинь (Луцьк). – 1993. – 11 січня.
402. Данилюк В. За що загинув «Перець»? / Володимир Данилюк. // Віче (Луцьк). – 2001. – 16 серпня.
403. Данилюк В. Останній бункер / Володимир Данилюк. // Волинська газета (Луцьк). – 2007. – 19 липня.
404. Данилюк В. Гострі кути зірки героя / Володимир Данилюк. // Волинська газета (Луцьк). – 2008. – 7 лютого.
405. Данилюк М. Героїв пам'ять береже / М.Данилюк. // Ленінська правда (Турійськ). – 1967. – 19 грудня.
406. Деревінський В. Агітаційно-пропагандивна діяльність ОУН і УПА під час виборів до Верховної Ради СРСР у 1946 році / Василь Деревінський. // Визвольний шлях. – грудень 2001. – Кн.12. – С.64-71.
407. Дідик О. Зради народ не прощає / Олег Дідик. // Будівник комунізму (Горохів). – 1984. – 16,18 серпня.
408. Димарчук І. Прощення нелюдам не буде / І.Демарчук. // Сільські новини (Стара Виживка). – 1971. – 16 червня.
409. Добош В. Молодого повстанця убив його вчитель / В.Добош. // Народна справа (Луцьк). – 1999. – 25 березня.
410. Долінко Г. Ганьба і прокляття / Г.Долінко. // Сільські новини (Стара Виживка). – 1988. – 2 серпня.
411. Жавзо М. УПА – «Восток» на Житомирщині / Михайл Жавзо. // Вечерний Житомир (Житомир). – 1994. – 10 марта.
412. Жайворонюк М. Банда «Романа» / Михайло Жайворонюк. // Комсомольська зірка (Житомир). – 1989. – 5 жовтня.
413. Жив'юк А., Марчук І. Політичні репресії тоталітарної доби на Рівненщині: від «червоного терору» до боротьби з інакодумцями / Ігор

- Марчук, Андрій Жив'юк. // Реабілітовані історією. Рівненська обл.– К.-Рівне, 2006. – Книга перша. – С.8-78.
414. Жив'юк А. «Інструменталізована церква»: використання компартійною номенклатурою представників релігійних конфесій у збройній боротьбі на Західній Волині й Поліссі у 1940-х рр. / Андрій Жив'юк. // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – К., 2009. – № 2 (33). – С.7-21.
415. Жив'юк А. Запровадження більшовицького режиму на Рівненщині: компартійна номенклатура проти населення області (1944 – початок 1950-х років) / Андрій Жив'юк. // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету. – Луцьк, 2009. – Вип.2. – С.35-42.
416. Жив'юк А. Втрати населення Рівненської області в 1944-1952 рр.: характеристика та порівняльний аналіз радянських та націоналістичних даних / Андрій Жив'юк.// Наукові записки. Історичні науки. – Острог, 2010. – Вип.1. – С.106-113.
417. Журомський р. Не простять ні живі, ні мертві / р.Журомський. // Радянське життя (Гоща). – 1984. – 15 березня.
418. Зборовський А. Останній бій УПА / Анатолій Зборовський. // Бучанські новини (Буча). – 2010. – 23 липня.
419. Єфименко В. Кадровий склад спеціального підрозділу ОУН (Б): спроба аналізу / Валерій Єфименко. // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – К., 1999. – № 1/2. – С.448-449.
420. Єфименко В. Внутрішньоорганізаційна боротьба в середовищі українських націоналістів і роль в ній спецпідрозділу ОУН (Б), 1940-ві рр. / Валерій Єфименко. // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – К., 2003. – № 1 (20). – С.209-223.
421. Іщук О. Ідеологічно-виховна діяльність ОУН (Б) серед молоді (1944-1954 рр.) / Олександр Іщук. // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – К., 2003. – № 1 (20). – С.224-244.
422. Іщук О., Ніколаєва Н. Діяльність молодіжних структур ОУН у повоєнні

- роки (1945-1948 рр.): деякі аспекти проблеми / Олександр Іщук, Наталія Ніколаєва. // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 2006. – Збірник 7. – С.232-242.
423. Іщук О., Ніколаєва Н. Ставлення українського населення до діяльності ОУН і УПА у 1943-1955 рр. / О.Іщук, Н.Ніколаєва.// Український визвольний рух. / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України.– Львів, 2007. – Збірник № 11. – С.167-210.
424. Іщук О., Ніколаєва Н. Застосування радянськими спецслужбами допоміжних засобів у боротьбі з підпіллям ОУН та УПА / О.Іщук, Н.Ніколаєва. // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 2008. – Збірник 12.– С.134-164.
425. Киричук Ю. Партизанська боротьба УПА-ОУН у західних областях УРСР (травень 1945 – 1946 рр.) / Юрій Киричук. // Україна модерна. Інститут історичних досліджень Львівського національного університету ім. І.Франка. – К.; Львів: Критика, 2002. – С.141-162.
426. Ковальчук В. Зради народ не прощає / В.Ковальчук. // Прапор Леніна (Ковель). – 1978. – 17 травня.
427. Ковальчук В. Як НКВД-МДБ фальсифікувало ділове листування ОУН (б): Советські документи свідчать / Володимир Ковальчук. // Визвольний шлях. – 2006. – № 10.– С.116-125.
428. Ковальчук В. Агітаційні («закриті») листи Волинського підпілля ОУН(б) до цивільного населення Центральної та Східної України / Володимир Ковальчук.// Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки історії Камінь-Каширщини. Наук. збірник. Матеріали XXXVII Всеукраїнської історико-краєзнавчої наукової конференції, м.Камінь-Каширський. – Луцьк, 2010. – Випуск 37. – С.280-283.
429. Козлович В. Бандеровці в деревне Леликово / Валентина Козлович.//

- Беларусь сегодня (Минск). – 2009. – 11 августа.
430. Климович І. Бійці невидимого фронту / І.Климович. // Молодий лєнінець (Луцьк). – 1968. – 9 квітня.
431. Кузьменко М. Поріддя запроданців / М.Кузьменко. // Червоний прапор (Рівне). – 1971. – 10 липня.
432. Лещенко В. На поклик молодості / В.Лещенко. // Радянська Волинь (Луцьк). – 1971. – 9 лютого.
433. Логодзінський С. Над тихою Іквою / С.Логодзінський. // Червоний прапор (Рівне). – 1971. – 4 серпня.
434. Логодзінський С. Берізка / С.Логодзінський. // Червоний прапор (Рівне). – 1974. – 16 квітня.
435. Мазурок В. Протистояння українського націоналістичного підпілля і радянської влади на Волині у 1949-1950 роках / Валентин Мазурок.// Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог, 2010. – Вип.16. – С.242-248.
436. Марчук І. Знайти і знищити «Уліяна» / Ігор Марчук. // Вісті Рівненщини (Рівне). – 2007. – 12 жовтня.
437. Марчук В. Подвиг міліціонера / Л.Марчук. // Ленінська правда (Турійськ). – 1987. – 11 червня.
438. Марчук Л. Призабутий ювілей / Леонід Марчук.// Наше життя (Любомль). – 2008. – 5 липня.
439. Микитенко В. Кати, або правда про банду УПА «Павла-Миколи» / В.Микитенко. // Радянська Житомирщина (Житомир). – 1991. – 13 лютого.
440. Миткалик А. Був такий фронт / А.Миткалик. // Ленінським шляхом (Ківерці). – 1980. – 25, 30 вересня, 2, 9, 14, 16, 18, 23, 25, 28 жовтня.
441. Миткалик І. Забуттю не підвладне / І.Миткалик. // Зоря комунізму (Маневичі). – 1984. – 15 листопада.
442. Мороз В. Завершальний етап збройної боротьби ОУН і УПА на українських землях / Володимир Мороз // Визвольний шлях. Суспільно-

політичний, науковий та літературний місячник. – Кн.8 – серпень, 2004. – №8. – С.72-87.

443. Надольський Й. Реалізація на Рівненщині сталінської депортаційної політики в 1944-1950 рр. / Й.Надольський. // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. Випуск IV. – Рівне: Волинські обереги, 2006. – С.121-125.
444. Намазов О. Псевдо – «Небезпечний» / Олександр Намазов. // Віче Костопільщини (Костопіль). – 2007. – 26 травня.
445. Новак Н. Чорні тіні / Н.Новак. // Червоний прапор (Рівне). – 1984. – 6 липня.
446. Остапчук Н. «В серцях у нас гаряча кров» / Н.Остапчук. // Наш край (Рожище). – 2002. – 26 вересня.
447. Остап'юк О. Вони боролись за незалежність / Олександр Остап'юк. // Наше життя (Любомль). – 2002. – 19 жовтня.
448. Павленко р. Коли стогнуть криниці / р.Павленко. // Ленінським шляхом (Березно). – 1990. – 29 листопада.
449. Павловский Б. Выстрелы под мирным небом / Борис Павловский. // Вечерний Брест (Брест). – 2008. – 29 августа.
450. Павловский Б., Шпарло В. Щит и меч / Борис Павловский, Владимир Шпарло.// Вечерний Брест (Брест). – 2010. – 25 февраля.
451. Пальський З. Втрати українського населення на Волині та в Східній Малопольщі в період з лютого 1944 до кінця 1947 р./ Збігнєв Пальський // Україна-Польща: важкі питання. Матеріали V міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». – Луцьк, 27-29 квітня 1999. – Т.5. – С.271-290.
452. Пальський З. Знищення національно-визвольного підпілля внутрішніми військами НКВД в західних регіонах СРСР у 1944-1945 роках / Збігнєв Пальський // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Ін-тут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 2005. – Збірник № 4. – С.172-210.

453. Пыжиков А. Военные приоритеты мирного времени: экономическое развитие СССР в 1945-1953 гг./ А.Пыжиков. // Вопросы экономики. – Москва: Институт экономики РАН, май 2001. – № 5. – С.134-148.
454. Півень В. Трагедія на хуторі Лагожа / В.Півень. // Ратнівщина (Ратно). – 2003. – 14 жовтня.
455. Підлісний В. Громадянська війна в Україні (1942-1952 рр.) / В.Підлісний.// Замкова гора (Острог). – 2007. – 20 жовтня.
456. Пінчук М. А він біг житами.../ М.Пінчук. // Будівник комунізму (Сарни). – 1974. – 9 лютого.
457. Потурай О. Трагедія села / О.Потурай. // Колос (Іваничі). – 1985. – 25 квітня.
458. Ребет Д. Де сходяться і віддаляються маршрути / Дарія Ребет. // Бюлетень політичної ради ОУНз. – Мюнхен; Манчестер; Нью-Йорк, 1990. – Ч.16. – С.9-28.
459. Рожко В. Воскресають мертві герої / В.Рожко. // Народна трибуна (Луцьк). – 1992. – 19 вересня.
460. Романюк Н. У війни – жіноче обличчя / Н.Романюк. // Віче (Луцьк). – 1995. – 12 травня.
461. Савур. До провалу «Лисенка» і «Білоуса» / Савур. // Народна трибуна (Луцьк). – 1992. – 14 листопада.
462. Світліковський М. Терен, ягодами до сонця / М.Світліковський // Народна трибуна (Луцьк). – 1991. – 21 вересня.
463. Сегейда Х. Вони боролися за Україну / Х.Сегейда. // Затурці в історії України та Волині. Науковий збірник. Матеріали науково-практичної конференції. – Луцьк, 2004. – С.62-70.
464. Сеньків М. Антиколгоспний рух і УПА / Михайло Сеньків. // Українська Повстанська Армія. У боротьбі проти тоталітарних режимів. – НАН України. Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича. – Львів, 2004. – С.201-209.
465. Сергійчук В. Відступники. Діяльність винищувальних батальйонів

- проти українського національно-визвольного руху / Володимир Сергійчук. // Волинь (Всеукраїнський суспільно-політичний, літературно-мистецький часопис). – 2004. – № 6. – С.125–148.
466. Сергійчук В. ОУН і УПА на Берестейському терені. Штрихи до теми / Володимир Сергійчук. // Пам'ятки України: Історія та культура. – 2003. – № 3/4. – С.117-118.
467. Сидорук Ф. Як загинув сотенний / Ф.Сидорук. // Наше місто (Нововолинськ). – 2002. – 3 січня.
468. Стародубець Г. Повстанське запілля в умовах «великої блокади» / Галина Стародубець. // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2009. – № 13. – С.217-223.
469. Стародубець Г. Радянські парамілітарні формування у боротьбі з оунівським підпіллям у західних областях України / Галина Стародубець. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог, 2010. – Вип.16. – С.167-177.
470. Стасюк О. Ідейно-політична стратегія ОУН(б) повоєнного періоду / Олександра Стасюк. // Український визвольний рух. / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України.– Львів, 2006. – Збірник № 8. – С.253-275.
471. Стасюк О. Контроль за виготовленням та поширенням підпільних друків у системі видавничо-пропагандистських структур ОУН (1944-1953) / Олександра Стасюк. // Український визвольний рух. / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України.– Львів, 2007. – Збірник № 11. – С.95-118.
472. Сущук О. Діяльність підпільної мережі організації українських націоналістів при Луцькому педагогічному училищі у післявоєнний період / Оксана Сущук. // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди. Матеріали XXVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. Луцьк 9-10

- листопада 2007 р. – Луцьк, 2007. – С.112-113.
473. Суцук О. Радянські державно-політичні органи та релігія і церква у Волинській області / Оксана Суцук. // Наукові записки. Історичні науки. – Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2008. – Вип.10. – С.204-211.
474. Твердий Ю. Скреготівці на Волині / Юрій Твердий. // Волинь (Луцьк). – 1995. – 14 лютого.
475. Трофимук В. Сліди Іуди / В.Трофимук. // Молодий ленінець (Луцьк). – 1980. – 10 квітня.
476. Хотимчук Є. Вовки у пастці / Є.Хотимчук. // Ленінським шляхом (Ківерці). – 1990. – 18 травня.
477. Чабан О. Прокляті землею та людьми / О.Чабан. // Сільські новини (Стара Виживка). – 1980. – 22 травня.
478. Федрицький О. Білі-білі берези / Олександр Федрицький. // Червоний прапор (Рівне). – 1972. – 1 грудня.
479. Федрицький О. До останнього подиху / Олександр Федрицький. // Червоний прапор (Рівне). – 1973. – 15 квітня.
480. Шуліка Г. Чекіст / Г.Шуліка. // Червоний прапор (Рівне). – 1967. – 8 жовтня.
481. Яковенко П. В горобині ночі / П.Яковенко. // Зміна (Рівне). – 1973. – 9 червня.
482. Ярош Б. Репресивно-каральна система СРСР у повоєнний період та особливості її прояву на Волині / Богдан Ярош. // Реабілітовані історією: Збірник наукових статей і матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. – Луцьк, 5-6 грудня 2002. – С.37-51.

АВТОРЕФЕРЕТИ ДИСЕРТАЦІЙ

483. Вахула М. Роман Шухевич – військовий і політичний діяч України / Мар'ян Вахула. Автореферат дис. к.і.н./ Львівський національний університет ім. І.Франка. – Львів, 2009. – 20 с.

484. Гаврилюк О. Радянiзацiя економiчного i духовного життя захiдноукраїнського села другої половини 40-50-х рр. (на матерiалах Волинської, Рiвненської та Львiвської областей) / Олександр Гаврилюк. Автореферат дис. к.і.н./ Чернiвецький державний унiверситет ім.Ю.Федьковича. – Чернiвцi, 1996. – 22 с.
485. Горбунов К. Голод 1946-1947 рр. на територiї пiвдня УРСР/ Кирило Горбунов. Автореферат дис. к.і.н./ Запорiзький нацiональний унiверситет. – Запорiжжя, 2007. – 20 с.
486. Грегова С. Освiта в захiдноукраїнському регионi (друга половина 1940-х – перша половина 1950-х рр. ХХ ст.) / Свiтлана Грегова. Автореферат дис. к.і.н./ Чернiвецький державний унiверситет ім. Ю.Федьковича. – Чернiвцi, 2004. – 19 с.
487. Гулай В. Етносоцiальнi процеси в захiдних областях України (друга половина 40-х – 50-тi рр. ХХ ст. / Василь Гулай. Автореферат дис. к.і.н./ Львiвський нацiональний унiверситет ім.І.Франка. – Львiв, 2002. –16 с.
488. Данилиха Н. Соцiально-побутова адаптацiя українцiв iз Польщi в УРСР у 1944-1950-х рр. (на матерiалах захiдних областей України) / Наталiя Данилиха. Автореферат дис. к.і.н./ Львiвський нацiональний унiверситет ім.І.Франка. – Львiв, 2007. – 20 с.
489. Дмитерко О. Пропагандистська дiяльнiсть ОУН i УПА в 1944-1950-х рр. / Олег Дмитерко. Автореферат дис. к.і.н./ Львiвський нацiональний унiверситет ім.І.Франка. – Львiв, 2004. – 21 с.
490. Ищук О. Дiяльнiсть молодiжних структур ОУН як складова українського нацiонально-визвольного руху у 1939-1955 рр. / Олександр Ищук. Автореферат дис. к.і.н./ Киiвський нацiональний унiверситет ім.Т.Шевченка. – Киiв, 2005. – 16 с.
491. Сенькiв М. Колективiзацiя захiдноукраїнського села 40-початку 50-х рр. ХХ ст. / Михайло Сенькiв. Автореферат дис. к.і.н./ Донецький нацiональний унiверситет. – Донецьк, 2002. – 34 с.

492. Сивирин М. Депортації та переміщення населення західних земель України 40-початку 50-х рр. ХХ ст. / Микола Сивирин. Автореферат дис. к.і.н./ Львівський національний університет ім.І.Франка. – Львів, 2005. – 18 с.
493. Сушик І. Соціально-економічні та культурні процеси на Волині (1944-1953 рр.). / Ірина Сушик. Автореферат дис. к.і.н./ НАН України Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича. – Львів, 2004. – 17 с.
494. Суцук О. Радянська карально-репресивна система: 1944-1953 рр.(За матеріалами Волинської обл.) / Оксана Суцук. Автореферат дис. к.і.н./ Волинський національний університет ім.Лесі Українки.– Луцьк, 2009. – 20 с.

ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ

495. Історичне джерелознавство: Підручник / Я.Калакура, І.Войцехівська, С.Павленко та ін. – К.: Либідь, 2002. – 488 с.
496. Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область / ред. П.Торонько. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1970. – 745 с.
497. Історія міст і сіл Української РСР. Ровенська область / ред. П.Торонько. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1973. – 654 с.

Біографічні довідки на окремих керівників СБ ОУН (б), які діяли на Волині та Західному Поліссі в 1946-1951 рр.

1. Адамчук Сергій Костянтинович, («Доктор», «Ростик»), 1917 р.н., уродж. с.Гаразджа Луцького р-ну. Закінчив польську гімназію в м.Луцьку. Поступив в Київський університет (1940). Реф. СБ Острожецького РП. Потрапив 19 березня 1950 р. в засідку ОВГ Острожецького РВ МДБ, застрілювався будучи важко пораненим в ногу. Тіло три дні пролежало біля паркану РВ МДБ в с.Острожець Млинівського р-ну, а тоді було викинуто у занедбану криницю (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.4553 – арк.452; Степняк І. Різдво за ґратами // Слово і діло (Луцьк). – 2003. – 10 січня.*)

2. Андрущук Микола Артемович, («Вороний», «Леонід», «Петро», «Старий»), 1913 р.н., уродж. с.Дермань-1 Здолбунівського р-ну. Навчався у Дерманській школі, де закінчив 7 кл. В 1930-х рр. сім'я переїхала на х.Озера поблизу с.Розваж Острозького р-ну. З 1934 р. чл. ОУН. Працював в Українському добротинному товаристві у Острозі (1933 – 1936). Арешт. 7 грудня 1938 р. поліцією, засудж. 20.03.1939 р. вироком Рівненського окружного суду до 2 р. ув'язнення та штрафу 80 злотих. На початку 1940 р. до втік до Польщі, пройшов німецьку розвідшколу. З Похідною групою ОУН у липні 1941 р. повернувся на Волинь, був призначений ком. Мізочської районної поліції. Арешт. у квітні 1942 р. німцями, потім звільнений і повернутий на попередню посаду. З підлеглими поліцейськими (близько 50 осіб) у березні 1943 р. перейшов в УПА, організував розвідувальну мережу в Мізоцькому РП ОУН. З червня 1943 р. очолював відділ ВПЖ при штабі УПА-Південь. Восени 1943 р. пройшов 6-тижневі курси слідчих СБ, які проводив шеф. СБ Проводу ОУН М. Арсенич. З весни 1944 р. заст. шефа СБ КП ПЗУЗ М. Козака («Смока»). З осені 1944 р. ст.

слідчий СБ КП ПЗУЗ, захворів на туберкульоз. Очолював друкарню Волинського обл. пров. ОУН ім.Клима Савура поблизу с.Пітушків Млинівського р-ну (1948 – лютий 1949). Далі працював керівником ТЗ Острозького РП, реф. СБ Рівненського ОП. Весною 1951 р. помер від туберкульозу в с. Коршів Здолбунівського р-ну (*Микола Андрушук – «Вороний». Записки повстанця. – Львів-Торонто: Літопис УПА, 2011. – Кн.13. – С.7-12).*

3. Арсенич-Березовський Микола Васильвич, («Григір», «Дем'ян», «Карпо», «Максим», «Михайло»), 1910 р.н., уродж. с.Нижній Березів Яблунівського р-ну Івано-Франківської обл., навчався у початковій українській школі (1916-1922), Коломийській гімназії (1922-1928). На початку 1920 р. вступив до Пласту, у 1929 р. прийнятий в ОУН. Повітовий провідник Коломийщини (1920-1930). На початку 1930 р. вступає на юридичний факультет Львівського університету, у 1934 р. прийнятий на роботу відповідальним адміністратором у редакцію газети «Нове село». Вперше арештований польською поліцією за приналежність до ОУН (1937), 20 січня 1938р. засуджений Львівським окр. судом до 3-х років тюрми та обмеженням громадянських прав. Термін покарання відбував у польських в'язницях Седльці (Мазовецьке воєводство), «Бригідки» (Львів) і таборі Береза Картузька. Староста українських політв'язнів «Бригідок» (1937-1939). Достроково звільнений на початку 1939 р., учасник Конгресу українського студентства, за що 20 березня 1939 р. вдруге арештований. Звільнений з тюрми «Бригідок» (21 вересня 1939), переїжджає до Кракова, де працює технічним секретарем українського комітету з обліку колишніх в'язнів (жовтень 1939). Проходив військові курси, які організував О.Карачевський (лютий-березень 1940). Член «сімки» ОУН, заст. голови М.Лебеда (1940-1941). Особисто С.Бандерою призначений на посаду керівника СБ ОУН (березень 1941). Учасник II Великого Збору ОУН(б) (березень-

травень 1941). У червні 1941 р. повертається до Львова, у жовтні 1941 р. учасник I конференції ОУН у с.Сороки (біля Львова). Введений до складу Проводу ОУН(б) та Головної ради ОУН(б) (грудень 1941). Одружився з Г.Гулько (1942), разом з керівниками штабу переїжджає до Завидівських лісів (лютий 1943). Учасник III НВЗ ОУН(б) 21-25 серпня 1943 р. у с.Слобода Золота Козівського р-ну Тернопільської обл. Введений до складу Бюро Проводу ОУН(б) як референт СБ (початок 1944). Протягом січня-серпня 1944 р. перебував на території Буського р-ну Львівської обл. Учасник нарад Бюро Проводу ОУН(б): с.Августівка Козівського р-ну Тернопільської обл. (5-6 лютого 1945), с.Потік Бережанського р-ну Тернопільської обл. (лютий 1945), Рогатинські ліси Івано-Франківської обл. (серпень 1945), у лісі між селами Стратин Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. і Нараїв Бережанського р-ну Тернопільської обл. (травень 1946). Нагороджений Золотим Хрестом заслуги (1946). У лісовому масиві біля с.Жуків Бережанського р-ну Тернопільської обл. 23 січня 1947 р. оточений військами МДБ і перебуваючи у безвихідному становищі покінчив життя пострілом з пістолета (*Ищук О., Огороднік В. Генерал Микола Арсенич... – С.182-183*)

4. Архипчук Степан Миколайович, («Байда», «Буревій», «Буровий», «Гордій», «Мартин», «Микола»), 1918 р.н., уродж. с.Рудка-Козинська Рожищенського р-ну. З 1940 р. чл. ОУН. Арешт. 1941 р. органами НКВС. Вдалося врятуватися 23 червня 1941 р. під час розстрілів у Луцькій в'язниці (отримав легке поранення). З 1942 р. в поліції, з лютого 1943р. в УПА, з 1944 р. заст. реф. СБ Рожищенського РП. Батьків вислали до Сибіру. З 1945 р. реф. СБ Рожищенського РП, діяв в селах: Залісці, Башова, Березолуки, Вічині, Тристеня, Квітневе, Мильськ, Духче, Богущівська Мар'янівка Рожищенського р-ну. З осені 1946 р. пров. та реф. СБ Рожищенського РП. Застрілюється 13 грудня 1948 р. (за іншою версією 22 січня 1948 р.)

оточений ОВГ МВС в криївці х. Адамівка поблизу с. Березолупи (за іншою версією с. Краватка) Рожищенського р-ну. Тіло разом з іншими 4-ма вбитими оунівцями після опізнання чекісти викинули в занедбану криницю у м. Рожище (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 4796. – арк.125; Боярчук П. Півстоліття у вулику зберігався... щоденник повстанця // Волинь-нова (Луцьк). – 2013. – 25 квітня*).

5. Бабицький Григорій Карпович, («Вербенко», «Ярема»), 1918 р.н., уродж. с.Пірванче Горохівського р-ну. З весни 1943 р. к-р сотні УПА, діяв в Локачинському р-ні. З жовтня 1944 р. реф. СБ Горохівського РП, з 04.1946 р. особистий охоронець М. Бондарчука («Стемида»), далі пров. Горохівського РП. Загинув 25 червня 1946 р. в бою з спецгрупою УМВС в с.Єлизарів Горохівського р-ну (за іншою версією арешт. МДБ в 1948 р.) (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.4826. – арк.23*).

6. Бадасюк Микола Родіонович, («Голуб»), 1913 р.н., уродж. с.Верхи Камінь-Каширського р-ну. З літа 1941 р. в українській поліції, з весни 1943 р. станичний, з 1944 р. ком. КБ СБ, діяв в селах: Брониця, Ворокомле, Вегоща, Видерта Камінь-Каширського р-ну. Розгромив 25 лютого 1944 р. в поблизу с.Великий Обзир Камінь-Каширського р-ну ОВГ РВ НКВС з 8-ми осіб. Загинув 10 березня 1953 р. поблизу с. Верхи в засідці ОВГ Камінь-Каширського РВ МВС на чолі з молодшим лейт. Луковим (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.787. – арк.343*).

7. Базилюк Григорій, («Береза»), реф. СБ Колківського РП, 2 січня 1946 р. був важко поранений в бою з ВВ НКВС, дострілився (*Особистий архів І.Марчука*).

8. Байдан Артем Пилипович, («Ярий»), уродж. с.Басів Кут (теп. м.Рівне), заст. ком. БСБ Рівненського РП (1947-1948) (*Особистий архів І.Марчука*).

9. Бакшин Василь, («3051», «Дунай», «Петро»), 1925 р.н.,

уродж. с.Майків Гощанського р-ну. З літа 1943 р. чотовий в сотні УПА «Гострого», служив у відділі зв'язку ВО «Богун». З січня 1947 р. підрайонний провідник ОУН в селах: Обгів, Грядки, Бондарі, Семидуби, Тростянець, Плоске, Довге Поле, Михайлівка, з 1948 р. ком. КБ СБ Вербського РП. Завдяки донесенню агента МДБ, 12 жовтня 1948 р., був важко пораненим у руку, плече і живіт та схоплений Кременецьким РВ МДБ, засудж. 22 листопада 1948 р. ВТ МВС Рівненської обл. до 25 р. ВТТ. Покарання відбував на Колимі. Помер 1997 р. в с.Бране Славутського р-ну Хмельницької обл. (*Руцький М. Вони виборювали волю України... – С.503-504*).

10. Белик Зіновій, («Пройдисвіт»), реф. СБ Володимир-Волинського РП. Загинув 23 травня 1947 р. в бою з ОВГ РВ МДБ в с.Крухиничі Локачинського р-ну (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4967. – арк.12*).

11. Березовський Константин В., («Наливайко», «Соловенок»), 1917 р.н, уродж. м.Володимир-Волинський, з 1940 р. в ОУН, з липня 1941 р. секретар Володимир-Волинської районної поліції, з 1943 р. ком. СБ 8-го НП «Січ», на початку 1944 р. відійшов на захід з німцями, на початку 1945 р. закінчив розвідшколу в м.Люкенвальд (Німеччина), у травні 1945 р. вилетів на німецькому літаку з Праги на чолі розвідувально-диверсійної групи, висадився на заході Волинської обл., реф. СБ Володимир-Волинського НП. Загинув 19 жовтня 1946р. в бою з ОВГ РВ МВС в с.Любочин Володимир-Волинського р-ну (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4957. – арк.83*).

12. Берник Іван Сергійович, («Ярослав»), 1915 р.н., уродж. с.Жалин Костопільського р-ну. З 1941 р. секретар сільуправи, з 1943 р. господарчий реф. сотні УПА, з 1944 р. к-р кінного ВОПу, діяв на території Цуманського РП. Підтримав у грудні 1945 р. С. Янішевського («Далекого»). Реф. СБ Костопільського НП, з 1946 р. реф. СБ Рівненської обл. пров. ОУН (опозиційний). Загинув 1 березня

1949 р. в бою з ОВГ Деражненського РВ МДБ. Тіло було перевезене на опізнання до с. Деражне. Звідти вночі викрадене та човном перевезене в с.Дюксин Костопільського р-ну, де й поховано (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – Спр.2222. – арк.104; Літопис УПА. – Нова серія.. – Т.8... – С.334*).

13. Бірук Костянтин Петрович, («Яворенко»), 1923 р.н., уродж. с. Замшани Ратнівського р-ну. З весни 1943 р. ком. КБ СБ в селах: Замшани Ратнівського р-ну, Поліське, Черемшанка, Стара Вижівка, Чевель Старовижівського р-ну. Загинув 4 листопада 1946 р. в бою з ОВГ Старовижівського РВ МВС поблизу с.Пісочне Старовижівського р-ну (*ГДА СБУ. – Спр.376. – Т.47. – арк.283; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2957. – арк.76*).

14. Бобрик Іван Максимович, («Ведмідь», «Медвідь»), 1923 р.н., уродж. с.Нова Мощаниця Здолбунівського р-ну. З 1943 р. чотовий УПА. Підрайонний реф. СБ, ком. БСБ. Вбитий 30 квітня 1948 р. у с.Стара Мощаниця Здолбунівського р-ну разом з заступником В.Московцем («Білим») (За іншою версією підірвався гранатою оточений 1949 р. ОВГ Мізоцького РВ МДБ в с.Мощаниця (*Возницький В. Мощанський «Медвідь» // Волинь (Рівне). – 1992. – 13 листопада; Марчук І. Від Дерманської республіки – С.107*).

15. Богдан Сергій Кіндратович, («Бик», «Биков», «Євген», «Чорний»), 1921 р.н., уродж. с.Куснища-1 Любомльського р-ну. З весни 1941 р. служив в поліції м.Любомль, з кінця 1942 р. чл. ОУН, перейшов на нелегальне становище. З 03.1943 р. чотовий в сотні УПА М. Яцинюка («Чумака»). Згодом пров. Камінь-Каширського РП. З жовтня 1947 р. реф. СБ Головненського РП, діяв в селах: Куснище, Полапи, Згорани, Сокіл Любомльського р-ну. З 1948 р. пров. Головнянського РП, з 1949 р. пров. Любомльського НП. Загинув ввечері 29 жовтня 1950 р. разом з зв'язковою Є. Головей в бою з ОВГ Заболоттівського РВ МДБ поблизу будинку мешк. х. Туровка

Старовижівського р-ну Л. Головей, інші чотири підпільники врятувалися. В бою загинув ст. сержант Алексеев та було поранено 2-х солдатів (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.4920. – арк.44*).

16. Бойцун Арсеній, («Чорнота»), уродж. м.Берестечко Горохівського р-ну, з 1943 р. в УПА, з 1945 р. ком. КБ СБ Цуманського РП (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 4597. – арк.18*).

17. Бондарчук Валерій (Федір) Васильович, («42», «1920», «Гордий», «Гордій», «Палій», «Пилип», «Прісько», «Сизий», «Старий», «Степан»), 1918 р.н., уродж. с.Мислині (за іншою версією с.Новосілки) Горохівського р-ну, з сім'ї священника. Чл. ОУН з 1937 р. Наприкінці 1939 р. нелегально перетнув радянсько-німецький кордон, мешк. у м. Краків (Польща). Влітку 1941 р. повернувся на Волинь разом з 1-ю Північною похідною групою ОУН. Займався організацією української поліції у м.Луцьку. Був ком. Луцької обл. поліції (1942 – 1943). Керував підпіллям ОУН в м. Луцьку. Восени 1943 р. перейшов на нелегальне становище. Був організаційно-мобілізаційним реф. Ковельського ОП. Пров. Ковельського ОП (23 вересня 1944 – 24 серпня 1947), слідчий СБ КП ПЗУЗ. Через хворобу звільнився. Реф. пропаганди КП ПЗУЗ (1948 – 1950). Працював у типографії ПЗК. Вбитий в ніч на 5 вересня 1950 р. у засідці ОВГ Горохівського РВ МДБ у с. Цегів Горохівського р-ну разом з Г. Собчуком («Жбурлаєм»). Тіло забрали до м. Луцька (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.8525. – арк.89*).

18. Братунь Микола Леотійович, («Анатолій», «Гнатко»), 1928 р.н., уродж. с. Смиків Сокальського р-ну Львівської обл. Навчався в США с.Печихвости, чл. ЮЛ ОУН, кандидат в чл. ОУН. Арешт. восени 1947 р. МДБ, висланий зі сім'єю до Сибіру. Втік у грудні 1947 р. із заслання та вступив до боївки О.Мельника («Чорноморця»). З 1948 р. слідчий СБ КП ПЗУЗ. Через донос

радянського агента 26 червня 1950 р. в с. Жашковичі Іваничівського р-ну був оточений ОВГ Іваничівського РВ МДБ. Відступаючи отримав поранення та застрівся. Тіло забрали в смт. Іваничі (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 790. – арк.109*).

19. Бугайчук Іван, уродж. с.Омельно Маневицького р-ну, з 1943 р. в УПА, з 1945 р. реф. СБ Маневицького РП, з 1946 р. очолював Маневицький РП (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 314. – арк.6*).

20. Бусь Петро Павлович, («Козак», «Вишня», «Гусаченко»), 1910 р.н., уродж. с.Митниця Демидівського р-ну, з 1945 р. ком. КБ СБ. Загинув у грудні 1948 р. на території Львівської обл. (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 173. – арк.14*).

21. Бусько Павло Мар'янович, («Сашко»), 1915 р.н., уродж. с. Полиці Камінь-Каширського р-ну. З 1944 р. реф. СБ Камінь-Каширського РП ОУН, діяв в селах: Брониця, Ворокомле, Вегоща, Видерта Камінь-Каширського р-ну. Віправився 29 жовтня 1945 р. у пропогандиський рейд на Житомирщину. Вбитий 23 січня 1949 р. ОВГ МДБ (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 4594. – арк.7*).

22. Бухта Андрон Андрійович, («Чорнобиль»), 1922 р.н., уродж. с.Суховоля Луцького р-ну, з 1943 р. чотовий УПА, з 1945 р. заст. реф. СБ Луцького РП, з 1946 р. ком. КБ СБ Луцького РП. Загинув в бою з ОВГ РВ МВС 10 вересня 1946 р. в с.Суховоля Луцького р-ну (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2957. – арк.65*).

23. Ваврук Юрій, («Пшеничний»), уродж. с.П'ятигори Здолбунівського р-ну, з 1943 р. чотовий УПА, ком. КБ СБ, загинув восени 1946 р. втікаючи від переслідування ОВГ Здолбунівського РВ НКВС в Здовбицькому лісі (*Мазурець Л. Історична розвідка давнього, пізнішого і недалекого минулого села Глинськ ...– С.49*)

24. Васишлин Василь Калістратович, («Шуляка»), підрайонний шеф розвідки СБ Здолбунівського РП, Загинув у вересні

1947 р. в бою з ОВГ МВС (ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4973. – арк.47).

25. Василюк Микола Іванович, («Білий», «Степовий»), 1919 р.н., уродж. с.Лопавше Демидівського р-ну, ком. КБСБ Демидівського РП. Загинув 1947 р. в криївці поблизу с.Вербень Демидівського р-ну (*Жив'юк А., Марчук І. Політичні репресії тоталітарної доби на Рівненщині... – С.179*).

26. Василюк Іван Володимирович, («Метелик»), 1915 р.н., уродж. с. Літин Турійського р-ну Волинської обл., син лісника. З 1937 р. чл. ОУН, (за однією з версій 14 червня 1940 р. арешт. НКВС за звинуваченням у співпраці з польською поліцією). З літа 1941р. в українській поліції м. Ковель, згодом к-р відділення УДП смт. Ратне Волинської обл. З весни 1943р. чотовий УПА, заст. керівника заготівельного відділу господарської референтури УПА на «Січі», з 1944 р. ком. КБ СБ, діяв в селах: Літин, Пересіка, Озеряни, Королінка, Волосівка, Нири, Сушибаба, Купичів Турійського р-ну. Загинув в 1946 р. (за іншими даними помер 1947 р. від туберкульозу в криївці поблизу с.Літин) (*Архів УМВС у Волин. обл. – Спр.5644.– арк.2*).

27. Вітковський Семен Микитович (Никифорович), («Гаврило», «Квітка», «Квітко»), 1917 р.н., уродж. с. Хорлупи Ківерцівського р-ну Волинської обл. Заст. ком. УДП с. Хорлупи (літо 1941 – весна 1943), кущовий пров. ОУН, слідчий СБ Олицького РП, згодом ком. БСБ Олицького РП. Загинув 8.02.1949 р. оточений ОВГ Олицького РВ МДБ на чолі з П. Богатирчуком в криївці у будинку жителя с. Метельне Ківерцівського р-ну Волинської обл. С. Мельника разом з ще 6-ма бойовиками (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.5122. – арк.92; Засєкін В. Коц М. Схрони Волині... – С.68*).

28. Вовченюк Олексій Іванович, («Скиба», «Олекса»), 1919 р.н., уродж. с.Суховоля Луцького р-ну, з 1941 р. староста сільуправи, з 1943 р. ком. КБ СБ, з 1946 р. реф. СБ Луцького НП.

Загинув в бою з ОВГ МДБ в 1949 р. (Архів УМВС у Волин. обл. Спр.1626 – арк.30).

29. Войтюк Петро Якимович, («Глаз»), ком. КБСБ Дубнівського РП, загинув 25 вересня 1947 р. в бою з ОВГ МВС біля с.Костанець Дубнівського р-ну (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4973. – арк.56*).

30. Волосовець Леонід (Леонтій), («Куля», «Максим», «Улас»), 1919 р.н., уродж. с. Озденіж Рожищенського р-ну. З 1937 р. культосвітній реф. НП (Іванчиці), пров. РП (Іванчиці) (1937 – 1939). З 1938 р. суспільно-політичний реф. Луцького ПП. Арешт. поліцією 1 березня 1939 р., невдовзі звільнений. В 1940 р. всю родину (батька, матір, чотирьох братів) вивезли до Сибіру. Працював шефом зв'язку Волинського обл. проводу ОУН. В 1944 р. пройшов підстаршинський вишкіл у Карпатах. З кінця 1944 р. реф. СБ Теремнівського РП, 12 лютого 1945 р. вдалося вирватися з Оржівської пастки НКВС, повідморожував руки і ноги, з весни 1945 р. пров. Луцького НП ОУН. Загинув 13 грудня 1945 р. в с. Романів Луцького р-ну (*Марчук І. Командир УПА-Північ... – С.142-143; Руцький М. Вони виборювали волю України ... – С.441*).

31. Воробей Іван Устимович, («Василь», «Данило», «Кармелюк», «Панько»), 1922 р.н., уродж. с. Квітневе Рожищенського р-ну. З 1942 р. кущовий пров. ОУН, реф. СБ Рожищенського РП (1944 – 1945). Виїхав до Львова, де мешк. за документами на ім'я Курила Володимира Васильовича. Арешт. 24 жовтня 1949 р. УМДБ охорони Львівської залізниці, засудж. 20 червня 1950 р. ВТ ПрикВО до розстрілу. Вирок виконано 15 вересня 1950 р. Реабілітований 13 квітня 1992 р. (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 6417. – арк.48*).

32. Восковець Василь Якович, («Козаченко»), уродж. с.Ниці Старовиживського р-ну, реф. СБ Седлищанського РП, арешт. РВ МВС 19 січня 1946 р. в с.Несухойжі Ковельського р-ну (*ЦДАГОУ. – Ф.1. –*

Оп.23. – Спр.2955. – арк.19).

33. Гаврилюк Микола Васильович, пс. («Аркадій», «Борис», «Федось», «Чорнота»), 1920 р.н., уродж. с. Гірка Полонка Луцького р-ну. З лютого 1941 р. чл. ОУН, з листопада 1941 р. ком. Луцької районної поліції. У березні 1942 р. перейшов на нелегальне становище. З липня 1942 р. ком. БСБ Луцького НП, з 15 грудня 1944 р. заст. реф. СБ Ковельського ОП ОУН М. Середи («Шворного»), з листопада 1945 р. реф. СБ Колківського НП. Пораненим арешт. 18 вересня 1946 р. Колківським РВ НКВС, засудж. 26 червня 1946 р. ВТ військ НКВС Волинської обл. до розстрілу, вирок виконано 18 вересня 1946 р. (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2955. – арк.72*).

34. Гаврилюк Степан Степанович, («Круча»), в 1945 р. ком. БСБ Морчненського РП (*Особистий архів І.Марчука*).

35. Ганський Дмитро Васильович, («Літній»), 1928 р.н., уродж. с.Анелівка Костопільського р-ну, пройшов вишкіл СБ в Карпатах, ком. КБ СБ Дерезнянського РП, був важко поранений в бою з ВБ поблизу с.Корчин (*Намазов О. Псевдо – «Небезпечний» // Віче Костопільщини (Костопіль). – 2007. – 26 травня*).

36. Гараджук Петро Максимович. («Андрій», «Грушка», «Микола»), 1923 р.н, уродж. с.Борохів Ківерцівського р-ну. З літа 1941 р. в українській поліції, з весни 1943 р. в УПА, з 1944 р. в боївці І. Михальчука («Яшки»), згодом ком. КБ СБ. Загинув 12 серпня 1950 р. в бою з ОВГ МДБ (*Архів УМВС у Волин. обл. – Спр.3471. – арк.50*).

37. Гемера Іван Омель'янович, («Журба»), 1914 р.н., уродж. с.Батьків Радивилівського р-ну, підрайонний провідник, ком. КБСБ, загинув 27 листопада 1947 р. на х.Мокре Кременецького р-ну (*РКМ. Колекція документів про репресії. – арк.7*).

38. Головач Іван Григорович, («Крук»), 1909 р.н., уродж. с. Шкроби Старовижівського р-ну. З весни 1943 р. к-р сотні УПА, з

1944 р. к-р підрозділу бригади УПА Т. Зінчука («Кубіка»). З 1945 р. ком. БСБ Старовижівського РП. Вбитий 20 листопада 1946 р. ОВГ Седлищенського РВ НКВС в с. Шкроби Старовижівського р-ну (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.606. – арк. 183*).

39. Гордійчук Кузьма Федорович, («Герман»), 1923 р.н. з с.Будки-Сновидовські Рокитненського р-ну. Реф. СБ Рокитненського РП, діяв в селах: Сновидовичі, Остки, Будки-Сновидовські, Лісове, Буда, Дерть, Новий Світ, Косиричі, Карпилівка, Нетреба, Борове Рокитненського р-ну. Загинув на початку 1949 р. у бою з ОВГ Рокитненського РВ МДБ (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.4916. – арк.64*).

40. Гордійчук Сава Софронівч, («Залізник», «Якір»), 1912 р.н., уродж. с.Грозів Острозького р-ну, з 1941 р. в поліції м.Острог, з 1943 р. підрайонний реф. СБ Острозького РП. Схоплений 9 липня 1952 р. ОВГ МДБ. Засуджений 12 грудня 1952 р. ВТ Прик ВО до розстрілу, вирок виконано 22 січня 1953 р. у Львові (*Жив'юк А., Марчук І. Політичні репресії тоталітарної доби на Рівненщині...– С.179*).

41. Горник Михайло Микитович, («Орлик»), 1904 р.н., уродж. с. Кортеліси Ратнівського р-ну. Служив в поліції м. Ратне. Весною 1943 р. перейшов в УПА, чотовий в сотні Ф. Грицишина («Подільця»). Згодом заст. к-ра сотні Полтавського загону. Після розгрому його сотні був понижений у званні. З осені 1944 р. заст. реф. СБ Камінь-Каширського НП ОУН, ком. КБ СБ, діяв в селах: Хотешів, Добре, Видричі, Черче, Мостище, Дубровиця Камінь-Каширського р-ну. Господарчий Камінь-Каширського НП. Вбитий 1946 р. ОВГ НКВС (згідно інших даних страчений СБ ОУН 28 березня 1946 р. за зловживання та порушення конспірації) (*Архів УСБУ у Вол. обл. – ФП. – Спр. 538. – арк.12*).

42. Горошко Пилип Іванович, («Босота»), 1922 р.н., уродж.

с.Воля Речицька Зарічненського р-ну, з лютого 1944 р. ком. БСБ Морочнівського РП, діяв в селах: Воля Речицька, Морочна, Кухча, Лохвинському лісі. Був скомпрометований РВ НКДБ, внаслідок чого у січні 1946 р. викликаний і розстріляний ком. СБ НП «Трофимом» (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2962. – арк.34*).

43. Гречко Нестор Несторович, («Заруба», «Переянов»), 1910 р.н., уродж. с.Городище Дубровицького р-ну. Реф. СБ Висоцького РП. Загинув 10 березня 1948 р. в бою з ОВГ МВС на х.Верхи поблизу с.Речиця Столинського р-ну Пінської обл. (Білорусія) (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.5480. – арк.50*).

44. Грицак Іван Антонович (Анатолійович), («Циган»), 1922 р.н., уродж. с.Мнишин Гощанського р-ну, ком. БСБ Гощанського РП, діяв в селах: Чудниця, Дорогобуж, Дмитрівка, Подоляни, Колесники Гощанського р-ну. Загинув 22 червня 1947 р. (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1677. – арк.50*).

45. Грицюк Остап Васильович, («Василь»), 1919 р.н., уродж. с.Глажева Костопільського р-ну. Чл. ОУН з 1942 р. Підрайонний пров. Костопільського РП ОУН. З 1944 р. реф. СБ Костопільського РП. Отримав поранення у грудні 1945 р., лікувався, з літа 1946 р. пров. Костопільського РП, родина виселена. Загинув 29 листопада 1948 р. у в бою з ОВГ МДБ в Суському лісі поблизу с.Соломка Костопільського р-ну (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.3188. – арк.178*)

46. Гуменний Борис Вікторович, («Палій»), 1923 р.н., уродж. с.Макарівка Вчорайшанського РП, з 1944 р. очолював Вчорайшанський РП, згодом реф. СБ Бердичівського НП, діяв на території Вчорайшанського, Попельнянського, Андрушівського, Бердичівського р-нів Житомирської обл. Після розгрому боївки військами НКВС перейшов на територію Рівненщини, розстріляний СБ за підозрою в сексотстві (*Жавзо М. УПА «Восток» на Житомирщині // Вечірній Житомир. – 1994. – 10 жовтня*).

47. Давидюк Микола Федорович, («Чайка», «Сашко», «Андрій», «Богдан»), 1927 р.н. уродж. с.Теслугів, з 1930 р. житель с.Старики Радивилівського р-ну, навчався в Козинській школі, очолював Козинський РП, реф. СБ Дубнівського НП, з 1948 р. очолював Дубнівський НП, застрілився 23 травня 1949 р. оточений 446-м батальйоном ВВ МДБ на горищі в с.Старики (*Особистий архів І.Марчука*).

48. Данилевич Іван Лук'янович, («Кіт»), 1920 р.н., уродж. с.Облапи Ковельського р-ну. З літа 1943 р. в УПА. Пройшов німецьку розвідшколу, на початку 1945 р. скинутий з літака на парашуті біля с.Сошичне Камінь-Каширського р-ну. З 1945 р. в боївці М. Бервецького («Бурлаки»). Ком. КБ СБ, діяв на території Любомльському р-ну. Далі реф. зв'язку Ковельського НП. Вийшов 22 квітня 1946 р. з повинною, увійшов до складу АБГ УМДБ Волинської обл. на чолі з К. Квятковським («Богданом») та під оперативним командуванням лейт. П. Пилясова. Після завершення служби мешк. в м.Ковель. Арешт. 17 жовтня 1962 р. УКДБ Волинської обл., засудж. 9 грудня 1963 р. Волинським обл. судом до розстрілу, вирок виконано 25 червня 1964 р. (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.6449. – арк.12*).

49. Данилюк Петро С., («Зірка»), 1924 р.н., уродж. с.Кустин Рівненського р-ну. З 1942 р. в ОУН, підрайонний ком. СБ Олександрійського РП. Загинув 18 травня 1948 р. оточений ОВГ МДБ в схроні поблизу с.Кустин (*Реабілітовані історією. Рівненська обл. Кн.2. – 2009... – С.285*).

50. Джигота Савелій Максимович, («Чорнота»), уродж. с.Щенятин Іваничівського р-ну. Військовик Іваничівського РП. Служив в ПА, отримав звання капрала. З весни 1943 р. чотовий в сотні УПА В. Левочка («Довбуша») загону ім. Богуна, к-р сотні в Горохівському курені УПА (серпень – жовтень 1943), далі к-р ВОПу. Арешт. 30

липня 1945р. Порицьким РВ НКВС. Вдалося втекти з в'язниці та повернутися у пілпілля, призначений реф. СБ Порицького РП ОУН. Вбитий 7 березня 1946 р. ОВГ РВ Іваничівського НКВС в с. Самоволя Іваничівського р-ну (за іншою версією 2 серпня 1945 р. розстріляний СБ ОУН разом з ком. БСБ ОУН «Стецьком» за намір вийти з повинною) (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2955. – арк.104*).

51. Дзецько Юрій Володимирович, («Гроза», «Андрій», «Степан Блакитний»), 1918 р.н., уродж. с.Добриводи Радивилівського р-ну. З весни 1943 р. реф. СБ Козинського РП, з травня 1946 р. очолював Дубнівський НП, підполковник СБ. Загинув у липні 1950 р. в обляві ВВ МДБ поблизу с.Боратин Дубнівського р-ну (*Руцький М. Вони виборювали волю України... – С.224*).

52. Дмитрук Іван Гавросієвич, («Бунтар», «Бондар»), 1923 р.н., уродж. с.Облапи Ковельського р-ну. З весни 1943 р. в УПА, реф. СБ Ковельського РП. Загинув 23 вересня 1949 р. в Скулинському лісі між селами Секунь і Мизово Старовижівського р-ну (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 6633. – арк.72*).

53. Довбенко Григорій Євгенович, («Юрко», «Чорний»), 1921 (1922) р.н., уродж. с.Устенське-2 Здолбунівського р-ну, з 1944 р. реф. СБ Мізоцького РП, з 1950 р. ком. БСБ Рівненського ОП, керівник особистої охорони А.Маєвського («Уліяна»), загинув 9 жовтня 1952 р. будучи оточеним ОВГ МДБ в криївці у лісі поблизу смт.Мізоч Здолбунівського р-ну (*Особистий архів І.Марчука*).

54. Довгий Л.Г., («Галайда»), уродж. с.Малий Житин Рівненського р-ну, заст. підрайонного ком. СБ Олександрійського РП. Загинув 5 травня 1948 р. оточеним в схроні ОВГ РВ МДБ в с.Великий Житин Рівненського р-ну (*Особистий архів І.Марчука*).

55. Дубовець Олександр Іванович, («Муха»), 1912 р.н., уродж. с.Сапожин Гощанського р-ну, з весни 1943 р. сотенний УПА, реф. СБ Гощанського РП. Застрілився оточений ВВ МДБ 23 серпня 1949 р.

в с.Федорівка Гощанського р-ну (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.1381.– арк.123*).

56. Дубнюк І.А., («Омелько»), уродж. с.Велимче Камінь-Каширського р-ну, ком. КБ СБ, діяв в Ратнівському р-ні, загинув у березні 1946 р. (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2955. – арк.126*).

57. Дудар Федір Никонович, («Кармелюк»), уродж. с.Хотинь Березнівського р-ну. Ком. КБ СБ Людвипільського РП. Скомпрометований у січні 1946 р. органами НКДБ, покинув боївку, переховувався (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2962. – арк.20*).

58. Жарецький Петро, («Ягода»), 1915 р.н., уродж. с. Городище Луцького р-ну. З літа 1941 р. служив в поліції, з весни 1943 р. в УПА, з 1944 р. реф. СБ Сенкевичівського РП ОУН. Вбитий 1945 р. підрозділом ВВ НКВС (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.7714 – арк.13; Загородюк Д. Покайтеся поки не пізно // Більшовицька правда (Сенкевичівка). – 1945. – 4 липня*).

59. Затовканюк Федір Тихонович, («Матрос», «Микита», «Мирон»), 1917 р.н., уродж. с. Полонка Луцького р-ну. З 1936 р. військовий реф. ВП (Полонка), брав активну участь в роботі гуртка *Мітлоюзта*. З 1938 р. пров. НП (Полонка). Арешт. восени 1938 р. поліцією та після слідства був звільнений. Перейшов у січні 1940 р. з групою оунівців з 6-ти осіб радянсько-німецький кордон. Влітку 1941р. працював заст. ком. Луцької УДП та одночасно співробітником реф. СБ Луцького НП. З весни 1943 р. реф. СБ Луцького НП. Шеф ВСБ ЗГ № 33 (весна 1945). З літа 1945 р. реф. СБ Луцького ОП, одночасно пров. Дубівського НП. Фігурант агентурних справ МДБ «Філія» та «Скорпіони». Загинув 4 лютого 1947 р. в бою з ОВГ Вербського РВ МВС на території Дубнівського р-ну (за іншою версією 5 березня 1946 р. у бою з ОВГ Козинського РВ МДБ поблизу с. Буди Млинівського р-ну) Тіло забрали в м. Рівне. Посмертно від 22 січня 1948 р. було присвоєно звання поручника СБ (*ГДА СБУ. – Ф.13.*

– Спр.376. – Т.47. – арк.78; Літопис УПА. – Нова серія. – Т.16... – С.366; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4968. – арк.6).

60. Захарчук Микола Іванович, («Медвідь»), 1922 р.н., уродж. с.Кізя Любомльського р-ну. З 1943 р. ком. КБ ОУН, діяв в селах: Городне, Ясне Любомльського р-ну, Кукуріки Старовижівського р-ну. З грудня 1944 р. реф. СБ Головненського РП. Арешт. Головненським РВ НКВС (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.6110. – арк.54; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1693. – арк.93; Чернявський Я. Вовки в овецій шкурі // Радянська Волинь. – 1945. – 29 липня*).

61. Іванюк Михайло Сергійович, («Галайда», «Голуб»), 1916 р.н., уродж. с. Вигуричі Луцького р-ну. З 1939 р. на нелегальному становищі, батьки були депортовані. К-р бригади УПА Жовті води ЗГ № 33 (друга половина 1944 – початок 1945). Ком. БСБ Сенкевичівського РП. Загинув 7 лютого 1947 р. в бою з ОВГ Сенкевичівського РВ МДБ в с. Городище Луцького р-ну Волинської обл. (в засідку повстанців вивів агент НКВС) (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4968. – арк.6*)

62. Казван Дмитро Прокопович, («Гриць», «Юхим», «Черник»), 1915 р.н., уродж. с.Охматків Демидівського р-ну, навчався в Кременецькій духовній семінарії, яку не закінчив через приналежність до ОУН. Служив капралом у польському війську, закінчив школу підхорунжих. У вересні 1939 р. повернувся додому, арешт. НКВС і відправлений на слідство у Дубнівську в'язницю, звільнений. Працював директором школи с.Копачівка Рожищенського р-ну. Влітку 1940 р. знову арешт. НКВС, сидів у Вінницькій в'язниці, у червні 1941 р. втік під час конвоювання на розстріл, повернувся додому. Вступив у українську поліцію, очолив вартівничу сотню в Дубні. Військовий реф. Дубнівського ОП (1942-1943). Шеф ВШ ВО «Богун» (жовтень 1943-травень 1944). Був важко пораненим в боях на

Поліссі. Ком. БСБ Демидівського РП, з 1945 р. пров. Дубнівського НП і одночасно очолював реф. СБ НП, від 24 травня 1945 р. сотник УПА. Загинув 14 березня 1946 р. в с.Глибока Долина Дубнівського р-ну. Посмертно отримав військове звання майор УПА. Нагороджений Золотим Хрестом Бойової заслуги 2-го класу (*Руцький М. Вони виборювали волю України... – С.89; Микола Андросук – «Вороний». Записки повстанця... – С.48).*

63. Калапуц Кирило Трохимович, («Зарічний»), 1915 р.н., уродж. с. Хотешів Камінь-Каширського р-ну. З літа 1941 р. пров. Ратнівського РП ОУН, з 1944 р. пров. Камінь-Каширського НП ОУН, чл. Брестського ОП ОУН, реф. СБ Кобринського РП. Загинув 1946 р. в бою з ОВГ Ратнівського РВ НКВС (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.6024. – арк.15; Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.9235. – арк.27).*

64. Капітула Михайло Маркович, («Горобець»), ком. КБСБ Мізоцького РП, загинув 26 січня 1946 р. в бою з ВВ НКВС (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2962. – арк.30).*

65. Климук Олександр Микитович, («Чайка»), уродж. с. Болота Кобринського р-ну Брестської обл. З квітня 1942 р. чл. ОУН. Після того як братів Сергія (служив у поліції м. Кобрин) та Володимира (чл. ОУН) вбили радянські партизани, перейшов на нелегальне становище. З літа 1943 р. в сотні УПА «Орлика», з травня 1944 р. ройовий ВСБ, з липня 1944 р. перебував в сотні УПА «Єрмака» А. Бойка («Єрмака»). Арешт. у жовтні 1945 р. ОВГ Дивинського РВ НКВС на хуторі поблизу с. Болота в будинку дружини оунівця «Ворона», на 4-й день допиту був завербований в агенти з завданням вбити «Єрмака». Для його виконання отримав пістолет. Після звільнення перейшов на нелегальне становище, переховувався в будинку свого брата Костянтина та у схроні, під стіжком сіна, в урочищі Панські Болота. (за однією є версій очолював

місцеву реф. СБ). Знову арешт. 3 березня 1951 р. ОВГ Дивинського РВ МВС поблизу будинку жительки х. Гірськ Кобринського р-ну Брестської обл. Д. Бойко до якої зайшов погрітися (*ОУН-УПА в Беларусі... – С.414-444; Пуцук І. УПА на Берестейщині... – С.199*).

66. Кобринович Володимир Григорович, («Одноріг», «Сівач»), 1918 р.н., уродж. с. Антонівка Гощанського р-ну. Навчався у Рівненській гімназії, де вступив до Плусти. Учасник Похідних груп ОУН, уч. молодіжної організації *Січ* в м. Костопіль (літо 1941). Приймав участь у нараді Рівненського обл. проводу ОУН в с. Понебель Рівненського р-ну (2 травня 1942). З весни 1943 р. к-р сотні в курені «Кори» ЗГ «Заграва». К-р сотні загону «Дорош» ЗГ № 44 (1943 – 1944), поручник УПА з 24 травня 1945 р. Наприкінці 1945 р. очолив реф. СБ ПСК «Степ». Загинув 9 жовтня 1946 р. в бою з ОВГ НКВС у с. Антонівка Гощанського р-ну (*Васильчук С. Повстанський командир з Антонівки // Волинь (Рівне). – 2002. – 27 вересня; Літопис УПА. – Нова серія. – Т.14... – С.300*).

67. Ковальчук Панас (Ананій, Афанасій, Опанас) Ілліч, («Ганок», «Залісний», «Ленок», «Олексій», «Петро», «Старий», «Яшків», «Яшкін», «Яшко»), 1913 р.н., уродж. с. Литва (теп. с. Сарнівка) Луцького р-ну. З 1939 р. чл. ОУН, з 1940 р. на нелегальному становищі. Сім'ю було депортовано до Сибіру. З літа 1941 р. ком. Торчинської районної поліції. Реф. СБ Володимир-Волинського НП (1941 – 1943). З січня 1944 р. р. к-р ВПЖ УПА-Північ, реф. СБ ВО «Тури», ПЗК НВРО (1944), реф. СБ Волинського обл. проводу ОУН (1943 – середина 1944). З квітня 1945 р. реф. СБ ПЗК. Відзначений наказом УГВР від 8 жовтня 1945 р. Срібним Хрестом Заслуги, від 22 січня 1948 р. сотник УПА. Важко поранився 12 березня 1949 р. намагаючись застрілитись оточений ОВГ Луцького РВ МДБ разом з ще 4-ма підпільниками в криївці жителя хутора поблизу с. Хорохорин Луцького р-ну І. Кузьміна. Загинув в

Луцькій області лікарні від поранення в голову так і не прийшовши до свідомості (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.4412. – арк.72; Галаса В. Наше життя і боротьба...– С.130.*).

68. Ковальчук Степан Іванович, («Медвідь»), 1925 р.н., уродж. с. Твердині Локачинського р-ну. З 1944 р. ком. КБ СБ, діяв в селах: Ворончин Рожищанського р-ну, Твердині, Кисилин, Іванівка Локачинського р-ну, Осьмиговичі, Маковичі, Новий Двір, Волосівка, Ловище Турійського р-ну. Згодом реф. СБ Затурцівського РП. Вбитий 4 березня 1947 р. ОВГ Затурцівського РВ МДБ в криївці у с. Осьмиговичі Турійського р-ну (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.5643. – арк.73; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4968. – арк.8.*).

69. Козак Микола Михайлович, («553», «555», «675», «715», «3344», «Богдан», «Вівчар», «Кучма», «Кучма Петро», «Л», «Лука», «Очерет», «Петро», «Сергій Хортиця», «С-к», «Смок», «Степан Орач», «Чор-енко», «Чупринка», «Чупринко»), 1914 р.н., уродж. с. Рахиня Долинського р-ну Івано-Франківської обл. З сім'ї греко-католицького священника. В 1933 р. закінчив Станіславську гімназію, навчався на факультеті електротехніки в Львівській політехніці. З 1934 р. чл. ОУН, в 1937 р. був учасником теракту на польського професора. Арешт. 3 березня 1937 р. поліцією, 1 березня 1938 р. засудж. в м. Срий до 3-х р. ув'язнення. Був звільнений 9 вересня 1939 р. З 10.1939 р. працював в Українському допомоговому комітеті в м. Краків (Польща). Пров. Лемківського ПП (1940 – початок 1941). Влітку 1941 р. був чл. 2-ї Північної похідної групи ОУН, служив в 190-му шацманшафт батальйоні. Далі очолив Кам'янець-Подільський обл. пров. ОУН. З 1942 р. організаційний реф. Вінницького обл. проводу ОУН, керував типографією ОУН у м. Вінниця. З березня 1943 р. реф. СБ ПСУЗ, ВО УПА «Богун». З серпня 1944 р. заст. реф. СБ КП ПЗУЗ, з лютого 1945 р. пров. КП ПЗУЗ, з квітня 1945 р. реф. СБ КП ПЗУЗ. Редактор журналу «За волю нації», організатор масових

чисток. 3 травня 1948 р. заст. пров. КП ПЗУЗ В. Галаса («Орлана»). Майор СБ від 6 червня 1948 р., нагороджений УГВР Золотим хрестом заслуги «За порятунок організації на ПЗУЗ» (операвну гру з органами НКДБ СРСР). Писав вірші. Застрілився разом з 4-ма бойовиками при спробі захоплення ОВГ УМДБ Рівненської обл. в ніч з 7-го на 8 лютого 1949 р. у криївці поблизу будинку жителя с. Пітушків Млинівського р-ну Пархомея (*Веденєєв Д., Биструхін Г. Двобій без компромісів... – С.472; ГДА СБУ. – Ф.13. – Спр.372. – Т.18. – арк.58*).

70. Коляда Андрій Іванович, («Гордий»), 1921 р.н., уродж. с.Датинь Старовижівського р-ну. З 1941 р. член ОУН, з 1943 р. ройовий УПА, згодом ком. КБ СБ, ком. СБ Ратнівського РП. Був оточений 21 листопада 1947 р. ОВГ Ратнівського РВ МДБ в криївці у Міхновському лісі поблизу с.Велемче Ратнівського р-ну. Намагався застрілитись, внаслідок бою був важко поранений у голову та живіт. Негайно доставлений в Луцьку обл. лікарню, прооперований і допитаний, через декілька днів загинув від ран (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.5492. – арк.17; Засекін В., Коц М. Схрони (бункери) Волині... – С.35*)

71. Конащук Іван Якович, («Василь», «Тарас»), 1924 р.н., уродж. с. Маковичі Турійського р-ну. З 1940 р. реф. зв'язку Турійського РП ОУН, з 1943р. кущовий пров. ОУН, з кінця 1944 р. ком. КБ СБ, з кінця 1945 р. пров. Турійського РП ОУН. Симпатик ОУН. Загинув 29 жовтня 1946 р. в бою з ОВГ РВ НКВС в с. Осекрів (за іншою версією с. Маковичі) Турійського р-ну (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.5006. – арк.22*).

72. Кондрась Михайло Тихонович, («Великан», «Міша»), 1912 р.н., уродж. с.Курсаки Радивилівського р-ну. Служив у польській армії (1939). У 1940 р. під загрозою арешту НКВС втік до Польщі, з 27 червня 1943 р. командир з'єднання «Холодний Яр» УПА-Південь. Був поранений в бою, від 24 травня 1945 р. поручник УПА, з травня

1946 р. реф. СБ Вербського РП. Застрілювався 11 квітня 1948 р. оточений ОВГ Козинського РВ МДБ в с.Загає Радивилівського р-ну (*Руцький М. Вони виборювали волю України... – С.517; Поручник УПА Великан // За Волю нації (Збірник оповідань, віршів та спогадів про героїчну боротьбу українського народу за свою волю, за свою незалежність). – 1949: Видання ОУН на ПЗУЗ. – Ч.4.– С.1-17 // Фонди РКМ).*

73. Кондратюк Григорій, («Коржан»). Реф. СБ Вербського РП, у березні 1946 р. поблизу с.Носовці Дубнівського р-ну потрапив в оточення ВВ НКВС, на криївку наїхав танк і вона обвалилася, пораненого есбіста схопили, вилікували і згодом за вироком ВТ повісили у Рівному (*Руцький М. Вони виборювали волю України... – С.445).*

74. Копищик П.П., («Гонкий»), уродж. с.Любохини Сарненського р-ну, служив в поліції, реф. СБ Сарненського РП (*Особистий архів І.Марчука).*

75. Копоть Пилип Федорович, («Стіжок»), уродж. с.Бережки Дубровицького р-ну. Ком. БСБ Дубровицького РП (1945-1946), діяв в селах: Грані, Грицьки, Залішани, Казенному лісі Дубровицького р-ну (*ЩДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1677. – арк.53).*

76. Корнейчук Василь Іванович, («Калина»), 1921 р.н., уродж. с.Кураш Дубровицького р-ну, з 1945 р. реф. СБ Дубровицького РП (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.1835.– арк.8).*

77. Корольчук Трохим, («Нечай»), уродж. с. Ситниця Маневицького р-ну. Чл. ОУН з 1939 р. в ОУН, очолював Колківський РП (1942-1944). З 1945 р. реф. СБ Рафалівського РП (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.12961. – арк.197; Мазурець С. Повстанськими стежками... – С.19).*

78. Корсюк Талімон Васильович, («Машиніст»), 1921 р.н., уродж. с.Голишів Рівненського р-ну, ком. БСБ Клеванського РП, загинув 19 травня 1947 р. під час бою з РПГ ВВ МДБ в Жуківському

лісі Ківерцівського р-ну (*ЩДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4967. – арк.9*).

79. Кониський Олександр Іванович, («Бруква», «Дніпровий»), 1923 р.н., уродж. с. Золоте Дубровицького р-ну. Реф. СБ Столинського НП ОУН. Загинув 23 червня 1947 р. в бою з ОВГ Висоцького РВ МДБ на території Зарічненського р-ну (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.5397. – арк.62; Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.8660. – арк.116*).

80. Кошелюк Андрій Антонович («Дорош», «Орудія», «Явір»), 1911 р.н., уродж. с. Піски-Річицькі Ратнівського р-ну. З березня 1942 р. ком. поліції с. Самари Ратнівського р-ну. З травня 1943 р. заст. ком. Лоївки М. Горника («Орлика»). Проїшов трьохтижневий вишкіл СБ ОУН (1944). Очолив КБ СБ, діяв в селах: Щедрогір, Самари, Межист Ратнівського р-ну Волинської обл. та Дивинському (теп. Кобринському) р-ні Брестської обл. Пораненим схоплений бійцями ВБ 1947 р. на х. Голятин поблизу с. Межист Ратнівського р-ну (за іншою версією 24 грудня 1945 р. вийшов з повинною). Використовувався як агент-маршрутник в підрозділі ББ МДБ. Після служби в МДБ, працював на цегельному заводі в м. Ратне. Арешт. 25 грудня 1958 р. УКДБ Волинської обл., засудж. до розстрілу, вирок виконано 2 лютого 1960 р. в м. Київ (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.5520. – арк.225; Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 6520. – арк.78*).

81. Кревський Володимир Михайлович, («Артем», «Доктор», «Охрім», «Роман», «Сеник», «Тарас», «Трохим»), 1920 р.н., уродж. смт.Торчин Луцького р-ну. З 1939 р. чл. ОУН, заст. ком. Торчинської районної поліції (літо 1941 – 1942). Батьків 1944 р. депортували в Кіровську обл. (Росія), де вони невдовзі загинули. З 1945 р. заст. реф. СБ ПЗК П. Ковальчука («Залісного»). Пров. Торчинського РП ОУН. З 1947 р. реф. СБ Луцького ОП ОУН. Фігурант агентурної справи МДБ

«Центр». Застрілювався 4 липня 1948 р. будучи оточеним, унаслідок агентурно-оперативної комбінації ОВГ УМДБ Рівненської обл. в с. Гать Луцького р-ну (*Архів УМВС України у Волин. обл. – Спр.4271 – арк.2; Радулович М. Люди пам'ятають // Радянська Волинь – 1971 – 19 вересня*).

82. Крижанчук Михайло Андрійович, («Годик», «Шуляк»), 1914 р.н., уродж. с. Вілька Ключька Турійського р-ну. Весною 1944 р. був мобілізований до ЧА, дезертирував, перейшов на нелегальне становище. Реф. СБ Турійського РП ОУН. Розстріляний влітку 1949 р. СБ Ковельського ОП ОУН за підозрою в співпраці з НКВС (*Архів СБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.6504. – арк.146.*)

83. Кротюк Василь Володимирович, («Володимир», «Володя», «Ігор», «Сталін»), 1921 р.н., уродж. с. Вишнів Ківерцівського р-ну. З 1941 р. служив в поліції, з весни 1943 р. в УПА. Пройшов військовий вишкіл в смт. Колки Маневицького р-ну. З 1944 р. підрайонний пров. ОУН. З весни 1945 р. реф. СБ Теремнівського РП ОУН, діяв в селах: Вишнів, Котів Ківерцівського р-ну, Гаразджа, Воротнів, Романів Луцького р-ну. Отримав 30 травня 1947 р. важке поранення в бою з ОВГ МДБ в с. Вишнів. Помер від отриманих ран в криївці. Невдовзі тіло було виявлене в с. Вишнів та забране в Теремнівський РВ МДБ (*Андрійчук М. Невідомі могили // Волинь – 1993 – 16 вересня; Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 4295. – арк.57.*).

84. Кузьма Богдан, («Кайдаш», «К-13», «Кубійчук», «Кб», «Вугляр», «Борис», «978», «КШ-113»). Очолював Самбірський ОП, у липні 1944 р. керівник сотні «Леви-1» охорони Великого збору УГВР, реф. СБ Тернопільського ОП, в 1946 р. забезпечував зв'язок між В.Куком («Лемешем») і М.Арсеничем («Михайлом»), з травня 1949 р. реф. СБ КП ПЗУЗ, вбитий ОВГ МДБ 14 серпня 1951 р. в с.Малі Годомці Бердичівського р-ну Житомирської обл. (*ГДА СБУ. – Ф.13.*

Спр.372. – Т.18. – арк.57, 63; ГДА СБУ. – Ф.13. Спр.372. – Т.29. – арк.365).

85. Куліш Данило Григорович, («Кучер»), 1921 р.н., уродж. с.Кричильськ Сарненського р-ну. Ком. БСБ Степанського РП, оперував на території Кирильчицької та Коростянської сільрад Степанського р-ну (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1677. – арк.51; Реабілітовані історією. Рівненська обл. – Книга друга, 2009...– С.264).*

86. Кусинський Іван Кирилович, («Ластівка»), 1922 р.н., уродж. с. Стенжаричі Володимир-Волинського р-ну. З 1939 р. чл. ВЛКСМ, з 1940 р. працював заготівником Устилузької райспоживспілки. У червні 1941 р. був призваний до ЧА, з призовного пункту втік додому. З 1942 р. станичний ОУН, з 1944 р. в БСБ Устилузького РП ОУН, з весни 1945 р. реф. СБ Устилузького РП ОУН. Через агітацію агента МДБ «Яна», вийшов 21 серпня 1945 р. з повинною в Устилузький РВ НКВС, використовувався як внутрішній агент для розкладу боївки Любомльського НП. Згодом служив в ПГ Устилузького РВ НКВС. Арешт. 7 березня 1946 р. Устилузьким РВ НКВС за антирадянську пропаганду, звільнений 1 серпня 1955 р. та направлений до 6 травня 1956 р. на спецпоселення в Красноярський край. Реабілітований 9 серпня 1992 р. (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 6115; ГДА СБУ. – Т.57 – арк.223-224; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1693. – арк.95; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1720. – арк.54)*

87. Кухарчук (Кухарук) Петро Васильович, («Скиба»), 1919 р.н., уродж. с. Воротнів Луцького р-ну. З 1942 р. к-р СКВ, заст. ком. КБ СБ Теремнівського РП ОУН (1943 – 1945) (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 4338. – арк.34; Данилюк В. Вірити занадто боляче – С.207; ЦДАГОУ. Ф.1. – Оп.23. – Спр.1677. – арк.46.)*

88. Кухарчук Федір Самсонович, («Коля»), 1914 р.н., уродж. с.Ганнівка Костопільського р-ну. Ком. БСБ Деражнянського РП, діяв в селах: Постійно, Злазно, Майдан Костопільського р-ну (*Архів УСБУ у*

Волин. обл. – ФП. – Спр. 4338. – арк.23; Реабілітовані історією. Рівненська обл. Книга друга... – С.256).

89. Кушнірук Євген Вікторович, («Чумак»), 1925 р.н., уродж. с.Німецьке Луцького р-ну, ком. КБ СБ (Архів УСБУ у Волин. обл. Спр.3938. – ФП. – арк.58).

90. Лазарук Михайло Максимович, пс. («Лесик», «Лис»), уродж. Любомльського р-ну. З 1943 р. учасник боївки Луківського РП, з 1946 р. ком. БСБ Старовижівського РП. Загинув 25 травня 1947 р. в бою з ОВГ РВ МВС в с.Нова Виживка Старовижівського р-ну (Данилюк В. Слово –зброя: З досвіду ідеологічної підпільної боротьби ОУН-УПА.... – С.49; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4968. – арк.13).

91. Леванюк Павло Павлович, («Веселий»), 1927 р.н, уродж. х. Дубова поблизу с. Самари Ратнівського р-ну. Ком. КБ ОУН, чл. Дивинського РП ОУН, реф. СБ Дорогичинського РП ОУН. Загинув 22 вересня 1949 р. у засідці АБГ «Богдана» Ратнівського РВ МДБ неподалік с. Хотешів Камінь-Каширського р-ну яку туди привів господарчий боївки, агент МДБ (оперативне псевдо «Рішучий») (за іншою версією загинув в бою з МДБ на території Антопільського р-ну Брестської обл. (Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 5091. – арк.204; ГДА СБУ. –Ф.13. – Спр.376. – Т.57 – арк.161-164).

92. Левчук Григорій, («Бурлій»), уродж. с.Злазне Костопільського р-ну. У 1944 р. організаційний реф. Костопільського НП, з 1945 р. слідчий СБ Дерезнянського РП, підпорядковувався С.Янишевському («Далекому») (Літопис УПА. – Нова серія.. – Т.8... – С.304).

93. Левчук Петро Миронович, («Запорожець»), 1924 р.н., уродж. с. Краватка Рожищенського р-ну. З 1943 ком. КБ СБ, з 1947 р. реф. СБ Рожищенського РП ОУН. Загинув 13 лютого 1948 р. в бою з ОВГ Рожищенського РВ МДБ на х. Адамівка поблизу с. Великі Березолупи Рожищенського р-ну (Данилюк В. Слово –зброя ... – С.55;

Літопис УПА. – Нова серія. – Т.6... – С.51; Удахін П. Назустріч грозам // Радянська Волинь (Луцьк). – 1977. – 18 грудня).

94. Левчук Федір Григорович, («Мішка»), уродж. с. Старий Загорів Локачинського р-ну. Ком. БСБ Локачинського РП ОУН. Арешт. 25 серпня 1946 р. ОВГ Локачинського РВ МДБ в с. Старий Загорів, був перевербований і очолив АБГ РВ МДБ (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2957. – арк.63-64*).

95. Легацький (Легодський) Петро Якович, («Клим», «Петро», «Чудак», «Чумак»), 1924 р.н., уродж. с. Сокиричі Ківерцівського р-ну. Сім'я була депортована до Сибіру, сестри Варвара та Лідія перейшли на нелегальне становище. Ком. КБ СБ в селах: Гавчиці, Сокиричі Ківерцівського р-ну. Вбитий 26 серпня 1946 р. Ківерцівським РВ МВС (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.4613. – арк.19, 26; Книга скорботи – С.191*).

96. Лисий Яків Іванович, («Павло», «Ярослав»), 1911 р.н., уродж. с. Старий Чараторийськ Маневицького р-ну. З 1941р. к-р СКВ, з 1942 р. чл. Колківського РП ОУН, з весни 1943 р. ройовий УПА. З 1945 р. ком. КБ СБ, діяв в селах: Старий Чорторийськ, Новосілки, Тельче, Зарічне, Куликовичі Маневицького р-ну. Згодом ком. БСБ Колківського НП. Застрілювався 9 січня 1951 р. оточений разом з оунівцем О. Колбуном в криївці ОВГ МДБ в с. Куликовичі Маневицького р-ну (*Архів УМВС у Волин. обл. – Спр.2898. – арк.5; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Спр.1693. – арк.80*).

97. Литвин Степан Федорович, («Грузин», «Руський»), 1922 р.н., уродж. с. Великий Житин Гощанського р-ну. Реф. СБ Олександрійського РП (1945 – 1946), очолював Гощанський РП. Загинув 17 вересня 1948 р. в бою з ОВГ МДБ (*Лановець Є. Хто ж він «Степовий»? // Радянське життя (Гоща). – 1991. – 21 березня; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1677. – арк.55*).

98. Лобода Іван Максимович, («Хмара»), 1922 р.н., уродж.

х. Пендики поблизу с. Деражне Костопільського р-ну. З літа 1943 р. ройовий УПА, ком. БСБ Цуманського РП (1945 – 1946). Загинув 3 січня 1953 р. в бою з ОВГ УМДБ Рівненської обл. в с. Скреготівка Ківерцівського р-ну (*Ищук О. Діяльність проводу ОУН (б) на північно-західних українських землях... – С.44*).

99. Лукашук Андрій, («Тихий»), уродж. с.Шепель Луцького р-ну. З 1932 р. в ОУН, з 1943 р. ком. КБ, згодом ком. БСБ Торчинського РП (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.7408. – арк.96; Мазурець С. Повстанськими стежками... – С.38*)

100. Лучинець Іван Данилович, («Чуб»), уродж. с. Чемерин Ківерцівського р-ну Волинської обл. З літа 1943 р. к-р сотні в курені ім.Сагайдачного. Пров. Олицького РП. Влітку 1944 р. звільнений з посади за невиконання доручень. Далі перебував у охоронній боївці М. Якимчука («Данила»). З жовтня 1945 р. реф. СБ Олицького РП, діяв в селах: Хорлупи, Пальче, Мощаниця, Метельне, Гор'янівка, Ставок Ківерцівського р-ну. Далі був відновлений на посаді пров. Олицького РП. Перебуваючи з боївкою на постой в с. Борохів Ківерцівського р-ну 18 січня 1946 р. кинув під ноги повстанцям з Клеванського РП гранату. Від вибуху один повстанець загинув та семеро зазнали поранень. Це стало підставою слідства СБ ОУН. У лютому 1946 р. було винесено смертний вирок (розстріл) за співпрацю від 1941 р. з органами НКВС (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1693. – арк.83; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1720. – арк.132; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2955. – арк.23*).

101. Мазурок Федір Карпович, («Кох»), 1912 р.н., уродж. с. Старий Порицьк Іваничівського р-ну. З 1942 р. господарчий реф. Порицького РП, з квітня 1946 р. реф. СБ Порицького РП ОУН, далі господарчий реф. Володимир-Волинського НП ОУН. Загинув 23 жовтня 1948 р. в криївці оточений ОВГ Іваничівського РВ МДБ у Завидівському лісі разом з О. Литвином («Олегом») (*Засекін Коц*

Розстріли в Луцькій тюрмі... – С.36) (Літопис УПА. – Нова серія. – Т.16... – С.471).

102. Маєвський Анатолій Васильович, («Гребля», «Йовта», «Уліян», «Дядя», «Гриць», «Карпо», «Баска», «Данило», «Іно», «Чернко», «М.Ткач», «257», «940», «179», «77», «259», «610»), 1918 р.н., уродж. с.Кустин Рівненського р-ну. У 1936 р. закінчив Рівненську українську гімназію де вступив в ОУН, вчителював в с.Кустин, у 1938 р. вступив на факультет механіки Познанського університету, з 1939 р. директор школи с.Кустин, працював в поліції м.Рівне (1941-1942), очолював політичну реф. Рівненського НП, з 1943 р. реф. пропаганди Рівненського ОП, з 1944 р. реф. СБ Рівненського НП, з 1945 р. керівник Рівненської ОП, від 22 січня 1948 р. сотник СБ, з 1952 р. заст. керівника КП ПЗУЗ. Застрелився в криївці будучи оточеним ОВГ обл. УМДБ 19 серпня 1955 р. в с.Здовбиця Здолбунівського р-ну (*Марчук І. Знайти і знищити «Уліяна» // Вісті Рівненщини (Рівне). – 2007. – 12 жовтня).*

103. Макарук Іван Маркіянович, («Гайдамака»), уродж. с.Секунь Старовижівського р-ну. З весни 1943 р. ройовий, заст. А. Михалевича («Коса»), з 1944 р. ком. КБ СБ Седлищенського РП. Арешт. 1946 р. Седлищенським РВ НКВС (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 5957. – арк.57; Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.6633. – арк.23).*

104. Мандзюк Микола Власович, («Бистрий», «Олег»), 1922 р.н., уродж. с.Івачків Здолбунівського р-ну, ком. БСБ Здолбунівського РП, згодом реф. СБ Здолбунівського РП (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.1349. – арк.15).*

105. Марценковський Микола Васильович, («Борута», «Бурлака», «Купецький», «Тихий», «Чорний»), 1923 р.н., уродж. с. Новий Двір Турійського р-ну. З березня 1943р. ком. КБ СБ, з липня 1943 р. к-р сотні УПА, к-р ВПЖ загону «Озеро», з листопада 1943 р.

ком. БСБ Ковельського ОП. Загинув у березні 1947 р. в с. Осьмиговичі Турійського р-ну (згідно інших даних загинув у 1949 р.) (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 4206. – арк.29*).

106. Матвійчук Арсен Омелянович, («Нагірний», «Осика», «Сосна»). Ком. КБ СБ Іваничівського РП ОУН, діяв в селах: Павлівка, Риковичі, Жашковичі, Колона Іваничівського р-ну і Запитів Локачинського р-ну (1945 – 1946) (*ЦДАГОУ. – Спр.1693. – арк.84; ЦДАГОУ. – Спр.1720. – арк.132*).

107. Мельник Василь Харитонович, («Богдан», «666»), 1926 р.н., уродж. с.Берестовець Костопільського р-ну, з 1944 р. слідчий СБ Рівненського ОП. Загинув у липні 1950 р. (*Особистий архів І.Марчука*).

108. Мельник Василь Юхимович, («Чумака»), уродж. с. Княже Сокальського р-ну Львівської обл. З весни 1943 р. ком. БСБ Локачинського РП ОУН, пройшов військовий вишкіл. З вересня 1944 р. к-р сотні УПА в бригаді № 1 І. Кисіля («Ігоря»). Загинув в 1946 р. (*Бать З. Прокляття жовтоблакитникам // Слово правди. – 1978. – 2 серпня*).

109. Митюк Сергій Тарасович, («Богдан», «Малий»), 1916 р.н., уродж. с. Холопичі Локачинського р-ну. З весни 1943 р. в УПА. Влітку 1944 р. мобілізований до ЧА, пройшов в м. Рожище двохтижневі курси бойової підготовки та був відправлений на фронт. На території Польщі втік до родичів, перейшов у підпілля. З літа 1944 р. в БСБ, з серпня 1948 р. реф. СБ Затурцівського РП. Застрілився 6 лютого 1949 р. оточений ОВГ Затурцівського РВ МДБ в криївці у Холопичівському лісі (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.5917. – арк.21; Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.6136. – арк.42; Бондарук-Митюк Л. Спогади зв'язкової... – С.75*).

110. Михалевич Андрій Сергійович, («73», «13», «Денис», «Кос», «Старий», «Шугай»), 1919 р.н. уродж. с. Замшани Ратнівського

р-ну. Закінчив Ковельську лісничу школу, чл. ОУН, в 1938 р. разом з групою молоді вийшов на майдан м. Ковель з протестом проти вбивства Є. Коновальця. З 1939 р. пров. Седлищенського РП ОУН. В 1940 р. призваний до ЧА. Здався 06.1941р. в полон німцям. В 1942 р. працював лісником, перейшов на нелегальне становище, реф. СБ Седлищенського РП, керував засідками на автошляху Ковель – Брест, к-р сотні УПА, діяв переважно в селах: Замшани, Велимче, Датинь Ратнівського р-ну, Синове, Соколище, Буцинь Старовижівського р-ну. З листопада 1943 р. к-р куреня УПА. З 1948 р. реф. СБ Ковельського НП, заст. пров. Ковельського ОП ОУН. Підірвався гранатою 8 грудня 1951 р. оточений ОВГ МДБ в криївці у лісі поблизу с. Нові Черевича Камінь-Каширського р-ну. Посмертно відзначений наказом УГВР від 15 червня 1952 р. Срібним Хрестом Заслуги (*Архів УМВС у Волин. обл. – Спр.3333. – арк.2*).

111. Мороз Михайло (Микола) Миколайович, («Богдан», «Чайка», «Ярема»), 1921 р.н., уродж. с.Бегета Володимир-Волинського р-ну. З червня 1943 р. в УПА, з липня 1943 р. в БСБ М.Бервецького («Бурлаки»). У серпні 1943 р. пройшов військовий вишкіл УПА. Старшина для особливих доручень в сотні П. Антонюка («Сосенка»). Згодом к-р 7-ї сотні куреня загону ім. Богуна, к-р сотні 0123 загону УПА Сумський. Наприкінці 1944 р. призначений заст. реф. СБ Володимир-Волинського РП. З 13 лютого 1945 р. реф. СБ Володимир-Волинського РП. З зими 1945 р. пров. Володимир-Волинського НП. Арешт. 23 червня 1945 р. ОВГ Володимир-Волинського РВ НКВС (завдяки даним місцевих комсомольців), засудж. ВТ військ НКВС Волинської обл. до розстрілу, вирок виконано 5 грудня 1946 р. (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.2524. – арк.28.*)

112. Мосійчук Петро Федорович, («Зуб», «Сірий»), 1922 р.н., уродж. с.Уїздці-2 Здолбунівського р-ну. З 1945 р. ком. БСБ

Кременецького НП, з 1948 р. у складі боївки шефа зв'язку КП ПЗУЗ, з 1949 р. слідчий СБ КП ПЗУЗ, реф. СБ Рівненського ОП, з 1951 р. реф. пропаганди Рівненського ОП. Загинув 19 серпня 1952 р. (*Особистий архів І.Марчука*).

113. Наконечний Ростислав Іванович, з 1946 р. ком. КБСБ Олександрійського РП (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.1379. – арк.12*).

114. Нетепчук (Нетипчук) Силантій Іванович, («315», «Андрій», «Гонта», «Гриць», «Крук», «Крюк», «Петро»), 1920 р.н., уродж. х. Вілька Сокирицька Ківерцівського р-ну. З 1940 р. чл. ОУН, арешт. НКВС, отримав поранення 23 червня 1941р. при розстрілах в Луцькій в'язниці. З липня 1941р. в поліції м. Ківерці, з літа 1943 р. ройовий в сотні УПА П. Тиховського («Нечая»). З осені 1943 р. к-р відділу ВПЖ та к-р (службової сотні) куреня Погром. З 1945 р. ком. БСБ Ківерцівського РП, діяв в селах: Хопнів, Лички, Острів, Сокиричі Ківерцівського р-ну, Четвертня Маневицького р-ну. З 1948 р. пров. Ківерцівського РП. Нагороджений 16 жовтня 1948 р. наказом УГВР Срібним Хрестом Заслуги. З 1952 р. пров. Колківського НП. Загинув 10 вересня 1952 р. оточений ОВГ МДБ в криївці с. Замостя Маневицького р-ну(*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.5608. – арк.11; Архів УМВС у Волин. обл. – Спр.1768. – арк.2*).

115. Никитюк (Микитюк) Олександр Зіновійович, («В», «Ворон», «Горбатий»), 1913 р.н., уродж. смт. Турійськ. З 1943 р. заст. реф. СБ Ковельського ОП, з 1944 р. реф. СБ Ковельського НП, з грудня 1944 р. пров. Ковельського ОП ОУН, перебував переважно в селах: Обеніжи, Бобли, Ревушки, Оса, Вербично-1, Вербично-2, Свинарин Турійського р-ну. Арешт. у лютому 1945 р. Турійським РВ НКВС, засудж. до розстрілу (за іншою версією страчений у 1946 р. СБ ОУН) (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 6745. – арк.64; Архів УСБУ у Волин. обл. – Спр.9295. – ФП – арк.16.; Павленко С. Ланцюг*

зради і злочинів // Радянська Волинь. – 1946. – 29 листопада).

116. Никончук Іван Нілович, («Ярослав»), 1922 р.н., уродж. с.Війниця Млинівського р-ну, Демидівський РП, реф. СБ. Загинув 16 жовтня 1950 р. (*АСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.1957. – арк.106*).

117. Новак Федір Сельвестрович, («Ворон», «Соловей»), 1916 р.н., уродж. с. Звірів Ківерцівського р-ну. З весни 1943 р. ком. ВСБ в сотні УПА Г. Кузьми («Мороза»). Пров. Теремнівського РП. З 1945 р. реф. СБ Клеванського НП. З вересня 1946 р. пров. Клеванського НП, ст. слідчий СБ КП ПЗУЗ. Застрілювався 30 травня 1947 р. в криївці у Лищенському лісі Луцького р-ну оточений ОВГ МВС на чолі з І. Моськіним (за іншою версією підірвався в криївці с. Гаразджа Луцького р-ну 15 жовтня 1946 р.) (*ГДА СБУ. – Ф.13. – Спр.371. – Т.60 – арк.223; Биков Ф. Невідворотня відплата // Радянська Волинь. – 1988. – 5 січня*).

118. Овдейчук Яків Матвійович, («Сокіл»), 1918 р.н., уродж. с.Стара Мощаниця Здолбунівського р-ну, з 1944 р. ком. КБСБ Мізочського РП, діяв в селах: Стара Мощаниця, Білашів, Стеблівка. Загинув 11 червня 1947 р. в бою з ВВ МВС поблизу с.Ступно Здолбунівського р-ну (*Реабілітовані історією. Рівненська обл. Книга друга, 2009... – С.263; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4973. – арк.23*).

119. Оксенчук Адам (Архип) Макарович, («Ворон», «Савчик», «Чорний»), 1918 р.н., уродж. с. Глухи Старовижівського р-ну. З літа 1941 р. в поліції, з 1943 р. ком. БСБ Заболоттівського РП. Згорів в будинку 1945 р. оточений ОВГ НКВС (за іншими версіями загинув 7 лютого 1946 р. в лісовому х. Ставище Старовижівського р-ну; 23 березня 1947 р. в бою з ОВГ РВ МДБ в с. Глухи Ратнівського р-ну) (*Аврамук О. Історія села Глухит // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Старовижівщина та її населені пункти в історії України та Волині. Матеріали XXXX Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, смт. Стара Вишівка. – Луцьк:*

Волиньполіграф, 2011. – Вип.40. – С.180; Архів УМВС у Волин. обл. – Спр.3329. – арк.1; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4967. – арк.9).

120. Олесик Ксенофонт Онисимович, («Франко»), 1927 р.н., уродж. с. Хотислав Малоритського р-ну Брестської обл. З 1945 р. ком. КБ СБ. Загинув у червні 1948 р. разом зі своїми бойовиками в сутичці з АБГ МВС «Ревучого» на території Малоритського р-ну Брестської обл. (*ОУН-УПА на Беларусі... – С.350, 378, 450*).

121. Омелянюк Іван Фатійович, («Крук»), 1918 р.н., уродж. с.Куснища (за іншою версією с.Городнє) Любомльського р-ну. З 1943 р. реф. СБ Головненського РП, з 1944 р. пров. Головненського РП. Загинув 13 грудня 1946 р. в бою з ОВГ Головненського РВ МВС в с.Куснища (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.7115. – арк.9, 31, 53; Хоменчук О. Сіячі смерті // Радянське життя. – 1985. – 20 серпня*).

122. Осіюк (Осика) Юхим Петрович, («Олег»), 1918 р.н., уродж. смт.Стара Вижівка. З 1942 р. в поліції м. Ковель, з 1943 р. ком. КБ СБ Старовижівського РП. У червні 1944 р. розпустив боївку. Влітку 1944 р. виїхав на захід, мешк. у Великобританії (*Архів УМВС у Волин. обл. – Спр.3329. – арк.2*).

123. Панчук Олександр Левкович, («Максим», «Мамай»), 1921 р.н., уродж. м.Дубно. Реф. СБ Дубнівського НП. У червні 1945 р. потрапив у засідку ВВ НКВС поблизу с.Черешнівка, був притиснений до землі конем, який заплутався в житі, невдало намагався застрілетися з пістолета. Важко пораненим арешт. ВВ НКВС, лікувався в Рівненській лікарні, втратив зір. Був розстріляний за вироком ВТ у квітні 1950 р. (*Руцький М. Вони виборювали волю України... – С.444*).

124. Папіжук Федір Іванович, («Гонта»), уродж. с.Карпилівка Ківерцівського р-ну. З 1944 р. реф. СБ Цуманського РП, діяв в селах: Берестяне, Липне, Знамирівка Ківерцівського р-ну, Красноволя,

Чорниж Маневицького р-ну. З 1945 р. пров. Цуманського РП ОУН. Вбитий 16 грудня 1946 р. підрозділом ВВ МВС на х. Городнова Ківерцівського р-ну (*ДАВО. – Ф.Р-511. – Спр.29. – арк.29; Павленко С. Ланцюг зради і злочинів // Радянська Волинь. – 1946. – 29 грудня; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4957. – арк.77*).

125. Пархута Федір Кетович, («Вишня»), ком. КБ СБ Радивилівського РП. Загинув 25 червня 1947 р. в бою з ОВГ РВ МВС біля с.Копане Радивилівського р-ну (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4973. – арк.23*).

126. Пашковець Андрій Іванович, («Кнопка», «Коваль», «Старий»), 1907 (1910) р.н., уродж. смт.Тучин Гощанського р-ну, мешк. с.Полівці Гощанського р-ну. К-р боївки УПА (1943), з 1944 р. слідчий СБ ПСК «Одеса». З 1946 р. реф. СБ Корецького НП, заст. пров. та реф. СБ ПСК «Степ». Старший вістун УПА від 31 серпня 1944 р., поручник СБ від 22 січня 1948 р. Загинув 2 лютого 1950 р. будучи оточеним МДБ в криївці на хуторі Зубків Гощанського р-ну (*Денищук О. УПА проти нім... – С.40; Літопис УПА. – Т.8. – Нова серія... – С.312*).

127. Перцов Володимир Арсентійович, («Горностай», «Чорт», «Микита»), 1921 р.н., уродж. с.Сморжів Костопільського р-ну. З 1943 р. в сотні «Цигана», згодом в сотні «Явора», на початку 1944 р. відправився в рейд на Житомирщину. Восени 1944 р. повернувся в с.Милостав Рівненського р-ну, ком. БСБ Клеванського РП. Арешт. 9 жовтня 1948 р. ОВГ МДБ на х.Дяківський Рівненського р-ну (*Мануйлик О. Топкими болотами Волині і Полісся– Рівне, 2006... – С.128*).

128. Петрунчик Василь Тадейович, («Панько»), 1920 (1923) р.н., уродж. с.Велика Любаша Костопільського р-ну. Арешт. НКВС в 1940 р. за участь в ОУН, засудж. на 10 р. ВТТ, родина виселена, звільнений у червні 1941 р. Працював реф. СБ

Костопільського РП. Загинув 1946 р. в бою з ОВГ РВ НКВС (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.2332. – арк.41*).

129. Петрушко Іван Григорович, («Мартин»), співробітник ВСБ загону «Стародубський», ком. КБ СБ Дубровицького РП. Загинув 25 лютого 1949 р. в бою з ОВГ Дубровицького РВ МВС (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.5478. – арк.68; Літопис УПА. – Т.8. – Нова серія... – С.916*).

130. Пінчук Петро, («Лагідний»), реф. СБ Дерезнянського РП, застрілювався у березні 1946 р. оточений ВВ НКВС на х.Ставок Костопільського р-ну (*Особистий архів І.Марчука*).

131. Повідзон В.Л., («Базаренко», «Дніпро»), уродж. с.Холонів Горохівського р-ну. К-р сотні УПА (1943), ком. БСБ Горохівського НП. Загинув 17 лютого 1946 р. в бою ОВГ Берестечківського РВ НКВС (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2955. – арк.71*).

132. Поліщук Олександр Іванович, («Ворон», «Дик», «Кайдаш», «Лихо», «Мирон», «Солома»), уродж. с.Тайкури Здолбунівського р-ну. Очолював господарчу реф. Здолбунівського РП (1943). Організаційно-мобілізаційний реф. Здолбунівського НП (1944). У березні-квітні 1944 р. на теренах НП проводив мобілізацію в УПА, формував новий курінь. Застрілювався під час оточення в Верхівському лісі 18 серпня 1944 р. Підозри СБ у співпраці «Лихо» з НКВС не підтвердилися, насправді він не був урочисто похоронений у Здолбунові (за іншою версією з 1945 р. був шефом розвідки СБ Межирічського РП. Загинув у вересні 1947 р. в бою з ОВГ РВ МВС) (*Микола Андрощук – «Вороний». Записки повстанця... – С.76; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4973. – арк.47*).

133. Поплавський Микола (Володимир) Несторович («Панько», «Чорнота»), 1920 р.н., уродж. с.Бронники Рівненського р-ну. Реф. СБ Клеванського РП (1945-1946), діяв в селах: Покуси, Білів, Грабів, на

Білівських хуторах Рівненського р-ну (ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1677. – арк.47).

134. Портяннюк Пилип Максимович, («Задумливий»), 1907 р.н., уродж. с.Спасів Здолбунівського р-ну. Ком. КБ СБ Мізоцького РП. Загинув 7 січня 1946 р. в бою з ОВГ Мізоцького РВ НКВС (Архів УСБУ у Рівненській обл. – ФП. – Спр.5041. – арк.42).

135. Процюк Микола (Михайло), («Дужий», «Микола», «Хмара», «Хома»), уродж. Володимир-Волинського р-ну. К-р сотні в курені ім. Сагайдачного (жовтень – грудень 1943). Пров. та реф. СБ Порицького РП ОУН (1944 – 1946). Діяв в селах: Самоволя, Грушів, Завидів, Милятин, Трубки Іваничівського р-ну, Підбереззя Горохівського р-ну Волинської обл., Шарпанці Сокальського р-ну Львівської обл. (Архів УСБУ у Волин. обл. – спр.1374 – арк.32; Архів УСБУ у Волин. обл. – Спр.8525. – арк.17)

136. Прус Адам Петрович, («Свисток»), 1922 р.н., уродж. с. Вичівка Зарічненського р-ну. З 1945 р. ком. КБ СБ, діяв також на території Столинського р-ну Брестської обл. Загинув у вересні 1946 р. в бою з ОВГ Висоцького РВ МВС (Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.8660. – арк.116; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1677. – арк.53).

137. Пшеничний Микола Нестерович, («Чорний»), 1920 р.н., уродж. с.Копитів Корецького р-ну. Реф. СБ Корецького РП (1945-1946), діяв в селах: Ганнівка, Копитів, Головниця та в Козацькому лісі Корецького р-ну (ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1677. – арк.48).

138. П'ятигорик Микола, («Віктор», «Гай», «Православний»), 1920 р.н., уродж. с.Деревок Любешівського р-ну. З 1943 р. господарчий реф. Ковельського ОП, з 1944 р. керівник інтендантського відділу ЗГ «Завихвост», пров. Любомльського НП, з 1945 р. реф. СБ Брестського ОП, з 1947 р. пров. Брестського ОП. Загинув у січні 1948 р. в бою з МДБ. Посмертно від 22 січня 1948 р. присвоєно звання поручника СБ. Відзначений наказом УГВР від 16

жовтня 1948 р. Срібним Хрестом Заслуги (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.4842 – арк.15; Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.5492. – арк.75; Літопис УПА.Т.8.Нова серія... – С.46*).

139. Радзик Іван Павлович (Петрович), («Ройтер»), уродж. с.Руда Турійського р-ну Волинської обл. З 1945 р. ком. КБ Оваднівського РП ОУН (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.4231. – арк.57; Сасага А. Націоналісти – вороги народу // Слово правди. – 1972. – 28 вересня*).

140. Ремарчук Дмитро Дмитрович, («Антон», «Костя», «Неситий», «Сметана», «Федось», «Федь», «Федько»), 1919 р.н., уродж. с.Гірка Полонка Луцького р-ну. З 1936 р. чл. ЮЛ ОУН, з 1937 р. заст. пров. ВП (Полонка). Чл. диверсійно-терористичної боївки Луцького ПП. Арешт. 11.1938 р. поліцією, знаходився у в'язниці до вересня 1939 р. Після звільнення влаштувався на роботу в міліцію. У листопаді 1939 р. через загрозу викриття НКДБ агентурної групи ОУН в міліції, перейшов на нелегальне становище. Перейшов у січні 1940 р. з групою оунівців з шести осіб (Ф.Затовканюком, А.Затовканюком, Г.Данилюком та ін.) радянсько-німецький кордон. Повернувся у лютому 1940 р. нелегально до м.Луцька з оунівською поштою. Через декілька днів знову перейшов радянсько-німецький кордон, мешк. в м.Грубешів, а далі в м.Краків (Польща). З літа 1941 р. служив рядовим в зондерполіції. Восени 1941 р. повернувся в с.Полонка, працював в підпіллі ОУН, підпорядковувався А.Козяру («Володимиру»). Весною 1944 р. проводив розвідку розташування частин ЧА на р. Стир. Був арешт. та завербований. Через декілька днів знову арешт. та після короткого слідства відправлений на Олицький зборний пункт для мобілізації до ЧА. Звідти втік з групою місцевих жителів. Зв'язався з боївкою ОУН В.Бондарчука («Гордія»), розповів йому про арешти. Перебував в Цуманських та Клеванських лісах. Через декілька місяців був направлений в Луцький р-н до М.Гаврилюка («Федося»). Згодом

перейшов в підпорядкування реф. СБ Ф.Затовканюка («Мирона»). Ремонтував друкарські машинки. Наприкінці 1945 р. був призначений підрайонним пов. та ком. КБ СБ в селах: Гнідава, Голишів, Коршовець, Полонка, Гірка Полонка, Пілганів, Вербачів Луцького р-ну. Підпорядковувався О.Савирі («Ярошу»). У 1947 р. отримав звання булавного СБ. З лютого 1949 р. пров. Луцького НП ОУН. Підпорядковувався Г.Троцюку («Верховницю»). Забезпечував прикриття від підрозділів МДБ місць укриття І.Литвинчука («Дубового»). Нагороджений 1949 р. Срібним Хрестом Бойової заслуги 2-го класу. Арешт. 28 серпня 1950 р. у ході агентурно-оперативної комбінації Луцького РВ МДБ під час зустрічі з агентом «Кириченко» в полі неподалік с.Гнідава (теп. м. Луцьк). На допитах розповів про місце знаходження криївки керівництва ПЗК «Блок» в с.Гірка Полонка Луцького р-ну. Засудж. 10 серпня 1951 р. ВТ Прик. ВО до розстлілу. Вирок виконано 26 січня 1951р. У реабілітації 31 січня 1996 р. військовою прокуратурою Західного регіону, за підписом полковника юстиції А.Атаманюка, відмовлено (*ГДА СБУ. – Спр.6735; ГДА СБУ. – Ф.13. – Спр. 376. – Т.57 – арк.171 – 172; Данилюк В. Останній бункер // Волинська газета (Луцьк). – 2007. – 19 липня; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4957. – арк.70*).

141. Романович Іван Никифорович, («Хмара»), уродж. с.Березнівського р-ну. Ком. КБ СБ (діяв на межі Соснівського та Людвипільського р-нів). Загинув 17 липня 1948 р. в бою з ОВГ МДБ (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.4634. – арк.36*).

142. Романюк Адосій Демидович, («Верба»), 1920 р.н., уродж. с.Збуж Костопільського р-ну. Ком. КБ СБ Дерезнянського РП, діяв в селах: Збуж, Гутвин, Яплоть, Малий Мицьк Костопільського р-ну (*Реабілітовані історією. Рівненська обл. Книга друга, 2009... – С.257*).

143. Романюк Федір Дем'янович (Романович),

(«Сагайдачний», «Швейко»), уродж. с.Затурці Локачинського р-ну. Служив в Затурцівській районній поліції (1942), з весни 1943 р. ком. КБ СБ Озютичівського РП, діяв в селах: Береськ, Студині, Твердині Локачинського р-ну, з 1944 р. реф. СБ Озютичівського РП, згодом очолював Затурцівський РП. Загинув 4 травня 1947 р. в бою з ОВГ Затурцівського РВ МВС на х.Вільхи поблизу с.Журавель Локачинського р-ну (*Чернявський Я. Вовки в овечій шкурі // Радянська Волинь (Луцьк). – 1945. – 29 липня; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4968. – арк.10).*

144. Рюк Микола Федорович, («Бузок», «Веселий»), уродж. с.Забороль Рівненського р-ну. З літа 1943 р. ком. КБ СБ Олександрійського РП. Загинув 5 травня 1948 р. будучи оточеним ОВГ РВ МДБ в схроні с.Великий Житин Рівненського р-ну (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.1304. – арк.21).*

145. Рудяк (Рудак) Максим Платонович, («Дорош», «Лис»), уродж. с. Лаврів Луцького р-ну. З весни 1943 р. к-р особистої охорони реф. СБ Луцького РП П. Тихнюка («Михася»). Арешт. 1944 р. ВКР Смерш, був завербований в агенти, розстріляний СБ ОУН весною 1946 р. (згідно іншої версії загинув 2 листопада 1945 р. в бою з ВВ НКВС на території Локачинського р-ну) (*Архів УМВС у Волин. обл. – Спр.1626. – арк.6; Архів УМВС у Волин. обл. – Спр.617. – арк.3; Білоус О. Живі пам'ятають // Радянська Волинь (Луцьк). – 1969. – 18 листопада; Олександрук Ю. Сліди кривавих злочинів // Світло жовтня (Рожиче). – 1969. – 25 листопада).*

146. Рябець Тимофій Миколайович, («Голуб»), ком. КБ СБ Рокитненського РП. Був скомпрометований органами НКДБ у лютому 1946 р. та розстріляний реф. СБ Рокитненського РП «Никитою» за підозрою в сексотстві (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2962. – арк.22).*

147. Самосюк Платон (Дем'ян) Дмитрович, («Мат»), уродж. с. Шайно (теп. с. Журавлине) Старовижівського р-ну. З 1941р. в

Мацеївському шукбатаральні, з березня 1943 р. чотовий УПА, з 1945 р. реф. СБ Мацеївського РП ОУН, діяв в селах: Гредьки, Городище, Красноволя, Мощена Ковельського р-ну, Паридуби, Сьомаки, Смідин, Журавлине Старовижівського р-ну, Зачернече Любомльського р-ну Волинської обл. Розстріляний 10 січня 1947 р. БСБ М.Тарановича («Лиса») за підозрою в співпраці з НКВС (*Архів УМВС у Волин. обл. – ФП. – Спр.3584. – арк.2; Архів УМВС у Волин. обл. – ФП. – Спр.7178 – арк.12*).

148. Сафонік Іван Васильович, («Борсук»), 1910 р.н., уродж. с.Сваринь Володимирецького р-ну. Працював реф. СБ Володимирецького РП (1945 – 1946), діяв в селах: Сваринь, Велихів, Городець, Дубівка, Антонівка Володимирецького р-ну (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1677. – арк.48*)

149. Сементух Василь Антонович, («25», «55», «785», «915», «1915», «1950», «5226», «Панас», «Христ», «Ярий»), 1920 р.н., уродж. х.Печище поблизу с.Облапи Ковельського р-ну. Навчався в Ковельській гімназії де у 1939 р. вступив до ОУН. З 1941 р. пров. Любомльського РП. З жовтня 1943р. к-р відділу військової розвідки ВО «Тури». З початку 1946 р. пров. Камінь-Каширського НП. З другої половини 1946 р. реф. СБ Ковельського ОП, з осені 1948 р. пров. Ковельського ОП. Восени 1950 р. організував пропагандистський рейд в Литву, від 10 жовтня 1951р. поручик-політвиховник УПА. Відзначений наказом УГВР від 15 червня 1952 р. Срібним Хрестом Заслуги. Фігурант агентурних справ МДБ «Комари» й «Біснуваті». Під дією снодійно-паралітичного спецпрепарату Нептун-47 був оточений 17 січня 1954 р. ОВГ МДБ в криївці під будинком сторожа МТС з с.Буцин Старовижівського р-ну М. Любнюка. Намагаючись прорватися до лісу був поранений автоматною чергою в ноги. Застрілився щоб не потрапити в полон (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.7813. – арк.155; Ромащук В. Останній бій повстанців //*

Волинь (Луцьк). – 2011. – 6 жовтня).

150. Семенюк А.А., («Бенеда», «Влас»), уродж. с.Дроздів Гошанського р-ну. 3 жовтня 1939 р. міліціонер Тучинського РВ НКВС, з липня 1941 р. ком. кушової поліції, з березня 1943 р. ком. КБ СБ. Загинув 21 травня 1948 р. будучи оточеним в криївці ОВГ Тучинського РВ МДБ (*Особистий архів І.Марчука*).

151. Семенюк Антон Дмитрович, («Махно»), уродж. с. Старий Загорів Локачинського р-ну. Реф. СБ Локачинського РП. Загинув 21 січня 1947 р. в бою з ОВГ РВ МВС в с.Старий Загорів Локачинського р-ну (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4968. – арк.3*).

152. Семенюк Гнат Власович, («Зоренко»), 1923 р.н., уродж. х. Дубова поблизу с. Самари Ратнівського р-ну. З 1944 р. ком. КБ СБ, чл. Дивинського РП. Отримав 3 березня 1948 р. поранення в бою з ОВГ МДБ на х. Мельники Жабинківського р-ну Брестської обл. Загинув 23 грудня 1949 р. в бою з ОВГ УМДБ Брестської обл. на межі Ратнівського р-ну Волинської обл. та Кобринського р-ну Брестської обл. разом з 4-ма бойовиками, а троє з його боївки пораненими потрапили в полон (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.5091 – арк.204; Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.5982. –арк.239*).

153. Семенюк Іван, («Кармелюк»), уродж. с.Жабче Горохівського р-ну. З 1943 р. ком. БСБ Сенкевичівського РП. Загинув 12 грудня 1944 р. в бою з ОВГ Сенкевичівського РВ НКВС поблизу с.Угринів Горохівського р-ну (за іншою версією загинув в ніч з 2 на 3 січня 1947 р. в бою з ОВГ Берестечківського РВ МВС) (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.6506. – арк.72; Данилюк В. Слово-зброя... – С.49*).

154. Сизоненко Володимир Михайлович, («Борис», «Діброва»), 1922 р.н., уродж. м.Дубровиця. З літа 1941 р. в поліції м.Дубровиця. Був арешт. гестапо. Перебував у в'язниці м. Володимирець Рівненської обл. Був визволений вночі з 7 на 8 лютого

1943 р. 1-ю сотнею УПА Г. Перегійняка («Коробки»). З березня 1943 р. підрайонний реф. зв'язку, пройшов вишкіл, працював реф. СБ підрайону ОУН. З травня 1945 р. реф. СБ Висоцького РП. Отримав догану від окружного керівництва ОУН за неморальну поведінку та бездіяльність. Пров. Столинського НП. Загинув в 1949 р. (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.5480. – арк.35; ДАРО. – Ф.Р-30. – Оп.2. – Спр.113. – арк.18; Патриляк І. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду – Ніжин, 2010. – С. 367*).

155. Скиданчук Микола Фотійович, («Чорноус»), 1922 р.н., уродж. с.Ставки Рівненського р-ну. Слідчий СБ Рівненського НП, з 1949 р. кущовий провідник Рівненського РП (*Особистий архів І.Марчука*).

156. Слюсар Кузьма Оксентійович, («Голубець»), 1924 р.н., уродж. с. Куликовичі Маневицького р-ну. Кущовий ОУН. Далі ком. БСБ Колківського РП ОУН. Загинув 21 червня 1946 р. в бою з ОВГ Колківського РВ МВС на х. Залісок поблизу с. Куликовичі. (*ГДА СБУ. – Ф.13. – Спр.376. – Т.47. – арк.280*).

157. Смальчук Федір Семенович, («Дуб»), уродж. с.Якушів Ратнівського р-ну. З 1941 р. в поїції, з 1944 р. в УПА, з березня 1945 р. пров. Ратнівського РП. Арешт. МДБ, розстріляний 2 листопада 1946 р. (за іншою версією 1948 р. виведений в пастку ОВГ МДБ радянським агентом Й.Петруком («Дубом»), засудж. ВТ до розстрілу)(*Калитенко В. Пастка на вовка// Червоний прапор (Ратно). – 1987. – 8 січня; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4967. – арк.74*).

158. Смулка Микола Павлович, («Тимерязний»), уродж. с.Великі Цепецевичі Володимирецького р-ну. Ком. КБ СБ Володимирецького РП, діяв в селах: Великі Цепецевичі, Городець, Жовкиці, Антонівка Володимирецького р-ну. Згодом реф. СБ Володимирецького РП. Загинув у 1951 р. (*Реабілітовані історією. Рівненська обл. Книга друга, 2009... – С.259*).

159. Собуцький Іван Сергійович, («Джміль», «Субота»), 1923 р.н., уродж. с.Запілля Любомльського р-ну. З літа 1941р. в шуцманшафті, з 1943 р. кущовий ОУН, з 1945 р. реф. СБ Головненського РП. Зарубаний 11 вересня 1947 р. в лісі поблизу с.Запілля внутрішнім агентом УМДБ Волинської обл. М.Веремчуком («Корнійчуком») (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.5236. – арк.34; Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 5925 – арк.229; Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 6264. – арк.129*).

160. Собчак (Собчук) Йосип Миколайович (Микитович), пс. («Бойко», «Марко»), 1916 р.н., уродж. с.Бегета Володимир-Волинського р-ну. З літа 1941 р. в поліції, з літа 1943 р. чотовий в сотні УПА М.Лукашука («Запорожця»). Згодом сотенний кавалерії в курені П.Антонюка («Сосенка»). З січня 1945 р. в боївці О.Савири («Ярого»). З літа 1947 р. реф. СБ Володимир-Волинського РП, діяв в селах: Бегета, Хворостів, Березовичі, Бобичі, Бискупичі Володимир-Волинського р-ну. Застрілився 23 квітня 1947 р. оточений ОВГ РВ МДБ в с. Крухиничі Локачинського р-ну (*Павлюкін П. Запроданці / П.Павлюкін // Слово правди. – 1988. – 2 грудня*).

161. Собчук Григорій Павлович, («Жбурлай», «Юрченко»), 1922 р.н. уродж. с. Охлопів Горохівського р-ну. З 1940 р. підрайонний пров. ОУН. З весни 1943 р. в УПА. Ком. КБ СБ Берестечківського РП, діяв в селах: Ковбань, Мислини, Звиняче, Новосілки Чеські, Кумовище, Горішне Горохівського р-ну. З 1948 р. ком. боївки охорони Луцького ОП. Загинув в ніч на 4 вересня 1950 р. в бою з ОВГ МДБ в с. Цегів Горохівського р-ну разом з В. Бондарчуком («Гордим»). Тіло забрали в м. Луцьк (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.4478. – арк.107; ГДА СБУ. – Спр.376. – Т.47. – арк.361*).

162. Соловей Феодосій Лукашович, («Кузьма», «Яшка»), 1923 р.н, уродж. с. Крухиничі Локачинського р-ну. З 1943 р. пров. ЮЛ Локачинського РП, згодом в боївках «Веника» та «Максима», з 1945 р.

ком. БСБ Локачинського РП, з кінця 1947р. в боївці «Максима». Застрілився 16 лютого 1948 р. після двохгодинного бою будучи оточений ОВГ Локачинського РВ МДБ в stodолі жителя с. Крухиничі А. Соловея (*Засекін Коц Схрони... – С.72; Літопис УПА. – Т.6. – Нова серія.1948...– С.51*).

163. Солоненко Петро, («Самуїл»), уродж. с.Борочиче Горохівського р-ну. З 1943 р. в УПА, з 1944 р. ком. БСБ Сенкевичівського РП ОУН, згодом к-р розвідки СБ Сенкевичівського РП ОУН (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.6506. – арк.13; Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.7714 – арк.13*).

164. Солоняк Олександр, («Корінь»), уродж. хутора Ріжок Дубнівського р-ну, ком. КБ СБ Вербського РП (1948) (*Руцький М. Вони виборювали волю України... – С.500*).

165. Стародуб Іван Миколайович, («Остап»), уродж. с.Гримайлівка Бродівського р-ну Львівської обл. Ком. БСБ Бродівського РП, діяв також на території Горохівського р-ну. Загинув 7 квітня 1946 р. в бою з ОВГ Лопатинського РВ МДБ на х.Загатки Бродівського р-ну Львівської обл. разом з бойовиками М.Строчинським («Хмарою»), І.Черняхівським («Богданом»), М.Пилипасом («Юрієм») і П. Миколюком («Романом»). На їх могилі 28 серпня 2011 р. в с. Гримайлівка було урочисто відкрито пам'ятник (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.2414. – арк.27; Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.4584 – арк.451*).

166. Ступачинський Іван Григорович (Костянтинович), («Роман», «Сталевий», «Степовий»), 1914 р.н., уродж. м.Горохів. З 1943 р. ком. БСБ Горохівського РП, поранений в бою з німцями в с.Холонів Горохівського р-ну. Реф. СБ Горохівського НП. Загинув в бою з ОВГ МДБ 21 листопада 1949 р. на пункті зв'язку «Бджола» в Коритненському лісі Локачинського р-ну (за іншою версією загинув 21 листопада 1950 р. у бою з ОВГ відділу 2-Н УМДБ Волинської обл.

на чолі з майором Воронянським в Горохівському р-ні) (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.8586; Криштальський А. Нац –визвольний рух на Горохівщині... – С.51*).

167. Сторожук Іван Панфілович, («Нестор»), 1918 р.н., уродж. с.Користь Корецького р-ну, к-р боївки УПА (1943), реф. СБ Межиріцького РП ОУН (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.5402. – арк.8; Денищук О. УПА проти нім... – С.41*).

168. Таранович Микола Іванович, («Жора», «Коля», «Лис»), 1927 р.н., уродж. с.Журавлине Старовиживського р-ну. З 1944 р. в боївці пров. Мацеївського РП П.Самосюка («Мата»). З лютого 1947 р. реф. СБ Мацеївського РП. Захоплений 24 листопада 1948 р. в полон, пішов на співпрацю з МДБ (*Гнатюк Ф. І досі карає пам'ять // Ленінська правда. – 1978. – 15 травня*).

169. Тарановський Михайло Іванович, («Яструб»), 1918 (1920) р.н., уродж. с.Сураж Шумського р-ну. З 1939 р. член ОУН, з 1948 р. реф. СБ Шумського РП, діяв в селах: Бриків, Потуторів, Матіївка, Боложівка, Сураж, Ходак, Андрушівка Шумського р-ну. Очолював Шумський НП, активно діяв на території Білогірського і Плужнянського р-нів Хмельницької обл. Арешт. ОВГ Шумського РВ МДБ у вересні 1952 р., за вироком ВТ розстріляний 1953 р. в Кременецькій в'язниці (*Руцький М. Вони виборювали волю України... – С.514-515*).

170. Тарасюк Петро Тарасович, («Пугач»), уродж. с.Хрінники Демидівського р-ну, реф. СБ Демидівського РП, діяв в селах: Домброво, Загаки і у Хрінницькому лісі Демидівського р-ну (*ЩДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1677. – арк.51*).

171. Тимощук Василь Іванович, («Дойч», «Клим», «Кмін»), 1920 р.н., уродж. с.Вишнів Ківерцівського р-ну. З літа 1941 р. в поліції, з літа 1943 р. к-р сотні УПА, військовий реф. Ковельського ОП, з 1944 р. ком. БСБ Теремнівського РП ОУН, діяв в селах: Вишнів,

Котів Ківерцівського р-ну, Гаразджа, Воротнів, Романів Луцького р-ну. Ком. почету Ф.Новака («Ворона»). Підірвався гранатою 15 листопада 1946 р. будучи оточеним ОВГ МВС в с.Гаразджа Луцького р-ну (згідно інших даних: загинув 3 травня 1947 р. в перестрілці з ОВГ Теремнівського РВ МДБ в криївці у Лищенському лісі) (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр. 4295. – арк.57; Чернявський Я. Вовки в овечій шкурі // Радянська Волинь. – 1945. – 29 липня: ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4967. – арк.19).*

172. Титков Святослав Васильович, («Роман», «Твердий»), 1921 р.н., уродж. с.Могиляни Острозького р-ну. З 1943 р. реф. СБ Корецького НП, слідчий СБ, очолював Корецький НП (1944), реф. СБ Гощанського НП (1945). З 1946 р. реф. СБ опозиційного КП «Одеса», заст. С.Янишевського («Далекого»). Загинув у липні 1949 р. в бою з ОВГ МДБ (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.4284. – арк.44).*

173. Титович А. А., («Павло», «Сова»), ком. БСБ Олицького РП. Загинув 30 січня 1946 р. у бою з ВГ Олицького РВ НКВС в с.Одєради Ківерцівського р-ну (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2955. – арк.38).*

174. Тихнюк Петро Андрійович, («Михась», «Шум»), 1921 р.н., уродж. с. Вербаїв Луцького р-ну. З 1941р. староста села, з 1943 р. реф. СБ Луцького РП, з 1946 р. пров. Луцького РП. Загинув 24 січня 1946 р. разом з М.Романчук («Грузинкою») задихнувшись від димової гранати закинutoї ОВГ НКВС у його криївку під будинком мешк. с.Вербаїв А. Тихнюк (*Архів УМВС у Волин. обл. – Спр. 6021; Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.7383. – Т.1. – арк.57; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2955. – арк.27).*

175. Ткачук Василь Панасович, («Микола»), 1911 р.н., уродж. с.Мощаниця Українська Здолбунівського р-ну (за іншою версією с.Почапки Острозького р-ну). К-р боївки (1943), ком. КБ СБ (1945 – 1946). Діяв в селах: Вільбівне, Бадівка, Черняхів, Кургани, Могиляни

Острозького р-ну (Денищук О. УПА проти нім... – С.149; Реабілітовані історією. Рівненська обл. Книга друга, 2009... – С.271; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1677. – арк.55).

176. Ткачук Іван Васильович, («Петрусь», «Сірко»), 1922 р.н., уродж. с. Буцин Старовижівського р-ну. З 1944 р. ком. КБ СБ в селах: Буцин, Мизове, Секунь, Седлище Старовижівського р-ну. Отримав 28 червня 1945 р. у бою з ОВГ Седлищенського РВ НКВС поранення в ліву руку (тоді загинуло 8 бойовиків). Вбитий 1947 р. ОВГ МДБ (Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.5957 – арк.1; Літопис УПА. – Нова серія. – Т.15... – С.70)

177. Троцюк Петро, («Часовий»), уродж. м.Березно. Реф. СБ Березнівського РП (Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.1222. – арк.11)

178. Трусевич Степан Васильович, («Орел», «Прохор»), 1914 р.н., уродж. х.Акулове поблизу с.Седлище Любешівського р-ну. З 1943 р. к-р сотні округи «Січ», з 1945 р. реф. СБ Любешівського РП, діяв в селах: Деревок, Бихов, Набиничі Любешівського р-ну, Седлище, Угриничі Камінь-Каширського р-ну. Ком. БСБ Брестського ОП. Станом на вересень 1953 р. діяв Зарічненському р-ні Рівненської обл., Любешівському р-ні Волинської обл. та Іванівському р-ні Брестської обл. За однією з версій 1955 р. помер від туберкульозу на х. Заболоття Івановського р-ну Брестської обл. (Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.5274; Со щитом и мечом... – С.153; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1720. – арк.132).

179. Турчин Сергій, («Гліб», «Грибок», «Давид»), уродж. с.Дермань Другий Здолбунівського р-ну. Служив в поліції смт.Мізоч (1941 – 1942), ком. КБ СБ (1943), згодом реф. СБ Здолбунівського НП, очолював Здолбунівський НП. Загинув у березні 1946 р. (Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.7427. – арк.59).

180. Усачук Павло Самуїлович, («Труба»), 1916 р.н., уродж.

с.Майків Гощанського р-ну. З 1944 р. ком. КБ СБ, з 1946 р. реф. СБ Гощанського РП ОУН, діяв в селах: Тудорів, Жаврів, Майків, Глибочок, з 23 листопада 1947 р. старший вістун УПА. Загинув 25 червня 1948 р. в бою з МДБ (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.1381. – арк.127; Реабілітовані історією. Рівненська обл. Книга друга, 2009... – С.260*)

181. Фединський Василь, («Шрам»), реф. СБ Любешівського РП ОУН (1945 – 1947) (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.8090*).

182. Фурманець Михайло, («Орлик»), 1923 р.н., уродж. с.Іванне Дубнівського р-ну. З 1940 р. навчався в Дубнівському лісовому технікумі, де вступив в ОУН, 1942 р. під загрозою бути арешт. німцями залишив навчання. Був призначений станичним військовиком, згодом реф. СБ Дубнівського РП, в 1947 р. під виглядом чеха-переселенця переїхав до Праги (*Пасічник О. Хто він, Орлик ?// Вісник Дубеничини. (Дубно). – 1992. – 23 грудня*).

183. Хавура Герасим Самійлович, («Батько»), 1914 р.н., уродж. с.Самоволя Іваничівського р-ну. Ком. КБ СБ. Арешт. 8 березня 1946 р. ОВГ Іваничівського РВ НКВС в с.Самоволя (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2955. – арк.102*).

184. Харчук Трифон Євтихійович, («Кирило», «Чад»), 1920 р.н., уродж. с.Кустин Рівненського р-ну. Очолював Рівненський РП (1943), згодом реф. СБ Олександрійського РП, нагороджений Бронзовим Хрестом Заслуги. Загинув 7 березня 1948 р. оточений в криївці ОВГ Олександрійського РВ МДБ на х.Пересопницькому Рівненського р-ну (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1677. – арк.55*).

185. Ховайло Сергій Климович, («Лютий», «Санько»), 1921 р.н., уродж. смт. Цумань Ківерцівського р-ну. З 1943 р. в боївці Цуманського РП Н.Ховайла («Голуба»), з 11.1946 р. ком. КБ СБ. Загинув 1 січня 1947 р. в бою з ОВГ МДБ в с. Рудники Маневицького р-ну (*Архів УМВС у Волин. обл. – Спр.3134 – арк.2;*

Архів УСБУ у Волин. обл. – Спр.4975. – арк.14; Книга скорботи... – С.239-240).

186. Хотинський Адам Андрійович, («Чорнота»), уродж. с.Замшани Ратнівського р-ну. Чл. БСБ А.Михалевича («Коса»), з 1945р. ком. БСБ Седлищенського РП ОУН. Загинув 3 грудня 1946 р. у бою з ВБ Седлищенського РВ МВС в с.Текля Ратнівського р-ну (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.5957 – арк.16; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4957. – арк.87; Шафета П. Перед судом совісті // Радянське Полісся. – 1985. – 16 липня).*

187. Царук Данило Єлисейович, («Кармелюк»), 1924 р.н., уродж. с.Немовичі Сарненського р-ну. Ком. БСБ. Арешт. НКДБ (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.1492. – арк.24*)

188. Цимбала Костянтин Олександрович, («Марко»), уродж. с.Метельне Ківерцівського р-ну. З 1944 р. ком. КБ ОУН, реф. СБ Олицького РП. Загинув в бою з ОВГ МВС (*Миткалик А. Чорною стежкою зради // Ленінським шляхом (Ківерці). – 18 серпня; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.2957. – арк.49).*

189. Чепелюк Василь Іларіонович («Перець», «Роман»), уродж. с.Холоневичі Ківерцівського р-ну. Ком. БСБ Цуманського РП. Загинув 1948 р. в бою з ОВГ Цуманського РВ МДБ (*Данилюк В. За що загинув «Перець»? // Віче (Луцьк). – 2001. – 16 серпня).*

190. Чирук Адам Степанович, («Барвінок»), 1925 р.н., уродж. с.Постойно Костопільського р-ну. Очолював Дерезнянський РП, ком. БСБ. Арешт. у 1950 р. ОВГ МДБ (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.4892. – арк.35).*

191. Чубко Олексій Григорович, («Наган», «Петро»), 1906 р.н., уродж. с.Старий Чорторийськ Маневицького р-ну. З весни 1943 р. чл. Колківського РП, з 1946 р. реф. СБ Колківського РП. Підірвався гранатою вночі 28 січня 1948 р. разом з 4-ма бойовиками в криївці с.Тельчі оточений ротою ВВ МДБ, яку привів перевербований

зв'язковий кущового М.Сльозка («Жолуденка») (*Данилюк В. Схема структури УПА в 1945-1950 рр. // Молода Волинь (Луцьк). – 1992. – 9 жовтня*).

192. Швед Лукаш Йосипович, («Маслюк»), уродж. с.Басів Кут (теп. м.Рівне), ком. БСБ Рівненського РП ОУН, з 1947 р. пров. Рівненського РП ОУН. Загинув 1 грудня 1947 р. в бою з ОВГ МДБ поблизу с.Корнин Рівненського р-ну (*Особистий архів І.Марчука*).

193. Швирко Созон Лаврентійович, («Донбас»), 1910 р.н., уродж. с.Довговоля Дубровицького р-ну. Ком. КБ СБ, діяв в селах: Жовкині, Городець, Острів'я Дубровицького р-ну. Застрелився 1946 р. будучи важко пораненим у засідці ВВ НКВС (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.12514. – арк.97; Реабілітовані історією. Рівненська обл. Книга друга, 2009... – С.260; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1677. – арк.49*).

194. Шеванюк Василь Андрійович, («Залізний», «Сатурн», «Слід», «202-Г», «667»), 1916 р.н., уродж. с.Пилява Тиврівського р-ну Вінницької обл. Закінчив гірничо-механічний інститут м.Сталіно (теп. Донецьк), інженер-теплотехнік, працював слідчим кримінальної поліції у Запоріжжі і Вінниці (1941 – 1942). З кінця 1943 р. слідчий реф. СБ Станіславського ОП. Згодом слідчий з особливо важливих справ реф. СБ КП «Карпати», вишкільний реф. СБ, з 1948 р. реф. СБ Дрогобицького ОП. З 16 серпня 1948 р. сотник СБ, автор ряду інструкцій і посібників для СБ. Серед них: «Агентура НКГБ в дії», «Що повинен знати працівник СБ», «На допомогу слідчим», «Випадок з практики». У листопаді 1949 р. призначений на посаду реф. СБ ПЗК «Москва», проте за ним не прийшов зв'язковий, тому залишився зимувати у Галичині. Загинув 3 травня 1950 р. оточений ОВГ МДБ в криївці на околиці м.Стрий Львівської обл. (*Ільницький В. Дрогобицька округа ОУН: структура і керівний склад... – С.300*).

195. Шевчук Василь Сидорович, («Вусатий»), 1911 р.н., уродж.

с. Дермань-2 Здолбунівського р-ну. З весни 1943 р. в УПА, з 1944 р. ком. КБ СБ (за однією з версій був агентом НКВС). У липні 1947 р. вийшов з повинною в Мізоцький РВ МДБ, отримав помилування. Арешт. у березні 1957 р. УКДБ Рівненської обл. Був розстріляний 10 вересня 1957 р. у Рівному за вироком суду (*Руцький М. Вони виборювали волю України ... – С.494-495*)

196. Шевчук Іван, («Сокіл»), уродж. с.Дажва Турійського р-ну Волинської обл. З 1943 р. кущовий розвідник СБ в селах: Кульчин, Растів, Дольськ, Мировичі, Кустичі, Соловичі, Ставок Турійського р-ну і смт.Турійськ. З грудня 1943 р. кущовий розвідник реф. СБ Ковельського ОП ОУН (внутрішня контррозвідка). З 1945 р. виконуючий обов'язки реф. СБ Турійського РП ОУН (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.6745. – арк.78*).

197. Шевчук Олексій, («Ігор»), уродж. с.Буяни Луцького р-ну. Пров. і реф. СБ Торчинського РП ОУН, діяв в селах: Буяни, Садів, Кошів, Горзвин, Шепель Луцького р-ну. Розстріляний 7 лютого 1947 р. БСБ П.Ковальчука («Залісного») в Садівському лісі за підозрою в співпраці з органами МДБ (*ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4967. – арк.6*).

198. Шикерявий Костянтин Петрович, («Ворон», «Ігор», «Сірко»), 1927 р.н., уродж. с.Боратин Луцького р-ну, мешк. с.Крупа Луцького р-ну. Ком. БСБ Луцького НП. Будучи оточеним 14 жовтня 1946 р. АБГ Теремнівського РВ МВС підірвався в криївці у Лищенському лісі Луцького р-ну Волинської обл. (*Биков Ф. Невідворотня відплата // Радянська Волинь (Луцьк). – 1988. – 5 січня; Реабілітовані історією. Волинська обл. – 2010... – С.261*).

199. Шишло Олексій Петрович, («Валет», «Дмитро», «Семен»), 1922 р.н., уродж. с.Вижгів Володимир-Волинського р-ну. З 1949 р. реф. СБ Турійського РП. Загинув 3 січня 1952 р. у бою з ОВГ МДБ в с.Вербично-2 Турійського р-ну (*Архів УСБУ у Волин. обл. –*

ФП. – Спр.8906. – арк.77).

200. Штандер Прокоп Сергійович, («Гудзик», «Чорний»), уродж. с.Вілиця Шацького р-ну. З 1943 р. чотовий УПА, з 1944 р. ком. КБ СБ, діяв в селах: Вілиця, Пехи, Затишся, Залісся Шацького р-ну. З 1945 р. реф. СБ Шацького РП, заст. пров. Шацького РП І.Гладуна («Солов'я»). Загинув 20 листопада 1949 р. в бою з ОВГ Шацького РВ МДБ (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.6388. – арк.130; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.1693. – арк.98).*

201. Яковлюк (Якотюк) Порфирій Капітонович, («Гаркавий», «Гліб», «Ярема»), 1919 р.н., уродж с.Скірче Горохівського р-ну, з 1938 р. мешк. с. Гранатів Локачинського р-ну. Восени 1939 р. був обраний чл. Локачинського РК ВЛКСМ. З 1940 р. на нелегальному становищі, сім'ю було депортовано в Кемеровську обл. (Росія). Чл. ОУН, в 1940 р. врятувався з оточення ОВГ НКВС у Садівському лісі Луцького р-ну. З вересня 1942 р. реф. зв'язку Іваничівського РП, чотовий УПА. З 1943 р. пров. Іваничівського РП. З 1945 р. ком. боївки Берестечківського РП ОУН, діяв в селах: Любачівка, Ярівка, Широке, Борисковичі, Бужани, Ватин Горохівського р-ну. Пізніше ст. слідчий СБ КП ПЗУЗ. Після сварки з реф. СБ П.Ковальчуком («Залісним») та розстрілу 3-х підпорядкованих йому біців, три роки самотійно зі своєю боївкою діяв в Локачинському р-ні. Застрілений 6 липня 1951 р. в спину агентом МДБ «Єремою» (двоюрідним братом – Леонідом Яковлюком) в лісі поблизу с.Гранатів Локачинського р-ну (за іншою версією вбитий 10 серпня 1948 р. ОВГ Волинського обл. УМДБ разом з 2-ма бойовиками) (*Сегейда Х. Минулих років відгомін... – С.41; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Спр.1693. – арк.91).*

202. Янішевський (Янишевський) Степан Павлович, («Далекий», «Погорілий», «Семен Сидоренко», «Тома», «Юрій Богослов»), 1914 р.н., уродж. с. Витвиця Болехівського р-ну Івано-Франківської обл. Навчався у Перемиській гімназії (1933 – 1935).

Мріяв стати священником, тому вступив на факультет богослов'я Станіславської духовної семінарії (1936). Відвідував вчительські курси. Викладав історію в школі (1939). Заст. ком. поліції м. Львів (серпень 1941). Формував Похідні групи ОУН у Київ, Вінницю, Кам'янець-Подільський. З 20 серпня 1941 р. мешк. у м.Вінниця. Очолював з листопада 1941 р. карно-адміністративний відділ при Вінницькій міськуправі. З січня 1942 р. чл. Вінницького обл. проводу ОУН, очолював кримінальну поліцію, а з осені 1942 р. німецьку жандармерію м.Вінниця. У лютому 1943 р. перейшов на нелегальне становище, з березня 1943 р. реф. СБ УПА-Північ. З 19 березня 1944 р. к-р ВО «Заграва», поручник УПА. З серпня 1944 р. реф. СБ ПСК «Одеса», засуджував чистки СБ ОУН. Арешт. 1 грудня 1945 р. за наказом Ф.Воробця («Верещаки»), вмовив його доставити його до М.Козака («Луки») на Революційний суд. Наступного дня втік через відкрите вікно. Створив 5 грудня 1945 р. опозиційний КП «Одеса». Заочно засудж. 5 серпня 1948 р. Революційним судом ОУН до смерної кари без права реабілітації. Під час облави ОВГ МДБ 13 серпня 1948 р. був тричі поранений і потрапив у полон, засудж. 28 серпня 1951 р. ВТ Прикарпатського ВО до розстрілу. Вирок виконано 29 листопада 1951 р. в м. Рівне. Не реабілітований (*Веденєєв Д. Биструхін Г. Двобій без компромісів... – С.479; Літопис УПА. – Нова серія. – Т.8.... – С.112; Поліщук В. Український націоналізм... – С.248-249*).

203. Янковський Федір Петрович, («Добрий»), 1914 р.н., уродж. с.Іващуки Радивилівського р-ну. З 1946 р. підрайонний реф. СБ. Загинув 21 травня 1948 р. у бою з ОВГ МДБ в с.Гаї Кременецького р-ну Тернопільської обл. (*Архів УСБУ у Рівнен. обл. – ФП. – Спр.5293. – арк.73*).

204. Янчик Борис Павлович, («Жук», «Юрко»), 1925 р.н., уродж. смт.Колки Маневицького р-ну. З 1943 р. суспільно-політичний

реф. Колківського РП. Арешт. 13 вересня 1947 р. Колківським РВ МДБ (*Архів УСБУ у Волин. обл. – ФП. – Спр.7245. – арк.46; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4957. – арк.69*).

205. Янюк Федір Григорович, («Захарченко», «Орленко», «Степан»), 1922 р.н., уродж. с. Скобелка Горохівського р-ну. З 1942 р. унтер-офіцер в 105-му Тернопільському шуцманшафті, учасник боїв з радянськими партизанами в Білорусії. З березня 1943 р. ком. КБ СБ, згодом реф. СБ Горохівського РП. Арешт. 4 листопада 1946 р. ОВГ МДБ в с. Скобелка Горохівського р-ну та за вироком суду розстріляний у Луцьку (*Луцюк О. Хто і кому збирається ставити пам'ятник // Будівник комунізму. – 1990. – 7 березня; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4957. – арк.76*).

206. Яцина Михайло Лук'янович, («Гордій», «Круча»), 1917 р.н., уродж. с. Журавлине Старовижівського р-ну. З літа 1941р. в поліції смт.Лукив Турійського р-ну. З 1943 р. ройовий в чоті П.Самосюка («Мата»). З 1946 р. ком. КБ СБ, діяв на території Ратнівського та Старовижівського р-нів. Загинув 16 липня 1948 р. в бою з ОВГ НКВС поблизу смт.Лукив (за іншою версією загинув 25 травня 1947 р. в бою з ВГ Ковельського РВ МДБ) (*Архів УМВС у Волин. обл. – Спр.3584. – арк.3; ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4967. – арк.17*).

Монографія

АНТОНЮК Ярослав

**ДІЯЛЬНІСТЬ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ ОУН (б) НА ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНИ
ТА ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ
(1946–1951 рр.)**

Обкладинка Арсена Гребенюка

Формат: 60x84 1/16 Ум.друк.арк ...

Наклад 1000 Замовлення ...

Видавництво «Ключі»

43025 м. Луцьк, Градний узвіз, 1

Для придбання звертайтеся за адресою: Луцьк, просп. Волі, 2

Тел.: (050) 339-73-66, (067)

570-57-97, (0332) 299-401

kljuchi@ukr.net

www.pravoslavja.lutsk.us/kljuchi

Антонюк Я. М.

А 72 Діяльність служби безпеки ОУН (б) на території Волині та Західного Полісся (1946–1951 рр.). – Луцьк: Ключі, 2013. – 270 с.

ISBN

У монографії, на основі невідомих широкому загалу документів ОУН та УПА, радянських спецслужб і компартії більшовиків проаналізовано діяльність Служби безпеки ОУН (бандерівського напрямку) на території Волинської, Рівненської, частини Брестської, Житомирської та Тернопільської областей протягом 1946 – 1951 рр. Положення і висновки дослідження сприятимовані та подолання ідеологічних та етнонаціональних стереотипів, які досі накладаються на дослідницькі та викладацькі практики з історії України, утвердженню наукового бачення національно-визвольного руху українського народу. Книга подає захопливу розповідь про таємний фронт українського визвольного руху і буде цікавою не лише професійним історикам та військовим, але й усім, хто цікавиться маловідомими сторінками минулого Волині та Західного Полісся.

УДК 94(477) "19"

ББК 63.3(ЦУКР) 6